TARTU ÜLIKOOLI EESTI KEELE ÕPPETOOLI TOIMETISED 10

JOHANNES GUTSLAFF

OBSERVATIONES GRAMMATICAE CIRCA LINGUAM ESTHONICAM

GRAMMATILISI VAATLUSI EESTI KEELEST

TARTU 1998

OBSERVATIONES GRAMMATICAE CIRCA LINGUAM ESTHONICAM

A-57138
-10

TARTU ÜLIKOOLI EESTI KEELE ÕPPETOOLI TOIMETISED 10

JOHANNES GUTSLAFF

OBSERVATIONES GRAMMATICAE CIRCA LINGUAM ESTHONICAM

GRAMMATILISI VAATLUSI EESTI KEELEST

TARTU 1998

Tõlkinud ja väljaande koostanud
MARJU LEPAJÕE

Toimetanud
JAAK PEEBO

Raamatu väljaandmist on toetanud
Eesti Kultuurkapital

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

© Tartu Ülikool, 1998

ISSN 1406–0183
ISBN 9985–4–0054–2

Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda
Tiigi 78, 50410 Tartu
Tellimus nr. 273

BENEVOLO LECTORI

Käesolev raamat toob lugejani esimese lõunaeesti keele grammatika, mis nägi ilmavalgust Tartu ülikooli trükikojas 350 aastat tagasi. Küsimusele, miks tuua unustusehõlmast välja üks teos, milles on paljugi vaieldavat, arusaamatut ning isegi ekslikku, võib vastata mitmeti. Siin ja praegu on võib-olla aga olulisim, et Johannes Gutslaffi grammatika on monument eesti kirjakeele kujunemise pika tee alguses, mille vilju me nii enesestmõistetavalt iga päev tarbime ja naudime, et ei oska isegi enam maitsele tähelepanu pöörata. Meie varasem kultuurilugu on võlgade rida, mida me siiamaani ei taha omaks võtta. Me pole isegi küsinud, milline oli see hind, mida pidid maksma need võõramaalased oma missioonitunde järgimise eest, tänu millele sai XVII sajandil alguse eesti kirjakeel ja kunstluule. Eeskätt austusavaldusena Johannes Gutslaffile seda raamatut võtta võikski.

Grammatika uusväljaande idee andis prof. *emer.* Huno Rätsep 15 aastat tagasi. Ideest sündis allakirjutanu diplomitöö Tartu ülikoolis, mille põhjal valmis käesoleva väljaande käsikiri. Emakeele Seltsi kavatsus tähistada uusväljaandega juba grammatika 340. juubelit jäi teostamata sotsiaalsete murrangute tõttu Eesti elus. Kui käesoleva aasta alguses grammatika väljaandmine jälle päevakorda tõusis, tuli lahendada raske dilemma, kas kommenteerivad osad kirjutada täielikult uuesti — sest *dies diem docet*, kui Gutslaffi sõnu kasutada — või jääda algse käsikirja juurde. Ajapuudusel tuli leppida viimase variandiga, paranduste tegemise ja bibliograafia täiendamisega. On selge, et üliõpilaslikkus eneseväljenduses on midagi sellist, mida välja parandada ei saagi, sellest saab ainult välja kasvada. Ehk andestab heatahtlik lugeja teatud kordused ja kohatise liigse poleemilisuse.

Palju tänu on tõlkija võlgu prof. Huno Rätsepale, kes Gutslaffi juurde juhatas ja andis kätte olulisemad teoreetilised lähtepunktid, dots. Jaak Peebole põhjaliku ja delikaatse toimetamise eest ning

prof. Mati Ereltile, dots. Valve-Liivi Kingisepale ja TÜ eesti keele õppetooli vana kirjakeele uurimisrühmale selle eest, et kunagine kavatsus üldse teoks sai. Sisulisi parandusi tegi grammatika tõlkes Jaan Unt, täpsustusi Gutslaffi sissejuhatuses prof. Kalle Kasemaa. Järelsõna aitas lahkelt korrastada Eesti Kirjandusmuuseumi teadur Kristi Metste. Head nõu on andnud dr. Arvo Tering, prof. Anne Lill, dots. Epp Tamm ja Jüri Maadla. Neile kõigile lubatagu avaldada siinkohal tänu ning *last but not least* — ka Eesti Kirjandusmuuseumile loa eest valmistada ja avaldada faksiimile Gutslaffi grammatika ainsast säilinud eksemplarist ja Eesti Kultuurkapitalile, kes pidas võimalikuks raamatu väljaandmist finantseerida.

Dorpati, d. 14. Iunii A. D. 1998 *Marju Lepajõe*

SISUKORD

Johannes Gutslaff
Observationes grammaticae circa linguam Esthonicam 11

Denen WolEdlen 13
Pühendusläkitus 25

Praefatio ad Lectorem 31
Eessõna lugejale 33

Grammatica. Grammatika 36
Orthographia. Ortograafia 36
Notae. Märkused 40
Prosodia. Prosoodia 44
Etymologia. Etümoloogia 44
Articulus. Artikkel 44
Nomen. Noomen 46
Divisio. Divisioon 46
Genus. Genus 46
Numerus. Arv 46
Casus. Kääne 46
Declinatio. Deklinatsioon 50
Regulae de formatione Casuum.
Käänete moodustamise reeglid 50
Rectivus. Rektiiv 50
Genitivus Singularis. Singulari genitiiv 60
Dativus Singularis. Singulari daativ 60
Accusativus Singularis. Singulari akusatiiv 60
Paradigmata Declinationis.
Deklinatsiooni paradigmad 64
1. *Paradigma characteristicae A in Rectivo*.
Paradigma *a*-lõpulisest rektiivist 64

2. *Paradigma characteristicae E in Rectivo.*
Paradigma *e*-lõpulisest rektiivist 66
3. *Paradigma characteristicae I in Rectivo.*
Paradigma *i*-lõpulisest rektiivist 68
4. *Paradigma characteristicae U in Rectivo.*
Paradigma *u*-lõpulisest rektiivist 68
Comparatio. Komparatsioon 70
Species. Speetsies 72
Figura. Figuur 90
Pronomen. Pronoomen 90
Numerus & Significatio. Arv ja tähendus 90
Declinatio. Deklinatsioon 92
Verbum. Verb 96
Genus. Genus 98
Persona. Isik 98
Numerus. Arv 98
Tempus. Aeg 98
Modus. Kõneviis 98
Vox. Tegumood 98
Conjugatio. Konjugatsioon 98
Paßiva Vox. Passiiv 116
Conjugatio verbi Ollema. Verbi *olema* konjugatsioon 116
Conjugatio verbi Sama. Verbi *saama* konjugatsioon 128
Paradigma Conjugationis Verbi Activi Pessema.
Akiivse verbi *pessema* konjugatsioon 140
Species. Speetsies 164
Figura. Figuur 166
De Impersonalibus. Impersonaalidest 166
Participium. Partitsiip 168
Adverbium. Adverb 170
Significatio. Tähendus 170
Motio. Liikumine 176
Praepositio. Prepositsioon 178
Conjunctio. Konjunktsioon 180
Interjectio. Interjektsioon 182
Syntaxis. Süntaks 184
Syntaxis Articuli. Artikli süntaks 184
Syntaxis Nominis. Noomeni süntaks 188

Syntaxis Pronominis. Pronoomeni süntaks 192
Syntaxis Verbi. Verbi süntaks 194
Syntaxis Praepositionum. Prepositsioonide süntaks 200

Nomenclator Germanico-Esthonicus 206

Grammatikas esinevate eesti sõnade indeks. *Marju Lepajõe* 247

Märkused 280

Johannes Gutslaffi "Grammatilised vaatlused". *Marju Lepajõe* 285
1. Gutslaff ja tema grammatika 286
1.1. Olud 286
1.1.1. Gutslaffi aeg 286
1.1.2. Gutslaffi biograafia 298
1.2. Isiklik suhtumine 305
2. Gutslaffi retseptsioon Eestis 307
2.1. Keeleline retseptsioon 307
2.2. Ideoloogiline retseptsioon 307
3. Gutslaffi grammatika kaasaegses traditsioonis 309
3.1. Traditsioonis üldse 309
3.2. Eesti traditsioonis 311
4. Gutslaffi ladina keel 314
5. Gutslaffi grammatika hindamine 316

Johannes Gutslaffi grammatika eesti keel ja Urvaste murrak. *Hella Keem* 317

Viidatud kirjandus 333

Raamatus esinevad lühendid 339

ΣΤΝ ΘΕΩ

OBSERVATIONES GRAMMATICÆ circa linguam ESTHONICAM.

Judicia tentandi & experiendi causâ in lucem edita

à

JOHANNE Gutslaff/
Pastore zu Vrbs.

Dorpati Livonorum

Excudebat JOHANNES Vogel/
Acad. Typogr.

ANNO M DC XLVIII.

ΣΥΝ ΘΕΩ

GRAMMATILISI VAATLUSI EESTI KEELEST

Otsustused uurimiseks ja tundmaõppimiseks
välja andnud

JOHANNES GUTSLAFF
Urvaste pastor

Tartus Liivimaal
Trükkinud Johannes Vogel
Akadeemia trükikojas
aastal M DC XLVIII

Denen Wol Edlen/ Geſtrengen/ Veſten vnd Mannhafften Herren/

Herrn Andreas Koßkull/ Oberſten über ein Regiment Infanterie, Königl. Stadhaltern auff Dörpt vnd Landhauptmanne Dörptiſchen Kreiſſes/ Erbgeſeſſen auff Bockſieholm vnd Odenfors/ ꝛc.

Herrn Johann Eberhard von Billinghauſen/ Oberſten über ein Regiment Cavallerie, Erbgeſeſſen auff Vitzen/ ꝛc.

Herrn Carol Adolph von Tiefenhauſen/ Oberſtleutenante/ Erbgeſeſſen auff Reſthoff/ Luda/ ꝛc.

Herrn Fabian Platern/ Landrathe/ Ritmeiſtern vnd des Königl. Hoffgerichts zu Dörpt Aſſeſſoren, Erbgeſeſſen auff Feick/ ꝛc.

Herrn Gotthard Wilhelm vō Budberg/ Landrathe/ Ritmeiſtern vnd Landrichtern des Dörptiſchen Kreiſſes/ Erbgeſeſſen auff Sennen vnd Fyhr.

Herrn Carol Stakelberg/ *Aſſeſſoren* des Dörptiſchen Landgerichts/ Erbgeſeſſen auff Cambia/ ꝛc.

GOttes Gnade/ Friede vnd Segen/ Zeitlich vnd Ewiglich.

Wol-

Wol Edle/ Geſtrenge/ Veſte vnd Mannhaffte Herren / Hr Stadthalter/ Hr. Oberſter vñ Kirchſpielſjuncker / Hr. Oberſtleutenant vnd Kirchſpielsverwandter/ Hr. Landräthe/vnd Hr. *Aſſeſſor*, dieſes vnſers Orthes eingeſeſſene Junckern / großgünſtige Herren vnd wolgeneigete Gönnere / Es ſaget GOtt der HErr beym Propheten Ezechiel am 18. v. 4. Alle Seelen ſind mein/ damit Er weiſet/ daß Er ſey der HErr/ dem alle Seelen eigendlich zugehören/ der auch derer halben Sorge trage/ ſich jhrer annehme vnd mit jhnem nach ſeinem willen vnd wolgefallen handele Alſo redet auch der Mann Gottes Moſes GOtt den HErrn an vnd ſaget daß Er ſey ein GOtt über alles lebendiges Fleiſch/ *Num.* 27. v. 16. Oder ein GOtt der Geiſter alles Fleiſches/ *Num.* 16. v. 22. Nun iſt des Menſchen Seele etwas ſonderliches für aller anderen lebendigen Creaturen Seelen/ als die jhren Vrſprung nicht aus der irꝛdiſchen *materia* hat / gleich wie jener Seelen haben/ *Gen.* 1. v. 12. 20. 24. Sondern iſt ſonderlich ein lebendiger Athem von Gott geſchaffen vnd dem Menſchlichen Leibe eingeblaſen/ *Gen.* 2. v. 7. Dahero auch des Menſchen Seele

nicht

nicht ſtirbet ob ſie ſchon vom Leibe abſcheidet/ Matth. 10. v 28. Da doch anderer Creaturen Seelen / als die aus der vergänglichen Erden jhren Vrſprung haben / vergänglich ſeyn/ vnd ohn jhren irrdiſchen Leib nicht ſeyn können. Des Menſchen Seele muß mit dem Leibe wieder vereiniget werden / vnd alſo mit dem Leibe zuſammen bleyben ewiglich/ deñ ſie iſt dazu vnd alſo erſchaffen/daß ſie ſey ein lebendiger Odem in des Menſchen Naſe/ *Gen.* 2. *v.* 7. Darumb ob ſie ſchon vom Leibe abſcheiden muß / nach dem Spruch Gottes/ **du biſt Erde vnd ſolt wieder zur Erden werden**/ *Gen.* 3. *v.* 19 wird ſie doch in der **Wiedergeburth** aller Leiber Matth. 19. v. 28. mit jhrem Leibe wiederumb vereiniget werden/vnd wird alſo ein Geiſtlicher vnd vnverweßlicher Leib aufferſtehen/wie Paulus ſaget 1. *Cor.* 15. *v.* 52. 53. *&c.* in welchem die Seele jhre Wohnung vnd vollenkomene Herrſchafft haben wird in Ewigkeit: Vnd wo derſelbe alhie der Geiſtlichen Wiedergeburt theilhafftig worden/ ſo wird er auch zugleich mit der Seelen der ewigen Frewd vnd Herrligkeit theilhafftig werden: Iſt er aber der Wiedergeburth alhie nicht theilhafftig worden / ſo wird er auch mit der Seelen der ewigen Pein vnd Quaal

theil-

theilhafftig werden/ wie der Sohn GOttes saget: **Und ſie werden in die ewige Pein gehen / aber die Gerechten in das ewige Leben**/ Matth. 25. v. 46. Der anderen Creaturen Seelen vergehen vnd nehmen ein Ende/ wenn der Leib ſtirbet. Darumb auch daß ewige Wort GOttes ſelbſt ein Menſch ward / vnd nam menſchliche Seele vnd Leib an ſich/ in derſelben der verlohrenen Menſchen Seelen wieder zu ſuchen / vnd zur ewigen Frewde zu bringen/ von welchem geſchrieben ſtehet: **Er nimpt nirgend die Engel an ſich**/ (vielweniger irrdiſche Creaturen/) **ſondern den Samen Abrahæ nimpt Er an ſich** / *Ebr. 2. v. 16.* Darumb deutet GOtt der HErr auch ſonderlich auff der Menſchen Seelen/ wenn Er ſaget: **Alle Seelen ſind mein.** Es weiſet aber Gott der HErr/ der GOtt der Geiſter alles Fleiſches/ daß vor Jhm nicht gelte der Vnterſcheid irrdiſchen Standes / Würden oder Anſehens / alſo daß nach denſelben dieſer GOtte näher wehre/ jener aber wehre GOtte ferner: Sondern ſaget/ daß ohne ſolchen Vnterſcheid der irrdiſchen Stände/ alle Seelen ſeine ſeyn/ ſo wol des Vaters Seele / als des Sohnes Seele. Daraus erfolget / daß auch des lieben GOttes iſt ſo wol

des

des Königes Seele als des Bettlers; So wol des Edelmanns / als des Bawren; Denn solches sind alles Weltliche Stände / vnd gehören vnter die Stände der Väter vnd der Söhne im vierdten Gebot.

Solches erwehne ich darumb / daß ich hieraus wolle erinnern / daß auch vnser Ehstnischen Leute Seelen / dem lieben GOtte zugehören / weil der alhie saget: **Alle Seelen sind mein:** Ob selbige schon sind Vnterthanen / Schlaven vnd bedrengete Leute: Denn sowol des Vnterthanen als der Obrigkeit / Seele ist GOttes. Wolte man sagen: Sie sind Ehsten / wir aber sind Teutschen oder Schweden? So muß ich antworten: **GOtt sihet die Person nicht an / sondern in allerley Volck / wer jhn fürchtet vnd recht thut / der ist jhm angenehm** / *Act.* 10 *v.* 35. *Item*: **Hie ist kein Jüde noch Grieche / hie ist kein Knecht noch Freyer / hie ist kein Mañ noch Weib / denn jhr seyd allzumahl einer** / *Gal.* 3. 28. Gleich wie die Gläubigen wegen der Gemeinschafft einer Tauffe eins seyn: Also alle Menschen wegen der Gemeinschafft einer einigen Erschaffung von GOtt.

Hier-

Hieraus könte ich viele schliessen vnd erwehnen/ wenn es diese Gelegenheit zuliesse; Als vnter andern/ (1.) des H. Predigampts hohe Würde/ als welches da eigendlich zu schaffen haben muß mit des höchsten GOttes Gütern vnd Eigenthum/ nehmlich mit der Menschen Seelen. (2.) Die hohe Würde der menschlichen Seele/ als die GOttes Eigenthum selbst seyn. (3.) Vermahnung zu brüderlicher Liebe vnter vns allen/ denn vnsere aller Seelen/ gehören dem Einigen Allerhöchsten GOtte zu. (4.) Allgemeine Vermahnunge zu dem Gottseligen Wercke/ daß man die verlohrne vnd verirrete Seelen zu jhrem vnd vnser aller einigem HERRN dem wahren GOtte möge bringen/ &c. Aber ich wil nur diesen einigen Schluß hieraus annehmen; Nehmlich daß Lehrer vnd Prediger/ die da Seelenhirten sind/ also daß sie jhres Amptes halber fromme Seelen weiden/ vnd verirrete Seelen zur Weide jhres einigen vnd rechten HERRN bringen sollen/ sollen in jhrem Ampte Sorgfeltig vnd fleissig seyn/ vnangesehen was Standes/ vnd *Condition* seine Gemeine sey. Denn es mögen die Menschen seyn wes Standes sie wollen/ so sind sie doch jhrer Seelen halber GOttes Eigenthum/ vnangesehen jhres Standes. Darumb muß kein

Predi-

Prediger ümb weltlichen Ansehens willen / der Menschen Seelen versäumen. Sihet GOtt vnser HERR nicht die Seelen an / nach jhrer weltlichen *Condition*, sondern saget: **Alle Seelen sind mein:** So soll auch kein Prediger in seinem Ampt einen Menschen ansehen nach seiner weltlichen *Condition*: Denn wir sind Diener GOttes vnd nicht des weltlichen Wesens.

Wie fein würde ich vor meinem GOtte bestehen / wenn ich auff meiner Cantzel meine Edelleute wolte lehren / daß sie Edelleute seyn / vnd vermeinte also vor Christum zu kommen / daß ich sagete: Sihe HERR / hie bringe ich dir einen Edelman: Oder aber / wenn ich bey meinem Ehstnischen Bawren mit Verdruß wolte mich auffhalten / vnd sagen endlich zu Christo: Da hastu deine Ehstnische Bawren. Er würde warlich sagen: Du vngetrewer Knecht / der Menschen Seelen sind mein / die solte stu mir bringen / Ich achte keinen Vnterscheid der Stände. Wiewol zu dieser zeit mancher lieber hat / daß sich der Prediger ümb seinen Stand auff der Cantzel bekümmere / als ümb seine Seele. Also müssen wir Prediger alhie in Liefland nicht ansehen / daß vnser Zuhörer eines theils sind hohe *Officirer*, reiche Leute / hohes Standes vnd Herkommens: Das ander theil ist ein

ver-

verachtetes/ armes vnd geringes Volck/ deſſen eine Art Ehſtniſch/ die ander aber Lettiſch iſt/ daß wir wolten vmb die Hohen vnd Reichen vns alleine bekümmern/ wegen derer Hoheit/ vnd verſeumen die Verachteten wegen jhrer Niedrigkeit: Sondern wir müſſen gedencken/ **daß alle Seelen ſind GOttes**/ ſo wol des Hohen als der Geringen/ vnd vnſer GOtt kennet in vnſerm Ampte dirſen nicht weniger/ als jenen.

Wann ich denn nichts liebers wündſche vnd ſehe/ als daß das arme Bawrvolck dieſes Ortes/ vnd zwar vnſere Ehſten/ die noch bißanhero in groſſer Blindheit geſtecket haben/ mögen fruchtbarlich dem lieben GOtte/ als auch jhrer Seelen HERRN/ zugebracht werden: Als were ich wol geneiget/ mein weniges Vermögen hierinn gerne anzuwenden vnd zu gebrauchen/ daß die heilige Schrifft/ vnd was ſonſt aus derſelben einfeltiger Weiſe dieſe Leute zu lehren nützlich were/ in dieſer vnſer Ehſtniſchen Sprache möchte an den Tag kommen. Auff daß aber darinn deſto weniger möchte tadelhafftig vorfallen/ vnd man der Ehſtniſchen Sprache halber ſo wol im ſchreiben als im reden einige Richtigkeit haben könte; habe ich dieſes von der Ehſtniſchen Sprache/ wie ſelbige bey vns gere-

det

det wird/ vnd geſchrieben werden ſolle/ zu Pappier geſetzet/ alle Gelahrten/ die der Ehſtniſchen Sprache kündig ſeyn zu veranlaſſen/ daß ſie Schrifft- oder Mündlich mit mir davon mögen handeln/ ob etwa etwas hierinnen zu endern ſey/ oder mit mir hierinn übereinſtimmen. Wenn dieſes nun richtig iſt/ alßdenn kan man in Ehſtniſchen Schrifften deſto ſicherer verfahren/ vnd ſol alßdenn mit GOttes Hülffe vor erſt zu einer Probe das erſte Buch Moſis in dieſer vnſer Ehſtniſchen Sprache heraus gegeben werden. Zweiffele nicht/ es werde der liebe GOtt Rath vnd Mittel an die Hand geben/ daß man die gantze heilige Schrifft/ wo ja nicht in den Druck/ dennoch in Ehſtniſche Schrifft nach dieſes vnſers *Diſtricts* nothdurfft werde bringen können/ alſo daß vnſere Ehſtniſche Leute/ wenn ſie die Hiſtorien des Wortes GOttes ordentlich zu hören bekommen/ werden leichter zu GOtt zu bekehren vnd zu erbawen ſeyn/ als ſie bißhero haben erbawet können werden. Denn gleich wie eine gute Mawr ohne feſten Kalck nicht kan gemacht werden: Als kan man auch ohne die heilige Schrifft keine gründliche Kirche oder Volck GOttes bawen. Ja ich würde ſelber ſagen/ wenn ich ein Vngläubiger were/ wo mir jemand etwas

von

von GOttes Erkäntniß vorsagen würde: *Da probandi*, beweise es. Würde ich aber die heilige Schrifft selber hören / so würde ich daselbst Beweises gnug finden / darauff ich mich gründen könte GOtt also zu erkennen / wie Er sich hat offenbahret.

Euch aber / WolEdle / Gestrenge / Veste vnd Mannhaffte Herren / Herr Stadhalter / Herr Oberster / Herr Oberster Leutenant / Herren Landräthe / vnd Herr *Assessor*, habe ich dieses / als die Erstlinge meiner Ehstnischen Arbeidt darumb *dedicirer* vnd zuschreiben wollen / weil Sie dieses vnsers Orthes wohnen vnd gesessen seyn / vnd jhrer Vnterthanen halber diese meine Arbeit zu befördern / ohne zweiffel werden geneiget seyn. Weil ich auch von Jhnen zum theil erfahren vnd gespühret habe / daß Sie jhnen angelegen wollen seyn lassen zu helffen / daß das abergläubige Volck möge bekehret werden. Wie dann aus Ewrem Munde Gestrenger Herr Stadhalter ich gehöret / auch aus dero Schreiben gesehen habe / daß Ew. Gestr. Herrl. wolle laut Jhrer Ordre der Abergläubigen Zusammenkunfften helffen stöhren / wo die Herrschafften eines jeden Orthes nichts dawider thun wolten. Ewere Christliche Gemüther

müther aber / Geſtrenger Herr Oberſter Bil-
linghauſen / vnd Geſtr. Herr Oberſter Leute-
nant Tieſenhauſen habe ich bey Vnterſchrei-
bung vnſerer *Interimiſtiſchen* Vrbiſchen Kir-
chenOrdnung / vnd williger Anordnung nach
derſelben vnter jhren Vnterthanen / andere
Dinge vor diſsmahl zugeſchweigen / erfahren /
nach welcher Ordnung / bey vns GOtt Lob /
dem Aberglauben ein ziemlicher Abbruch / vnd
vnſerer Kirchen ein mercklicher Zuwachs ge-
ſchiehet / GOtt helffe ferner / vnd ſtewre vnſere
Stewrer. Drittens verſehe ich mich zu Ew.
WolEdlen / Geſtrengen / Herrligkeiten ſampt
vnd ſonders auch aller Gunſt vnd Wolgewo-
genheit kegen meine wenige Perſon / die ich Jh-
nen hiemit deſto mehr habe *recommendiren* vnd
mich alſo vmb Jhre Gunſt vnd Wolgewogen-
heit deſto mehr bewerben wollen. Vnd ob
ſchon dieſes ein geringes vnd vnanſehnliches
Werck iſt / mit welchem Ew. WolEdl. Geſtr.
Herrligk. anzutreten ein ander neben mir faſt
einen Schew haben möchte: So vermahnet
mich doch Jhre ſämptliche Leutſehligkeit vnd
Diſcretion mich deßfalls zu erkühnen / gedencke
nechſt Göttlicher Hülffe nach dieſem geringen
Anfange ein mehreres zu verſuchen.

Gelanget demnach an Ew. WolEdl. Geſtr.

Herr-

Herꝛligkeiten ſampt vnd ſonders meine hoch-
fleiſſige Bitte / Selbige wollen die wolgemey-
nete *Dedication* oder Zuſchreibung dieſer mei-
ner Schrifft in allen Gunſten verſtehen auff-
vnd annehmen / vnd mir vnd meiner fernern
Arbeit zugethan vnd gewogen ſeyn vnd bley-
ben / welches der Allerhöchſte GOtt vnd Va-
ter vnſers HERRN JEſu Chriſti ümb Ew.
WolEdl. Geſtr. Herꝛligkeiten ſampt vnd ſon-
ders mit zeitlichem vnd ewigen Segen wird be-
lohnen/demſelbigen thue hiemit Ew. WolEdl.
Geſtr. Herꝛligkeiten ſampt vnd beſonders ich
empfehlen. So geſchehen in meiner Pfarꝛ zu
Vrbs den 5. *Auguſti Anno* 1648.

E.WE.G.V.vnd M. Herꝛl.
ſampt vnd ſonders

Dienſtwilliger

Johannes Gutslaff/
Paſtor daſelbſt.

Pühendusläkitus

Ülisuursugustele, vapratele, kindlameelsetele ja mehistele härradele

härra **Andreas Koßkullile**,
jalaväe rügemendi ooberstile, kuninglikule Tartu asehaldurile ja Tartu maakonna maapealikule, Bocksieholmi ja Odenforsi etc. pärishärrale;

härra **Johann Eberhard von Billinghausenile**,
ratsarügemendi ooberstile, Ultzeni etc. pärishärrale;

härra **Carol Adolph von Tiesenhausenile**,
ooberstleitnandile, Resthoffi, Luda etc. pärishärrale;

härra **Fabian Platernile**,
maanõunikule, rittmeistrile ja Tartu kuningliku õuekohtu assessorile, Felcki etc. pärishärrale;

härra **Gotthard Wilhelm von Budbergile**,
maanõunikule, rittmeistrile ja Tartu maakonna maakohtunikule, Senneni ja Fyhri pärishärrale;

härra **Carol Stakelbergile**,
Tartu maakohtu assessorile, Kambja pärishärrale

Jumala armu, rahu ja õnnistust
ajalikul ajal ja igavesti.

Ülisuursugused, vaprad, kindlameelsed ja mehised härrad, hr. asehaldur, hr-d ooberstid ja kihelkonnajunkur, hr. ooberstleitnant ja kihelkonna eestseisus, hr-d maanõunikud ja hr. assessor, meie piirkonda elama asunud junkrud, ülimalt heasoovlikud härrad ja vastutulelikud soosijad. Issand Jumal kõneleb prohvet Hesekieli raamatus 18,4: *kõik hinged on minu päralt*, millega ta juhatab, et tema on Issand, kelle juurde kõik hinged tegelikult kuuluvad ja kes sellepärast ka muretseb, kannab hoolt nende eest ja toimib nendega oma tahtmist ning meeldumust mööda. Nõnda kõneleb ka jumalamees Mooses Issandale Jumalale ja ütleb, et ta on *Jumal kõige elava liha üle* (4Ms 27,16) või *kõige liha vaimude Jumal* (4Ms 16,22). Nüüd aga inimese hing on midagi erilist kõigi teiste elavate loodud hingede suhtes, kuna ta ei pärine maisest *materia*'st, nii nagu need hinged (1Ms 1,12.20.24). Vaid Jumal on loonud erilise elava hinguse ja puhunud selle inimese kehasse (1Ms 2,7). Seetõttu ei sure inimese hing ka siis, kui ta on juba kehast lahkunud (Mt 10,28). Samas aga on teiste kreatuuride hinged kaduvüürikesed, kuna nad on pärit kaduvast põrmust, ja nad ei saa eksisteerida ilma maise kehata. Inimese hing peab saama jälle kehaga ühendatud ja jääma igavesti kehaga kokku, kuna ta on selleks ja nõnda loodud, et olla elav hingeõhk inimese ninas (1Ms 2,7). Seetõttu, kui ta peab juba kehast lahkuma vastavalt Jumala sõnale: *sest sina oled põrm ja pead jälle põrmuks saama* (1Ms 3,19), saab ta ometi kõigi kehade *uuestisündimises* (Mt 19, 28) oma kehaga jälle ühendatud ning tõuseb nõnda üles vaimse ja hävimatu kehana, nagu ütleb Paulus (1 Kr 15,52.53 *etc.*), milles hing saab enesele elupaiga ja ainuvalduse igaveseks ajaks. Ja nõnda kui seesama keha saab siin vaimse uuestisünni osaliseks, nõnda saab ta samas koos hingedega igavese rõõmu ja ülevuse osaliseks. Kui ta aga ei saa siin uuestisünni osaliseks, siis saab tema osaks koos teiste hingedega igavene kannatus ja piin, nagu ütleb Jumala Poeg: *Ja need lähevad igavesse karistusse, õiged aga igavesse ellu* (Mt 25,46). Teised loodud hinged kaovad ning lõpevad, kui keha sureb. Seetõttu aga, et Jumala igavene Sõna ise inimeseks sai ning võttis iseenesele inimese hinge ja keha, tuleb temas kadunud inimhinge otsida ja tuua igavese rõõmu juurde, mille kohta kirjas seisab: *Ta ei võta ingleid enese juurde* (veel vähem maiseid olendeid), *vaid Abrahami soo võtab tema enese juurde* (Hb 2,16). Sellepärast osutab Issand Jumal eriti inimhingedele, kui ta ütleb: *Kõik hinged on minu päralt.*

Ent Issand Jumal, kõige liha vaimude Jumal, juhatab, et tema ees ei kehti maise seisuse, auastme või reputatsiooni erinevused, mille järgi ühed oleksid Jumalale lähemal, teised aga Jumalast kaugemal. Vaid ta ütleb, et ilma sellise maise seisuse erinevuseta kuuluvad kõik hinged temale, nii isa hing kui ka poja hing. Siit järgneb, et armsale Jumalale kuulub niihästi kuninga kui ka kerjuse hing; niihästi aadlimehe kui talupoja hing, sest kõik ilmalikud seisused on sellised, et kuuluvad isade ja poegade seisuse alla neljandas käsus.

Seda nimetan ma seepärast, et tahan siit tulenevalt meenutada, et ka meie eesti inimeste hinged kuuluvad armsale Jumalale, sest tema ütleb siin: *Kõik hinged on minu päralt*, olgu need ka alamad, orjad või rõhutud inimesed, sest nii alamate kui ülemate hing kuulub Jumalale. Kui tahetakse öelda: Nemad on eestlased, meie aga sakslased või rootslased? Siis pean ma vastama: *Jumal ei vaata isikut, vaid talle on vastuvõetav iga rahva hulgast see, kes teda kardab ja teeb õigust* (Ap 10,35). *Item*: *Ei ole siin juuti ega kreeklast, ei ole siin orja ega vaba, ei ole siin meest ega naist, sest te kõik olete üks* (Gl 3,28). Nõnda kui usklikud saavad üheks ühest ristimisest osasaamise tõttu, samuti saavad üheks kõik inimesed ühes loomises Jumala poolt.

Siit võiksin ma palju järeldada ja esile tuua, kui oleks võimalust: muuhulgas 1) püha jutlustajaameti suurt au, kuna siin õigupoolest on tegemist Kõigekõrgema Jumala varanduse ja omandusega, nimelt inimeste hingedega; 2) inimhinge suurt au, sest see on Jumala enese omandus; 3) manitsust, et me kõik armastaksime üksteist vennalikult, sest meie kõigi hinged kuuluvad Ainsale Kõigekõrgemale Jumalale; 4) üleüldisi manitsusi teha Jumala õnnist tööd, et kadunud ja eksinud hinged toodaks nende ja meie kõigi ainsa Issanda, tõelise Jumala juurde etc. Aga ma tahan siit võtta ainult ühe järelduse. Nimelt et õpetajad ja jutlustajad, kes hingekarjased on, nõnda et nad oma ameti tõttu vagasid hingi peavad karjatama ning eksinud hingi oma ainsa ja õige Issanda karja juurde tooma, nemad peavad oma ametis olema hoolsad ja püüdlikud, vaatamata seisusele või *Condition*'ile, kuhu nende kogudus kuulub. Sest inimesed võivad olla mis seisuses tahes, ometi on nad oma hinge tõttu Jumala omandus, vaatamata seisusele. Seepärast ei tohi ükski jutlustaja ilmaliku au pärast inimeste hingi ära unustada. Jumal, meie Issand ei vaata hingi nende maise *Condition*'i järgi,

vaid ütleb: *Kõik hinged on minu päralt*. Nii ei tohi ükski jutlustaja oma ametis inimest tema maise *Condition*'i järgi vaadata, sest meie oleme Jumala ja mitte maise olemise teenrid.

Kui kenasti võiksin ma seista oma Jumala ees, kui tahaksin õpetada oma kantslist oma aadlikke, et nad on aadlikud, ja mõtleksin samuti Kristuse ette minna, et ütelda: Vaata, Issand, siin toon ma sulle aadlimehe? Või hoopis, kui peaksin tusameelega oma eesti talupoja juures peatuma, ja lõpuks Kristusele ütlema: Siin on sinu eesti talupoeg. Ta võiks tõesti ütelda: Sina truudusetu sulane! Inimeste hinged on minu päralt, neid pead sa mulle tooma. Ma ei näe mingit seisuste erinevust. Kui väga tahaksid praegu paljud meelsamini, et jutlustaja muretseks enam oma koha pärast kantslis kui oma hinge pärast. Niisiis ei tohi meie, jutlustajad, siin Liivimaal mitte arvestada, et üks osa meie kuulajatest on kõrged ohvitserid, rikkad inimesed kõrge seisuse ja päritoluga, teine osa on aga põlatud, vaene ja tähtsusetu rahvas, kelle seas ühed on eesti, teised läti soost; nõnda et tahaksime hoolt kanda üksi kõrgete ja rikaste eest nende kõrguse pärast ja jätaksime kõrvale põlatud nende madaluse pärast. Vaid meie peame mõtlema, *et kõik hinged on Jumala päralt*, niihästi kõrge kui tähtsusetu, ja meie Jumal tunneb meie ametis üht niisama palju kui teist.

Kuna ma nüüd midagi meelsamini ei soovi ega näe, kui et siinse kandi vaene talupojarahvas, ja et just meie eestlased, kes veel siiamaani olid suures pimeduses, saaksid viljakandvalt armsa Jumala kui nende hingede Issanda juurde juhatatud, siis oleksin ma küll valmis oma väheseid võimalusi siin meeleldi rakendama ja tarvitama, et meie eesti keeles näeks ilmavalgust Pühakiri ja muu, mis selsamal lihtsal viisil nende inimeste õpetamiseks kasulik oleks. Et ma aga sugugi ei taha laiduväärseks saada ja et mul eesti keele kasutamisel nii kirjas kui kõnes mõningane õigsus oleks, olen ma paberile pannud selle töö eesti keele kohta, nagu teda meie juures räägitakse ja nagu seda kirjutama peab hakkama, et kõikidele õpetlastele, kes eesti keelt tunnevad, põhjust anda minuga ühenduse võtmiseks kirjalikult või suuliselt, et arutada, kas siin on vaja midagi muuta, või on nad minuga siin nõus. Kui see nüüd õige on, siis võib eesti keelt kirjutades toimida sedavõrd kindlamini ja siis peab Jumala abiga esmalt üks proov Moosese 1. raamatust selles meie eesti keeles välja antud saama. Ma ei kahtle, et armas Jumal annab nõu ja vahendid, et kogu Pühakiri jõuaks, kui ka mitte

trükki, siis vähemalt eesti keeldegi meie *district*'i hädatarviduse pärast, nõnda et meie eestlased, kui nad saavad nagu kord ja kohus Jumalasõna lugusid kuulda, pöörduvad kergemini Jumala poole ja leiavad hingeülendust kergemini kui neil seni oli võimalik. Sest niisamuti kui head müüri ei saa ilma vastupidava lubjata, nõnda ei saa ka ehitada põhjani kindlat kirikut või Jumala rahvast ilma Pühakirjata. Ja ma ise tahaksin ütelda, kui oleksin uskmatu ja keegi sooviks mulle midagi väita Jumala äratundmise kohta: *Da probandi!* tõenda seda! Kui võiksin aga Pühakirja ise kuulda, siis võiksin ise sellest piisavalt tõendusi leida, millele võiksin tugineda, et Jumalat nii ära tunda, kuidas ta end on ilmutanud.

Teile aga, ülisuursugused, vaprad, kindlameelsed ja mehised härrad, härra asehaldur, härra ooberst, härra ooberstleitnant, härrad maanõunikud ja härra assessor, olen tahtnud selle kui minu esimese eesti keele alase töö *deditseerida* ja pühendada seepärast, et Teie elate meie kandis ja asute siin ning kaldute oma alamate pärast ilma kahtluseta seda minu tööd soodustama. Sest ma olen osalt kogenud ja märganud Teie juures, et Teie olete tahtnud lasta oma südameasjaks saada kaasa aidata sellele, et ebausklik rahvas võiks pöörduda. Nii nagu ma Teie suust, vapper härra asehaldur, olen kuulnud ja ka kirjas näinud, et Teie, vapper isand, tahate oma korraldustega aidata segada ebausklike kogunemisi seal, kus kohalikud isandad ei taha midagi teha selle vastu. Teie kristlikku meelt aga, vapper härra ooberst Billinghausen ja vapper härra ooberstleitnant Tiesenhausen, olen kogenud, kui kirjutasite alla meie *interimistlikule* Urvaste kirikukorraldusele, millele järgnes Teie alamate kuulekas korraldustöö, teistest varasematest asjadest rääkimata. Selle korraldusega, kiidetud olgu Jumal meie juures, sündis ebausule oluline kahju ja meie kirikule märgatav kasu. Jumal aidaku edasi ja juhtigu meie juhtijaid! Kolmandaks, ma loodan kõigi Teie ülisuursuguste, vaprate kõrgeaulisuste ühise soosingu ja heatahtlikkuse peale minu tühise isiku suhtes, mida ma käesolevaga seda enam *rekommendeeriksin* ja seda enam tahaksin saavutada Teie heatahtlikkust ja soosingut. Ning ehkki see on üks tühine ja silmapaistmatu töö, millega mõni teine minu kõrval oleks võinud peaaegu karta Teie ülisuursuguste, vaprate kõrgeaulisuste ette tulla, siis manitseb mind ometi Teie kõigi lahkus ja *diskretsioon* sedakorda julgema, mõteldes Jumala abi lähedusele, pärast seda tühist algust midagi enamat proovida.

Seepärast ulatugu kõigi Teie ülisuursuguste vaprate kõrgeaulisusteni minu ülimalt tungiv palve, et tahaksite selle minu kirjutise hästi kavatsetud *dedikatsiooni* ehk pühendust kogu heatahtlikkuses mõista, vastu ja omaks võtta ning mulle ja minu edasisele tööle kaasaaitajaks ja headsoovijaks olla ning jääda. Seda tasub Kõigekõrgem Jumal ja meie Issanda Jeesuse Kristuse isa kõigile Teile, ülisuursugustele vapratele kõrgeaulisustele ajaliku ja igavese õnnistusega. Tema hoolde usaldan ma seega Teid kõiki ja igaüht, ülisuursugused vaprad kõrgeaulisused. Nõnda on sündinud minu pastoraadis Urvastes 5. augustil 1648.

Kõigi Teie ülisuurtsuguste, vaprate,
kindlameelsete ja mehiste kõrgeaulisuste
teenistusvalmis
Johannes Gutslaff
pastor sealsamas

Præfatio ad Lectorem.

RUdimenta tibi, benevole Lector, Esthonicæ linguæ noſtratis offero, idq; eas ob cauſas, quas in Epiſtola Dedicatoria indicabi. Explicavi enim tibi nonnullarum flexianum, quarundam etiam ſatis ante hac intricatarum, rationes, quas ego primitùs anxiè deſiderabam. Habebis hîc rationem, quare & quomodo vocula Suſſi Lupus plurimos caſus formet a Soje; quare verbum tôma afferre in Imperfecto Indicativi habeat tõi afferebam; quare item verbum tullema habeat tulli veniebam vel tulleſi; quare tundma noviſſe habeat tundſi vel tûſi/ ꝛc. Auſus ſum quædam inferre in concinnanda hujus linguæ analogia, quæ antehac non patuerunt. Infero tibi peculiarem caſum, Rectivum dico eum; Infero rurſus Præpoſitiones literales præter dictionales Præpoſitiones. Extrudo Caſus Ablativos & Vocativos, imò auſus fuiſſem ferè Genitivos quoq; & Dativos extrudere, niſi ratio una atq; altera obſtitiſſet; Infero etiam vocalem, quam Radicalem dico in Declinatione & Conjugatione. Eſtq; iſta vocalis, quæ ante terminationum in caſibus & temporibus flexionem ipſa ſpectanda eſt, num & ipſa moveatur & quomodo? an non moveatur? ante tandem autem dictio tota eſt invariabilis. Habes regulas quasdam ſecundum notiones Grammaticas conſcriptas. In vocabulario aſſcripſi vocalem radicalem, ubi ea non patet in dictione, &c. Hæc & quæ præter ea ſunt, videbis, candide Lector in hiſce chartis. Tuum ſuper iis poſco & rogo judicium. Monitum autem volo Te, ut pro rudimentis ſaltem habeas hæc, & non pro perfecta ſtructura linguæ Eſthonicæ. Nam, cùm dies diem doceat, vel ipſe modò quædam eſſem emendaturus, ſi res adhuc eſt integra à Typographia. Ejicerem literam ſ ex numero literarum Eſthonicarum; Adjicerem nonnullas notas huc illuc; Diſpicerem quid agendum eſſet circa, typum literæ û grandioris valoris qui ſine dubio non poterit haberi; fortaſſis pro ä/ ö & ü grandioris valoris äh/öh/ûh/ admitterem ſcribere. Dicerem hanc ob cauſam Græcarum literarum typos vel characteres aptiores eſſe ad exprimendos ſonos Eſthonicarum dictionum, quàm literas Germanicas, niſi uſus obſtaret. Notarem quòd in Verbis dictio ſâma recipiat Præterita ſub terminatione us; dictio ollema autem ſub terminatio-

minationibus in paradigmate asscriptis ut: Minnulle sai pessenus cecîderam, *vel* minna olli pessenu. Minna sâh pessetus cædor, *pro* minna sâh pessetut; Minna olle pessetut *vel* minna olle sânu pessetus cæsus sum, &c. *Proindè peto, si quid videris emendandum esse, noli mihi vitio vertere, quin potiùs communica illud mecum. Quæ de Dialecto nostrate Dorpatensi monui, videntur nonnullis incongrua, at ex præconcepta falsa opinione. Dent itaq; mihi veniam, quæso, quod dico, dialectum nostratem respuere t finale in Nominativis pluralibus, item in tertiis Personis pluralibus, ut & in Perfectis activæ vocis; & attendant sermoni nostratium Esthonum. Differunt enim in hisce à Dialecto littorali, quam beatus Rosshinius quoq; in multis servavit, unde opinio superiùs indicata nata est. Etenim ob linguæ nostratis suavitatem præ lingva littorali, quæ aspera est, hanc nostratem linguam potiùs excolendam putarem, si plures in meam sententiam concederent, quam istam; Et ideo ut pura in lucem veniat hæc Dialectus nostra, laboro & opto. Tu ex hisce, benevole Lector mentem meam satis perspicies, ideoq; ut mihi erudiendo benevole inservire, & hæcce rudimenta linguæ Esthonicæ æqui boniq; consulere digneris rogo. Vale, Dabam è Musæo meo Urbastis. Augusti, Anno cIↃ IↃcXLVIII.*

T.

JOH. Gutslaff/
Pastor.

Errata.

Lit. A pag. 1. lin. 3. pro moros lege moror, pag. 7. fac. 2. lin. 16. pro dialectus littoralis lege dialecti littoralis. Lit. D pag. 3. fac. 2. lin. 17. pro cæcîdi lege cecîdi, ita in omnibus Temporibus & Personis ab doc Præterito formandis ex syllaba cæ initiali faciendum est ce. Vocab. grünen pro hallatama lege haljastama. Heidkraut pro Keddarick lege Kannarick. Cætera Errata benevolus Lector placidè corrigat.

Eessõna lugejale

Toon sinuni, heatahtlik lugeja, oma algteadmised kodusest[1] eesti keelest, ja seda neil põhjusil, mida olen esitanud pühendusläkitu-ses. Olen nimelt sulle selgitanud mõnede senini veel küllalt eba-selgelt mõistetud fleksioonide põhimõtet, millest ise algul suurt puudust tundsin. Leiad siit õpetuse, miks ja mis viisil moodustab sõna Sussi 'hunt' enamiku käändeid Soje'st; miks on verbi tôma 'tooma' indikatiivi imperfektis töj; miks <ühel ja> samal verbil tullema on <vormid> tulli 'tuli' või tullesi; miks <verbil> tundma 'tundma' on <vormid> tundsi või tûsi jne. Olen söandanud seda keelt korrastades sisse tuua mõningaid <grammatika> analoogiaid, mida senini pole välja toodud. Toon sisse sinu tarvis erilise käände, mida nimetan rektiiviks; teisalt toon sisse peale sõnaliste pre-positsioonide ka tähelised prepositsioonid. Jätan kõrvale ablatiivi ja vokatiivi käände ja oleksin tõepoolest peaaegu söandanud kõrvale jätta ka genitiivi ja daativi, kui üks või teine põhjus poleks seda takistanud. Toon sisse ka vokaali, mida nimetan deklinatsioonis ja konjugatsioonis tüvevokaaliks. See on vokaal, mida tuleb enne muutuvaid käänete ja aegade lõppe silmas pidada, kas ta ise muutub ja mis viisil, või mitte, eespool teda aga on sõna täielikult muutumatu. Sul on <kasutada> reeglid, mis on koostatud <isiklikke> grammatilisi tähelepanekuid järgides. Sõnastikus olen lisanud tüvevokaali, kui see sõnas pole selge jne. Seda ja muudki peale selle leiad sa, austatud lugeja, neilt lehekülgedelt. Palun sinu arvamust nende kohta. Tahan sind aga hoiatada, et peaksid kõike seda vaid algteadmisteks, mitte <aga> eesti keele struktuuri täielikuks esituseks. Nimelt, kuna päev õpetab päeva, parandaksin mõndagi <veel> ise, kui asi oleks trükikojast puutumata. Heidaksin eesti tähtede hulgast välja *f*-tähe; lisaksin mõned märkused siia-sinna; uuriksin põhjalikumalt, mis on vajalik, pika *ü*-tähe trüki-märki, mida sobival kujul pole kahtlemata olemas; võib-olla laseksin pikkade *ä*, *ö* ja *ü* asemel kirjutada *äh/öh/üh*. Sel põhjusel ütleksin, et kreeka tähtede trükimärgid on saksa tähtedest sobiva-mad eesti sõnade helide jaoks, kui tava ei takistaks. Oleksin

märkinud, et verbides sõna sâma 'saama' preteeritum saadakse lõpuga *-us*; sõna ollema seevastu paradigmas lisatud lõppudega, nagu: Minulle sai pessenus või minna olli pessenu 'mina olin peksnud'. Minna sah pessetus 'mind pekstakse' *pro* minna sâh pessetut; minna olle pessetut või minna olle sânu pessetus 'mind on pekstud' jne. Seepärast palun, kui näed, et <midagi> on vaja parandada, ära süüdista mind, vaid parem jaga seda <arvamust> minuga. Mõnedele näib see, mida olen kõnelnud meie Tartu dialektist, sobimatuna, ent vale eelarvamuse tõttu. Nõnda andestatagu mulle, kui ütlen, et meie dialekt väldib pluurali nominatiivis *t*-lõppu, niisamuti pluurali kolmandas isikus ja nõnda ka aktiivi perfektis; ning pandagu tähele meie kandi eestlaste kõnepruuki. Viimane erineb nimelt selle poolest ranniku dialektist, aga isegi õnnis Roßhinius säilitas need <*t*-d> paljudel juhtudel oma töödes, kust ka ülal osutatud arvamus pärit on. Et kodupaiga keel on meeldivam raskest ranniku keelest, peaksin meie keelt enam hoolt väärivaks, kui enamik nõustuks pigem minu kui senise arvamusega. Seepärast vaeva näengi ja soovin, et meie dialekt näeks ilmavalgust puhtana. Austatud lugeja, sa mõistad mu mõtet siit piisavalt, seepärast palun, et sa mulle, õppijale, heathatlikult teene osutaksid ja peaksid õiglaselt neid eesti keele algteadmisi hea vastuvõtu ja arutelu vääriliseks. Ela hästi, kirjutasin oma Museionist Urvastes 5. augustil 1648.

Joh. Gutslaff
pastor.

Trükivead

Pg. A, l. 1, r. 3 *moros* asmel loe *moror*, l. 7p, r. 16 *dialectus littoralis* asemel loe *dialecti littoralis*. Pg. D, l. 3p, r. 17 *caecîdi* asemel loe *cecîdi*, nõnda tuleb teha *cae*-algussilbiga kõikides aegades ja isikutes, mis sellest minevikuvormist moodustatakse. Sõnastikus *grünen* loe *hallatama* asemel *haljastama*. *Heidkraut* loe *Keddarick* asemel *Kannarick*. Muud trükivead parandagu heatahtlik lugeja lahkesti ise.

GRAMMATICA.

Definitiones terminorum artis Grammaticæ non moror, ſed terminos iſtos ex aliarum lingvarum Grammaticis ſimpliciter lingvæ applico. Proinde conſiderentur partes Grammaticæ, quæ ſunt: Orthographia, Proſodia, Etymologia & Syntaxis.

ORTHOGRAPHIA.

Litera Eſthonum cum Germanis ſint eædem numerò, figuris & valore, quatenus ſequentia docent.

Proinde ſunt: A/ b/ c/ d/ e/ f/ g/ h/ i/ k/ l/ m/ n/ o/ p/ q/ r/ ſ/ t/ u/ w/ x/ y/ z.

Dividuntur in Vocales & Conſonantes.

Vocales ſunt a/ e/ i/ o/ u/ y/

Vocalium *Valor* apud Eſthones eſt triplex: *Grandis*, *communis* & *tenuis*, ut ſequens tabula oſtendit. Nam Eſthones vel multùm producendo efferunt vocales quasdam, ideo conſveverunt, hactenus vocales per aſcriptum h produci; vel efferunt in ſono communi; vel efferunt multùm attenuando vocalis ſonum, unde & hactenus nonnunquam duobus punctis ſuperne notatas legimus vocales.

GRAMMATIKA

Ma ei peatu grammatika terminite *määratlemisel*, vaid lihtsalt rakendan teiste keelte grammatikatest võetud termineid.

Seepärast võetagu vaatluse alla grammatika osad, milleks on: ortograafia, prosoodia, etümoloogia ja süntaks.

ORTOGRAAFIA[2]

Eesti *tähed*[3] on arvult, kujult ja väärtuselt samased saksa tähtedega, nagu alljärgnevast nähtub.

Need on: a/b/c/d/e/f/g/h/i/k/l/m/n/o/p/q/r/s/t/u/w/x/y/z.

Nad jaotatakse vokaalideks ja konsonantideks.

Vokaalid on a/e/i/o/u/y.

Vokaalide *väärtus* on eesti keeles[4] kolmesugune: *pikk, tavaline, peenendatud*[5], nagu jägnev tabel <seda> iseloomustab. Nimelt häälduvad eestlased mõningaid vokaale kas tugevasti venitades, mille märkimiseks on nad seniajani harjunud kasutama vokaali järel *h*-tähte; või hääldavad hariliku tooniga; või heli tugevasti peenendades, mis põhjusel näeme seniajani mõnikord kaht punkti vokaali kohale märgituna.

Sic eſt Ethonibus

A { Grande, ut Kàrn / Corvus,
Commune, ut Karw / Pilus,
Tenue, ut Pàſſa / Pollex

E { Grande, ut Sêmne / Semen
Commune, ut, Seng / lectus, ſponda,

I { Grande, ut Liſck / teſſera,
Commune, ut hirß trabs,

O { Grande, ut kôlma mori,
Commune, ut kolm / tria,
Tenue ut kóllane / vergarſtert /

U { Grande, ut pùſſa femur, (pecoris.
Commune, ut puſck / morbus quidam
Tenue, ut püſſut parum, &c.

Diſtinctionis cauſſâ ſignetur vocalis *Grandis* circumflexô; *Tenuis*, duobus punctis; & *Communis* ſit nuda. Cum autem Vocalium tenuiũ aliæ breviter ſint enunciandæ, ita ut ſequens conſonans ad eandẽ pertineat; vel longè, ita ut ſequens conſonans de eadem multum non participet; & iſti Characteres diſtingvi nequeant, per defectum typorum: ſint tenuium vocalium longè efferendarum nota duo puncta cum acutô ſupernè aſſcripta; breviter verô efferendarum duo ſaltem puncta, hoc modô: Kàrn / Corvus; Karw Pilus; pàſſa pollex; Mörſſi Sponſa, & Hôlma terere.

Voca-

NII ON EESTLASTEL

- A
  - pikk, nagu Kârn 'kaaren'
  - tavaline, nagu Karw 'karv'
  - peenendatud, nagu Pässa 'pöial'
- E
  - pikk, nagu Sêmne 'seeme'
  - tavaline, nagu Seng 'voodi'
- I
  - pikk, nagu Lîsck 'liisk'
  - tavaline, nagu hirß 'palk'
- O
  - pikk, nagu kôlma 'surema'
  - tavaline, nagu kolm 'kolm'
  - peenendatud, nagu köllane 'kollane'
- U
  - pikk, nagu pûssa 'reis'
  - tavaline, nagu pusck 'mingi loomahaigus'
  - peenendatud, nagu püssut 'vähe', jne.

Eristamise otstarbel märgitagu *pikk* vokaal tsirkumfleksiga; *peenendatud* kahe punktiga; ja *tavaline* jäägu ilma <tähistuseta>. Et aga mõned peenendatud vokaalidest tuleb hääldada lühidalt, nõnda et järgnev konsonant tema[6] juurde kuuluks; või pikalt, nõnda et järgnev konsonant ei seostuks temaga kuigivõrd; ja et trükimärkide puudumisel pole neid tähti võimalik eristada, siis tuleb pikalt hääldatavate peenendatud vokaalide peale panna kaks punkti koos akuudiga; lühidalt hääldatavate peale vaid kaks punkti sellisel viisil: Kârn 'kaaren'; Karw 'karv'; pässa 'pöial'; Mörssi 'mõrsja', Hőrma 'hõõruma'.

Vocalium compoſitione fiunt *Diphthongi*, quæ ſunt Eſthonibus: *ai/ äi/ au/ ei/ iu/ öa/ oi/ öi/ ui/ üi/* ut: Aick/ tempus, eila heri, häilmo florimentum, Kiuwd Patina, Moiſe Aula, öinas Aries, kuiva aridus, Auw honor, höa bonum.

Conſonantium valor communis eſt, qui geminatione earundem fit acutior, ut ex aliis lingvis notum eſt.

Figura literæ s finalis differentiæ cauſſa nota eſt ex Germanica lingva.

NOTÆ.

1. Literæ geminatæ ab Eſthonibus frequentiſſimè Syncopantur, vocalibus utrinq; manentibus, ut: Hobbo Equa hoo; haggo/ aurora hao/ &c.

2. Syncopa afficit literam præcedentem, mutando *Vocales*

e in ä ut: Mäa putris à Medda.
i in è/ ut: piddama ſervare peama/
o in ö ut: Töſi afferebam minna töſ/ per notam 7. ad Præt. imperf.
u in o ut, kuddoma texere, kooma/
ü in ö ut: hüwa bonum höa/ quod contractè dicitur hä.

Conſonantes geminando, ut: uſkma/ credere, minna uſſu/ Tuld Ignis, R. Tulle.

Vokaalide liitmisel tekivad *diftongid*, mis eestlastel on: ai/äi/au/ei/iu/öa/oi/öi/ui/üi, nagu: Aick 'aeg', eila 'eile', häilmo 'õiestik', Liuwd 'kauss', Moise 'maaresidents', öinas 'oinas', kuiva 'kuiv', Auw 'au', höa 'hea'.

Konsonantide väärtus on tavaline, mis aga geminatsioonil muutub teravamaks, nagu on teada ka teistest keeltest.

Sõnalõpulise *ß*-i erikuju on tuntud saksa keelest.

Märkused

1. Eestlased jätavad <sõna muutmisel> sageli kahekordsed tähed välja, vokaalid jäävad kummalgi pool püsima, nagu: Hobbo 'hobune', hoo; haggo 'koit', hao jt.

2. Sünkoop mõjutab eelnevat tähte, muutes *vokaale*.

e muutub ä-ks, nagu Mäa 'mäda' sõnast Medda.
i muutub e-ks, nagu piddama 'hoidma', peama
o muutub ö-ks, nagu Tôsi 'tõin' minna töj / vt. pret. imperf. märkus 7.
u muutub o-ks, nagu kuddoma 'kuduma', kooma
ü muutub ö-ks, nagu hüvva 'hea', höa, mida kontraheeritult öeldakse hä.

Gemineerides *konsonante*, nagu: uskma 'uskuma', minna ussu; Tuld 'tuli', r. Tulle.

3. Pari modò afficiuntur vocales istæ, si quando Nominativi geminata utraq; in genitivo abjicitur; ut &, si ch Nominativi in Genitivo in h transit, ut: Kessi Manus Käjest/ Meggi Mons Mäjest/ Techt Signum tähest/ &c.

4. Litera ch Nominativi & Infinitivi transit in h/ quando sequens muta in flexione abjicitur; Et vice versa litera h transit in formatione in ch/ ut: Techt in Genit. tähest/ tahtma velle taha volo. Et: Kohus Jus Kochtust.

5. Litera s sibilo insetviens, præter valorem, quem cum Germanica lingva apud Esthones communem habet, in initio vocabulorum quorundam Esthonicorum cum rapido impetu proferenda est, sicut t Gallicum in voce Cicero. Ad quod commodè signandum literam s in istis vocibus geminandam puto, ut: ßil eine Eere im Rock oder Hembden / ßissalick Lacerta, ßiwck Serpens, ßissas Luscinia.

6. Cavendum est nè litera jod in fine enuncietur per i. Sic non pronunciandum est Kotti pro Kotj Saccus, ut nec panni/ olli pro panj/ olj/ &c.

7. Literæ ss & tt non raro alternant. Sic dicitur Kessi vel Ketti Manus, Wessi vel Wetti

Aqua-

3. Need vokaalid muutuvad samal viisil, kui nominatiivi mõlemad kahekordistatud konsonandid genitiivis kaovad, nagu ka <siis>, kui nominatiivi *ch* teiseneb genitiivis *h*-ks, nagu: Kessi 'käsi', Käjest; Meggi 'mägi', Mäjest; Techt 'täht', tähest jne.

4. Nominatiivi ja infinitiivi täht *ch* teiseneb *h*-ks, kui järgnev helitu konsonant fleksioonis kaob; ja vastupidi: täht *h* teiseneb <vormide> moodustamisel *ch*-ks, nagu: Techt genitiivis tähest; tachtma 'tahtma', taha 'tahan. Ja Kohus 'kohus', Kochtust.

5. Sibilanttähte *s*[7] tuleb peale väärtuse, mis tal on eesti ja saksa keeles, mõnede eesti sõnade alguses järsu hooga hääldada, nõnda kui prantsuse[8] *c* Cicero häälдamisel[9]. Arvan kohase olevat *s*-tähte neis sõnades märkida gemineeritult, nagu: ßîl 'kuue või särgi hõlm', ßissalick 'sisalik', ßiwck 'madu', ßissas 'ööbik'.

6. Tuleb hoiduda *j*-tähe asemel <sõna> lõpus *i*-d häälдamast. Nii ei tohi häälдada Kotti Kotj 'kott' asemel ega ka panni/olli panj/olj asemel jne.

7. Tähed *ss* ja *tt* vahelduvad tihti. Nii öeldakse Kessi ehk Ketti 'käsi', Wessi ehk Wetti 'vesi' jt.

Agua, &c. Estq; t frequentius in Accusativo ex s Nominativi, sic hirs trabs, hirt. Acc.

PROSODIA.

Accentus Esthonum sunt: Acutus & Circumflexus. Circumflexus est super vocalibus grandis valoris nota. De Acuto est versiculus Domini Fabricij piæ memoriæ *Quælibet accentum Syllaba prima tenet.*

In Compositis utriusq; compositorum prima syllaba est elevanda ut: Kubbirajane Leprosus, à Kubbja Calx & raja. Quod Rev. Dn. Stahlius jam tum notavit.

ETYMOLOGIA.

Partes Orationes apud Esthones sunt Novem: Articulus, Nomen, Pronomen, Verbum, Participium, Adverbium, Præpositio sive Subjunctio, Conjunctio & Interjectio.

ARTICULUS.

Articuli Esthonum duo sunt: üts/ respondens Germanorum articulo ein; & Se/ respondens Germanorum articulo der die das.

Declinantur hoc modô.

Nom.	üts
Rect.	ütte
Gen.	üttes

<Seal, kus> nominatiivis on *s*, on akusatiivis sageli *t*, nii hirs 'palk', ak. hirt.

PROSOODIA

Eesti *aktsendid* on akuut ja tsirkumfleks. Tsirkumfleks märgitakse pikkade vokaalide kohale. Akuudist on meie seast lahkunud isand Fabriciusel[10] värss: *Mistahes rõhku kannab <alati> esimene silp.*

Liitsõnades tuleb mõlemate osade esimest silpi nõrgendada, nagu Lubbirayane 'lubiraiane', <sõnadest> Lubbja 'lubi' ja raya. Seda on lugupeetav härra Stahlius juba kord ära märkinud.[11]

ETÜMOLOOGIA[12]

Eesti keeles on üheksa *sõnaliiki*: artikkel, noomen, pronoomen, verb, partitsiip, adverb, prepositsioon või subjunktsioon, konjunktsioon ja interjektsioon.

Artikkel

Eesti keeles on kaks artiklit: ütz vastab saksa artiklile *ein*; Se vastab saksa artiklile *der die das*.

Neid deklineeritakse sel viisil.

n. ütz
r. ütte
g. üttest

Dat. üttelle/
Acc. ütte vel ütz

Declinatio articuli Se petatur ex Pronominibus.

NOMEN.

Nominis considerentur Divisio, Genus, Numerus, Casus, Declinatio, Comparatio, Species & Figura.

Divisio

Nomen aliud est Substantivum, aliud Adjectivum; quæ non differunt ab aliarum lingvarum notionibus.

Genus

Genere non differunt Nomina, cùm Adjectiva non nisi sub una terminatione omnibus promiscuè substantivis apponantur. Proinde hîc non est illa difficultas, quæ in aliis lingvis.

Numerus

Numeri Esthonum sunt Singularis & Pluralis.

Casus

Casus Esthonum sunt quinq́; : Nominativus, Rectivus, Genitivus, Dativus, & Accusativus.

Rectivum dico à Regimine Hebræorum, quod

d. üttelle
ak. ütte ehk ütz

Artikli Se deklineerimist vaadeldagu pronoomenite juures.

Noomen

Noomeneist olgu vaadeldud divisioon, genus, arv, kääne, deklinatsioon, komparatsioon, speetsies ja figuur.

Divisioon

Noomen on kas substantiiv või adjektiiv. Nad ei erine teistes keeltes tuntuist.

Genus

Noomenid ei erine soo poolest, kuna adjektiive kasutatakse kõikide substantiivide juures ühesuguste lõppudega[13]. Seetõttu ei ole siin neid raskusi, mis teistes keeltes.

Arv

Eesti arvudeks on singular ja pluural.

Kääne

Eesti keeles on viis käänet: nominatiiv, rektiiv, genitiiv, daativ ja akusatiiv.

Rektiiviks nimetan teatavat käänet heebrea regimeni[14] järgi,

quod hic Casus imitatur, nisi quod hic præ-
posterè natura rectivi Casus à Casu Hebræo-
rum transeat in alteram dictionem. He-
bræi dicunt בְּנֵי אֱלֹהִים filij Dei, ubi Regimen
seu Rectivus Casus est vox בְּנֵי filij: Esthones
vice versâ dicunt Jummala Latzi filij Dei,
ubi Rectivus est vox Jummala Dei. Inno-
tescit hic Casus ex constructione Substanti-
vi cum Substantivo, estq; is Casus quem
omnes Præpositiones regunt, unde meritò
Rectivus dicendus.

Mediante hoc Casu, utpote cui suffigun-
tur omnes Præpositiones literales l/ lt/ n/
nt/e/st/ tte/ & to privativū &c. effugere pos-
sumus pluralitatem illam casuum, & diffi-
cultatem circa numerum Casuum, quæ ob
hasce literas suffixivas esset adeunda.

Genitivi terminatio in utroq; Numero
est st.

Dativi terminatio in utroq; Numero
est lle.

Reliquas terminationes format vocalis
radicalis, quæ in paradigmatibus videndæ.

Vocativus à Nominativo non differt ter-
minatione commodè itaq; sub illo compre-
henditur.

Ablativum si constituam terminationem

mida see kääne jäljendab, ehkki erinevalt heebrea keelest kandub siin rektiivi käände sisu teisele sõnale. Heebrealased ütlevad אֱלֹהִים בְּנֵי 'filii Dei', kus regimen ehk rektiivi käändes sõna on בְּנֵי 'filii', 'lapsed'; eestlased ütlevad vastuoksa Jummala Latzi 'jumala lapsed', kus rektiiv on sõna Jummala. See kääne ilmneb substantiivi ja substantiivi konstruktsioonis ja ta on kääne, mida kõik prepositsioonid kasutavad, seetõttu tuleb teda õigusega nimetada rektiiviks.

Selle käände vahendusel, liites talle kõik tähelised prepositsioonid — l/lt/n/nt/e/st/tte ja privatiivi to jne., võime kaotada käänete rohkuse ja raskuse käänete arvu <määramise> suhtes, mis on tekkinud nendesamade sufiksite tõttu.

Genitiivi lõpp on mõlemas arvus *-st*.

Daativi lõpp on mõlemas arvus *-lle*.

Ülejäänud lõpud kujundab tüvevokaal[15], mis on näha paradigmades.

Vokatiiv ei erine üldiselt lõpu poolest nominatiivist ja nõnda käsitletakse <teda> selle all.

Kui *ablatiivi* võtta *lt*-lõpuga looduna,

ſt/ pariter reliquis etiam Præpoſitionibus literalibus ſinguli caſus ſunt tribuendi, & ita excreſceret numerus Caſuum ad tredecim usq;. Comprehenditur itaq; Ablativus in ſt ſub Rectivo, per ſuffixionem Præpoſitionalis ſt/ ut patebit in Præpoſitione & Syntaxi.

Declinatio

Declinatio Eſthonum hôc eſt facilis, quòd unimodè terminentur Nomina in ſingulis ferè Caſibus. Diverſitas ea quæ eſt ex diverſitate vocalis radicalis in terminatione, & ex Rectivi à Nominativo formatione: facilè ex Paradigmate vocalis iſtius radicalis, & ex Regulis de formatione Rectivi poterit dijudicari.

Regulæ de formatione Caſuum.

1. Nominativi ſingularis terminatio vaga: eſto qualiscunq;.

2. A Nominativo formantur Rectivus ſingularis & Accuſativus ſingularis.

3. A Rectivo deinde formantur reliqui Caſus omnes in utroq; Numero.

Rectivus

Rectivus ut legitimè formetur ſpectanda eſt vocalis ejus radicalis in terminatione, Et li-

siis nõuavad samuti ülejäänud tähelised prepositsioonid eraldi käändeid, kusjuures käänete hulk kasvaks kolmeteistkümneni. Seetõttu käsitletakse *lt*-list ablatiivi prepositsionaalse *lt*-sufiksiga rektiivi all, nagu ilmneb prepositsiooni ja süntaksi osas.

Deklinatsioon

Eesti keeles on deklinatsioon kerge, sest noomenid lõpevad igas vastavas käändes enamasti ühesuguselt. Erinevus on lõppude tüvevokaalides ja rektiivi moodustamises nominatiivist: selle üle on kergesti võimalik otsustada nende tüvevokaalide paradigmast ja rektiivi moodustamise reeglitest.

Käänete moodustamise reeglid

1. Singulari nominatiivi lõpp on kõikuv: on mitmesuguseid.
2. Nominatiivist moodustatakse ainsuse rektiiv ja ainsuse akusatiiv.
3. Rektiivist moodustatakse seejärel kõik ülejäänud käänded mõlemas arvus.

Rektiiv

Rektiivi reeglipäraseks moodustamiseks tuleb vaadelda tema tüvevokaali lõpus,

TARTU ÜLIKOOL
RAAMATUKOGU

Et literæ ex Nominativo abjiciendæ vel ad eum adjiciendæ, per ſingulas Nominativi terminationes. Indè ſunto hæ Regulæ:

1. Quando Nominativus deſinit in vocales a/ e/ i/ o/ u/ vocalis iſta eſt radicalis, & proinde terminatio Caſus Rectivi, ita ut Rectivus tunc ſimilis ſit Nominativo, ut: Kalla Piſcis, R. Kalla. Ackne Feneſtra, R. Ackne/ Penni Canis, R. Penni.

Nota 1. Derivativa, ut & pauca quædam primitiva in ne/ mutant conſonantem terminationis Nominativi n/ ſive geminum ſit ſive unicum, in ſ/ quod ſimplex in Derivativis apud nos effertur per z. ut. kullane aureus R. kullaze/ muddane lutulentus, R. muddaze/ armolinne gratioſus R. armoliſſe/ Wendelinne Rurſus, R. Wenneliſſe/ &c.

Sic Hobbene Equus, Naine Mulier, Gullane Servus, Innininne Homo, & ſi quæ plura R. Hobbeſe/ Naiſe/ Gullaſe/ Innimiſſe &c.

Nota 2. Diſſyllaba quædam in e/ duplicem Rectivum agnoſcunt, pariſyllabicum in e/ & impariſyllabicum in da/ ut: Höbbe/ R. Höbbe & Höbbeda; Gögge/ R. Gögge & Göggeda/ &c.

Nota 3. Terminatio Nominativi ſ in multis ſit ex Vocali Conſonans in Rectivo Caſu.

ja kas nominatiivist tuleb tähti ära võtta või talle lisada vastavalt üksikutele nominatiivi lõppudele. Siit tuletatagu järgmised reeglid:

1. Kui nominatiiv lõpeb vokaalidega a/e/i/o/u, on see tüvevokaal ja samas rektiivi käände lõpp, nii et rektiiv ja nominatiiv on ühesugused, nagu: Kalla 'kala', r. Kalla; Ackne 'aken' r. Ackne; Penni 'koer', r. Penni.

Märkus 1. Derivatiivides nagu ka mõningates vähestes *ne*-primitiivides muutub nominatiivi lõpukonsonant *n*, olgu ta kahe- või ühekordne, *s*-iks, mis meie juures häälдatakse derivatiivides ühekordsena *z* abil, nagu Kullane 'kuldne', r. Kullaze; muddane 'mudane', r. muddaze; armolinne 'lahke, helde', r. armolisse; Wendelinne 'venelane', r. Wennelisse jne.

Nii: Hobbene 'hobune', Naine 'naine', Sullane 'sulane', Inniminne 'inimene', r. Hobbese, Naise, Sullase, Innimisse jne.

Märkus 2. Mõned *e*-<lõpulised> kahesilbilised <sõnad> tunnevad kahesugust rektiivi, paarissilbilist *e*- ja paaritusilbilist *da*-<lõpulist>, nagu: Höbbe, r. Höbbe ja Höbbeda; Sögge, r. Sögge ja Söggeda jne.

Märkus 3. Nominatiivi lõpp *-i* muutub sageli rektiivis vokaalist konsonandiks.

Et tunc geminatarũ præcedentium vel utraq; vel altera ejicitur, vocalis autem radicalis additur plærumq; e/ rarò a/ ut: Weggi Mons, Mäje/ Kessi Manus Käje/ Wessi Aqua Weje/ Weggi Vis potentia Wäje/ Hanni facit Hanni & Haje/ Sic Welli Frater Welje/ Kirri Scriptura Kirja/ kurri malus kurja. Gussi Lupus Gôje/ Mörsi Sponsa, Mörsja. Indicio est vocalis radicalis alicna in Nomenclatore asscripta.

In reliquis manet i vocalis radicalis in Rectivo, ut: Penni Canis Penni/ Werri Sangvis R. Werri ꝛc.

Nota 4. Terminatio Nominativi o/ transit in u in Genitivo Dativo & in Rectivo cum Præpositionibus juncto, ut: Hobbo Equa G. Hobbust/ sallo lucus G. salluſt/ ꝛc. Alias in Rectivo & in Accusativo manet, ut R. Hobbo/ Sallo/ ꝛc.

2. Mutæ b/ d/ g/ k/ t/ & litera s finales, si ante eas Consonans præcedit frequenter in Rectivo abjiciuntur, in Primitivis, ut: pûhmb fruticetum puhma. Kuld Aurum R. Kulla/ Jalg Pes R. Jalla/ ßiwk Serpens R. ßiwu/ hirs trabs R. hirre/ Techt Signum Tähe/ ꝛc.

Sic k finale abjicitur plærumq; quando i in diphthongo præcedit, & istud i mutatur in jod,

Eelnevaist gemineeritud tähtedest jäetakse siis kõrvale kas mõlemad või viimane; tüvevokaal, enamasti *e*, harvem *a*, lisatakse seevastu juurde, nagu Meggi 'mägi', Mäje; Kessi 'käsi', Käje; Wessi 'vesi', Weje; Weggi 'jõud, vägi', Wäje; Hanni, Hanni ja Haje; nii Welli 'vend', Welje; Kirri 'kiri', Kirja; kurri 'kuri', kurja; Sussi 'hunt', Sôje; Mörsi 'mõrsja', Mörsja. Sellele osutamiseks on tüvevokaal sõnastikus eraldi kõrvale kirjutatud.

Muudel <juhtudel> püsib rektiivis tüvevokaal *i*, nagu Penni 'koer', Penni; Werri 'veri', r. Werri jt.

Märkus 4. Nominatiivi lõpp *-o* teiseneb *u*-ks genitiivis, daativis ja rektiivis, mis on ühendatud prepositsioonidega, nagu: Hobbo 'hobune', g. Hobbust; sallo 'salu', g. sallust jt. Rektiivis ja akusatiivis <*o*>aga püsib, nagu r. Hobbo, Sallo jne.

2. Klusiilid *b*/*d*/*g*/*k*/*t* ja sõnalõpuline *s* kaovad sageli primitiivide rektiivis, kui neile eelneb konsonant, nagu: pûhmb 'põõsastik', puhma; Kuld 'kuld', r. Kulla; Jalg 'jalg', r. Jalla; ßiwk 'madu', r. ßiwu; hirs 'palk', r. hirre; Techt 'märk', Tähe jt.

Nii kaob enamikul juhtudel ka *k*-lõpp, kui talle eelneb diftongi *i* ja see *i* muutub

in jod, accedente radicali a/ ut, Nick Tempus R. Nja/ Poick Filius R. Poja/ ꝛc.

Nota; Mutæ hoc modò abjectæ, geminant conſonantem præcedentem, per notam 2. ad Orthographiam.

3. Quæ deſinunt in Conſonantem, imparisyllabica ferè ſunt omnia, & augentur in Rectivo vocali radicali, præter ea, quæ in s deſinunt, quorum multa ſunt pariſyllabica. In ſpecie autem formantur hoc modò: Terminatio

B aſſumit a/ ut in comparativis, parramb/ R. parramba.

D aſſumit a/ ut: Iſſand/ R. Iſſanda/ Pörmand R. Pörmanda.

H ſimpliciter aſſumit cæterorum caſuum terminationes ſine litera radicali in ſingulari, ut Päh Caput, R. Päh/ G. Pähſt ꝛc.

K in Derivativis aſſumit u/ ut: kabbalick/ funiculus, kabbalicku/ kaſwandick Adoptivus, kaſwandicku/ ꝛc.

L/ aſſumit a/ ut: Jummal/ R. Jummala.

M/ aſſumit a/ ut: Gaddam Muſcipula R. Gaddama/ ſic: Surm Mors Surma/ Kôrm Onus, Silm Oculus, &c. *Excipe.* Arm/ gratia, aſſumit u/ armu. Sic Sölm nodus, Tolm pulvis, &c.

P aſſu-

j-ks, <kusjuures> lisatakse tüve *a*, nagu: Aick 'aeg', r. Aja; Poick 'poeg', r. Poja jt.

Märkus. Klusiilid, mis sel viisil kaovad, gemineerivad eelneva konsonandi. Vt. ortograafi märkus 2.

3. Konsonandiga lõpevad <sõnad> on peaaegu kõik paaritusilbilised ja pikenevad rektiivis tüvevokaaliga, peale *s*-lõpuliste, millest paljud on paarissilbilised. Liigiti moodustatakse <uus vorm> järgmisel viisil:

Lõpp

B liidab *a*, nagu komparatiivides, parramb, r. parramba.

D liidab *a*, nagu Issand, r. Issanda; Pörmand, r. Pörmanda.

H liidab lihtsalt ülejäänud käänete lõpud ilma singulari tüvetäheta, nagu Päh 'pea', r. Päh, g. Pähst jne.

K liidab derivatiivides *u*, nagu kabbalick 'nöör', kabalicku; kaswandick 'kasvandik', kaswandicku jt.

L liidab *a*, nagu Jummal, r. Jummala.

M liidab *a*, nagu Saddam 'hiirelõks', r. Saddama; nii ka: Surm 'surm', Surma; Kôrm 'koorem', Silm 'silm' jt. V. a. Arm 'arm', liidab *u*, armu. Nii Sölm 'sõlm', Tolm 'tolm' jt.

P assumit i/ ut: Puhsepp faber, Puhseppi/ ꝛc.

R assumit a/ ut: Kübbar Pileus, Kübbara/ sic: künar ulna.

Excipe Kangr Textor facit Kangru.

as/ abjecto suos facit a radicale, ut: Armas/ Charus, armast/ Kattikas/ R. Kattika.

Excipe, Imparisyllabica sunt Numeralia in as/ ut: kolmas/ tertius, kolma & kolmanda. Meljas quartus R. nelja & neljanda/ sic kuhwes sextus, wihges quintus. At seitzimes/ kattessas/ üttessas/ kümnes faciunt tantùm seitzime/ kattessa/ üttessa/ kümne/ ꝛc.

es/ parisyllabica sunt, adeoq; e illorum radicale est, ut: Kirwes/ Securis, R. Kirwe.

Excipe. Imparisyllabica quæ assumunt e/ ut Warres Cornix, Warresse/ ꝛc.

is / parisyllabica sunt, adeoq; i illorum est radicale, ut: kallis precloſus, R. kalli.

us/ Substantiva assumunt e/ ut: Kattuß Tectum R. Kattusse.

Adjectiva verò assumunt a/ ut: Auwus/ Honorabilis R. auwusa / ꝛc.

T / parisyllabicum est: Ollòt Cerevisia, R. Ollo.

W/ in Derivitivis assumit a/ ut: weggew/ potens weggewa/ kirjuw versicolos, kirjuwa/ ꝛc. In Pri-

P liidab *i*, nagu Puhsepp 'ehitusmeister', Puhseppi jne.

R liidab *a*, nagu Kübbar 'kübar', Kübbara, nii künar 'küünarnukk'.

Erandina. Kangr 'kangur' annab Kangru.

as kaotab oma *s*-i ja muutub *a*-tüveliseks, nagu: armas 'armas', armast; Lattikas, r. Lattika.

Erandina on paaritusilbilised *as*-lõpulised numeraalid, nagu: kolmas 'kolmas', kolma ja kolmanda. Neljas 'neljas', r. nelja ja neljanda; nii: kuhwes 'kuues', wihges 'viies'. Aga seitzimes, kattessas, üttessas, kümnes toimivad nii: seitzime, katessa, üttessa, kümne jne.

Paarissilbilised on *es*-lõpulised, mille tüve<vokaal> on *e*, nagu Kirves 'kirves', r. Kirwe.

Erandina. Paaritusilbilised, mis liidavad *e*, nagu Warres 'vares', Warresse jne.

Paarissilbilised on *is*-lõpulised, mille tüve<vokaal> on *i*, nagu kallis 'kallis', r. kalli.

us-substantiivid liidavad *e*, nagu: Kattuß 'katus', r. Kattusse.

Adjektiivid aga liidavad *a*, nagu: Auwus 'auväärne', r. auwusa jt.

T-<lõpulised> on paarissilbilised: Ollôt 'õlu', r. Ollo.

w liidab derivaatides *a*, nagu: weggew 'tugev', weggewa; kirjuw 'kirju', kirjuwa jne.

In Primitivis assumit e/ ut: Teww/ pulmo Tewwe/ Püw/ Püwwe/ ein Birckhun/ ꝛc.

Excipe, ò assumunt: Auw gloria, nöuw consilium, & quæ præterea forte Diphthongis au vel ou constant.

Assumit a/ ut Mötz Sylva, Mötza/ ꝛc.

Plura usus doceat.

Reg. 4. Litera t paragogicè adjicitur, nonnunquam, ad radicale a in Accusativo; item pro Radicali e/ in Accusativo & Nominativo substituitur, ut Jummalat pro Jummala; hirt/ pro hirte/ ꝛc.

Genitivus Singularis.

Formatur à Rectivo adjiciendo suum st/ ut: Kalla R. Kalla. G. Kallast. Jummal R. Jummala. G. Jummalast. Kest R. Kesu/ G. Kesust/ ꝛc.

Dativus Singularis,

Formatur à Rectivo, adjiciendo ei suum lle/ ut: Kalla/ D. Kallalle. Jummala D. Jummalalle/ Kessu in Dat. Kesulle.

Accusativus Singularis.

Formatur à Nominativo Singulari adjiciendo illi terminationem radicalem Rectivi, ut: Kalla/ Acc. Kalla/ Jummal Acc. Jummala/ Rocht R. Rohu/ Rochto. Kawo Asser, R. Kawa/ Acc. Kawda/ ꝛc. No-

e liitub primitiividele, nagu: Teww 'kops', Tewwe; Püw 'teder', Püwwe jt.

Erandina o liidavad: Auw 'au', nõuw 'nõu', mis peale selle koosnevad diftongidest *au* või *ou*.

z liidab *a*, nagu Mötz 'mets', Mötza jne.

Ülejäänu õpetagu tarvitus.

Reegel 4. Vahel lisatakse akusatiivis tüve *a*-le täht *t*; samuti asendatakse <temagà> akusatiivi ja nominatiivi tüve *e*, nagu: Jummalat Jummala asemel; hirt hirre asemel jt.

Singulari genitiiv

Moodustatakse rektiivist, lisades sellele oma <lõpu> *st*, nagu: Kalla, r. Kalla, g. Kallast; Jummal, r. Jummala, g. Jummalast; Kesck, r. Kesu, g. Kesust jne.

Singulari daativ

Moodustatakse rektiivist, lisades sellele oma <lõpu> *lle*, nagu: Kalla, d. Kallalle; Jummala, d. Jummalalle; Kessu, d. Kesulle.

Singulari akusatiiv

Moodustatakse singulari nominatiivist, lisades sellele rektiivi tüve lõpu, nagu: Kalla, ak. Kalla; Jummal, ak. Jummala; Rocht, r. Rohu/Rochto; Lawd 'laud', r. Lawa, ak. Lawda jt.

Nota 1. Radicalis Rectivi u/ mutatur in Accusativo in o/ ut: Tolm vapor Tolmu/ Acc. Tolmo. Tüttarick Puella R. Tüttaricku/ Acc. Tüttaricko/ &c.

Nota 2. Quædam cum Nominativo planè conveniunt, ut: Kohus Jus, R. Kochtu Acc. Kohus vel Kohut per notam 7. de Orthographia. Sic Kobbene/ R. Kobbese/ Acc. Kobne.

Nota 3. Quædam planè in Accusativo conveniunt cum Rectivo, ut Poick R. Posa/ Acc. Posa.

Nominativus pluralis formatur à Rectivo singulari, imò ferè coincidit cum eodem. Dialectus enim nostras negligit t terminale Dialecti litteralis in Nominativo plurali, dicitq; nec Issanda/ nec Kalla pro need Issandad/ neet Kallat.

Nota 1. Radicalis a/ in obliquis pluralis numeri nonnunquam videtur manere, ut, Acc. Jallad Pedes, Kallad Pisces &c. plærumq; tamen transit in i/ ut. Acc. neid Kindid Chirothecas, neid Issandid Dominos, &c.

Nota 2. Terminatio radicalis e transit in Nominativo plurali in i/ ut nee naisi/ mulieres, &c.

Nota 3. Litera radicalis u/ transit in ü in Nomi-

Märkus 1. Rektiivi tüve *u* muutub akusatiivis *o*-ks, nagu: Tolm 'aur, uduvine', Tolmu, ak. Tolmo; Tüttarick 'tüdruk', r. Tüttaricku, ak. Tüttaricko jt.

Märkus 2. Mõnede <sõnade akusatiiv> langeb selgesti nominatiiviga kokku, nagu: Kohus 'kodus', r. Kochtu, ak. Kohus või Kohut, vt. ortograafia märkus 7. Nii: Hobbene, r. Hobbese, ak. Hobne.

Märkus 3. Mõnede <sõnade> akusatiiv langeb selgesti kokku rektiiviga, nagu: Poick, r. Poja, ak. Poja.

Pluurali nominatiiv moodustatakse singulari rektiivist, tihti temaga ühtides. Nimelt ei kasuta meie dialekt *t*-lõppu, <mis> ranniku dialektis <on> pluurali nominatiivis, ja ütleb: nee Issanda, nee Kalla, need Issandad, neet Kallat asemel.

Märkus 1. Nähtub, et tüve *a* jääb vahel pluurali obliikvakäänetes püsima, nagu: ak. Jallad 'jalad', Kallad 'kalad' jne. Enamasti teiseneb <see> siiski *i*-ks, nagu: ak. neid Kindîd 'kindaid', neid Issandid 'isandaid' jne.

Märkus 2. Tüve lõpp *e* teiseneb pluurali nominatiivis *i*-ks, nagu: nee naisi 'naised' jt.

Märkus 3. Tüve täht *u* muutub

Nominativo plurali ut: Keſck mandatum K. keſſu Nom. pl. keſſũ.

Nota 4. Terminale h/ Nominativi Singularis mutatur in Nominativo Plurali in i/ ut: Päh Caput, N. p. Päi.

Rectivus pluralis formatur à Nominativo plurali addendo ſyllabam de/ & mutando a quoq; in i/ ut: Iſſandide/ Kallide/ Päiſide/ tc.

Genitivus pluralis addit Rectivo plurali ſt/ ut, neiſt Iſſandiſt.

Dativus pluralis itidem addit Rectivo plurali ſuum lle/ ut neille Iſſandille.

Accuſativus pluralis addit Rectivo plurali literam d/ ut neid Iſſandid/ Moiſid/ Naiſid/ Keſſühd/ tc.

PARADIGMATA DECLINATIONIS

1. Paradigma Characteriſticæ A in Rectivo.

Singulariter.

N. Jummal/	Deus,	Iſſand/	Dominus.
R. Jummala/	Dei,	Iſſanda/	Domini.
G. Jummalaſt/	Dei,	Iſſandaſt/	Domini.
D. Jümalalle/	Deo,	Iſſandalle/	Domino.
Ac. Jummala/	Deum,	Iſſanda/	Dominum.

Plu-

pluurali nominatiivis *ü*-ks, nagu: kesck 'käsk', r. kessu, n. pl. kessü.

Märkus 4. Singulari nominatiivi lõpu *h* muutub pluurali nominatiivis *i*-ks, nagu: Päh 'pea', pl. n. Päi.

Pluurali rektiiv moodustatakse pluurali nominatiivist, lisades silbi *de* ja muutes ka *a* isegi *i*-ks, nagu: Issandide, Kallide, Päjide jne.

Pluurali genitiiv lisab pluurali rektiivile *st*, nagu: neist Isandîst.

Pluurali daativ lisab niisamuti oma pluurali rektiivile oma <lõpu> *lle*, nagu: neille Issandîlle.

Pluurali akusatiiv lisab pluurali rektiivile tähe *d*, nagu: neid Issandîd/Moisîd/Naisîd/Kessühd jt.

Deklinatsiooni paradigmad

1. paradigma *a*-lõpulisest rektiivist

Singular

n.	Jummal	'Jumal'	Issand	'isand'
r.	Jummala	'Jumala'	Isanda	'isanda'
g.	Jummalast	'Jumalast'	Isandast	'isandast'
d.	Jummalalle	'Jumalale'	Isandalle	'isandale'
ak.	Jummala	'Jumala'	Isanda	'isanda'

Pluraliter.

N. Nee Jummala Dii, Jſſanda Domini.
R. Neinde Jummalide Deorum, Jſſandide Dominorum.
G. Neiſt Jumaliſt Deorum, Jſſandiſt Dominorum.
D. Neile Jumalille Diis, Jſſandille Dominis.
Ac. Neid Jumalid Deos, Jſſandid Dominos.

2. Paradigma Characteriſticæ E in Rectivo.

Singulariter.

N. Ackne Feneſtra, Gullane Servus.
R. Ackne Feneſtræ, Gullaſe Servi.
G. Ackneſt Feneſtræ, Gullaſeſt Servi.
D. Acknelle Feneſtræ, Gullaſelle Servo.
Ac. Ackne Feneſtram, Gullaſe Servum.

Pluraliter.

N. Nee Ackni Feneſtræ, Gullaſi Servi.
R. Neinde Acknide Feneſtrarum, Gullaſide Servorum.
G. Neiſt Acknift Feneſtrarum, Gullaſiſt Servorum.
D. Neile Acknille Feneſtris, Gullaſille Servis.
Ac. Neid Acknid Feneſtras, Gullaſid Servos.

3. Pa-

Pluural

n. Nee Jummala 'Jumalad'	Issanda 'isandad'
r. Neinde Jummalîde 'Jumalate'	Isandîde 'isandate'
g. Neist Jumalîst[16] 'Jumalatest'	Issandîst 'isandatest'
d. Neile Jumalîlle 'Jumalatele'	Issandîlle 'isandatele'
ak. Neid Jumalîd 'Jumalaid'	Issandîd 'isandaid'

2. paradigma *e*-lõpulisest rektiivist

Singular

n. Ackne 'aken'	Sullane 'sulane'
r. Ackne 'akna'	Sullase 'sulase'
g. Acknest 'aknast'	Sullasest 'sulasest'
d. Acknelle 'aknale'	Sullaselle 'sulasele'
vk.[17] Ackne 'aken'	Sullase 'sulane'

Pluural

n. Nee Ackni 'aknad'	Sullasi 'sulased'
r. Neinde Acknide 'akende'	Sullasîde 'sulaste'
g. Neist Acknist 'akendest'	Sullasîst 'sulastest'
d. Neile Acknille 'akendele'	Sullasîlle 'sulastele'
vk.[17] Neid Acknîd 'aknaid'	Sullasîd 'sulaseid'

3. Paradigma Characteriſticæ I in Rectivo. 33

Singulariter.

N. Penni Canis,	Weggi Mons.
R. Penni Canis,	Wäje Montis.
G. Penniſt Canis,	Wäjeſt Montis.
D. Pennille Cani,	Wäjelle Monti.
Ac. Penni Canem,	Wegge Montem.

Pluraliter.

N. Nee Penni Canes,	Wäji Montes.
R. Neinde Pennide Canũ,	Wäjide Montium.
G. Neiſt Penniſt Canum,	Wäjiſt Montium.
D. Neile Peñille Canibus,	Wäjille Montibus.
Ac. Neid Pennid Canes,	Wäjid Montes.

4. Paradigma Characteriſticæ U in Rectivo.

Singulariter.

N. Hobbo Equa Hoo/	Neutzick Ancilla.
R. Hobbu Equæ Hou/	Neutziku Ancillæ.
G. Hobbuſt Equæ Houſt/	Neutzikuſt Ancillæ.
D. Hobbulle Equæ Houlle/	Neutzikulle Ancillę.
Ac. Hobbo Equam Hoo/	Neutzicko Ancillã.

Pluraliter.

N. Nee Hobbũ Equæ Hoũ/ Neutzikũ Ancillæ.

3. paradigma *i*-lõpulisest rektiivist

Singular

n. Penni 'koer'	Meggi 'mägi'
r. Penni 'koera'	Mäje 'mäe'
g. Pennist 'koerast'	Mäjest 'mäest'
d. Pennille 'koerale'	Mäjelle 'mäele'
ak. Penni 'koera'	Megge 'mäge'

Pluural

n. Nee Penni 'koerad'	Mäji 'mäed'
r. Neinde Pennide 'koerte'	Mäjide 'mägede'
g. Neist Pennist 'koertest'	Mäjîst 'mägedest'
d. Neile Peñille 'koertele'	Mäjille 'mägedele'
ak. Neid Pennîd 'koeri'	Mäjîd 'mägesid'

4. paradigma *u*-lõpulisest rektiivist

Singular

n. Hobbo 'hobune', Hoo	Neutzick 'näitsik, teenijatüdruk'
r. Hobbu 'hobuse', Hou	Neutziku 'näitsiku'
g. Hobbust 'hobusest', Houst	Neutzikust 'näitsikust'
d. Hobbulle 'hobusele', Houlle	Neutzikulle 'näitsikule'
ak. Hobbo 'hobuse', Hoo	Neutzicko 'näitsiku'

Pluural

n. Nee Hobbü 'hobused', Hoü	Neutzikü 'näitsikud'

R. Neinde Hobbüde Equarum Hoüde/ Neutziküde Ancillarum.
G. Neist Hobbüst Equarum Hoüst/ Neutziküst Ancillarum.
D. Neile Hobbülle Equabus Hoülle/ Neutzikülle Ancillis
Ac. Neid Hobbüd Equos Hoüd/ Neutzikud Ancillas

Hoo dicitur pro Hobbo per Syncopen juxta notam primam ac Prosodiam, ejusq; hanc declinationem sequuntur Hao pro Haggo aurora; Hao pro Hakko frons dis; Hao pro Waddo vermis, &c.

Comparatio.

Esthones peculiarem superlativi terminationem non habent, sed circumscribunt superlativum per comparativum & vocula m keick/ ut keick Suremb maximus, &c.

Comparativus formatur Esthonibus à Casu Rectivo per adjectionem literarum mb/ ut Sûr Magnus, R. Sûre/ Compar. Suremb sic: Wust niger R. Wusta/ Comparat. Wustamb/ &c.

Comparatio Regularis.

Sûr Magnus. Suremb Major, keick Suremb Maximus.

Wust

r. Neinde Hobbüde 'hobuste', Hoüde	Neutziküde 'näitsikute'
g. Neist Hobbüst 'hobustest', Hoüst	Neutziküst 'näitsikutest'
d. Neile Hobbülle 'hobustele', Hoülle	Neutzikülle 'näitsikutele'
ak. Neid Hobbüd 'hobuseid', Hoüd	Neutziküd 'näitsikuid'

Hoo öeldakse Hobbo asemel prosoodia 1. märkuses käsitletud sünkoobi tõttu; samasugust deklinatsiooni järgivad Hao pro Haggo 'agu, koit'; Hao pro Hakko 'oksad'; Mao pro Maddo 'uss' jt.

Komparatsioon

Eestlastel pole superlatiivi ainuomast lõppu, vaid see moodustatakse komparatiivi ja sõna keick abil, nagu: keick Suremb 'kõige suurem' jne.

Komparatiiv moodustatakse eesti keeles rektiivi käändest, lisades tähed *mb*, nagu: Sûr 'suur', r. Sûre, komp. Suremb; nii Must 'must', r. Musta, komp. Mustamb jne.

Reeglipärane komparatsioon

Sûr 'suur' — Suremb 'suurem'

keick Suremb 'kõige suurem'

Kust Niger, Kustamb Nigrior,
keick Kustamb Nigerrimus.

Irregularis.

Hä Bonus, Parramb Melior,
keick Parramb Optimus.

Est autem hic Comparativus ab alio Positivo Parras / id est, Aptus, Bonus, quod Germani dicimus eben recht. Si quæ plura sunt irregularia usus doceat.

Species.

Quomodo Nomina derivativa Esthonum à suis Primitivis deducantur videndum est. Magnum enim in quavis lingva compendium est, novisse à quovis Primitivo formare ejus Derivata.

Derivativa autem Latinis sunt Patronymica, Possessiva, Gentilia, Diminutiva, Denominativa & Verbalia.

Patronymica describuntur Esthonibus per voculam Pojck ut Jani Pojck / id est, Janides sic: Petri Pojck / Pâli Pojck / &c.

Possessiva exprimunt Esthones per Casum Rectivum cum constructione Substantivum cum Substantivo, ut Issa hüwa bonum Patris, id est, paternum, &c.

Gentilia formant Esthones à Casu Recti-

Must 'must' Mustamb 'mustem'
keick Mustamb 'kõige mustem'

Ebareeglipärane

Hä 'hea' Parramb 'parem'
keick Parramb 'kõige parem'

See komparatiiv on <ka> teisest positiivist Parras, s. o. korralik, hea, mida saksa keeles ütleme 'eben recht'. Ülejäänud erandlikud vormid õpetagu tarvitus.

Speetsies

Järgnevalt tuleb vaadelda, kuidas tuletatakse eesti keeles primitiividest derivatiivseid noomeneid. Nimelt on mistahes keele puhul suureks kasuks osata mistahes primitiivist tema derivaate[18] moodustada.

Derivatiivid on ladina keeles patronüümika, possessiivid, rahvanimed, deminutiivid, denominatiivid ja verbaalid.

Patronüüme märgivad eestlased sõnaga Pojck, nagu Jani Pojck, s.o. Jaani poeg, nii: Petri Pojck, Pâli Pojck jt.

Possessiivsust väljendavad eestlased rektiivi käändega substantiivi ja substantiivi konstruktsioonis, nagu: Issa hüvva 'isa vara' jne.

Rahvanimed moodustavad eestlased rektiivi käändest,

vo per adjectionem terminationis Linne de ſexu maſculino; & terminationis tick de ſexu fœminino, cujus vocalis i Rectivi Characteriſticam extrudit, ut: Wend Ruſſus R. Wenne/ Inde Wennelinne Ruſſus, Wennick Ruſſa; Leitte Polonus, R. Leitte/ Inde Leitelinne Polonus, Leittick Polona, Rôtz Svecus R. Rôtze/Inde Rôtzelinne Svecus, Rôtzick Sveca ſic: Somalinne & Sômick Finno, Saxelinne & Saxick Germanis, Germana.

Circumſcribuntautem frequenterGentilia per Rectivum & voculam Mêhs/ ut: Wenne Mehs/ id eſt, Wennelinne; Wenne Maine/ideſt, Wennick ꝛc.

Diminutiva formant Eſthones, à Caſu Rectivo per adjectionem terminationis kenne/ ubi Characteriſtica u in o mutatur, ut Katz Infans, Katzikenne/ Infantulus, ſic: Lind fera vel volucris Linnokenne à R. Linnu/ item: Arm dilectio, R. Armu/ inde Armokenne ꝛc.

Ad diminutiva pertinere puto Derivativa quædam in lick/ quæ Minuentia dixero, medium inter Primitivum & verum Diminutivum, ſignificantia, ut: Kabbal funis: Min. Kabbalick funiculus; Dim. Kabbalikenne.

Deno-

millele liidetakse meessugu märkiv lõpp *-linne*; või naissugu märkiv lõpp *-ick*, mille *i*-vokaal tõukab rektiivi tüvevokaali[19] välja, nagu: Wend 'vene', r. Wenne, sellest Wennelinne 'venelane (mees)', Wennick 'venelanna'; Leitte 'poola', r. Leitte, siit Leitelinne 'poolakas', Leittick 'poolatar', Rôtz 'rootsi', r. Rôtze, siit Rôtzelinne 'rootslane', Rôtzick 'rootslanna'; nii Somalinne ja Sômick 'soomlane', Saxelinne ja Saxick 'sakslane, sakslanna'.

Sagedamini aga moodustatakse rahvanimetus rektiivist koos sõnaga Mêhs, nagu Wenne Mehs, s.o. Wennelinne; Wenne Naine, s.o. Wennick jt.

Deminutiive moodustavad eestlased rektiivi käändest, liites lõpu *kenne*, kusjuures tüve *u* muudetakse *o*-ks, nagu. Latz 'laps', Latzikenne 'lapsukene', nii: Lind 'metslind', Linnokenne rektiivist Linnu; samuti: Arm 'arm', r. Armu, siit: Armokenne jne.

Arvan, et mõningad *lick*-derivatiivid, mida ma nimetan ja mis tähistavad primitiivide ja tõeliste deminutiivide vahepealset astet, kuuluvad samuti deminutiivide hulk, nagu: Kabbal 'köis', väh. Kabbalick 'köieke, nöör', dem. Kabbalikenne.

Denominativa varia & multa ſunt Eſthonibus, diſtingvam ea hôc modô.

1. *Artifices mechanici* denominantur Eſthonibus à Materia circa quam in arte ſua operantur, vel ab opere & effectu illorum, in Nominativo Caſu per adjectionem terminationis ſepp / ut: Rawdſepp Faber Ferrarius à Rawd Ferrum, Puhſepp Faber Lignarius à Puh Lignum, Puttſepp Figulus à Putt Olla, Kengſepp Sutor à Keng Calceus &c.

Textorem dicunt Kangr / u.

Artifices Organicos denominant vel ab Inſtrumentis vel ab opere illorum per adjectionem vocularæ Mêhs ut Menge Mêhs / id eſt, Muſicus Inſtrumentalis, Pillimêhs Tibicen vel Pillipuhja / Paſſunapuhuja / ꝛc.

Vel adjiciunt Syllabam neck ad Caſum inſtrumenti Rectivum, & ita etiam ab aliis inſtrumentis denominant Perſonam, ut: Püſſeneck / ein Schütz / à Püſſe.

2. *Miniſtros vel Officiales* denominant ſeu deſcribunt ut plurimum à loco ubi iſti exercent miniſterium ſuum, & diſcernunt miniſtros viles à miniſtris cum dignitate per voculas Pois ſive Mêhs & Iſſand. Vilis miniſter eſt illis Pois / etiamſi vel ſexagenarius

Eesti keeles on palju ja erinevaid denominaale, mida eristaksin järgmisel viisil.

1. *Käsitöö meistreid* nimetavad eestlased aine järgi, mille kallal nad oma ametis töötavad, või töö ja selle tulemuse järgi, lisades nominatiivis lõpu *sepp*, nagu: Rawdsepp 'raudsepp', sõnast Rawd 'raud', Puhsepp 'puusepp' sõnast Puh 'puit', Puttsepp 'pottsepp' sõnast Putt 'pott', Kengsepp 'kingsepp' sõnast Keng 'king' jt.

Kangrut nimetavad nad Kangr/u.

Pillimehi nimetavad nad instrumentide või nende töö järgi, lisades sõna Mêhs, nagu Menge Mêhs, s.o. instrumentaalmuusik, Pillimêhs 'vilespillimängija' ehk Pillipuhja, Passunapuhuja jne.

Või lisavad nad instrumendi rektiivile silbi *neck* ja samal viisil nimetavad nad muude instrumentide järgi ka teisi isikuid, nagu: Püsseneck 'laskur, kütt' sõnast Püsse.

2. *Teenijaid või ametiisikuid* nimetavad või kirjeldavad <eestlased> kõige enam koha järgi, kus need oma ülesandeid täidavad, kusjuures tähtsusetuid teenijaid eristatakse tähtsatest teenijatest sõnadega Pois või Mêhs ja Issand. Madal teenija on neile Pois ka veel kuuekümneaastasena,

ſit, ut: Kauſepoiß Paſtor, Kellri Poiß Cellarius, Tallipoiß Stabularius, &c. Miniſter cum dignitate eſt illis Iſand / ut: Pählina Iſand / id eſt, Vicarius Regius, Kirtko Iſand / id eſt, Paſtor, Kiña Iſand / id eſt, Capitaneus, Rathi Iſand / id eſt, Senator, &c. *A ſtatu ſeu conditione Perſonam* denominatum à domiciliis ejusmodi Perſonarum eam denominant, ut: Mahameho Ruſticus à Mah / Rus, Koddoneck Civis à Kodda Domus, Moiſeneck Nobilis, à Moiſa Aula. Inde eſt Sûr Iſand / id eſt, magnas, qui ſtatu & dignitate antecellit nobilibus; nec aliter Barones, Comites &c. novêrunt nominare. Cæterarum dignitatum nomina mutuantur à Germanis, vel aliis populis. Sic eſt illis Rex ex Germanica lingva Kunningas; ex Polonica Carrol / ex Ruſſica Zâr / &c.

4. *Rem* denominant *vel ab efficiente*, & ſic deſcribunt eam per efficientis denominativum ab arte ejus in caſu Rectivo, additâ voculâ Werck / ut: Puhſeppi Werck / id eſt, Opus Fabri Lignarij; Kangro Werck / id eſt, Opificium Textoris, &c. *vel à Materia* ex qua res facta eſt, item ab Adjunctis, per adjectionem terminationis ne ad Caſum Rectivum, ut kullane / id eſt, aureus, höbbene / id eſt, argen-

nagu: Karjepoisz 'karjane', Kellri Poisz 'keldripoiss', Tallipoisz 'tallipoiss' jne. Tähtis ametiisik on neile Isand, nagu: Pählina Isand 'kuninglik asehaldur', Kircko Isand 'pastor', Lina Isand 'linna-isand', Rathi Isand 'raehärra' jne.

3. Edasi andes *isiku seisundit või olemistingimusi*, nimetavad <eestlased> teda tema elupaiga järgi, nagu: Mahamehs 'maamees, külamees' sõnast Mah 'maa'; Koddoneck 'kodanik' sõnast Kodda 'maja', Moiseneck 'mõisnik' sõnast Moisa 'mõis'. Siit ka Sûr Isand, s.o. suur, kes seisundilt ja väärikuselt kerkib aadlist esile; parunite, krahvide teistsugust nimetamist nad pole teadnud. Teiste auväärsete nimed on laenatud germaanlastelt või teistelt rahvastelt. Nii on neil valitseja saksa keelest Kunningas; poola keelest Carrol, vene keelest Zâr jne.

4. *Asja* nimetavad eestlased kas *tegija järgi* ja nii kirjeldavad nad seda tegija nimega rektiivis tema ameti järgi, <millele> on lisatud sõna Werck, nagu: Puhseppi Werck 'puusepa töö'; Kangro Werck 'kangru töö' jne.; või *aine järgi*, millest ese on tehtud, samuti omaduste järgi, lisades rektiivile *ne*-lõpu, nagu: kullane 'kuldne', höbbene 'hõbedane',

argenteus, rawane / id eſt, ferreus, &c.

Nota, Denominativum à Materia & ab Adjunctis frequenter negligunt, & uſurpant loco Denominativi à Materia ipſam materiam in Nominativo, rariùs in Rectivo, ut Kiwraha / Pecunia Aurea, Waſckraha / Pecunia Ænea. Sawwi-Kiwi Later, Wüllo-Rewwas Veſtis Lanea, &c. Denominativum ab Adjunctis verò circumſcribunt per ipſius adjuncti Caſum Rectivum adjecta Conjunctione kah / ut: Mudda kah / id eſt, Muddane lutulentus, Többe kah / id eſt, Többene ægrotus, à Többe; wigga ka / id eſt, wiggane à wigga nævus.

5. Beſtiam ſeu hominem denominant ab affectibus vel à moribus per terminationes ne / linne / & lick / ut: wihane iracundus à wiha ira; heckelinne Celer, hiljalick tardus ab hilja tardè, armolinne & armolick gratioſus, ab arm gratia, dilectio, favor, &c.

Verbalia, ſumunt Eſthones ab Infinitivo in ma / & quidem *primò* Subſtantiva in minne actionem denotantia, quæ Latinis formantur in io. Formant autem Eſthones ea mutando terminationem Infinitivi ma in minne / ut: Oppeminne Inſtitutio, ab oppema docere, diſcere, &c.

rawane 'raudne' jt.

Märkus. Materjalist ja omadustest saadud denominaalid jätavad nad sageli kõrvale ja tarvitavad materjalist saadud denominaali asemel materjali <nimetust> ennast nominatiivis, harvem rektiivis, nagu: Kuldraha 'kuldraha', Wasckraha 'vaskraha', Sawwi=Kiwi 'telliskivi'; Wülio=Reuwas 'villane rõivas' jne. Denominaale omaduste järgi loovad <eestlased> rektiivi käändes omatava enesega, millele on lisatud konjunktsioon *kah*, nagu: Mudda kah, s.o. Muddane 'porine'; Többe kah, s.o. Többene 'haige' sõnast Többe; wigga ka, s.o. wiggane sõnast wigga 'viga'.

5. Looma ja inimest nimetavad nad hingeseisundi või kommete järgi lõpuga *-ne*, *-linne* ja *-lick*, nagu wihane 'vihane' sõnast wiha 'viha'; heckelinne 'äkiline'; hiljalick 'aeglane' sõnast hilja 'aeglaselt'; armolinne ja armolick 'armulik, lahke' sõnast arm 'arm' jne.

Deverbaale loovad eestlased *ma*-infinitiivist ja *esmalt* kindlasti tegevust märkivate *mine*-substantiividena, mida ladina keeles moodustatakse *-io* abil. Eestlased moodustavad selle <vormi>, muutes infinitiivi lõpu *-ma minne*-ks, nagu: Oppeminne 'õpetus', sõnast oppema 'õpetama, õppima' jne.

Deinde Subſtantiva in *uſſe* denotantia Habitum, quæ Latinis ferè deſinunt in a. Formant a. ea Eſthones, abjiciendo terminationem Infinitivi *ma* unà cum vocali Characteriſtica, ſi quæ præceſſerit & ſubſtituendo *uſſe*/ ut: Oppuſſe/ Doctrina, külwuſſe ars ſerendi à külwama/ ꝛc.

Porrò Subſtantiva in *ke*/actum ſignantia, quæ reſpondent Latinorum verbalibus in Tus, Sus, Xus. Formantur a. iſta Eſthonibus abjiciendo *ma*/ & ſubſtituendo *ke*/ ut: Söke Eſus, à Sóma; joke bibitus, Convivium à joma; löke verberatus à löma/ kewke itus à kewma ire, &c.

Tum Subſtantiva in *ja* Perſonam notantia, quæ Latinis in or deſinunt. Formantur ab Infinitivo in locum terminationis *ma* ſubſtituendo *ja*/ ut kirjotaja ſcriptor à kirjotama/ oppeja doctor ab oppema.

Sunt & verbalia quædam, abjectâ terminali literâ Infinitivi *a* in conſonantem præcedentem deſinentia, quæ inſtrumentum quô quid fit ſignificant, ut: Saddam Muſcipula à Saddama cadere; Ettepannem Repagulum, ab Ettepanneme; Wallam Infundibulum, à wallama fundere. Sic dixero, paiſtm luminare, ex Hebræo מָאוֹר Gen. 1. v. 16. à paiſtma lucere.

Tan-

Järgnevalt usse-substantiivid, mis märgivad olukorda ja mille lõppvokaal on ladina keeles tavaliselt *a*. Eestlased moodustavad selle, eraldades *ma*-infinitiivi lõpu koos tüvevokaaliga, kui see eelneb, ja asendades *usse*-ga, nagu: Oppusse 'õpetus', külwusse 'külv' sõnast külwama.

Edasi ke-substantiivid, mis märgivad millegi tegemist ja vastavad *tus*-, *sus*- ja *xus*-lõpulistele ladina deverbaalidele. Vormi moodustamiseks eemaldavad eestlased *-ma* ja panevad asemele *-ke*, nagu: Söke 'söök' sõnast Söma; Joke 'jook' sõnast joma; löke 'löök' sõnast löma; kewke 'käik' sõnast kewma 'käima' jt.

Siis isikut märkivad *ja*-substantiivid, mis ladina keeles on *or*-lõpulised. Nad moodustatakse infinitiivist, asendades lõpu *-ma ja*-ga, nagu kirjotaja 'kirjutaja' sõnast kirjotama, oppeja 'õpetaja' sõnast oppema.

On mõned verbaalid, mis tähistavad instrumenti, millega midagi tehakse. Olles kõrvale jätnud infinitiivi viimase tähe *a*, lõpevad nad eelmise konsonandiga, nagu: Saddam 'hiirelõks' sõnast Saddama 'kukkuma'; Ettepannem 'tõke' sõnast Ettepanneme; Wallam 'valam' sõnast wallama 'valama'. Selle järgi ütlen paistm 'valgus, paiste', heebrea keeles מָאוֹר 1Ms 1,16 sõnast paistma 'valgustama'.

Tandem sunt & Verbalia in jatze solennitates convivales denotantia, eodem modô ac Verbalia in ja ab Infinitivis formata ut Ristjatze/ Convivium Baptismale, Sündjatze Convivium natale, Kichlajatze Sponsalia, &c. à Ristma Baptizare, Sündima nasci, Kichlama desponsare.

Sub Denominativis ponuntur *Numeralia* qua Esthonibus quoq; sunt Ordinalia, Cardinalia & Distributiva.

Cardinalia numerant secundum decadas, singulosq; numeros monadicos à sua in ordine decade denominant, nisi quod primæ decadis numeros monadicos nudè efferant sine decadis mentione. Decadas autem habent decem usq; ad Sadda Centum; rursus habent centurias decem usq; ad Tohat Mille. Decas prima monadicorum nominibus est contenta, qui sunt: ütz / katz / kolm/ nelli/ wigs / kuws / seitzi/ kattessa / üttessa/ kümment. Porrò numerant & nominant secundam decadem, quæ illis dicitur Toine kümment / eiq; præponunt ordine monadicos, ut: ütztöistkümment/ katztöistkümment/ kolmtöistkümment / ꝛc. id est, undecim, duodecim, tredecim, &c. Tertia decas est illis, kolmas kümment/ quam pariter nume-

Lõpuks on *jatze*-deverbaalid, <mis> märgivad pidulikke sündmusi. Nad on moodustatud samal viisil infinitiividest nagu *ja*-deverbaalidki, nii: Ristjatze 'ristsed', Sündjatze 'katsikud', Kichlajatze 'kihluspidu' jne. sõnadest Ristma 'ristima', Sündima 'sündima', Kichlama 'kihlama'.

Denominaalide alla on paigutatud *numeraalid*, mis on ka eesti keeles ordinaalid, kardinaalid ja distributiivid.

Kardinaale loendavad <eestlased> kümmet järgides ja nimetavad üksikuid ühelisi arve vastavalt järjekorrale kümnete kaupa; v.a. esimese kümne ühelised, mille puhul kümmet ei nimetata. Kümmekondi on neil seejuures kümme kuni <arvuni> Sadda 'sada', teisalt <aga> on neil sadasid samuti kümme kuni <arvuni> Tohat 'tuhat'. Esimese kümne ühelised on nimetustelt järgmised: *ütz, katz, kolm, nelli, wîgs, kuws, seitzi, kattessa, üttessa, kümment.* Edasi loendavad nad teist kümmet, mida nimetatakse: Toine kümment, <ja> mille ette nad panevad järjekorras ühelised, nagu: ütztöistkümment, katztöistkümment, kolmtöistkümment jne., see on 'üksteist, kaksteist, kolmteist' jne. Kolmandat kümmet nimetatakse kolmas kümment, mida nad samalaadselt loendavad:

rant hoc modo: katz kümment / viginti, ütz kolmand kümment / katz kolmand kümment / viginti & unum, viginti & duo, &c. Sic eſt illis kolm kümment Triginta, nelli kümment Quadraginta & ſic deinceps. Et cum ibi ſingula decas ſit completa, proximus numerus ſtatim denominatur à ſequente decade. Decade nonâ completâ utpote Nonaginta, ſequentem decadem denominant per voculam kümmenit / ut ütz kümmenit / katz kümmenit / kolm kümmenit / nelli kümmenit / wihs kümmenit / kuhs kümmenit / ſeitzi kümmenit / katteſſa kümmenit / ütteſſa kümmenit / Sadda. Id eſt, Nonaginta unum, nonaginta duo, &c. Sadda eſt Centum. Inde porrò centenarios numerant: Katz ſadda / ducenti, kolm ſadda / Trigenti, &c. usq; ad Tohat. Monadicos & decadicos Centenario & Millenario addendos poſtponunt & connectunt cum Centenario vel Millenario per voculam pähle ſupra, ut: ſadda pähle ütz / ſadda pähle katz / ſadda pähle ütztoiſt kümment ꝛc.

Sic etiam aliò modò numerant ſingulas decadas, ut monadicos ſingulis decadicis ſubjungant per voculam illam pähle / ut. Kümment pähle ütz / id eſt, Undecim, kümment

katzkümment 'kakskümmend', ütz kolmandkümment, katz kolmandkümment 'kakskümmend üks, kakskümmend kaks' jne. Nii on neil kolmkümment 'kolmkümmend', nellikümment 'nelikümmend' ja nõnda järgnevalt edasi. Kui üks kümme on täidetud, nimetatakse järgnev arv kohe järgneva kümne järgi. Kui üheksa kümmet, s.o. üheksakümmend on täis, nimetatakse järgnevat kümmet sõnaga kümmenit, nagu: ütz kümmenit, katz kümmenit, kolm kümmenit, nelli kümmenit, wihs kümmenit, kuhs kümmenit, seitzi kümmenit, kattessa kümmenit, üttessa kümmenit, Sadda, s.o. üheksakümmend üks, üheksakümmend kaks jne. Sadda on sada. Sealt edasi loendavad nad sadasid: Katzsadda 'kakssada', kolm sadda 'kolmsada' jne. kuni Tohat. Ühelised ja kümnelised pannakse sadadele ning tuhandetele lõppu ja ühendatakse sadade ja tuhandetega sõna pähle 'üle' abil, nagu: sadda pähle ütz, sadda pähle katz, sadda pähle ütztoistkümment jt.

Nõnda loendatakse üksikuid kümneid ka teistsugusel viisil, kui ühelisi seostatakse kümnetega sõna pähle abil, nagu: Kümment pähle ütz, s.o. üksteist, kümment

ment päh̃le katz / id eſt, duodecim, katzkümment päh̃le ütz/ id eſt, Viginti & unum, &c. Sic kolmkümment päh̃le ütz / nellikümment päh̃le ütz/ wih̃skümment päh̃le ütz/ tc.

De Cardinalibus declinantur monadici ütz & katz/ Cæteri ſunt indeclinabiles. Declinatio voculæ ütz in articulo eſt oſtenſa, quam etiam vocula katz ſequitur, ut: katz/ R. katte/ G. katteſt / D. kattelle/ Acc. katte vel katz.

Ordinalia ſunt Eſthonibus hæc: ütz ſive ſe ehſimene / töine / kolmas / neljas / wiges/ kümnes/ ſeitzmes/ katteſſas/ ütteſſas/ kümnes/ quorum declinandi ratio in declinatione eſt oſtenſa. In compoſitione monadicorum cum decadicis, monadicus præponitur invariabilis decadico declinabili, diciturq; Se ütztöiſtkümnes / katztöiſtkümnes / kolmtöiſtkümnes/ undecimus, duodecimus, decimus tertius, &c. Id quod ex Cardinalibus conſpicitur. Ordinale de Gadda ſanè adhuc ignoro, niſi fortè ex Analogia fuerit Gaddas / ſicut de katteſſa eſt katteſſas. Ordinale de Tõhat erit Tõhand milleſimus, Tohandaſt. Uſus & experientia dabunt.

Diſtributiva formantur Eſthonibus per adjectionem dictionis Kesse ad Nominativum

pähle katz s.o. kaksteist, katzkümment pähle ütz, s.o. kakskümmend üks jne. Nii kolmkümment pähle ütz, nellikümment pähle ütz, wihskümment pähle ütz jne.

Kardinaalidest deklineeritakse ühelisi ütz ja katz, ülejäänud ei deklineeru. Sõna ütz deklinatsioon on näidatud artikli juures, mida järgib ka sõna katz <deklinatsioon>, nagu: katz, r. katte, g. kattest, d. kattelle, ak. katte ehk katz.

Ordinaalid on eesti keeles järgmised: ütz või se ehsimene, töine, kolmas, neljas, wîges, kûwes, seitzimes, kattessas, üttessas, kümnes, mille deklineerimise põhimõte on näidatud deklinatsioonis. Üheliste ja kümneliste liitmisel eelneb muutumatu üheline deklineeruvale kümnelisele ja öeldakse: Se ütztöistkümnes, katztöistkümnes, kolmtöistkümnes 'üheteistkümnes, kaheteistkümnes, kolmeteistkümnes' jne., mida on näha ka kardinaalide juures. Sadda ordinaal on mulle senini üldse teadmata, kui ta juhuslikult analoogia järgi pole Saddas, nii kui <sõnast> kattessa on kattessas. Tôhat ordinaal on Tôhand 'tuhandes', Tohandast. Küll kasutamine ja kogemus annavad <selle>.

Eestlased moodustavad *distributiive*, lisades sõna kesje

vum pluralem Ordinalis, præter unitatem, ubi pro üttikesje dicitur Eggamêhs/Indè eſt: kattikesje Bini, kolmikesje Trini, nellikesje Quaterni, wigekesje Quini, &c. Vel, ut diſtributionem notent, geminant numerum Cardinalem cum re diſtribuenda, ut: andti kattelle Wannathaler/ kattelle Wannathaler/id eſt, binis dabatur Thalerus, kolmikesje kolmikesje/ id eſt, Trini; neljikesje neljikesji/ id eſt, Quaterni, &c. quam geminationem cum Hebræis communem habent.

Figura.

Figura Eſthonum in Nominibus, Simplex eſt, vel Compoſita.

Componuntur nomina inter ſe invicem ut plurimum Nominativo rariùs Rectivo, ut Weſſikiwi / Mola; Sawwikiwi Later, Kuldpenning Ducatus, Rawdreuwas Veſtis Ferrea.

PRONOMEN.

Pronominum Numerus, Significatio, Declinatio & Compoſitio ſunt conſideranda, reliquis ut ſupervacaneis omiſſis.

Numerus & Significatio.

Pronomina Eſthonum ſunt: Minna Ego, Sinna Tu, Temma Ille, Tô Iſte, Se Hic,

ordinaali pluurali nominatiivile, peale ühendi, kus üttikesje asemel öeldakse Eggamêhs. Siit: kattikesje 'kahekesi', kolmikesje 'kolmekesi', nellikesje 'neljakesi', wigekesje 'viiekesi'. Või kahekordistatakse distributsiooni märkimiseks kardinaalarvu koos jaotatava asjaga, nagu: andti kattelle Wannathaler, kattelle Wannathaler, s.o. 'anti kummalegi taaler', kolmikesje kolmikesje, s.o. kolmekaupa; neljikesje neljikesji, s.o. neljakaupa jne. Selline kahekordistamine on neil heebrea keelega ühine[20].

Figuur[21]

Eesti keeles jagunevad noomenid sõna kuju poolest lihtsateks või liitseteks. Liidetavad noomenid on enamasti mõlemad nominatiivis, harvem rektiivis, nagu: Wessikiwi 'veskikivi', Sawwikiwi 'telliskivi', Kuldpenning 'tukat', Rewdreuwas 'raudrüü'.

Pronoomen

Siin tuleb täpselt vaadelda pronoomenite arvu, tähendust, deklinatsiooni ja kompositsiooni, jättes ülejäänud kui mittevajalikud kõrvale.

Arv ja tähendus

Eesti keele pronoomenid on Minna 'mina', Sinna 'sina', Temma 'tema', Tô 'too', Se 'see',

Hic, Ta Is, Kes Quis, Ke Qui, Esi/ hendaes/ omma / quæ ſunt reciproca.

Poſſeſſivorum vicem ſuſtinent Caſus Rectivi: Minnu Meus, Sinnu Tuus, Temma Ejus, Meye Noſter, Teye Veſter, Neinde Illorum, qui ita ſunt invariabiles amplius.

Declinatio.

Minna / & Sinna habent in Genitivo t radicale; Temma autem retinit a pro radicali, & ita nihil variant ab Analogia Declinationis Nominum ejusmodi in Numero Singulari, niſi quòd Temma in Accuſativo habeat Tedda.

Singularis Numerus.

Minna/ Sinna/ ꝛc.

Pluraliter.	*Pluraliter.*
N. Meye Nos,	Teye Vos.
R. Meye Noſter,	Teye Veſter.
G. Meyleſt Noſtri,	Teyeſt Veſtri.
D. Meile Nobis,	Teile Vobis.
A. Meid Nos,	Teid Vos.

Pluralis Numerus de Temma.

N. Nemma Illi,
R. Neinde Illorum,
G. Neiſt Illorum,

Nota, t finale Nominativi in Dialecto noſtrate negligitur. Vide D. Nei-

Ta 'see', Kes 'kes', Ke 'kes (pl.)'; Esi/hendas/omma, mis on retsiprooksed.

Possessiivset jõudu kannab rektiivi kääne: Minnu 'minu oma', Sinnu 'sinu oma', Temma 'tema oma', Meye 'meie oma', Teye 'teie oma', Neinde 'nende oma', mis nõnda on edaspidi muutumatud.

Deklinatsioon

Minna ja Sinna genitiivi tüvevokaal on *u*. Temma aga säilitab tüvevokaalina *a* ja nad ei erine ainsuses samasuguste noomenite käänamisest, v.a. et Temma on akusatiivis Tedda.

Singular

Minna	Sinna jne

Pluural

n. Meye 'meie'	Teye 'teie'
r. Meye 'meie'	Teye 'teie'
g. Meylest 'meist'	Teyest 'teist'
d. Meile 'meile'	Teile 'teile'
ak. Meid 'meid'	Teid 'teid'

Temma pluural

n. Nemma 'nemad'	Märkus. Nominatiivi lõppu *-t* meie
r. Neinde 'nende'	dialektis ei kasutata. Vt.
g. Neist 'neist'	

D. Neile Illis, Reg. de form. Nomi-
A. Neid Illos. nativi pluralis in No-
minibus.

Declinatio Pronominum Tô Iſte, Se Hic & Tâ Is.

Singulariter.

N. Tô Iſte,	Se Hic,	Ta Is.
R. Tô Iſtius,	Se Hujus,	Ta Ejus.
G. Tôſt Iſtius,	Seſt Hujus,	Tâſt Ejus.
D. Tôlle Iſti,	Selle Huic,	Tâlle Ei.
A. To Iſtum.	Sedda & Se Hunc,	Ta Eum.

Pluraliter.

N. Nô Iſti,	Nee Hi,	Nâ Ij.
R. Nôinde Iſtorũ,	Neinde Horũ,	Nâinde Eorũ.
G. Nôiſt Iſtorum,	Neiſt Horum,	Nâiſt Eorum.
D. Nôille Iſtis,	Neile His,	Naille Eis, Iis.
A. Noid Iſtos,	Neid Hos,	Naid Eos.

Kes *Quis*, Ke *Qui*, Mes *vel* Mea
Quid vel Quod.

N. Kes Quis,	Ke Qui,	Mes vel Mea Quid? Quod.
R. Kenne Cujus,	Caret.	
G. Kenneſt Cujus,	Nêſt vel Neaſt Cujus.	
D. Kennelle Cui.	Nille Cui.	
Acc. Kedda vel Ke/ Quem, &c.	Nidda/	Quid? Mes.

Eſt/

d. Neile 'neile'
ak. Neid 'neid'

reeglit noomenite pluurali nominatiivi moodustamise kohta.

Pronoomenite Tô 'too', Se 'see' ja Tâ 'see' deklinatsioon

Singular

n. Tô 'too'	Se 'see'	Ta 'see'
r. Tô 'tolle'	Se 'selle'	Ta 'selle'
g. Tôst 'tollest'	Sest 'sellest'	Tâst 'sèllest'
d. Tôlle 'tollele'	Selle 'sellele'	Tâlle 'sellele'
ak. To 'toda'	Sedda ja Se 'seda'	Ta 'seda'

Pluural

n. Nô 'nood'	Nee 'need'	Nâ 'need'
r. Nôinde 'nonde'	Neinde 'nende'	Nâinde 'nende'
g. Nôist 'nondest'	Neist 'nendest'	Nâist 'nendest'
d. Nôille 'nondele'	Neile 'nendele'	Naille 'nendele,
ak. Noid 'noid'	Neid 'neid'	Naid 'neid'

Kes 'kes', Ke 'kes (pl)', Mes ehk Mea 'mis'

n. Kes 'kes', Ke 'kes',	Mes ehk Mea 'mis'
r. Kenne 'kelle'	Puudub.
g. Kennest 'kellest',	Mêst ehk Meast 'millest'
d. Kennelle 'kellele',	Mille 'millele'
ak. Kedda ehk Ke 'keda',	Midda 'mida'/Mes jne.

Eſi / indeclinabile eſt & adjungitur omnibus Pronominibus Demonſtrativis, ſicut Latinorum Ipſe, ut: Minna Eſi Ego Ipſe, Sinna Eſi Tu ipſe, Meye Eſi nos ipſi &c.

Hendas eſt Reciprocum Sui ipſius Accuſativi Caſus, & declinatur hoc modò.

R. Henneſſe Sui.
G. Henneſſeſt Sui.
D. Henneſſelle Sibi.
Acc. Hendas Se,

Apponitur ei vocala Eſi in omnibus Caſibus invariabiliter, ut: Henneſſe Eſi / Sui ipſius, Henneſſelle Eſi Sibiipſi, Hendas Eſi ſeipſum.

Omma notat proprietatem & apponitur Pronominibus Poſſeſſivis cum quibus ipſis ipſum manet invariabile, ut: Minnu omma / id eſt, Meum proprium, ſic: Sinnu omma / Temma omma / Meye omma / ꝛc. Verbis junctum abſq; Pronomine poſſeſſivo reciprocam notat proprietatem ad Perſonam Nominativi, de quò in Syntaxi.

VERBUM.

Verbum eſt Eſthonibus etiam Perſonale vel Impersonale. Conſideranda veniunt in Verbo, Genus, Perſona, Numerus, Tempus, Modus, Vox, Conjugatio, Species & Figura,

Genus.

Esi on käändumatu ja ühendatakse kõikide demonstratiivpronoomenitega, nagu ladina ipse, nagu: Minna Esi 'mina ise', Sinna Esi 'sina ise', Meye Esi 'meie ise' jne.

Hendas on retsiprook akusatiivi käändes ja deklineeritakse järgmisel viisil:

r. Hennesse 'enese'
g. Hennessest 'enesest'
d. Hennesselle 'enesele'
ak. Hendas 'end'

Sõna Esi pannakse talle kõikides käänetes muutumatult juurde, nagu: Hennesse Esi 'iseenese', Hennesselle Esi 'iseenesele', Hendas Esi 'iseend'.

Omma märgib kuuluvust ja pannakse juurde possessiivpronoomenitele, millega koos jääb ise muutumatuks, nagu: Minnu omma, s.o. 'minu oma', nii: Sinnu omma, Temma omma, Meye omma jne. Verbiga ühendatult ja ilma possessiivpronoomenita märgib <Omma> vastavat kuuluvust substantiiviga märgitud isikule, millest süntaksis.

Verb

Verb on eesti keeles personaalne või impersonaalne. Verbi juures tulevad vaatluse alla genus, isik, arv, aeg, kõneviis, tegumood, konjugatsioon, speetsies ja figuur.

Genus.

Genus Verborum eſt Eſthonibus, Activum, Paſſivum, vel Neutrum, quæ ex aliis lingvis nota ſunt.

Perſona.

Perſonæ Eſthonibus ſunt tres: Prima, Secunda, Tertia.

Numerus.

Numeri ſunt duo: Singularis & Pluralis.

Tempus.

Tempora habent quinq;: Præſens, Imperfectum, Perfectum, Plusquamperfectum & Futurum.

Modus.

Modi ſunt quinq;; Indicativus, Imperativus, Optativus, Conjunctivus & Infinitivus.

Vox.

Vox duplex eſt: Activa & Paſſiva.

Conjugatio.

Conjugationem habent unicam eamq; maximàm partem periphraſticam, in qua utuntur duobus his verbis Sâhma fieri & Ollema

Geenus[22]

Verbide geenus on eesti keeles aktiivne, passiivne või neutraalne, nagu on märgitud teistegi keelte puhul.

Isik

Eesti keeles on kolm isikut: esimene, teine, kolmas.

Arv

Arve on kaks: singular ja pluural.

Aeg

Aegu on viis: preesens, imperfekt, perfekt, pluskvamperfekt ja futuurum.

Kõneviis

Kõneviise on viis: indikatiiv, imperatiiv, optatiiv, konjunktiiv ja infinitiiv.

Tegumood

Tegumood on kahesugune: aktiivne ja passiivne.

Konjugatsioon

Neil on üks konjugatsioon, kus väga suur osa on perifrastilistel verbidel, milles nad kasutavad kaht verbi Sâhma 'saama' ja

Gllema Eſſe. In Optativo utuntur imperfecto woiſi poſſem, à woima poſſe.

Formatio autem Temporum & Perſonarum analogica conſideranda eſt, quæ eſt hæc: Ab Infinitivo in ma formantur Indicativi Præſens, Imperfectum & Participia, ut & Tertia pluralis Præſentis Indicativi, & Imperativus, & Tertia Perſona ſingularis Præſentis Conjunctivi percontativa.

Formantur autem Tempora & Perſonæ hôc modô:

Præſentis Indicativi prima Perſona ſingularis formatur ab Infinitivo in ma/abjiciendo terminationem Infinitivi ma/ quod ſi vocalis præceſſerit, ea eſt radicalis in Conjugatione præſentis, & quæ ab eo deſcendunt; ſi verò vocalis non præcedat vocalis verbi radicalis ex uſu eſt notanda, quæ in lexicis erit aſſcripta. ut: ſülgama ſpuere, minna ſiilga/ Tullema venire, minna tulle venio, ſunnima punire minna ſunni punio, kaiwuma fodere minna kaiwu/ fodio. Videtur enim radicalis o in u tranſire, hörma/ minna hörutero, attero; kôlma mori minna kôle morior, &c.

Nota 1. ſi ante ma Infinitivi impurum duæ vel plures conſonantes contiguæ anteceſſe-

Ollema 'olema'. Optatiivis kasutavad nad imperfekti woisi 'võiksin' sõnast woima 'võima'.

Aegade ja isikute moodustamist tuleb vaadelda järgmise reeglina: *ma*-infinitiivist moodustatakse uuritavad indikatiivi preesens, imperfekt ja partitsiibid, ka indikatiivi preesensi pluurali kolmas isik, ja imperatiiv ning konjunktiivi preesensi singulari kolmas isik, kui see on küsija.

Ajad ja isikud moodustatakse aga sel viisil:

Indikatiivi preesensi singulari esimene isik moodustatakse *ma*-infinitiivist, millest infinitiivi lõpp *-ma* lahutatakse. Kui eelnes vokaal, on see tüvevokaaliks preesensi konjugatsioonis ja sellest pärinevatel <vormidel>. Kui vokaali ei eelne, tuleb verbi tüvevokaal tarvitusest tähele panna, mis sõnastikus juurde kirjutatakse. Nagu: sülgama 'sülitama', mina sülga; Tullema 'tulema', minna tulle 'tulen'; sunnima 'karistama', minna sunni 'karistan'; Kaiwuma 'kaevama', minna kaiwu 'kaevan'. Ilmneb ka tüve<vokaali> *o* üleminek *u*-ks, hôrma, minna hôre 'hõõrun, hõõrun katki'; kôlma 'surema', minna kôle 'suren' jt.

Märkus 1. Kui *ma*-infinitiivi lõpule eelneb tüves kaks või enam kõrvuti asetsevat konsonanti,

cesserint, medianæ d/ & ck/ & t/ sunt abjiciendæ unà cum ma Infinitivi, & vocalis Præsentis radicalis primæ consonanti ex illis puræ est adjungenda, ut: Osckma Credere, minna usu credo, Tundma novisse minna tunne Novi, &c.

Nota 2. Si medianis abjectis prima istarum Consonantium ch remanserit, transit illud ch in h/ ut: Tachtma Velle, minna Taha/ *per notam 4. in Orthographia.*

Nota 3. Si ante ma Infinitivi impurum Syllaba el fuerit, literæ ejus in Præsente præposterè proferuntur, ut: sahtelma maledicere minna sahtle maledico; üttelma dicere minna ütle/ &c.

Cæteræ personæ istius Præsentis formantur ab ista prima Persona singulari adjiciendo ei singularum terminationes, præter tertiam pluralem quæ ab Infinitivo formatur.

Sunt autem terminationes earum hæ:

Secundæ Singularis	Est	t/
Tertiæ Singularis		b/ s/
Primæ Pluralis	Est	me
Seundæ Pluralis		te/

Tertia pluralis mutat ma Infinitivi qualecunq; in wa/ apud nostrates; at in Dialecto littorali in wat/ ut ex Paradigmate constat.

<siis> keskmised *d* ja *ck* ja *t* tuleb koos infinitiivi *ma*-ga kõrvale jätta ja preesensi tüvevokaal tuleb ühendada otseselt nende esimesele konsonandile, nagu: Vsckma 'uskuma', minna usu 'usun'; Tundma 'tundma', minna tunne 'tunnen' jne.

Märkus 2. Kui pärast keskmiste <konsonantide> kõrvale jätmist jääb *ch* esimesena neist alles, teiseneb see *ch h*-ks, nagu Tachtma 'tahtma', minna Taha, *vt. ortograafia märkus 4.*

Märkus 3. Kui infinitiivi *ma*-le eelneb tüves[23] silp *el*, esitatakse selle tähed preesensis ümberpöördult, nagu: sahtelma 'sõimama', minna sahtle 'sõiman'; üttelma 'ütlema', minna ütle jt.

Sellesama preesensi teised isikud moodustatakse tema singulari esimesest isikust, lisades talle singulari lõpud, v.a. pluurali kolmas <isik>, mis moodustatakse infinitiivist.

Need on nimelt järgmised:

Singulari teisel kolmandal	on	*t* *b/s*
Pluurali esimesel teisel	on	*me* *te*

Pluurali kolmandas <isikus> muutub infinitiivi *-ma* meie juures alati *wa*-ks, rannikumurdes aga *wat*-iks, nagu ilmneb paradigmast.

ſtat. Sic: Nemma Tachtwa Volunt, Oſckwa ꝛc.

Nota 1. utut Eſthones ſingulas Perſonas hoc modo literis terminalibus diſtingvant, non tamen vitio vertunt ſibi, ſi quando terminationem alius Perſonæ uſurpent. Sic dicunt: Temma lät It, Minna lät Eo, ex Secunda Perſona, pro Minna läha/ ꝛc. Temma lähs/ vel lähb.

Nota 2. Tertia ſingularis deſinit in b in verbis activis & Neutris quæ actionem tranſitivam ſignificant ſeu quæ regunt Accuſativum. At in Neutris Intranſitivis, quæ Accuſativum non requirunt, deſinit in s/ ut: Temma ütleb dicit, Temma oppeb docet, löhb verberat &c. At Temma pallas ardet, maggas jacet, kès fervet, &c.

Præteritum Imperfectum formatur ab Infinitivo in ma/ mutando ma Infinitivi in ſi/ ut: Tachtma velle, Tachtſi volebam; Tundma noviſſe Tundſi noveram.

A prima Perſona hac Imperfecti formantur cæteræ addendo ſingulæ ſuam terminationem ex Præſenti. Exceptis Perſonis tertiis, quarum Singularis tranſponit literas exterminatione primæ Perſonæ, & deſinit in ſis; pluralis verò coincidit cum ſecunda ſingulari.

Nii: Nemma Tachtwa 'tahavad', Vsckwa jne.

Märkus 1. Ehkki eestlased eristavad üksikuid isikuid sel viisil kindlate lõputähtedega, ei ole see ometi viga, kui lõppu mõne teise isiku puhul tarvitatakse. Nii öeldakse: Temma lät 'läheb', Minna lät 'lähen' teisest isikust Minna läha asemel jne. Temma lähs ehk lähb.

Märkus 2. Singulari kolmas <isik> on *b*-lõpuga aktiivsetes ja neutraalsetes verbides, mis tähistavad transitiivset tegevust või nõuavad akusatiivi. Aga intransitiivsed neutraalsed verbid, mis akusatiivi ei nõua, on *s*-lõpulised, nagu: Temma ütleb 'ütleb', Temma oppeb 'õpetab', löhb 'lööb' jt. Aga Temma pallas 'põleb', magas 'magab', kês 'keeb' jne.

Imperfekt moodustatakse *ma*-infinitiivist, pannes infinitiivi *-ma* asemele *si*, nagu Tachtma 'tahtma', Tachtsi 'tahtsin'; Tundma 'tundma', Tundsi 'tundsin'.

Selle *imperfekti* esimesest isikust moodustatakse teised, lisades vastavalt preesensi <isikute> lõpud. Välja arvatud kolmas isik, mille singular paigutab esimese isiku lõpu tähed ümber ja lõpeb *is*-ga; pluural aga langeb kokku singulari teise <isikuga>.

Proinde ſunt hujus temporis Perſonæ cum ſuis terminationibus hujusmodi.

Singularis.

Prima, Secunda, Tertia, } deſinit in { Gi, Git, Je.

Pluralis.

Prima, Secunda, Tertia, } deſinit in { Gime, Gite, Git/vel potiùs in Gi in noſtra dialecto.

Nota 1. Frequens eſt in hoc tempore ſyncope, eaq; varia. Vel enim *primò* litera terminationis e unà cum vocali præcedente quâcunq; abjicitur, & litera finalis i/ adjicitur ultimæ conſonanti thematis, id quòd frequentiſſimum eſt in iis quæ habent e pro radicali, ut: Pajataſi dicebam, Pajati; Ellaſi vivebam per Syncop. Elli. / Tulleſi veniebam, per ſyncopen Tulli.

Nota 2. Vel ſecundò, nonnulla quæ terminationem ſi impuram habent, conſonantes præcedentes omnes abjiciunt, & reddunt terminationem ſi puram per vocalem in themate præcedentem, ut: Tundſi Noveram, per ſyncopen Tûſi. *No-*

Selle aja isikutel on järgmised lõpud.

Singular

Esimene, Teine, Kolmas } lõpeb { *Si*, *Sit*, *Is*

Pluural

Esimene, Teine, Kolmas } lõpeb { *Sime*, *Site*, *Sit* ehk meie dialektis enam *Si*.

Märkus 1. Selles ajas on sagedane mitmesugune sünkoop. *Esiteks* jäetakse nimelt lõpu *s*-täht koos mistahes eelneva vokaaliga kõrvale ja lõpptäht *i* lisatakse tüve viimasele konsonandile, väga sageli nende <verbide> puhul, mille lõpu ees on *e*, nagu: Pajatasi 'ütlesin', Pajati; Ellasi 'elasin' sünkoobi läbi Elli. Tullesi 'tulin' sünkoobi läbi Tulli.

Märkus 2. Või teiseks, mõned <sõnad>, millel on tüveline lõpp *si*, jätavad kõik eelnevad konsonandid kõrvale ja liidavad *si*-lõpu uuesti tüves eelnevale vokaalile, nagu Tundsi 'tundsin', sünkoobi läbi Tûsi.

Nota 3. Vel tertiò, abjiciunt literam terminationis impuræ ſ/ unà cum conſonantibus medianis, ſi plures anteceſſerint, & primæ iſtarum conſonantium adjiciunt terminale *t*/ ubi adhuc prima iſta ch tranſit in h/ per *notam 4. in Proſodia*, ut Tahtſi Volui, per ſync. Tahi.

Nota 4. Tertia perſona ſingularis unà plærumq; ſyllabâ minor eſt cæteris perſonis. Proinde vel extrudit vocalem radicalem cæterarum Perſonarum, & ſubſtituit ſuum is terminale, ut: Leggeſi/ concipiebam ignem, leggis; vel abjicit ſuum terminale *i*/ & effert literam terminationis ſ/ cum vocali radicali præcedente, quòd frequens eſt in primitivis, quæ *a* habent per radicali, ut: Maggaſi/ dormiebam, maggas dormiebat.

Nota 5. Verba impura terminationem hujus tertiæ Perſona is promiſcuè vel abjiciunt, vel retinent, ut: Tedſi/ ſciebam, Tedis vel Ted ſciebat, Uſckſi Credebam, Uſckis vel Uſck.

Nota 6. Polyſyllaba juxta notam primam ſyncopata, abjiciunt in tertia hac Perſona, etiam terminale *i*/ quòd tamen diſſyllaba & monoſyllaba retinent, ut: Pajati loquebar, Pajat/ loquebatur. Minna tulli/ ve-

nie-

Märkus 3. Või kolmandaks, tüve lõpu viimane täht *s* jäetakse kõrvale koos keskmiste konsonantidega, kui neid on eelnenud rohkem <kui üks>, ning esimesele neist konsonantidest lisatakse lõpu *i*. Esimeseks <jäänud> *ch* teiseneb sealjuures *h*-ks. *Vt. prosoodia märkus 4*, nagu Tachtsi 'tahtsin', läbi sünkoobi Tahi.

Märkus 4. Singulari kolmas isik on tavaliselt ühe silbi võrra teistest isikutest lühem. Ta tõrjub samal viisil välja teiste isikute tüvevokaali ja asendab oma *is*-lõpuga, nagu: Leggesi 'võtsin tuld', leggis; või jätab kõrvale oma *i*-lõpu ja ühendab lõpu *s*-tähe eelneva tüvevokaaliga. See toimub sagedamini *a*-tüveliste primitiivide puhul, nagu: Maggasi 'magasin', maggas 'magas'.

Märkus 5. Mõned verbid vaheldumisi kas jätavad kõrvale või võtavad uuesti kasutusele selle kolmanda isiku *is*-lõpu, nagu Têdsi 'teadsin', Têdis ehk Têd 'teadis', Vscksi 'uskusin', Vsckis ehk Vsck.

Märkus 6. Mitmesilbilised <sõnad>, milles on esimeses märkuses kirjeldatud sünkoop, jätavad kolmandas isikus *i*-lõpu kõrvale, mida kahe- ja ühesilbilised <sõnad> ometi tarvitavad, nagu: Pajati 'rääkisin', Pajât 'rääkis'. Minna tulli 'tulin',

niebam.: Temma tulli veniebat, &c.

Nota 7. Diſſyllaba in Infinitivo, quæ ma purum habent, abjiciunt quidem literam terminationis ſ/ *per notam primam*: at, vocalem præcedentem retinent, ut: jôma bibere, Minna jôj bibebam; Tôma afferre, Minna tôi/ afferebam, &c. *Vide not. 2. in Proſodia.*

Nota 8. Audivi nonnunquam, quòd tertiam pluralem efferant per wa ut in præſente, dicantq; nemma jôtwa/ bibebant, pro nemma jojit; ut & nemma jôtwa edebant, pro nemma ſojit; quod tamen ulteriùs eſt obſervandum.

Præteritum Perfectum formatur ab Infinitivo, mutando ma infinitivi in nut/ invariabile, quòd tamen Dialectus noſtra effert per nu; & aſſumendo Præſens Indicativi de Verbo Gllema/ in quo flectitur per ſingulas Perſonas, ut in paradigmate videre eſt.

Præteritum Plusquamperfectum formatur pariter ab Infinitivo, mutando ma in nu/ vel nut; de Verbo Gllema verò aſſumit Imperfectum, in quo flectitur per ſingulas Perſonas, ut conſtat ex Paradigmate.

Futurum formatur periphraſticè per Infinitivum in ma/ & per Præſens de Verbo Sâma fieri, ut apparet in paradigmate.

Impe-

Temma tulli 'tuli' jne.

Märkus 7. ma-lõpuline kahesilbiline infinitiiv kaotab lõpu *s*-tähe *1. märkuse järgi*, aga säilitab eelneva vokaali, nagu: jôma 'jooma', Minna jöj 'jõin'; Tôma 'tooma', Minna töi 'tõin' jne. *Vt. märkus 2 prosoodias.*

Märkus 8. Olen vahel kuulnud, et pluurali kolmandat isikut väljendatakse läbi *wa* nagu preesensis ja öeldakse: nemma jöiwa 'jõid' pro nemma jojit; ka nemma söiwa 'sõid' nemma sojit asemel, mida tuleb siiski põhjalikumalt uurida.

Perfekt moodustatakse infinitiivist, pannes infinitiivi *-ma* asemele muutumatult *nut*, mida aga meie dialekt väljendab *nu*-ga; ja liites verbi Ollema indikatiivi preesensi, mille abil perfekti pööratakse üksikute isikute kaupa, nagu on näha paradigmast.

Pluskvamperfekt moodustatakse samuti infinitiivist, asendades *-ma nu*-ga ehk *nut*-iga. Liidetakse verbi Ollema imperfekt, mille abil teda üksikute isikute kaupa pööratakse, nagu seisab paradigmas.

Futuurum moodustatakse perifrastiliselt *ma*-infinitiivi ja verbi Sâma preesensi abil, nagu ilmneb paradigmast.

Imperativus constat unico tempore, quod est Præsens, cujus secunda Persona singularis formatur ab Infinitivo in *ma*/ perinde ac Præsentis Indicativi prima Persona, desinit q; in literam radicalem. Tertia singularis pariter formatur ab infinitivo, ut & Prima Secunda & Tertia pluralis numeri abjiciendo *ma* & substituendo cujuslibet terminationem. Est autem terminatio.

Singularis Numeri.

Secundæ Personæ *a*/ *e*/ *i*/ *o*/ *u*/ *tc.*
Tertiæ *ke*/ vel *ko*/

Pluralis Numeri.

Primæ *kem*/
Secundæ *ket*/
Tertiæ *kût*/

Optativi modi tempora circumscribunt per Infinitivi tempora, & per Imperfectum de verbo wõjma posse, in quo flectuntur. De quo videatur Paradigma.

Conjunctivi tempora ab Indicativi temporibus non differunt, nisi quòd particulas suas habeant præfixas, præter hæc sequentia.

1. Tertia singularis Præsentis, ut & tertia Pluralis ejusdem, planè coincidunt cum Imperativi Tertia singulari & tertia plurali, ut:

Imperatiivi aluseks on ainult üks aeg — preesens, mille singulari teine isik moodustatakse *ma*-infinitiivist samal viisil kui indikatiivi preesensi esimene isik, ja lõpeb tüvelise tähega. Singulari kolmas <isik> moodustatakse samuti infinitiivist nagu pluurali esimene, teine ja kolmas isik, jättes kõrvale *-ma* ja asendades vastava lõpuga.

Lõpud on nimelt järgmised.

Singular

Teisel isikul	*a/e/i/o/u* jne.
Kolmandal	*ke* või *ko*

Pluural

Esimesel	*kem*
Teisel	*ket*
Kolmandal	*kût*

Optatiivi kõneviisi ajad koostatakse infinitiivi aegade järgi koos verbi wöjma 'võima' imperfektiga, mille abil pööratakse. Seda vaadatagu paradigmast.

Konjunktiivi ajad ei erine indikatiivi aegadest, v.a. see, et nende ees on vastavad partiklid. Peale selle veel järgmist.

1. Preesensi singulari kolmas ja sama pluurali kolmas <isik> langevad selgesti kokku imperatiivi singulari kolmanda ja pluurali kolmanda <isikuga>, nagu:

Eth temma pajatake/ ut loquatur; Eth nemma pajatakut/ ut loquantur;

2. Præteritum Imperfectum Conjunctivi ſecus ac Imperfectum Indicativi, formatur à Prima Præſentis Indicativi adjiciendo literam ſ & Syllabam ſi. Præter hæc ſequitur Conjugationem Imperfecti Indicativi, niſi quòd tertia ſingularis reſpuat terminationem is/ & contenta ſit literâ ſ/ ante terminationem ſi/ in prima Perſona adjectâ, ut: Tahaßi/ tahaßit/ tahas/ vellem, velles, vellet, item: Wſſuſſi/ Wſſuſſit/ Wſſus/ Crederem, Crederes, Crederet, &c.

Nota. Si per tertiam Perſonam ſingularem Præſentis Conjunctivi quippiam percontativè eſt proferendum, peculiarem habet terminationem nes/ quæ ſubſtituitur ſyllabæ nu Perfecti, hîc abjectæ, ut: kastulnes Num fortè veniat. Wis tennes/ quid fortè agat, &c.

Infinitivi Præſens duplicem habet terminationem, alteram communem omnibus verbis, quæ eſt ma; alteram propriam peculiaribus verbis, quæ eſt vel da/ vel wa/ vel a.

De formatione terminationis propriæ nota, Quòd

1. Verba quæ habent ma purum, mutent

Eth temma pajatake 'et ta räägiks'; Eth nemma pajatakut 'et nemad räägiksid'.

2. Konjunktiivi imperfekt nagu ka indikatiivi imperfekt moodustatakse indikatiivi preesensi esimesest <isikust>, lisades *s*-tähe ja *si*-silbi. Muus osas järgitakse indikatiivi imperfekti pööramist, v.a. singulari 3. <isikus>, mis jätab kõrvale *is*-lõpu ja rahuldub esimeses isikus lisatud *s*-tähega *si*-lõpu asemel, nagu: Tahaszi/ tahaszit/tahas 'tahaksin, tahaksid, tahaks', samuti: Vssussi/ Vssussit/ Vssus 'usuksin, usuksid, usuks' jne.

Märkus. Kui on vaja ilmutada konjunktiivi preesensi singulari kolmanda isikuga küsivat huvi, on tal iseloomulik lõpp *nes*, mis pannakse perfekti silbi *nu* asemele, mis siin puudub, nagu: kas tulnes 'kas ta ehk tuleb'. Mis tennes 'mida ta võiks teha' jt.

Preesensi *infinitiivil* on kahesugune lõpp. *ma* on kõikidele verbidele ühine, teine on iseloomulik ainult kindlatele verbidele, s.o. kas *da* või *wa* või *a*.

Teise lõpu moodustamisest on märgitud, et:

1. Verbidel, millel on mittetüveline *ma*, muutub see

tent ma illud in da/ ut paſatada/ loqui, ſundida punire, kaſwoda fodere.

2. Quæ verò ma impurum habent, formant terminationem propriam da à prima Præſentis Indicativi, cui adjicitur, ut: uſſuda Credere ab uſckma/ keſſuda mandare à keſckma.

3. Diſſyllaba Infinitivi quæ Characteriſticam o habent pro terminatione propria habent wa/ quod præcedens o mutat in u/ ſervatâ quantitate, ut; ſoma bibere juwa/ Söma Edere Süwa/ ꝛc.

4. Ea verò diſſyllaba, quæ pro Characteriſtica habent a/ pro terminatione propria habent ja/ ut ſaja fieri à ſama.

5. Quæ e habent per Characteriſtica, ut aliàs ſuum e parvi faciunt, ita & hic illud negligunt, abjectaq; ſyllabâ ma/ in locum hujus e ſubſtituunt a/ ut tulla/ venire pro tullema.

Cætera Infinitivi tempora ſatis agnoſcentur ex Paradigmate.

Paſſiva Vox.

Paſſiva vox formatur à Præſentis Indicativi Activæ vocis prima Perſona adſumendo ad eandem ſyllabam tut invariabilem per totam vocem Paſſivam, & variando Perſo-

ma da-ks, nagu pajatada 'rääkida' sundida 'karistada', kajwoda 'kaevata'.

2. Need aga, millel on tüveline *ma*, lisavad vastava *da*-lõpu preesensi indikatiivi esimesele isikule, nagu: ussuda 'uskuda' sõnast usckma; kessuda 'käskida' sõnast kesckma.

3. Kahesilbilistel infinitiividel, millel on *o*-tüvevokaal, on vastavaks lõpuks *wa*, millele eelnev *o* muutuks *u*-ks kvantiteeti säilitades, nagu: joma 'jooma', juwa; Söma 'sööma', Süwa jne.

4. Nendel kahesilbilistel sõnadel aga, millel on *a*-tüvevokaal, on vastavaks lõpuks *ja*, nagu sâja 'saada' sõnast sama.

5. <Sõnad>, millel on *e*-tüvevokaal, nii nagu mujal nad oma *e*-d mõnikord madalalt hindavad, nii ei arvesta nad seda ka siin. Jätnud kõrvale silbi *ma*, paigutavad nad selle *e* asemele *a*, nagu tulla 'tulla' tullema asemel.

Teised infinitiivi ajad on piisavalt mõistetavad paradigmast.

Passiiv

Passiiv moodustatakse aktiivi preesensi indikatiivi esimesest isikust, liites sellele läbi kogu passiivi muutumatu silbi *tut* ja muutes isikuid

nas in Præsenti, Imperfectis & Futuris per vocem ſànna, in Perfectis verò, & in Plusquamperfectis per vocem ollema. Innotescet totius Passivæ vocis Conjugatio facilè ex Paradigmate, ideò non opus est ulteriore descriptione.

Nota. Tertia Persona singularis Præsentis Indicativi, ut & Tertia singularis Imperfecti ejusdem tantùm usurpantur analogicè formatæ; Præsentis quidem mutando ma Infinitivi in tas, ut: Oppetas docetur, Temma pessetas Cæditur; Imperfecti verò, mutando ma Infinitivi in ti, ut: Temma oppeti docebatur, pesseti cædebatur, &c.

Conjugatio verbi Ollema Esse.

INDICATIVI

Præsens Singulariter.

Minna olle	Sum,
Ginna ollet	Es,
Temma om	Est.

Pluraliter.

Meye olleme	Sumus,
Teye ollete	Estis,
Nemma omma	Sunt.

Imperfectum Singulariter.

Minna olli	Eram,

Ginna

preesensis, imperfektis ja futuurumis sõna sâma <vormide> abil; perfektis ja pluskvamperfektis aga sõna ollema abil. Kogu passiivi konjugatsioon on kergesti mõistetav paradigmast, mille tõttu edasine kirjeldus pole vajalik.

Märkus. Indikatiivi preesensi singulari kolmas isik, nagu ka tema imperfekti singulari kolmas isik luuakse analoogiliselt; preesensis muutub infinitiivi *ma tas*-iks, nagu: Oppetas 'õpetatakse', Temma pessetas 'pekstakse'; imperfektis aga muutub infinitiivi *ma ti*-ks, nagu: Temma oppeti 'õpetati', pesseti 'peksti' jne.

Verbi Ollema 'olema' konjugatsioon

Indikatiiv

Preesensi singular

Minna olle	'olen'
Sinna ollet	'oled'
Temma om	'on'

Pluural

Meye olleme	'oleme'
Teye ollete	'olete'
Nemma omma	'on'

Imperfekti singular

Minna olli	'olin'

Sinna ollit Eras,
Temma olli Erat.

Pluraliter.

Meye ollime Eramus,
Teye ollite Eratis,
Nemma ollit Erant.

Præteritum Perfectum.

Singulariter.

Minna olle olnu Fui,
Sinna ollet olnu Fuisti,
Temma om olnu Fuit.

Pluraliter.

Meye olleme olnu Fuimus,
Teye ollete olnu/ Fuistis;
Nemma omma olnu Fuerunt.

Præteritum Plusquamperfectum.

Singulariter.

Minna olli olnu Fueram,
Sinna ollit olnu Fueras,
Temma olli olnu Fuerat.

Pluraliter.

Meye ollime olnu Fueramus,
Teye ollite olnu Fueratis,
Nemma ollit olnu Fuerant.

Fu-

Sinna ollit	'olid'
Temma olli	'oli'

Pluural

Meye ollime	'olime'
Teye ollite	'olite'
Nemma ollit	'olid'

Perfekti singular

Minna olle olnu	'olen olnud'
Sinna ollet olnu	'oled olnud'
Temma om olnu	'on olnud'

Pluural

Meye olleme olnu	'oleme olnud'
Teye ollete olnu	'olete olnud'
Nemma omma olnu	'on olnud

Pluskvamperfekti singular

Minna olli olnu	'olin olnud'
Sinna ollit olnu	'olid olnud'
Temma olli olnu	'oli olnud'

Pluural

Meye ollime olnu	'olime olnud'
Teye ollite olnu	'olite olnud'
Nemma ollit olnu	'olid olnud'

Futurum Singulariter.

Minna ſà ollema	Ero,
Sinna ſàt ollema	Eris,
Temma ſàb ollema	Erit.

Pluraliter.

Meye ſâme ollema	Erimus,
Teye ſâte ollema	Eritis,
Nemma ſâwa ollema	Erunt.

IMPERATIVUS

Præſens Singulariter.

Olle	Es vel Sis,
Olcke vel olcko	Sit.

Pluraliter.

Olckem	Simus,
Olcket	Eſte,
Olckût	Sint.

OPTATIVUS

Præſens Singulariter.

Wöiſſi minna ollema	Utinam eſſem,
Wöiſſit ſinna ollema	Utinam eſſes,
Wöio temma ollema	Utinam eſſet.

Pluraliter.

Wöiſſime meye ollema	Utinam eſſemus,
Wöiſſite teye ollema	Utinam eſſetis,
Wöiſſit nemma ollema	Utinam eſſent.

Præ-

Futuurumi singular

Minna sâ ollema	'saan olema (olen tulevikus)'
Sinna sât ollema	'saad olema'
Temma sâb ollema	'saab olema'

Pluural

Meye sâme ollema	'saame olema'
Teye sâte ollema	'saate olema'
Nemma sâwa ollema	'saavad olema'

Imperatiiv

Preesensi singular

Olle	'ole'
Olcke või olcko	'olgu'

Pluural

Olckem	'olgem'
Olcket	'olge'
Olckût	'olgu'

Optatiiv

Preesensi singular

Wöissi minna ollema	'(oh), et ma oleksin'
Wöissit sinna ollema	'(oh), et sa oleksid'
Wöis temma ollema	'(oh), et ta oleks'

Pluural

Wöissime meye ollema	'(oh), et me oleksime'
Wöissite teye ollema	'(oh), et te oleksite'
Wöissit nemma ollema	'(oh), et nad oleksid'

Præteritum Perfectum.

Singulariter.

Wöisſi minna olnu ollema Utinam fuiſſem,
Wöiſſit ſinna olnu ollema Utinam fuiſſes,
Wöis temma olnu ollema Utinam fuiſſet.

Pluraliter.

Wöiſſime meye olnu ollema Utinã fuiſſemus,
Wöiſſite teye olnu ollema Utinam fuiſſetis,
Wöiſſit neẽma olnu ollema Utinam fuiſſent.

Futurum Singulariter.

Wöiſſi miña ſàma ollema Utinã ſim futurus,
Wöiſſit ſinna ſàma ollema Utinam ſis futurꝰ,
Wöis temma ſàma ollema Utinam ſit futurꝰ.

Pluraliter.

Wöiſſime meye ſàma ollema Utinam ſimus futuri,
Wöiſſite teye ſàma ollema Utinã ſitis futurĩ,
Wöiſſit nemma ſàma ollema Utinã ſint futuri.

CONJUNCTIVUS

Præſens Singulariter.

Eth minna olle Ut ſim,
Eth ſinna ollet Ut ſis,
Eth temma om vel olcke/ Ut ſit. Kas olnes Num fortè ſit,

Plu-

Perfekti singular

Wöissi minna olnu ollema	'(oh), et ma oleksin olnud'
Wöissit sinna olnu ollema	'(oh), et sa oleksid olnud'
Wöis temma olnu ollema	'(oh), et ta oleks olnud'

Pluural

Wöissime meye olnu ollema	'(oh), et me oleksime olnud'
Wöissite teye olnu ollema	'(oh), et te oleksite olnud'
Wöissit nem̄a olnu ollema	'(oh), et nad oleksid olnud'

Futuurumi singular

Wöissi miña sâma ollema	'(oh), et ma saaksin olema'
Wöissit sinna sâma ollema	'(oh), et sa saaksid olema'
Wöis temma sâma ollema	'(oh), et ta saaks olema'

Pluural

Wöissime meye sâma ollema	'(oh), et me saaksime olema'
Wöissite teye sâma ollema	'(oh), et te saaksite olema'
Wöissit nemma sâma ollema	'(oh), et nad saaksid olema'

Konjunktiiv

Preesensi singular

Eth minna olle	'et ma olen'
Eth sinna ollet	'et sa oled'
Eth temma om või olcke	'et ta on'
Kas olnes	'kas ta ehk oleks'

Pluraliter.

Eth meye olleme — Ut ſimus,
Eth teye ollete — Ut ſitis,
Eth nemma omma vel olckût/ — Ut ſint.

Imperfectum Singulariter.

Eth minna olleſſi — Ut eſſem,
Eth ſinna olleſſit — Ut eſſes,
Eth temma olles — Ut eſſet.

Pluraliter.

Eth meye olleſſime — Ut eſſemus,
Eth teye olleſſite — Ut eſſetis,
Eth nemma olleſſit — Ut eſſent.

Præteritum Perfectum Singulariter.

Eth minna olle olnu — Ut fuerim,
Eth ſinna olket olnu — Ut fueris,
Eth temma om olnu — Ut fuerit.

Pluraliter.

Eth meye olleme olnu — Ut fuerimus,
Eth teye ollete olnu — Vt fueritis,
Eth nemma omma olnu — Vt fuerint.

Præteritum Plusquamperfectum Singulariter.

Eth minna olli olnu — Vt fuiſſem,

Eth

Pluural

Eth meye olleme	‘et me oleme’
Eth teye ollete	‘et te olete’
Eth nemma omma või olckût	‘et nad on’

Imperfekti singular

Eth minna ollessi	‘et ma olin’
Eth sinna ollessit	‘et sa olid’
Eth temma olles	‘et ta oli’

Pluural

Eth meye ollessime	‘et me olime’
Eth teye ollessite	‘et te olite’
Eth nemma ollessit	‘et nad olid’

Perfekti singular

Eth minna olle olnu	‘et ma olen olnud’
Eth sinna ollet olnu	‘et sa oled olnud’
Eth temma om olnu	‘et ta on olnud’

Pluural

Eth meye olleme olnu	‘et me oleme olnud’
Eth teye ollete olnu	‘et te olete olnud’
Eth nemma omma olnu	‘et nad on olnud’

Pluskvamperfekti singular

Eth minna olli olnu	‘et ma olin olnud’

Eth ſinna ollit olnu — Vt fuiſſes,
Eth temma olli olnu — Vt fuiſſet.

Pluraliter.

Eth meye ollime olnu — Vt fuiſſemus,
Eth teye ollite olnu — Vt fuiſſetis,
Eth nemma ollit olnu — Vt fuiſſent.

Futurum Singulariter.

Eth minna ſâ ollema — Vt fuero,
Eth ſinna ſât ollema — Vt fueris,
Eth temma ſâb ollema — Vt fuerit.

Pluraliter.

Eth meye ſâme ollema — Vt fuerimus,
Eth teye ſâte ollema — Vt fueritis,
Eth nemma ſâwa ollema — Vt fuerint.

INFINITIVUS

Præſens.

Communiter ollema — Eſſe,
Peculialiter olla — Eſſe.

Præteritum Perfectum.

Olnu ollema — Fuiſſe,

Futurum.

Gâma ollema — Futurum eſſe,

Conjugatio Verbi Gâma Fieri

INDICATIVUS

Præ-

Eth sinna ollit olnu	'et sa olid olnud'
Eth temma olli olnu	'et ta oli olnud'

Pluural

Eth meye ollime olnu	'et me olime olnud'
Eth teye ollite olnu	'et te olite olnud'
Eth nemma ollit olnu	'et nad olid olnud'

Futuurumi singular

Eth minna sâ ollema	'et ma saan olema'
Eth sinna sât ollema	'et sa saad olema'
Eth temma sâb ollema	'et ta saab olema'

Pluural

Eth meye sâme ollema	'et me saame olema'
Eth teye sâte ollema	'et te saate olema'
Eth nemma sâwa ollema	'et nad saavad olema'

Infinitiiv

Preesens

Üldisemalt ollema	'olema'
Omapärasemalt olla	'olla'

Perfekt

Olnu ollema	'olnud olema'

Futuurum

Sâma ollema	'olema (tulevikus)'

Verbi Sâma 'saama' konjugatsioon

Indikatiiv

Præſens Singulariter.

Minna ſâ	Fio,
Ginna ſât	Fis,
Temma ſâb	Fit.

Pluraliter.

Meye ſâme	Fimus,
Teye ſâte	Fitis,
Nemma ſâwa	Fiunt.

Præteritum Imperfectum

Singulariter.

Minna ſâi	Fiebam,
Ginna ſâit	Fiebas,
Temma ſâi	Fiebat.

Pluraliter.

Meye ſâime	Fiebamus,
Teye ſâite	Fiebatis,
Nemma ſâit	Fiebant.

Præteritum Perfectum

Singulariter.

Minna olle ſânu	Factus ſum,
Ginna ollet ſânu	Factus es,
Temma om ſânu	Factus eſt.

Pluraliter.

Meye olleme ſânu	Facti ſumus,

Teye

Preesensi singular

Minna sâ	‘saan’
Sinna sât	‘saad’
Temma sâb	‘saab’

Pluural

Meye sâme	‘saame’
Teye sâte	‘saate’
Nemma sâwa	‘saavad’

Imperfekti singular

Minna sâi	‘sain’
Sinna sâit	‘said’
Temma sâi	‘sai’

Pluural

Meye sâime	‘saime’
Teye sâite	‘saite’
Nemma sâit	‘said’

Perfekti singular

Minna olle sânu	‘olen saanud’
Sinna ollet sânu	‘oled saanud’
Temma om sânu	‘on saanud’

Pluural

Meye olleme sânu	‘oleme saanud’

Teye ollete ſânu	Facti eſtis,
Nemma omma ſânu	Facti ſunt.

Præteritum plusquamperfectum

Singulariter.

Minna olli ſânu	Factus eram,
Sinna ollit ſânu	Factus eras,
Temma olli ſânu	Factus erat.

Pluraliter.

Meye ollime ſânu	Facti eramus,
Teye ollite ſânu	Facti eratis,
Nemma olli ſânu	Facti erant.

Futurum Singulariter.

Minna ſâ ſâma	Fiam,
Sinna ſât ſâma	Fies,
Temma ſâb ſâma	Fiet.

Pluraliter.

Meye ſâme ſâma	Fiemus,
Teye ſâte ſâma	Fietis,
Nemma ſâwa ſâma	Fient.

IMPERATIVUS

Præſens Singulariter.

Sâ	Fi,
Sâko	Fiat.

Teye ollete sânu	‘olete saanud’
Nemma omma sânu	‘on saanud’

Pluskvamperfekti singular

Minna olli sânu	‘olin saanud’
Sinna ollit sânu	‘olid saanud’
Temma olli sânu	‘oli saanud’

Pluural

Meye ollime sânu	‘olime saanud’
Teye ollite sânu	‘olite saanud’
Nemma olli sânu	‘olid saanud’

Futuurumi singular

Minna sâ sâma	‘saan saama (saan tulevikus)’
Sinna sât sâma	‘saad saama’
Temma sâb sâma	‘saab saama’

Pluural

Meye sâme sâma	‘saame saama’
Teye sâte sâma	‘saate saama’
Nemma sâwa sâma	‘saavad saama’

Imperatiiv

Preesensi singular

Sâ	‘saa’
Sâko	‘saagu’

Pluraliter.

Sàkem — Fiamus,
Sàket — Fite,
Sakût — Fiant.

OPTATIVUS

Præſens Singulariter.

Wöiſſi minna ſàma — Utinam fierem,
Wöiſſit ſinna ſàma — Utinam fieres,
Wöis temma ſàma — Utinam fieret.

Pluraliter.

Wöiſſime meye ſàma — Utinam fieremus,
Wöiſſite teye ſàma — Utinam fieretis,
Wöiſſi nemma ſàma — Utinam fierent.

Præteritum perfectum

Singulariter.

Wöiſſi miña ſànu ollema — Utinã factus eſſem,
Wöiſſit ſinna ſànu ollema — Utinam facto eſſes,
Wöis temma ſànu ollema — Utinam facto eſſet.

Pluraliter.

Wöiſſime meye ſànu ollema — Utinam facti eſſemus,
Wöiſſite teye ſànu ollema — Utinã facti eſſetis,
Wöiſſi nemma ſànu ollema — Utinã facti eſſent.

Futu-

Pluural

Sâkem	'saagem'
Sâket	'saage'
Sakût	'saagu'

Optatiiv

Preesensi singular

Wöissi minna sâma	'(oh), et ma saaksin'
Wöissit sinna sâma	'(oh), et sa saaksid'
Wöis temma sâma	'(oh), et ta saaks'

Pluural

Wöissime meye sâma	'(oh), et me saaksime'
Wöissite teye sâma	'(oh), et te saaksite'
Wöissi nemma sâma	'(oh), et nad saaksid'

Perfekti singular

Wöissi miña sânu ollema	'(oh), et ma oleksin saanud'
Wöissit sinna sânu ollema	'(oh), et sa oleksid saanud'
Wöis temma sânu ollema	'(oh), et ta oleks saanud'

Pluural

Wöissime meye sânu ollema	'(oh), et me oleksime saanud'
Wöissite teye sânu ollema	'(oh), et te oleksite saanud'
Wöissi nemma sânu ollema	'(oh), et nad oleksid saanud'

Futurum Singulariter.

Wöiſſi minna ſâma ſâma Utinam forem,
Wöiſſit ſinna ſâma ſâma Utinam fores,
Wöis temma ſâma ſâma Utinam foret.

Pluraliter.

Wöiſſime meye ſâma ſâma Utinam foremus,
Wöiſſite teye ſâma ſama Utinam foretis,
Wöiſſi nemma ſama ſama Utinam forent.

CONJUNCTIVUS

Præſens Singulariter.

Eth minna ſâ Vt fiam,
Eth ſinna ſât Vt fias,
Eth temma ſâb vel ſâkt/Vt fiat.

Pluraliter.

Eth meye ſâme Vt fiamus,
Eth teye ſâte Vt fiatis,
Eth nemma ſâwa vel ſâkût/Vt fiant.

Præteritum Imperfectum
Singulariter.

Eth minna ſâſſi Vt fierem,
Eth ſinna ſâſſit Vt fieres,
Eth temma ſâs Vt fieret.

Futuurumi singular

Wöissi minna sâma sâma	'(oh), et ma võiksin saada'
Wöissit sinna sâma sâma	'(oh), et sa võiksid saada'
Wöis temma sâma sâma	'(oh), et ta võiks saada'

Pluural

Wöissime meye sâma sâma	'(oh), et me võiksime saada'
Wöissite teye sâma sâma	'(oh), et te võiksite saada'
Wöissi nemma sâma sâma	'(oh), et nad võiksid saada'

Konjunktiiv

Preesensi singular

Eth minna sâ	'et ma saan'
Eth sinna sât	'et sa saad'
Eth temma sâb või sâke	'et ta saab'

Pluural

Eth meye sâme	'et me saame'
Eth teye sâte	'et te saate'
Eth nemma sâwa või sâkût	'et nad saavad'

Imperfekti singular

Eth minna sâssi	'et ma sain'
Eth sinna sâssit	'et sa said'
Eth temma sâs	'et ta sai'

Pluraliter.

Eth meye ſàſſime — Vt fieremus,
Eth teye ſàſſite — Vt fieretis,
Eth nemma ſàſſi — Vt fierent.

Præteritum perfectum.

Singulariter.

Eth minna olle ſànu — Vt factus ſim,
Eth ſinna ollet ſànu — Vt factus ſis,
Eth temma om ſànu — Vt factus ſit.

Pluraliter.

Eth meye olleme ſànu/ — Ut facti ſimus,
Eth teye ollete ſànu/ — Ut facti ſitis,
Eth nemma om̃a ſànu/ — Ut facti ſint.

Præteritum plusquamperfectum.

Singulariter.

Eth minna olli ſànu — Ut factus eſſem,
Eth ſinna ollit ſànu — Ut factus eſſes,
Eth temma olli ſànu — Ut factus eſſet.

Pluraliter.

Eth meye ollime ſânu/ — Ut facti eſſemus,
Eth teye ollite ſânu/ — Ut facti eſſetis,
Eth nemma olli ſânu/ — Ut facti eſſent.

Futurum Singulariter.

Eth minna ſà ſâma/ — Vt factus ero,

Eth

Pluural

Eth meye sâssime	‘et me saime’
Eth teye sâssite	‘et te saite’
Eth nemma sâssi	‘et nad said’

Perfekti singular

Eth minna olle sânu	‘et ma olen saanud’
Eth sinna ollet sânu	‘et sa oled saanud’
Eth temma om sânu	‘et ta on saanud’

Pluural

Eth meye olleme sânu	‘et me oleme saanud’
Eth teye ollete sânu	‘et te olete saanud’
Eth nemma o͞ma sânu	‘et nad on saanud’

Pluskvamperfekti singular

Eth minna olli sânu	‘et ma olin saanud’
Eth sinna ollit sânu	‘et sa olid saanud’
Eth temma olli sânu	‘et ta oli saanud’

Pluural

Eth meye ollime sânu	‘et me olime saanud’
Eth teye ollite sânu	‘et te olite saanud’
Eth nemma olli sânu	‘et nad olid saanud’

Futuurumi singular

Eth minna sâ sâma	‘et ma saan saama’

Eth ſinna ſât ſama/ Vt factus eris,
Eth temma ſâb ſama/ Vt factus erit.

Pluraliter.

Eth meye ſâme ſama/ Vt facti erimus,
Eth teye ſâte ſama/ Vt facti eritis,
Eth nemma ſawa ſama/ Vt factu erint.

INFINITIVUS

Præſens.

Sâma fieri,
Sada vel ſaſa Fieri.

Præteritum Perfectum.

Sânu ollema Factum eſſe.

Futurum.

Sáma ſâma Faciendum eſſe.

PARADIGMA

Conjugationis Verbi Activi.

Peſſema Cædere.

Activa Vox.

INDICATIVI

Præſens Singulariter.

Minna peſſe Cædo,
Sinna peſſet Cædis,
Temma peſſeb Cædit.

Eth sinna sât sama	'et sa saad saama'
Eth temma sâb sama	'et ta saab saama'

Pluural

Eth meye sâme sama	'et me saama saama'
Eth teye sâte sama	'et te saate saama'
Eth nemma sawa sama	'et nad saavad saama'

Infinitiiv

Preesens

Sâma	'saama'
Sada ja saja	'saada'

Perfekt

Sânu ollema	'saanud olema'

Futuurum

Sâma sâma	'saama (tulevikus)'

Aktiivse verbi Pessema 'peksma' konjugatsiooni paradigma

Aktiiv

Indikatiiv

Preesensi singular

Minna pesse	'peksan'
Sinna pesset	'peksad'
Temma pesseb	'peksab'

Pluraliter.

Meye peſſeme	Cædimus,
Teye peſſete	Cæditis,
Nemma peſſewa	Cædunt.

Præteritum Imperfectum.

Singulariter.

Per Syncopen

Minna peſſeſi	Cædebam peſſi/
Sinna peſſeſit	Cædebas peſſit/
Temma peſſis	Cædebat peſſi.

Pluraliter.

Meye peſſeſime	Cædebamus peſſime/
Teye peſſeſite	Cædebatis peſſite/
Nemma peſſeſi	Cædebant peſſi.

Præteritum perfectum.

Singulariter.

Minna olle peſſenu	Cæcîdi,
Sinna ollet peſſenu	Cæcidiſti,
Temma om peſſenu	Cæcîdit.

Pluraliter.

Meye olleme peſſinu	Cæcidimus,
Teye ollete peſſenu	Cæcidiſtis,
Nemma omma peſſenu	Cæcidêrunt.

Præ-

Pluural

Meye pesseme	'peksame'
Teye pessete	'peksate'
Nemma pessewa	'peksavad'

Imperfekti singular

		sünkopeeritult
Minna pessesi	'peksin'	pessi
Sinna pessesit	'peksid'	pessit
Temma pessis	'peksis'	pessi

Pluural

Meye pessesime	'peksime'	pessime
Teye pessesite	'peksite'	pessite
Nemma pessesi	'peksid'	pessi

Perfekti singular

Minna olle pessenu	'olen peksnud'
Sinna ollet pessenu	'oled peksnud'
Temma om pessenu	'on peksnud'

Pluural

Meye olleme pessinu	'oleme peksnud'
Teye ollete pessenu	'olete peksnud'
Nemma omma pessenu	'on peksnud'

Præteritum plusquamperfectum

Singulariter.

Minna olli peſſenu	Cæcideram,
Sinna ollit peſſenu	Cæcideras,
Temma olli peſſenu	Cæciderat.

Pluraliter.

Meye ollime peſſenu	Cæcidekamus,
Teye ollite peſſenu	Cæcideratis,
Nemma olli peſſenu	Cæciderant.

Futurum Singulariter.

Minna ſä peſſema	Cædam,
Sinna ſät peſſema	Cædes,
Temma ſäb peſſema	Cædet.

Pluraliter.

Meye ſäme peſſema	Cædemus,
Teye ſäte peſſema	Cædetis,
Nemma ſäwa peſſema	Cædent.

IMPERATIVUS

Præſens Singulariter.

Peſſe	Cæde,
Peſſeko	Cædat.

Pluraliter.

Peſſekem	Cædamus,

Peſſe.

Pluskvamperfekti singular

Minna olli pessenu	'olin peksnud'
Sinna ollit pessenu	'olid peksnud'
Temma olli pessenu	'oli peksnud'

Pluural

Meye ollime pessenu	'olime peksnud'
Teye ollite pessenu	'olite peksnud'
Nemma olli pessenu	'olid peksnud'

Futuurumi singular

Minna sâ pessema	'saan peksma, peksan tulevikus'
Sinna sât pessema	'saad peksma'
Temma sâb pessema	'saab peksma'

Pluural

Meye sâme pessema	'saame peksma'
Teye sâte pessema	'saate peksma'
Nemma sâwa pessema	'saavad peksma'

Imperatiiv

Preesensi singular

Pesse	'peksa'
Pesseko	'peksku'

Pluural

Pessekem	'pekskem'

Pesseket Cædite,
Pessekut Cædant.

OPTATIVUS

Præsens Singulariter.

Wöissi minna pessema Vtinam cædam,
Wöissit sinna pessema Vtinam cædas,
Wöis temma pessema Vtinam cædat.

Pluraliter.

Wöissime meye pessema Vtinam cædamus,
Wöissite teye pessema Vtinam cædatis,
Wöissi nemma pessema Vtinam cædant.

Præteritum Imperfectum Singulariter.

Wöissi minna pessenu olla Vtinã cæcidissem,
Wöissit sinna pessenu olla Vtinam cæcidisses,
Wöis temma pessenu olla Vtinam cæcidisset.

Pluraliter.

Wöissime meye pessenu olla Vtinam cæcidissemus,
Wöissite teye pessenu olla Vtinam cæcidissetis,
Wöissi nemma pessenu olla Vtinam cæcidissent.

Fu-

Pesseket	'pekske'
Pessekut	'peksku'

Optatiiv

Preesensi singular

Wöissi minna pessema	'(oh), et ma võiksin pesta'
Wöissit sinna pessema	'(oh), et sa võiksid pesta'
Wöis temma pessema	'(oh), et ta võiks pesta'

Pluural

Wöissime meye pessema	'(oh), et me võiksime pesta'
Wöissite teye pessema	'(oh), et te võiksite pesta'
Wöissi nemma pessema	'(oh), et nad võiksid pesta'

Imperfekti singular

Wöissi minna pessenu olla	'(oh), et ma oleksin peksnud'
Wöissit sinna pessenu olla	'(oh), et sa oleksid peksnud'
Wöis temma pessenu olla	'(oh), et ta oleks peksnud'

Pluural

Wöissime meye pessenu olla	'(oh), et me oleksime peksnud'
Wöissite teye pessenu olla	'(oh), et te oleksite peksnud'
Wöisi nemma pessenu olla	'(oh), et nad oleksid peksnud'

Futurum Singulariter.

Wõissi minna sâma pessema Vtinam cædam,
Wõissit sinna sâma pessema Vtinam cædas,
Wõis temma sâma pessema Vtinam cædat.

Pluraliter.

Wõissime meye sâma pessema Vtinã cædamus,
Wõissite teye sâma pessema Vtinam cædatis,
Wõissi nemma sâma pessema Vtinam cædant.

CONJUNCTIVUS

Præsens Singulariter.

Eth minna pesse	Vt cædam,
Eth sinna pesset	Vt cædas,
Eth temma pesseb vel pesseke/	Vt cædat.

Pluraliter.

Eth meye pesseme	Vt cædamus,
Eth teye pessete	Vt cædatis,
Eth nemma pessewa vel pessekût/	Vt cædant.

Præteritum Imperfectum Singulariter.

Eth minna pesseſſi	Vt cæderem,
Eth sinna pesseſſit	Vt cæderes,
Eth temma pesses	Vt cæderet,

Futuurumi singular

Wöissi minna sâma pessema	'(oh), et ma võiksin peksta'
Wöissit sinna sâma pessema	'(oh), et sa võiksid peksta'
Wöis temma sâma pessema	'(oh), et ta võiks peksta'

Pluural

Wöissime meye sâma pessema	'(oh), et me võiksime peksta'
Wöissite teye sâma pessema	'(oh), et te võiksite peksta'
Wöissi nemma sâma pessema	'(oh), et nad võiksid peksta'

Konjunktiiv

Preesensi singular

Eth minna pesse	'et ma peksan'
Eth sinna pesset	'et sa peksad'
Eth temma pesseb või pesseke	'et ta peksab'

Pluural

Eth meye pesseme	'et me peksame'
Eth teye pessete	'et te peksate'
Eth nemma pessewa või pessekût	'et nad peksavad'

Imperfekti singular

Eth minna pessessi	'et ma peksin'
Eth sinna pessessit	'et sa peksid'
Eth temma pesses	'et ta peksis'

Pluraliter.

Eth meye paſſeſſime Vt cæderemus,
Eth teye peſſeſſite Vt cæderetis,
Eth nemma peſſeſſi Vt cæderent.

Præteritum perfectum.

Singulariter.

Eth minna olle peſſenu Vt cæciderim,
Eth ſinna ollet peſſenu Vt cæcideris,
Eth temma om peſſenu Vt cæciderit.

Pluraliter.

Eth meye olleme peſſenu Vt cæciderimus,
Eth teye ollete peſſenu Vt cæcideritis,
Eth nemma omma peſſenu Vt cæciderint.

Præteritum plusquamperfectum.

Singulariter.

Eth minna olli peſſenu Vt cæcidiſſem,
Eth ſinna ollit peſſenu Vt cæcidiſſes,
Eth temma olli peſſenu Vt cæcidiſſet.

Pluraliter.

Eth meye ollime peſſenu Vt cæcidiſſemus,
Eth teye ollite peſſenu Vt cæcidiſſetis,
Eth nemma olli peſſenu Vt cæcidiſſent.

Futu-

Pluural

Eth meye pessessime	'et me peksime'
Eth teye pessessite	'et te peksite'
Eth nemma pessessi	'et nad peksid'

Perfekti singular

Eth minna olle pessenu	'et ma olen peksnud'
Eth sinna ollet pessenu	'et sa oled peksnud'
Eth temma om pessenu	'et ta on peksnud'

Pluural

Eth meye olleme pessenu	'et me oleme peksnud'
Eth teye ollete pessenu	'et te olete peksnud'
Eth nemma omma pessenu	'et nad on peksnud'

Pluskvamperfekti singular

Eth minna olli pessenu	'et ma olin peksnud'
Eth sinna ollit pessenu	'et sa olid peksnud'
Eth temma olli pessenu	'et ta oli peksnud'

Pluural

Eth meye ollime pessenu	'et me olime peksnud'
Eth teye ollite pessenu	'et te olite peksnud'
Eth nemma olli pessenu	'et nad olid peksnud'

Futurum Singulariter.

Eth minna ſâ peſſema Vt cæcidero,
Eth ſinna ſât peſſema Vt cæcideris,
Eth temma ſàb peſſema Vt cæciderit.

Pluraliter.

Eth meye ſame peſſema Vt cæciderimus,
Eth teye ſàte peſſema Vt cæcideritis,
Eth nemma ſàwa peſſema Vt cæciderint.

INFINITIVUS

Præſens.

Peſſema Cædere,
Peſſeda Cædere.

Præteritum perfectum.

Peſſenu ollema Cæciditſſe.

Futurum.

Peſſema ſàma Cæſurum eſſe.

Paſſiva Vox.

INDICATIVI

Præſens Singulariter.

Minna ſà peſſetut Cædor,
Sinna ſàt peſſetut Cæderis,
Temma ſàb peſſetut Cæditur vel peſſetas.

Plu-

Futuurumi singular

Eth minna sâ pessema	'et ma saan peksma'
Eth sinna sât pessema	'et sa saad peksma'
Eth temma sâb pessema	'et ta saab peksma'

Pluural

Eth meye sàme pessema	'et me saame peksma'
Eth teye sàte pessema	'et te saate peksma'
Eth nemma sàwa pessema	'et nad saavad peksma'

Infinitiiv

Preesens

Pessema	'peksma'
Pesseda	'peksta'

Perfekt

Pessenu ollema	'peksnud olema'

Futuurum

Pessema sàma	'peksma (tulevikus)'

Passiiv

Indikatiiv

Preesensi singular

Minna sà pessetut	'mind pekstakse'
Sinna sàt pessetut	'sind pekstakse'
Temma sàb pessetut	'teda pekstakse'

Pluraliter.

Meye ſàme peſſetut Cædimur,
Teye ſàte peſſetut Cædimini,
Nemma ſàwa peſſetut Cæduntur.

Præteritum Imperfectum

Singulariter.

Minna ſài peſſetut Cædebar,
Sinna ſàit peſſetut Cædebaris,
Temma ſai peſſetut Cædebatur, vel peſſeti.

Pluraliter.

Meye ſaime peſſetut Cædebamur,
Teye ſaite peſſetut Cædebamini,
Nemma ſai peſſetut Cædebantur.

Præteritum perfectum

Singulariter.

Minna olle peſſetut Cæſus ſum,
Sinna ollet peſſetut Cæſus es,
Temma om peſſetut Cæſus eſt.

Pluraliter.

Meye olleme peſſetut Cæſi ſumus,
Teye ollete peſſetut Cæſi eſtis,
Nemma omma peſſetut Cæſi ſunt.

Præ-

Pluural

Meye sàme pessetut	'meid pekstakse'
Teye sàte pessetut	'teid pekstakse'
Nemma sàwa pessetut	'neid pekstakse'

Imperfekti singular

Minna sài pessetut	'mind peksti'
Sinna sàit pessetut	'sind peksti'
Temma sai pessetut või pesseti	'teda peksti'

Pluural

Meye saime pessetut	'meid peksti'
Teye saite pessetut	'teid peksti'
Nemma sai pessetut	'neid peksti'

Perfekti singular

Minna olle pessetut	'mind on pekstud'
Sinna ollet pessetut	'sind on pekstud'
Temma om pessetut	'teda on pekstud'

Pluural

Meye olleme pessetut	'meid on pekstud'
Teye ollete pessetut	'teid on pekstud'
Nemma omma pessetut	'neid on pekstud'

Præteritum plusquamperfectum

Singulariter.

Minna olli peſſetut Cæſus eram,
Ginna ollit peſſetut Cæſus eras,
Temma olli peſſetut Cæſus erat.

Pluraliter.

Meye ollime peſſetut Cæſi eramus,
Teye ollite peſſetut Cæſi eratis,
Nemma olli peſſetut Cæſi erant.

Futurum Singulariter.

Minna ſà peſſetut ſàma Cædar,
Ginna ſàt peſſetut ſàma Cædêris,
Temma ſàb peſſetut ſàma Cædetur.

Pluraliter.

Meye ſàme peſſetut ſàma Cædemur,
Teye ſàte peſſetut ſàma Cædemini,
Nem̃a ſawa peſſetut ſàma Cædentur,

IMPERATIVUS

Præſens Singulariter.

Gà ſinna peſſetut Cædere,
Gàko temma peſſetut Cædatur.

Pluraliter.

Gàkem meye peſſetut Cædamur,

Gàket

Pluskvamperfekti singular

Minna olli pessetut	'mind oli pekstud'
Sinna ollit pessetut	'sind oli pekstud'
Temma olli pessetut	'teda oli pekstud'

Pluural

Meye ollime pessetut	'meid oli pekstud'
Teye ollite pessetut	'teid oli pekstud'
Nemma olli pessetut	'neid oli pekstud'

Futuurumi singular

Minna sà pessetut sàma	'ma saan pekstud, mind pekstakse (tulevikus)'
Sinna sàt pessetut sàma	'sa saad pekstud'
Temma sàb pessetut sàma	'ta saab pekstud'

Pluural

Meye sàme pessetut sàma	'me saame pekstud'
Teye sàte pessetut sàma	'te saate pekstud'
Nem̄a sawa pessetut sàma	'nad saavad pekstud'

Imperatiiv

Preesensi singular

Sà sinna pessetut	'sind pekstagu'
Sàko temma pessetut	'teda pekstagu'

Pluural

Sàkem meye pessetut	'meid pekstagu'

Säket teye peſſetut Cædamini,
Säku nemma peſſetut Cædantur.

OPTATIVUS

Præſens Singulariter.

Wõiſſi minna peſſetut ſàma Vtinam cæderer,
Wõiſſit ſinna peſſetut ſàma Vtinã cædereris,
Wõis temma peſſetut ſama Vtinã cæderetur.

Pluraliter.

Wõiſſime meye peſſetut ſàma Vtinam cæderemur,
Wõiſſite teye peſſetut ſàma Vtinam cæderemini,
Wõiſſi nemma peſſetut ſàma Vtinam cæderentur.

Præteritum perfectum

Singulariter.

Wõiſſi minna peſſetut olla Vtinã cæſo eſſem,
Wõiſſit ſinna peſſetut olla Vtinã cæſus eſſes,
Wõis temma peſſetut olla Vtinã cæſus eſſet.

Pluraliter.

Wõiſſime meye peſſetut olla Vtinam cæſi eſſemus,
Wõiſſite teye peſſetut olla Vtinam cæſi eſſetis,

Wõiſſi

Sàket teye pessetut	'teid pekstagu'
Sàku nemma pessetut	'neid pekstagu'

Optatiiv

Preesensi singular

Wöissi minna pessetut sàma	'(oh), et mind pekstaks'
Wöissit sinna pessetut sàma	'(oh), et sind pekstaks'
Wöis temma pessetut sàma	'(oh), et teda pekstaks'

Pluural

Wöissime meye pessetut sàma	'(oh), et meid pekstaks'
Wöissite teye pessetut sàma	'(oh), et teid pekstaks'
Wöissi nemma pessetut sàma	'(oh), et neid pekstaks'

Perfekti singular

Wöissi minna pessetut olla	'(oh), et mind oleks pekstud'
Wöissit sinna pessetut olla	'(oh), et sind oleks pekstud'
Wöis temma pessetut olla	'(oh), et teda oleks pekstud'

Pluural

Wöissime meye pessetut olla	'(oh), et meid oleks pekstud'
Wöissite teye pessetut olla	'(oh), et teid oleks pekstud'

Wõissi nemma pessetut olla Vtinã cæsi essent.

Futurum Singulariter.

Wõissi minna pessetut sàma Vtinam cædar,
Wõissit sinna pessetut sàma Vtinam cædaris,
Wõis temma pessetut sàma Vtinam cædatur.

Pluraliter.

Wõissime meye pessetut sàma Vtinã cædamur,
Wõissite teye pessetut sàma Vtinã cædamini,
Wõissi nemma pessetut sàma Vtinã cædantur.

CONJVNCTIVUS

Præsens Singulariter.

Eth minna sà pessetut Vt cædar,
Eth sinna sàt pessetut Vt cædaris,
Eth temma sàd vel sàke pessetut Vt cædatur.

Pluraliter.

Eth meye sàme pessetut Vt cædamur,
Eth teye sàte pessetut Vt cædamini,
Eth nemma sàku pessetut Vt cædantur.

Præteritum Imperfectum

Singulariter.

Eth minna sàssi pessetut Vt cæderer,
Eth sinna sàssit pessetut Vt cædereris,
Eth temma sàs pessetut Vt cæderetur.

Plu-

Wöissi nemma pessetut olla '(oh), et neid oleks pekstud'

Futuurumi singular

Wöissi minna pessetut sàma '(oh), et ma võiksin pekstud saada'
Wöissit sinna pessetut sàma '(oh), et sa võiksid pekstud saada'
Wöis temma pessetut sàma '(oh), et ta võiks pekstud saada'

Pluural

Wöissime meye pessetut sàma '(oh), et me võiksime pekstud saada'
Wöissite teye pessetut sàma '(oh), et te võiksite pekstud saada'
Wöissi nemma pessetut sàma '(oh), et nad võiksid pekstud saada'

Konjunktiiv

Preesensi singular

Eth minna sà pessetut 'et mind pekstaks'
Eth sinna sàt pessetut 'et sind pekstaks'
Eth temma sàb või sàke pessetut 'et teda pekstaks'

Pluural

Eth meye sàme pessetut 'et meid pekstaks'
Eth teye sàte pessetut 'et teid pekstaks'
Eth nemma sàku pessetut 'et neid pekstaks'

Imperfekti singular

Eth minna sàssi pessetut 'et mind peksti'
Eth sinna sàssit pessetut 'et sind peksti'
Eth temma sàs pessetut 'et teda peksti'

Pluraliter.

Eth meye ſàſſime peſſetut Vt cæderemur,
Eth teye ſàſſite peſſetut Vt cæderemini,
Eth nemma ſàſſi peſſetut Vt cæderentur.

Præteritum perfectum.

Singulariter.

Eth minna olle ſànu peſſetut Vt cæſus ſim,
Eth ſinna ollet ſànu peſſetut Vt cæſus ſis,
Eth temma om ſànu peſſetut Vt cæſus ſit.

Pluraliter.

Eth meye olleme ſànu peſſetut Vt cæſi ſimus,
Eth teye ollete ſànu peſſetut Vt cæſi ſitis,
Eth nemma omma ſànu peſſetut/Vt cæſi ſint.

Præteritum plusquamperfectum.

Singulariter.

Eth minna olli ſànu peſſetut Vt cæſus eſſem,
Eth ſinna ollit ſànu peſſetut Vt cæſus eſſes,
Eth temma olli ſànu peſſetut Vt cæſus eſſet.

Pluraliter.

Eth meye ollime ſànu peſſetut Vt cæſi eſſemꝰ,
Eth teye ollite ſànu peſſetut Vt cæſi eſſetis,
Eth nemma olli ſànu peſſetut Vt cæſi eſſent.

Fu-

Pluural

Eth meie sàssimme pessetut	'et meid peksti'
Eth teye sàssite pessetut	'et teid peksti'
Eth nemma sàssi pessetut	'et neid peksti'

Perfekti singular

Eth minna olle sànu pessetut	'et mind on pekstud'
Eth sinna ollet sànu pessetut	'et sind on pekstud'
Eth temma om sànu pessetut	'et teda on pekstud'

Pluural

Eth meye olleme sànu pessetut	'et meid on pekstud'
Eth teye ollete sànu pessetut	'et teid on pekstud'
Eth nemma omma sànu pessetut	'et neid on pekstud'

Pluskvamperfekti singular

Eth minna olli sànu pessetut	'et mind oli pekstud'
Eth sinna ollit sànu pessetut	'et sind oli pekstud'
Eth temma olli sànu pessetut	'et teda oli pekstud'

Pluural

Eth meye ollime sànu pessetut	'et meid oli pekstud'
Eth teye ollite sànu pessetut	'et teid oli pekstud'
Eth nemma olli sànu pessetut	'et neid oli pekstud'

Futurum Singulariter.

Eth minna ſâ peſſetut ſâma Vt cæſus ero,
Eth ſinha ſât peſſetut ſama Vt cæſus eris,
Eth temma ſâb peſſetut ſâma Vt cæſus erit.

Pluraliter.

Eth meye ſâme peſſetut ſâma Vt cæſi erimus,
Eth teye ſâte peſſetut ſâma Vt cæſi eritis,
Eth nemma ſâwa peſſetut ſâma Vt cæſi erint.

INFINITIVUS

Præſens.

Peſſetut ſáma/ Cædi.

Præteritum Perfectum.

Peſſetut ollema Cæſum eſſe.

Futurum.

Sama peſſetut ſâma Cædendum eſſe.

Tantum de Conjugatione. Quæ fortè ex themate non agnoſcentur, innoteſcent ex ſuprà traditis regulis. Progredior ad reliqua.

Species.

Verba habent Derivativa, eaq; vel Cauſſativa, vel Frequentativa.

Futuurumi singular

Eth minna sâ pessetut sâma	'et ma saaksin pekstud'
Eth sinna sât pessetut sâma	'et sa saaksid pekstud'
Eth temma sâb pessetut sâma	'et ta saaks pekstud'

Pluural

Eth meye sâme pessetut sâma	'et me saaksime pekstud'
Eth teye sâte pessetut sâma	'et te saaksite pekstud'
Eth nemma sâwa pessetut sâma	'et nad saaksid pekstud'

Infinitiiv

Preesens

Pessetut sâma	'pekstama'

Perfekt

Pessetut ollema	'pekstud olema'

Futuurum

Sama pessetut sâma	'pekstud saama'

Nii palju konjugatsioonist. Mis eelkäsitletus pole võib-olla arusaadav, mõistetakse ülal <ära> toodud reeglite abil. Lähen edasi järelejäänu juurde.

Speetsies

Verbidel on derivatiivid[24], mis on kas kausatiivid või frekventatiivid.

Cauſſativa ſunt, quæ Cauſſationem Primitivi ſignificant. Formantur ab omnibus ferè Neutris, interſerendo proximè ante ma Infinitivi literam t/ vel Syllabam ta/ prout primitivi ma purum eſt vel impurum. Differunt hæc à Primitivis, ut Hebræorum Conjugatio Hiphil differt à Conjugatione Kali ideo ſunt frequentiſſima apud Eſthones. e. c. Sõhtma Cibare, à Sõma edere, lõppetama ſinem imponere, à lõppema deſinere; Pallatama Vrere, Exurere à pallama ardere.

Frequentativa ſunt, quæ ſeduiam & frequentem notant actionem. Formantur ab Infinitivo interſerendo proximè ante ma Infinitivi Syllabas el/ vel elle/ prout ma iſtud infinitivi purum vel impurum fuerit e. c. Sõhtelma frequenter Cibare, à Sõhtma Cibare, Wihaſtellema Iraſci, Excandeſcere, à Wihaſtama Iratum eſſe, &c.

Figura.

Verba ſunt vel ſimplicia vel Compoſita, ut notum eſt.

De Perſonalibus.

Impersonalia uſurpant Eſthones, quæ vel purè Impersonalia ſunt, vel uſû tantùm.

Purè Impersonalia meò judicio ſunt ſõ-

hue

Kausatiivid on <need>, mis tähistavad tüveverbide põhjustamist. Nad moodustatakse peaaegu kõikidest neutraalsetest <verbidest>, paigutades infinitiivi *-ma* ette tähe *t* või silbi *ta*, olenevalt <sellest>, kas *-ma* liitub otse tüvele või mitte. Nad erinevad primitiividest, nagu heebrea Hiphil-konjugatsioon erineb Kal-konjugatsioonist, ja on eesti keeles väga sagedased. Näiteks Söhtma 'söötma', sõnast Söma 'sööma'; löppetama 'lõpetama' sõnast löppema 'lõppema'; Pallatama 'põletama, ära põletama' sõnast pallama 'põlema'.

Frekventatiivid on <need>, mis märgivad innukat ja sagedast tegevust. Nad moodustatakse infinitiivist, paigutades infinitiivi *-ma* ette silbid *el* või *elle*, olenevalt <sellest>, kas selle infinitiivi *-ma* liitub otse tüvele või mitte, nt. Söhtelma 'sageli söötma' sõnast Söhtma 'söötma'; Wihastellema 'vihastama, ägestuma' sõnast Wihastama 'vihane olema' jt.

Figuur

Verbid on lihtsad ja liitsed, nagu on märitud.

Impersonaalidest

Eestlased kasutavad impersonaale, mis on puhtalt impersonaalid või ainult tarvituselt.

Puhtalt impersonaalid on minu arvates jôhus

hus evenit, & neuwus innoteſcit viſu, & ſi quæ plura fortè.

Impersonale ſohus conjugatur hôc mô-dô: Sohus Evenit, ſocht Eveniebat: ſoch-tonu om Evênir, ſochtma Evenire.

Impersonalia uſû tantùm ſunt, quæ ſo-lùm Impersonaliter nonnunquam uſurpan-tur, cùm aliàs Perſonalia ſint. Vſurpantur autem impersonaliter in Tertia Perſona ſin-gulari, plærumq; in us deſinente, ut kûlus/ man hôret / ſâ kuhlnus man hat gehôret / ſai kûlnus man hatte gehôret. Sic: Sâ ſônus man hat gegeſſen / ſai ſônus Man hatte gegeſ-ſen. In Paſſiva voce: Sûwas / es wird ge-geſſen/ ſôti/ es ward gegeſſen / ſâ ſôtus / es iſt gegeſſen worden / ſai ſôtus es war gegeſſen worden / ꝛc.

Aliàs uſurpant etiam ſecundam Perſo-nam ſingularis numeri Impersonaliter, ut: Wis nê Wannamba keſckwa / ſe peat ſâ tegge-ma. Was die Oberkeit befihlet / daß muß man thun. Reliqua tempus & uſus doceant.

Tantum de verbo

PARTICIPIVM.

Participia Eſthonum ſunt tria: Præſens activæ vocis in wa; Præteritum activæ vocis

'juhtub' ja neuwus 'näib' ja võib-olla on neid enamgi.

jôhus pöördub impersonaalselt sellisel viisil: Johus 'juhtub', jocht 'juhtus', jochtonu om 'on juhtunud', jochtma 'juhtuma'.

Impersonaalid tarvituselt on <need>, mida kasutatakse impersonaalselt ainult vahel. Ülejäänud juhtudel aga on nad personaalsed. Impersonaalselt kasutatakse neid singulari kolmandas isikus, enamasti *us*-lõpuga, nagu kulus 'kuulukse', sâ kuhlnus 'oli kuulda', sai kulnus 'oli kuulda olnud'. Nii: Sâ sönus 'on söödud', sai sönus 'saadi söönuks'. Passiivis: Süwas 'süüakse (tulevikus)', söti 'söödi', sâ sötus 'on saanud (ära) söödud', sai sötus 'oli saanud (ära) söödud' jne.

Teinekord kasutatakse impersonaalselt ka singulari teist isikut, nagu: Mis nê Wannamba kesckwa/se peat sâ teggema 'mis ülemad käsivad, seda tuleb teha'. Ülejäänu õpetagu aeg ja tarvitus.

Nii palju verbist.

Partitsiip

Eesti keeles on kolm partitsiipi: *wa*-lõpuga aktiivi preesens; *nu*- või *nut*-lõpuga aktiivi preteeritum;

in nu vel nut; & Præteritum Passivæ vocis in tut.

Præsens formatur ab Infinitivo mutando ma in wa ut kirjutawa scribens, à kirjutama scribere. Declinatur ut Nomina desinentia in a.

Præteritum activæ vocis formatur ab Infinitivo mutando ma in nu vel nut/ ut opnut qui docuit, ab oppema docere; Et non declinatur.

Præteritum passivæ vocis formatur etiam ab Infinitivo, mutando ma in tut / ut oppetut doctus, kirjotut scriptus; Etiam non declinatur.

ADVERBIVM.

Adverbiis Esthonum competunt Significatio & Motio.

Significatio.

Significatio Adverbiorum per motionem eorum variatur imprimis in Adverbiis loci & temporis, ideoq; Primitiva saltem hic notabimus, Derivativa autem in motione patescent.

Suntq; *Adverbia* 1. *Loci*, sin hic, sähl ibi, tähl ibi, kohes vel kus ubi, usse foràs, welja ewra; weg. ùllewen suprà, mujal alibi, kohenekit nusquam.

2. *Tem-*

ja *tut*-lõpuga passiivi preteeritum.

Preesens moodustatakse infinitiivist, muutes *-ma wa*-ks, nagu kirjutawa 'kirjutav' sõnast kirjutama 'kirjutama'. Nad deklineeruvad kui *a*-lõpulised noomenid.

Aktiivi preteeritum moodustatakse infinitiivist, muutes *-ma nu*-ks või *nut*-iks, nagu opnut 'õpetanud' sõnast oppema 'õpetama', ja ei ole deklineeritav.

Passiivi preteeritum moodustatakse samuti infinitiivist, muutes *-ma tut*-iks, nagu oppetut 'õpetatud', kirjotut 'kirjutatud', ja pole samuti deklineeritav.

Adverb

Eesti keele adverbide juures ühinevad tähendus ja liikumine.

Tähendus

Määrsõnade tähendus varieerub läbi nende liikumise eelkõige koha- ja ajaadverbides, mistõttu märgime siin ainult primitiive, derivatiivid ilmnevad aga liikumises.

Ja on <järgmised adverbid>, 1. *Kohaadverbid* sîn 'siin', sähl 'seal', tähl 'seal', kôhes või kus 'kus', usse 'välja', welja erra 'ära', üllewen 'ülal', mujal 'mujal', kohenekit 'ei kuhugi'.

2. *Temporis*, nühd nunc, parhilda modò, tähmba vel tennapäiw hodie, eila heri, eila tòhn nudius tertius, nudius quartus, &c. Hömen tòhn perendie &c. Muſta Olim, mull ante annum, mull kolmand ante biennium, mull neljand ante triennium &c. Iggas ſemper, ücks *idem*. Saggedaſte ſœpe, harwaſte rarò, wajelt nonnunquam, öſe Noctu, Päiwal Interdiu, eales unquam, ülle hömen perendie, ülle eila nudius tertius, warra maturè, hilja ſerò, eggapäiw quotidie, pea citò, mönt aicka aliquandiu, öhel Noctu, Päiwal Interdiu, ettepitti ulterius.

Numeri, Circumſcribunt adverbia Numeri per Nomina numeralia Cardinalia & voculam kòrd / hòc modò: ützkòrd ſemel, katzkòrd bis, kolmkòrd ter, nellikòrd quater, &c. Mittokòrd quoties, ſittokòrd toties, ſaggedaſte ſœpe, harwaſte raro, &c.

Qualitatis, plæraq; derivantur à Nominibus, & quidem Caſu Rectivo addita terminatione lt / vel ſt, lt a. in Adjectivis in lick deſinentibus, ut armolickult gratioſè, hiljalickult lentè, &c. ſt verò à Comparativis, aliisq; adjectivis, ut parrambaſt meliùs, kurjaſt malè, hähſte benè, iggaweſt æternùm, &c.

2. *Ajaadverbid*: nühd 'nüüd', parhilda 'praegu', tähmba või tennapäiw 'täna', eila 'eile', eila tôhn 'tunaeile, kolm päeva tagasi' jne. Hômen tôhn 'ülehomme' jne. Musta 'muiste', mull 'mullu', mull kolmand 'kahe aasta eest', mull neljand 'kolme aasta eest' jne. Iggas 'alati', ücks 'sama'. Saggedaste 'sagedasti', harwaste 'harva', wajelt 'mõnikord', öse 'öösi', Päiwal 'päeval', eales 'kunagi', ülle hômen 'ülehomme', ülle eila 'tunaeile', warra 'varakult', hilja 'hilja', eggapäiw 'iga päev', pea 'peatselt', mônt aicka 'mõnikord', öhel 'öösi', Päiwal 'päeval', ettepitti 'edaspidi'.

Arvuadverbid kirjutatakse kardinaalarvu sõna ja sõna *körd* abil sellisel viisil: ützkörd 'üks kord', katzkörd 'kaks korda', kolmkörd 'kolm korda', nellikörd 'neli korda', jne. Mittokörd 'kui mitu korda', sittokörd 'nii mitu korda', saggedaste 'sagedasti', harwaste 'harva' jne.

Kvaliteediadverbid tuletatakse üldiselt noomenitest, mille rektiivi käändele on lisatud *lt-* või *st*-lõpp. *-lt* <liitub> *lick-* lõpulistele adjektiividele, nagu armolickult 'armulikult', hiljalickult 'aeglaselt' jt., *-st* komparatiividele ja teistele adjektiividele, nagu: parrambast 'paremini', kurjast 'halvasti', hähste 'hästi', iggawest 'igavesti' jt.

Affirmandi, Æ ita, ni om ita eſt, tõhſi ſanè, tõttelikult verè,

Negandi, Ei non, ei mitte vel mitte non, nequaquam,

Prohibendi, Erra nè, erra mitte omninò ne.

Demonſtrandi, Kaſe ecce, netzu en, ecce,

Declarandi, Nimmi kah/ nimirum, nempe,

Optandi, Eth utinam, ut, &c.

Ordinis, Eſimalt primò, tõiſelt ſecundò, kolmandalt tertiò, neljandalt quartò &c. Perraſt poſt, pähle ſedda inſuper, wêl adhuc, wihmbſelt tandem, poſtremò &c.

Interrogandi, Kas num, minckperraſt quare, cur, kunnas quando, kui quomodo, kohe quò, kohes vel kus ubi, kuſt unde, mitto quor, mitto kõrd quoties, &c.

Similitudinis, Ninda ita, ni ſic, ni kui ſicut, &c.

Quantitatis, Palju multùm, ütz weitiken parùm, küll ſatis, ülle palju nimis,

Intendendi, wäje ka valdè, koggonis omninò, puhas purè vel omninò,

Remittendi, Hilja tardè, hiljokeſt lentè, pea ferè,

Concedendi, Küll particula concedentis peti-

Tõendavad adverbid: Nae 'nii', ni om 'nii see on', tõhsi 'tõesti', töttelikult 'tõepoolest'.

Eitavad adverbid: Ei 'ei', ei mitte või mitte 'ei, sugugi mitte'.

Takistavad adverbid: Erra 'ära', erra mitte 'kindlasti mitte'.

Näitavad adverbid: Kaje 'ennäe', netzu 'vaata, näe'.

Kinnitavad adverbid: Nimmi kah 'igatahes, kindlasti'.

Sooviadverbid: Eth 'kui ometi, selleks et' jm.

Järjekorraadverbid: Esimalt 'esiteks', töiselt 'teiseks', kolmandalt 'kolmandaks', neljandalt 'neljandaks' jt. Perrast 'pärast', pähle sedda 'peale selle', wêl 'seni', wîhmbselt 'viimaks, lõppeks' jm.

Küsivad adverbid: Kas 'kas', minckperrast 'mispärast, miks', kunnas 'kunas', kui 'kuidas', kohe 'kuhu', kohes või kus 'kus', kust 'kust', mitto 'kui palju', mitto körd 'kui mitu korda' jt.

Sarnasuse adverbid: Ninda 'nõnda', ni 'nii', ni kui 'nagu' jne.

Kvantiteedi adverbid: Palju 'palju', ütz weitiken 'vähe', küll 'küllalt', ülle palju 'ülearu'.

Tugevdavad adverbid: wäje ka 'väga', koggonis 'täiesti', puhas 'puhtalt või täiesti'.

Kahandavad adverbid: Hilja 'pikkamisi', hiljokest 'aeglaselt', pea 'peaaegu'.

Möönvad adverbid: Küll — palvele järeleandmise partikkel;

petitum; Olcko küll esto, mis wêl quid tùm, om kui om utut sit.

Dubitandi, Mas fortè, forsan,

Minuendi, keick wähembast minimùm,

Jurandi, Jumalêst per Deum, tõhsi verè certè, Taiwa pohle/ per Cœlum, õigke tõhsi omninò certe,

Comparandi, Ennambast magis, wähembast minùs, ni hähste cùm, kui tùm, esi erranis præcipuè.

Separandi, Errale/ erranis seorsim,

Congregandi, Vchtleise/ simul.

Excludendi, Vtzenes/ solùm, tantùm.

Motio.

Moventur adverbia, ut Nomina, Pronomina & Præpositiones per Præpositiones literales, secundum terminos motûs, qui sunt in quo, De quô, Ad quem, hôc modô.

Sin Hîc,	Sît Hinc,	Sia Huc,
Sähl Ibi,	Sählt Inde,	Sinna Eò.
Tähl Ibi, hîc,	Tählt Inde,	Tenna Huc.

Kôhes vel kus ubi, kôhest vel kust unde, kohe quò,

Weljan foris,	weljalt forinsecus,	welja foras,
Vssen *Idem*,	ussest/	usse/

Olcko küll 'olgu', mis wêl 'mis siis', om kui om 'on nagu on'.

Kahtlusadverbid: Mas 'võib-olla, ehk'.

Vähendusadverbid: keick wähembast 'kõige vähem'.

Tõotusadverbid: Jumalêst 'Jumala pärast, Jumal paraku', töhsi 'tõepoolest, kindlasti', Taiwa pohle 'taeva poole', öigke töhsi 'päris kindlasti'.

Võrdlusadverbid: Ennambast 'rohkem', wähembast 'vähem', ni hähste, kui 'nii...kui ka', esierranis 'eriti'.

Eraldavad adverbid: Errale, erranis 'eraldi'.

Koondavad adverbid: Vchtleise 'ühtlasi'.

Välistavad adverbid: Vtzenes 'ainult, vaid'.

Liikumine

Adverbe muudetakse kui noomeneid, pronoomeneid ja prepositsioone täheliste prepositsioonide abil, vastavalt liikumiste tunnustele[26], mis on 'kuskil', 'kuskilt', 'kuhugi', sel viisil.

Sîn 'siin'	Sît 'siit'	Sîa 'siia'
Sähl 'seal'	Sählt 'sealt'	Sinna 'sinna'
Tähl 'seal, siin'	Tählt 'sealt'	Tenna 'siia'
Kôhes või kus 'kus'	kôhest või kust 'kust'	kohe 'kuhu'
Weljan 'väljas'	weljalt 'väljast'	welja 'välja'
Vssen sama	ussest	usse

Illewen ſuperiùs, illewelt deſuper, illes ſupra.

Plura docebit uſus.

PRÆPOSITIO.

Præpoſitiones, quas Eſthones Nominibus plærumq; poſtponunt, ſunt *duplices*: *Literales*, quæ literis ſaltem quibusdam conſtant; vel *dictionales*, quæ integræ ſunt dictiones.

Præpoſitiones literales ſunt: e/ ll/ lt/ n/ t/ ſt/ lle/ tte/ ta vel to privativum, & s interrogativum.

Significatio harum Præpoſitionum hæc eſt: Pro diverſitate vocabulorum ſignificant *in quô* ll/ n. *Ad quem*, lle/ e/ tte; *A quô*, lt/ t/ ſt/ s. Privativum eſt ta/ ut apud Latinos *in* privativum.

Literali Præpoſitioni e hoc accidit, quòd Accuſativo in vocalem deſinenti affixa, à vocali iſta abſorbeatur, & impertiat ei ſonum acutiorem, ut, Kirkó pro Kirkoe/ Liná pro Linae. Aliàs, quando Accuſativus in Conſonantem deſinit, expreſſè ei adjungitur, ut Pähe/ in Caput, Suhe in Os, &c.

Præpoſitiones dictionales paucæ ſunt numerô, & multiplicantur quoad ſignificationem motione per Præpoſitiones literales. Sunt autem

Vllewen 'ülal' üllewelt 'ülalt' ülles 'üles'

Ülejäänu õpetab tarvitus

Prepositsioon

Prepositsioonid, mida eestlased paigutavad üldjuhul noomenite järele, on kahesugused: *tähelised*, mis koosnevad mõnedest üksikutest tähtedest; või *sõnalised*, mis on iseseisvad sõnad.

Tähelised prepositsioonid on: e/ll/lt/n/t/st/lle/tte/, privatiivi ta või to ja interrogatiivi s.

Nende prepositsioonide *tähendus* on järgmine: vastavalt sõnade erinevusele tähistavad ll/n 'kus', lle/e/tte 'kuhu'; lt/t/st/s 'kust'. Privatiiv on ta nagu ladina keeles *in*-privatiiv.

Kui täheline prepositsioon *-e* on liitunud vokaaliga lõppevale akusatiivile, kaob <ta> siin, <kuna> see vokaal neelab ta ja muutub <ise> teravamaks, nagu: Kirkó Kirkoe asemel, Liná Linae asemel. Teistel juhtudel, kui akusatiiv lõpeb konsonandiga, lisatakse talle selgelt <-*e*>, nagu: Pähe 'pähe', Suhe 'suhu' jms.

Sõnalisi prepositsioone on hulgalt vähe ja nende tähenduste arvu võib täheliste prepositsioonidega liikumises suurendada.

autem numerô hæ: Mann apud, ên ante, waſto adverſus, pôl verſus, ümber circa, welſan extra, ſiſſen intra, ſean inter, ülle ſupra, perraſt propter, perran poſt, perralle Ad, ſc. per modum proprij, kân cum, liggi propè, taggan poſt de loco, ilma absq; ſine, kauwen procul, &c. Accedit Enclitica; pitti/ tenus.

Moventur, ſecundum terminos motûs hôc modô:

In quo,	*A quo,*	*Ad quem.*
Mann apud,	mant/ à, ab,	mannu ad.
En ante,	êſt de ante,	ette ante.
Pôl verſus,	pôleſt indeverſus,	pôle eô verſus.
Welſan foris,	welſaſt forinſecus,	welſa foràs.
Siſſen in,	ſiſſeſt intrinſecus,	ſiſſe intra.
Sean inter,	ſeaſt ex,	ſegka inter.
Pähl ſuper,	pählt de ſuper,	pähle ſupra.
Perran poſt,	perraſt de poſt,	perra poſt,
Perral ad,	perralt de,	perralle ad.
Taggan poſt,	taggaſt à poſt,	tagga poſt.

CONJUNCTIO.

Conjunctiones ſignificationibus ſuis diſtinctæ, ſunt hæ:

Copulativæ. Ninck/ hend/ &, ac; ka quoq;, ni tàm kui quàm,

Nende hulgas on nimelt järgmised: Mann 'juures', ên 'ees', wasto 'vastu', pôl 'pool', ümber 'ümber', weljan 'väljas', sissen 'sees', sean 'seas', ülle 'üle', perrast 'tõttu', perran 'peale, järel', perralle 'juurde — vastavalt objekti laadile', kân 'koos', liggi 'lähedal', taggan 'taga koha poolest', ilma 'ilma', kauwen 'kaugel' jne. Lisandub enkliitikon pitti 'kuni'.

<Neid> muudetakse vastavalt liikumise tunnustele sel viisil:

Kus	*Kust*	*Kuhu*
Mann 'juures'	mant 'juurest'	mannu 'juurde'
En 'ees'	êst 'eest'	ette 'ette'
Pôl 'pool'	pôlest 'poolt'	pôle 'poole'
Weljan 'väljas'	weljast 'väljast'	welja 'välja'
Sissen 'sees'	sissest 'seest'	sisse 'sisse'
Sean 'seas'	seast 'seast'	segka 'sekka'
Pähl 'peal'	pählt 'pealt'	pähle 'peale'
Perran 'taga'	perrast 'tagant'	perra 'taha'
Perral 'juures'	perralt 'juurest'	perralle 'juurde'
Taggan 'taga'	taggast 'tagant'	tagga 'taha'

Konjunktsioon

Konjunktsioonid on oma tähenduselt jaotatavad järgmisel viisil:
Ühendavad: Ninck, hend 'ja, ja ka', ka 'ka', ni 'nii' kui 'kui'.

Disjunctivæ: Ächk/ wöi/ sive, seu; enge, sed,

Conditionales. Kus/ kui/ si; Muito/ aliàs.

Concessivæ: Eth küll/ etsi, quamvis: küll quidem.

Adversativæ. Ummat/ kummandakit tamen, attamen, siski tamen, enge sed, verò.

Caussales. Sest nam, sest eth idcirca quòd, seperrast ideò, propterea,

Conclusivæ. Seperrast ergo, &c.

INTERJECTIO.

Interjectiones, pro diversitate significationum sunt hæ:

Ejulantis. Woi woi woi woi væ væ væ væ,

Vocantis à propè: hâi heus, ut: Issa hâi/ heus Pater; à procul, huuu/ ut pois huuu/ si quis post alterum clamat in sylvis.

Admirantis, wôi vah, O imme mirùm.

Lætantis, happa germanicè holla/

Irridentis, woi nî, eia.

Contantis. Kassiköö kaunikööö/ &c. finiemus cùm cantantibus, quas cœpimus cum Ejulantibus.

Tantum de Etymologia,
sequitur Syntaxis.

SYN-

Eraldavad: Ächk, wöi 'ehk, või', enge 'kuid'.

Tingivad: Kus, kui 'kui', Muito 'muidu'.

Möönvad: Eth küll 'olgugi et, kui tahes', küll 'küll'.

Vastandavad: Vmmat, kummandakit 'ometi, ehkki', sîski 'siiski', enge 'kuid, aga'.

Põhjendavad: Sest 'sest', sest eth 'sellepärast et', seperrast 'seepärast, sellepärast'.

Järeldavad: Seperrast 'seega' jms.

Interjektsioon

Interjektsioonid jagunevad tähenduselt:

Hädaldavad: Woi woi woi woi 'oh häda'.

Kutsuvad: lähedalt häi 'hei', nagu: Issa häi 'isa, hei', kaugelt huuu, nagu: pois huuu, kui keegi metsades kellegi teise järele hõikab.

Imestavad: wôi 'ah', O imme 'oh imet'.

Rõõmustavad: happa, germaanipäraselt holla.

Pilkavad: woi nî 'oi'.

Laululised: Kassiköö kauniköö jt., lõpetame lauljatega, mida alustasime hädaldajatega.

Nii palju etümoloogiast.
Järgneb süntaks.

SYNTAXIS

Syntaxis Articuli.

Regula 1.

Articulus Esthonum articulô Germanorum non est metiendus, hîc enim abundat, ille deficit. Vel, non usurpatur articulus in Idiomate Esthonico toties, quoties usurpatur in Germanico. e. g.

1. *In appellationibus rerum*, articulus Esthonicus ütz perperam præponitur. Dicit enim Estho nostras potiùs, ta om Rammat/ Weitz/ Kirwes / Puh ꝛc. quàm; ta om ütz Rammat/ ütz Weitz/ ütz Puh / ütz Kirwe. Item potiùs dicit: Wõtta Rammato/ Weitze/ Puh/ Kirwe; quàm, wõtta ütte Rammato / ütte Weitze/ ütte Puh/ ütte Kirwe. Littoralis tamen Dialectus videtur hîc plurimùm articulo uti.

2. In designatione terminilocalis cujusvis, non usurpatur articulus Esthonibus se e. c. Estho dicit: asta Tarre / minne Kirko/ minne Mõtza / minne Mäjel. Non dicit asta se Tarre/ minne se Kircko/ ꝛc.

Regula 2.

Articulus Esthonicus non usurpatur, ubi significatio ejus realis aptè & commodè non potest applicari.

Signi-

SÜNTAKS

Artikli süntaks

Reegel 1

Eesti keele artiklit ei tule mõõta saksa artikliga; too nimelt esineb väga sageli, see <aga> puudub <mõningatel juhtudel>. Eesti keelepruugis pole artikkel nii palju kasutatav kui saksa keeles.

Näiteks

1. On vale panna *asjade nimetustes* sõna ette eesti artikkel ütz. Ütleb ju meie eestlane pigem: ta om Rammat, Weitz, Kirwes, Puh jne. kui ta om ütz Rammat, ütz Weitz, ütz Puh, ütz Kirws. Samal viisil üteldakse pigem Wötta Rammato, Weitze, Puh, Kirwe, kui wötta ütte Rammato, ütte Weitze, ütte Puh, ütte Kirwe. Rannikualade dialekt seevastu paistab siin väga sageli artiklit kasutavat.

2. Mistahes kohas määratluse märkimisel ei kasuta eestlased artiklit se, nt. ütleb eestlane: asta Tarre, minne Kirko, minne Mötza, minne Mäjel. Ei ütle asta se Tarre, minne se Kircko jne.

Reegel 2

Eesti artiklit ei kasutata <seal>, kus tema tegelikku tähendust pole võimalik kõlblikult ja sobivalt tarvitada.

Significationem realem dico, quâ rem ſuam ſignificat, ut, vocula ũtz notat numerum ſeu unitatem; vocula ſe demonſtrat. Et ita eſt illud Nomen, hoc eſt Pronomen. Sic opponitur ſignificatio realis ſignificationi verbali, quàm habent articuli.

Proinde non eſt articulus ũtz uſurpandus, niſi quando eum commodè per unitatem poſſum explicare; Nec articulus ſe/ niſi quando commodè unum quiddam per eum poſſum demonſtrare. Tunc autem non poſſe commodè applicari ſignificationem realem voculæ ũtz/ puto, quando vel per naturam, vel per molem, vel per conſvetudinem plura ejus generis ſimul ita eſſe vel exiſtere nequeunt, neq; per ſenſum exiſtunt.

Sic nec articulus ſe uſurpandus, niſi quando per Demonſtrationem eum commodè poſſum applicare. Ideoq; ſit res certa, ſuis circumſtantiis determinata & nota cui articulus ſe præponatur. Incertis & vagis vocibus non præponitur.

Regula 3.

Materia ex qua, & inſtrumenta per quæ quid fit, Origo item, & cauſæ Vnde, reſpuunt articulum, ut: Se Jnniminne om Mul-laſt tettut; Se Reuwas om Wüllaſt/ Kinnaſt/ Kul-

Nimetan tegelikuks tähenduseks <seda>, millega sõna tähistab oma asja, nagu sõna ütz märgib arvu või ühtsust, sõna se osutab. Ja sel viisil on too noomen, see aga pronoomen. Nii vastandatakse tegelik tähendus sõnalisele tähendusele, mis on artiklitel.

Järelikult tuleb artiklit ütz kasutada ainult siis, kui on võimalik teda kohaselt mingi ühesuse kaudu käsitleda; ning artiklit se ainult siis, kui tema abil on võimalik midagi üht kohaselt näidata. Aga kui enamik käsitletavast liigist ei saa kas loomuse, sunduse või harjumuse tõttu nõnda olla või esineda ega kujune ka läbi mõtte, siis on minu arvates sõna ütz tegelikku tähendust võimatu kohaselt kasutada.

Niisamuti kasutatakse artiklit se vaid siis, kui on võimalik teda sobivalt tarvitada näitamisel. Seetõttu olgu asi, millele artikkel se ette pannakse, kindel, oma ümbrusega määratud ja tuntud. Ebakindlatele ning püsitutele sõnadele <artiklit> ette ei panda.

Reegel 3

Aine, millest, ja instrumendid, millega midagi tehakse, samuti selle algupära ja algpõhjus jätavad artikli kõrvale, nagu: Se Inniminne om Mullast tettut; Se Reuwas om Wüllast, Linnast,

Kullaſt/ Höbbeſt ꝛc. tettut; Temma lõhb minno Witze kah/ Wähſe kah/ Puh kah/ ꝛc. Temma leickab Weitze kah.

Regula 4.

Termini motûs reſpuunt articulum, ut: Minna läha Kircko/ minna tulle Kirckuſt. Minna läha Iſſalle/ minna tulle Iſſalt/ ꝛc.

Regula 5.

Denominationes à virtutibus, vel vitiis vel undecunq́; articulum promiſcuè agnoſcunt vel reſpuunt, ut: Temma om hä Mêhs/ Herritz/ Warras/ muſta Mêhs/ ꝛc. vel temma om ũtz hä Mêhs/ ũtz Herritz/ ũtz Warras/ ꝛc.

Denominationes Metaphoricæ plærumq́; habent articulum, quod puto notam eſſe metaphoræ, ut: Ta Inniminne om ũtz Tõppras/ ũtz Sigga/ ꝛc. Homo ille eſt brutum, porcus. Circumſcribunt vel ſignant Metaphoram plærumq́; vocula õigke/ ut: ũtz õigke Tõppras/ ũtz õigke Sigga/ ꝛc.

Syntaxis Nominis.

Quæ ex aliis lingvis nota ſunt omittemus, pertinent autem ad Eſthones ea quæ ſequuntur.

Regula 1.

Interrogativum & redditivum Caſu convenire

Kullast, Höbbest jne. tettut; Temma löhb minno Witze kah, Wähse kah, Puh kah jne. Temma leickab Weitze kah.

Reegel 4

Liikumise tunnused artiklit ei kasuta, angu: Minna läha Kircko, minna tulle Kirckust. Minna läha Issalle, minna tulle Issalt jne.

Reegel 5

Mehisuse, pahede järgi antud või muud nimetused vahel kasutavad artiklit, vahel mitte, nagu: Temma om hä Mêhs, Herritz, Warras, musta Mêhs jt. või temma om ütz hä Mêhs, ütz Herritz, ütz Warras jne.

Metafoorilistel nimetustel on tavaliselt artikkel, mis minu arvates on metafoori tunnus, nagu: Ta Inniminne on ütz Töppras, ütz Zigga 'see inimene on rumal, siga' jt. Enamasti tähistatakse või märgitakse metafoori sõnaga öigke, nagu: ütz öigke Töppras, ütz öigke Zigga jt.

Noomeni süntaks

Läheme mööda <sellest>, mis teiste keelte põhjal teada. Eesti keelde puutub aga see, mis järgneb.

Reegel 1

Interrogatiiv ja reditiiv[27] peavad käände poolest kokku

venire debent, ut: Kenne om ſe Hobbene/ Reſp. Iſanda Hobbene..

Kelle om ſe Hobbene/ Reſp. Iſandalle.

Per Genitivum non interrogant, ideq; nec reſpondetur per eundem.

Regula 2.

Subſtantivum cum Subſtantivo *Demonſtrativè* Genitivo caſu jungitur; *communiter* Rectivo Caſu, qui alteri Subſtantivo plærumq; præponitur, ut: Kas ollet ſinna Chriſtus / ſe Poick ſeſt kõrgekitetut Jummalaſt. Num es tu Chriſtus Filius ille Dei altiſſimi. Communiter verò, Jummala Poick/ Dei Filius, Hobbeſe Jalg Equi Pes, Iſſanda Kũbbar Domini pileus.

Regula 3.

Partis nomen jungitur adjectivis Genitivo Caſu, ut: Tõbbene Silmaſt/ Pähſt/ Jallaſt/ æger Oculo, Capite, Pede. Articulus Genitivo appoſitus numerum diſtingvit, ut: Tõbbene neiſt Silmaſt æger Oculis, Tõbbene ſeſt hũwaſt Silmaſt / æger dexterò Oculò, &c.

Regula 4.

Comparativi adſciſcunt Accuſativos, ut: Kemma om ſuremb minno/ille eſt major me;

Tar-

langema, nagu: Kenne om se Hobbene. Vastus: Isanda Hobbene.
Kelle om se Hobbene. Vastus: Isandalle.
Genitiiviga ei küsita, niisamuti ei vastata temaga.

Reegel 2

Substantiiv seotakse substantiiviga *demonstratiivselt* genitiivi käände abil; *tavaliselt* aga rektiivi käände abil, mis enamasti pannakse teisele substantiivile ette, nagu: Kas ollet sinna Christus, se Poick sest körgkekîtetut Jummalast 'kas oled sina Kristus, see kõrgeima Jumala poeg'. Tavaliselt aga Jummala Poick 'Jumala poeg', Hobbese Jalg 'hobuse jalg', Issanda Kübbar 'isanda kübar'.

Reegel 3

Osa <märkiv> noomen ühendatakse adjektiividega genitiivi käände abil, nagu: Többene Silmast, Pähst, Jallast 'silmast, peast, jalast tõbine'.
Artikkel, mis kaasneb genitiiviga, eristab arvu, nagu: Többene neist Silmast 'tõbine silmadest', Többene sest hüwast Silmast 'tõbine paremast silmast' jne.

Reegel 4

Komparatiivid nõuavad akusatiivi, nagu: Temma om suremb minno 'ta on minust suurem';

Tarckamb om temma ſinno / ille eſt prudentior te; Nemma omma weggiwemba meid / illi ſunt potentiores nobis.

Circumſcribunt Accuſativum frequenter per voculam kui quàm, ut: Se ßiwck olli tarckemb kui keick ne Ellaja Wahß pähl.

Regula 5.

Adjectiva quæ copiam ſignificant adſciſcunt Accuſativos, ut: Teuwo Kuida / plenus Auro; teuwo Wette / plenus aquâ, &c.

Regula 6.

Superlativi adſciſcunt Genitivos plurales, ut: Se om ſe keick parramb keickiſt / hoc eſt optimum omnium.

Circumſcribitur per Præpoſitionem ſe an inter, & Rectivum ejus, ut; Se keick parramb keickede ſean / optimus inter omnes, &c.

Syntaxis Pronominis

Regula.

Pronomina poſſeſſiva Minnu / ſinnu / temma / meye / teye / neinde / omma & eſi / invariabiliter apponuntur omnibus Subſtantivis in quocunq; Caſu, ut: Se om minnu omma Welje Ramat / hic eſt mei ipſius fratris liber. Minnu omma Welſelle taha minna ſe anda / meo ipſius fratri dabo hoc. Minnu omma

Hob-

Tarckamb om temma sinno 'tema on sinust targem', Nemma omma weggiwemba meid 'nemad on meist tugevamad'.

Sageli asendatakse akusatiiv sõnaga kui, nagu: Se ßiwck olli tarckemb kui keick ne Ellaja Mah pähl.

Reegel 5

Adjektiivid, mis küllust tähistavad, ühenduvad akusatiivi <käändes sõnaga>, nagu: Teuws Kulda 'täis kulda', teuws Wette 'täis vett' jt.

Reegel 6

Superlatiivid ühenduvad pluurali genitiiviga, nagu: Se om se keick parramb keickist 'see on kõigist kõige parem'.

<Genitiiv> asendatakse prepositsiooni sean ja rektiivis põhisõna <ühendusega>, nagu: Se keick parramb keickede sêan 'kõigist parim' jt.

Pronoomeni süntaks

Reegel

Possessiivpronoomenid Minnu, sinnu, temma, meye, teye, neinde, omma ja esi pannakse muutumatult kõikidele mistahes käändes substantiividele juurde, nagu: Se om minnu omma Welje Ramat 'see on minu venna raamat'. Minnu omma Weljelle taha minna se anda '(minu) oma vennale annan selle'. Minnu omma

Hobbeſid olle minna wõtnut / meos ipſius Equos ſum ſi.

Syntaxis Verbi

Regula 1.

Nuncupandi verba regunt caſum Rectivum ſub litera præpoſitionali, ut: Temma kutzutas Jãnes / vocatur Janus. Temma nimmitas Toffris / Trines / ꝛc.

Regula 2.

Verba regunt Genitivum materiæ ex quâ, Cauſæ item efficientis, impulſivæ, & originis ſuarum actionum, ut: Se om tettut Kullaſt / Hõbbeſt / Wãllaſt / Mullaſt; Factum eſt ex auro, argento, lanâ, luto, &c. Temma ſab peſſetut ommaſt Iſaſt / cæditur à ſuo ipſius Patre. Keickiſt neiſt Innimiſſiſt tahab Jummal kitetut ſahda / ab omnibus hominibus vult Deus celebrari. Sinnu neuwuſt olle minna ſe tennu / Tuõ conſiliõ feci hoc. Se tulleb mãhſt / Iſſaſt / merreſt / ſinnuſt ꝛc. Hoc venit ex terra, à Patre, ex mari, à te, &c.

Regula 3.

Verba oppe doceo, keſſu jubeo, kita celebro, tenna gratias ago regunt accuſativum, ut: Se Iſſand om minno ninda keſknu / Dominus

Hobbesîd olle minna wötnut 'olen võtnud (minu) oma hobused'.

Verbi süntaks

Reegel 1

Nimetavad verbid nõuavad rektiivi käänet koos prepositsionaalse tähega s, nagu: Temma kutzutas Jânes 'teda kutsutakse Jaaniks'. Temma nimmitas Toffris, Trines jt.

Reegel 2

Verbid nõuavad genitiivi, <kui nimetatakse> ainet, millest <miski on tehtud>, samuti toimivat, ajendavat ja oma tegevuse algpõhjust, nagu: Se om tettut Kullast, Höbbest, Wüllast, Mullast 'see on tehtud kullast, hõbedast, villast, mullast' jms. Temma sab pessetut ommast Isast 'ta saab peksa oma isa käest'. Keickist neist Innimissist tahab Jummal kìtetut sahda 'Jumal tahab, et teda ülistataks kõigi inimeste poolt'. Sinnu neuwust olle minna se tennu 'sinu nõuande järgi olen seda teinud'. Se tulleb mâhst, Issast, merrest, sinnust 'see tuleb maast, isast, merest, sinust' jne.

Reegel 3

Verbid oppe 'õpetan', kessu 'käsin', kita 'ülistan', tenna 'tänan' nõuavad akusatiivi, nagu: Se Issand om minno ninda kesknu

minus juſſit me ita. Ninda oppeſit ſinna minno / ita docuiſti vel inſtituiſti me, minnakita Jummalat / celebro Deum.

Regula 4.

Verbum olle ſum, terminum in Loco indicans aſſciſcit Rectivum ſub affixâ Præpoſitione n / ut: Minna olle Linan / Sarttun / Kirckun / Tarren / Nurman / ſum in urbe, Dorpati, in templo, in domo, ruri, &c.

Regula 5.

Verbum läha eo, proficiſcor, terminum loci ad quem notat in Caſu Accuſativo ſub affixa Præpoſitione e / quæ tamen à vocali præcedente abſorbetur; Accuſativô autẽ in conſonam deſinente expreſſè ponitur, ut: minna läha Sartó / Rigá / Mötzá / Nurmá / Tarré / Kirckó / eo vel proficiſcor Dorpatum, Rigam, in ſylvam, rus, domum, ad vel in templum.

Regula 6.

Verbum tulle venio, vel läha procedo, terminum loci à quo requirens regit Genitivum, ut: Minna tulle Sartuſt / Linaſt / Nurmaſt / Koduſt / Kirckuſt / venio Dorpato, ex urbe, rure, domô, ex templo.

Regula 7.

Nominá Mah regio, Meggi Mons, Kiw-

'Jumal on mind nii käskinud'. Ninda oppesit sinna minno 'nii õpetasid või juhendasid sa mind', minna kîta Jummalat 'ülistan Jumalat'.

Reegel 4

Verb olle 'olen', <mis> näitab tunnust 'kus', ühendub rektiiviga, <millele> on liitunud *n*-prepositsioon, nagu: Minna olle Lînan, Darttun, Kirckun, Tarren, Nurman 'olen linnas, Tartus, kirikus, majas, põllul' jne.

Reegel 5

Verb läha 'lähen' märgib kohatunnust 'kuhu' akusatiivi käände ja sellele liitunud prepositsioon e abil, mille eelnev vokaal aga neelab; kui aga akusatiiv lõpeb konsonandiga, häädatakse seda <lõppu> rõhutatult, nagu: minna läha Dartó, Rigá, Mötzá, Nurmá, Tarré, Kirckó 'lähen või suundun Tartusse, Riiga, metsa, põllule, majja või kirikusse'.

Reegel 6

Verb tulle'tulen' või läha 'lähen', mis vajab kohatunnust 'kust', nõuab genitiivi, nagu: Minna tulle Dartust, Lînast, Nurmast, Koddust, Kirckust 'tulen Tartust, linnast, põllult, majast, kirikust'.

Reegel 7

Noomenid Mah 'maa-ala', Meggi 'mägi', Kiwwi

wi mola, & quæcunq; Perſonam vel Officium ſignificant, verbo läḫa eo vel proficiſcor jungenda, notant terminum ad locum ſub Præpoſitione lle/ ut: Temma let Wennemahlle/ Mäjelle/ Kiwille / Weljelle / Raudſeppelle/ Arſtille.

At verbo Olle Sum, jungenda, notant terminum in quo ſub Præpoſitione, l/ut: Temma om Wennemahl / Mäjel / Kiwil/ Weljel/ Raudſeppel/ Arſtil.

Cum verbo tulle venio jungenda, notant terminum à quo per Præpoſitionem lt/ ut: Temma tulleb Wennemahlt / Mäjelt/ Kiwwilt/ Weljelt / Raudſeppelt/ Arſtilt/ tc.

Regula 8.

Verbum läḫa eo, quando mutationem ſignificat, regit Rectivum caſum adjecta terminali litera e/ ut: Temma leth ſuḫrec/ evadit magnus, ſuḫrembas major, wähhembas minor, muſtas niger, walgas albus, &c.

Regula 9.

Verba pannema / & piddama putare, gerere; & quæ æſtimationem ſignificant regunt Rectivum ſub terminali e/ ut: Temma pannelh hendas ſuḫrec / gerit ſe magnum, minna arwa ſe kolmes Tengas æſtimo iſtud trium denariorum.

Regu-

'veskikivi' ja mistahes isikut või ametit tähistavad noomenid märgivad verbiga läha 'lähen või asun teele' seotult tunnust 'kuhu' prepositsiooniga lle, nagu: Temma let Wennemahlle, Mäjelle, Kiwille, Weljelle, Raudseppelle, Arstille.

Aga verbiga Olle 'olen' seotuna märgivad <need noomenid> tunnust 'kus' prepositsiooniga l, nagu: Temma om Wennemahl, Mäjel, Kiwil, Weljel, Raudseppel, Arstil.

Verbiga tulle 'tulen' seotuna märgivad nad tunnust 'kust' prepositsiooniga lt, nagu: Temma tulleb Wennemahlt, Mäjelt, Kiwwilt, Weljelt, Raudseppelt, Arstilt jne.

Reegel 8

Verb läha 'lähen', kui ta tähistab muutumist, nõuab rektiivi käänet koos lõpu *s*-tähega, nagu: Temma leth suhres 'muutub suureks', suhrembas 'suuremaks', wähhembas 'väiksemaks', mustas 'mustaks', walgas 'valgeks' jt.

Reegel 9

Verbid pannema ja piddama 'arvama, pidama' ja <need>, mis tähistavad hinnangut, nõuavad rektiivi koos lõpu *s*-tähega, nagu: Temma panneb hendas suhres 'peab ennast suureks', minna arwa se kolmes Tengas 'hindan seda kolmele teenarile'.

Regula 10.

Verba jubendi, volendi, & quæcunq; facultatem vel voluntatem significant, adsciscunt Infinitivum sub terminatione propria, ut: Minna taha tulla / volo venire, kûlda / audire, tûwa afferre. Temma tomutis tulla / kuhlda / tûwa / promittebat venire, audire, afferre.

Syntaxis Præpositionum.

Regula 1.

Præpositiones literales significatione differunt à Præpositionibus dictionalibus hôc modô, ut literales terminum motûs determinent latiùs & confusiùs; Dictionales autem determinant eum præcisè & strictissimè, ut: Minna lâha Kirckò / ad templum, vel in templum; cum nondum curo, an præcisè in templum sim venturus. Minna lâha kirckò sisse / eo in templum sc. præcisè, ut non maneam extra. *Sic*: Minna olle Dartu / sum Dorpati; non curans num in Urbe, vel extra eam sim. At: Minna olle Dartu sissen / sum in Dorpato, præcisè nimirum in Urbe, & non extra.

Regula 2.

Præpositiones tam literales quàm dictionales

Reegel 10

Käskimise ja tahtmise verbid, ning <need>, mis tähistavad mistahes võimet või soovi, seovad enesega infinitiivi koos vastava lõpuga, nagu: Minna taha tulla 'tahan tulla', kûlda 'kuulda', tûwa 'tuua'. Temma towutis tulla, kuhlda, tûwa 'tõotas tulla, kuulda, tuua'.

Prepositsioonide süntaks

Reegel 1

Tähelised prepositsioonid erinevad tähenduselt sõnalistest prepositsioonidest sellisel viisil, et tähelised piiritlevad liikumise tunnust laiemalt ja ähmasemalt; sõnalised aga piiritlevad seda lühidalt ja väga täpselt, nagu: Minna läha Kirckò 'kiriku juurde või kirikusse, kusjuures ma ei hooli, kas lähen otse kirikusse' Minna läha Kircko sisse 'lähen otseselt kirikusse ega jää välja'. Nii: Minna olle Darttun 'olen Tartus; ma ei hooli, kas olen ainult linnas või ka väljaspool seda. Aga: Minna olle Dartu sissen/olen, Tartus, otseselt linnas ja mitte väljaspool teda.

Reegel 2

Nii tähelised kui ka sõnalised prepositsioonid paigutatakse

nales casibus suis postponuntur, ut: Sartun & Sartu sissen/ Dorpari, Linâ/ & Lina sisse/ in urbem, &c.

Nota. Præpositiones Iebbi *per*, & sisse *in* aliquando casibus suis præponuntur, quando res notabilis est, vel præcisè demonstranda, ut: Sisse se Kirsto in istam arcam.

Regula 3.

Præpositiones tam dictionales quàm literales regunt Casum Rectivum, ut: Sartu sissest/ ex Dorpato; Sartu sissen in Dorpato, &c.

Excipe. Præpositiones dictionales ut notant terminum ad quem, potissimum regunt Accusativum, ut & propinquum ipsorum t/ ut: Sarto sisse/ in Dorpatum, Sartó Dorpatum, pro Sartóe/ ut in Etymologia notatum est.

Regula 4.

Præpositio literalis tte/ idem videtur significare, quod dictionalis sisse/ ut tt sit pro ss/ per notam 7. ad Orthographiam, ut: Taiwatte pro Taiwa sisse/ Sartutte pro Sarto sisse. Fitq; ex Sartutte per syncopen Sartoe/ *secundum notam* 2. *ad Prosodiam.*

Regula 5.

Præpositio privativa ta vel to/ apponi-

tur

oma <vastavas> käändes <põhisõna> järele, nagu: Darttun ja Dartu sissen 'Tartus', Lîná ja Lîna sisse 'linna' jne.

Märkus. Prepositsioonid lebbi 'läbi' ja sisse 'sisse' paigutatakse vahel oma <vastavas> käändes <põhisõna> ette, kui asi on märkimisväärne või on vajadus otseselt näidata, nagu: Sisse se Kirsto 'sellesse kirstu'.

Reegel 3

Nii sõnalised kui ka tähelised prepositsioonid nõuavad rektiivi käänet, nagu: Dartu sissest 'Tartust', Dartu sissen 'Tartus' jne.

Erand. Sõnalised prepositsioonid, <mis> märgivad tunnust 'kuhu', nõuavad enam akusatiivi, nagu ka sellele kaasnevat *e*-d, nii: Darto sisse 'Tartusse', Dartó 'Tartusse' Dartóe asemel, nagu on märgitud ka etümoloogia <osas>.

Reegel 4

Täheline prepositsioon tte näib tähistavat sama, mis sõnaline sisse, nagu tt on ss-i asemel ortograafiaosa märkuses 7, nii: Taiwatte Taiwa sisse asemel, Dartutte Darto sisse asemel. Dartuttest saab sünkoobi läbi Dartoe, vt. prosoodiaosa märkus 2.

Reegel 5

Privatiivne prepositsioon ta või to pannakse juurde nii

tur tàm Verbis quàm Nominibus, quibus privationem inducit, ut: Gömata qui nondum edit, lömata/ qui nondum eſt cæſus, Rahata ſine pecunia, Jumalata qui eſt ſine Deo, id eſt, impius. Wallato/ qui non agnoſcit diſciplinam vel imperium, à wald/ ditio. At hæc Etymologica potiùs ſunt, quàm Syntactica.

FINIS.

Cùm hactenus ſecundum naturam Grammatices, vocum Eſthonicarum conſtitutio, flexio & Derivatio ſit oſtenſa, & Derivativorum bona pars à ſingulis Primitivis formari poſſit: operæ pretium erit, Primitivorũ ipſorum Nomenclaturã hùc aſſcribere.

Cùm etiam compoſitio ſit facilis, nuda ſimplicia aſſcribam, componendi opus cuilibet relinquens.

Ponotamen exemplum compoſitionis cum Præpoſitionibus, vocabulum pannema.

Auff-	ſetzen ---	Pähle-	pannema.
Nider-		Maha-	
Weg-		Erra-	
Vnter-		Alla-	
Zwiſchen-		Wajel-	
In-		Siſſe-	
Zu-		Mannu-	
Bey-		Mannu-	
Auß-		Welja-	
		Vßs-	

verbidele kui noomenitele, millele <ta> annab privatiivsuse, nagu: Sömata 'kes veel ei söö', lömata 'keda veel ei ole löödud', Rahata 'ilma rahata', Jumalata 'kes on ilma Jumalata, see tähendab jumalavallatu', Wallato 'kes ei tunnusta korda või võimu' sõnast wald 'võim'. Aga see on pigem etümoloogika, kui süntaktika.

Lõpp

Sellega on vastavalt grammatika loomule vaadeldud eesti sõnade konstitutsioon, fleksioon ja derivatsioon, ja suuremat osa derivatiividest on võimalik moodustada üksikutest primitiividest: tasub vaeva nende primitiivide loend siia juurde lisada.

Kuna ka kompositsioon on kerge, lisan vaid lihtsad <verbid>, kokkupanemise vaev jääb soovijale.

Toon siis prepositsioonidega liitumise näite, sõnaga pannema.

Auff=		Pähle=	
Nider=		Maha=	
Weg=		Erra=	
Vnter=		Alla=	
Zwischen=	setzen	Wajel=	pannema
In=		Sisse=	
Zu=		Mannu=	
Bey=		Mannu=	
Auß=		Welja=	
		Vsse=	

ΣῪΝ ΘΕΩ̃ι

NOMENCLATOR
Germanico-Esthonicus.

A

Aal Angrias/
Aaß Raip/ a/
Abend Oddanck/ u/
aber enge/
Achell Ohaya/
Achse/ axis, Telg/ e/
Achsell Olk/ a/
Acker Nurm/ a/
Adder Vipera, Nastick
Allaun Maria Jäh/
Ader Vena, Son/ e/
Affe/ Pertike/
Ahre/ Päh/
alle keick/ e/
alt wanna/
Altar Altar/ i/
Alter ætas, Igga/ Ea/
Amboß Allase/
Ampt Ammit/ i/
ander töine/
anfangē nackama/ act.
anfangē algma/ Neut.
Angel Hango/
Angesicht Pösck/ e/
Angst Ahastuß/ e/
anloben towutama/
anmutig röhmus/
antwortten kostma/ a/
Apffel Obbene/
Arbeit Teggo/ Tö/
Arm/ Subst. Kessiwars/
Arm Adject. Waine.
Kainla/ der Arm der in die Seite gesetzet ist.
Arß Pörß/ e/
Arßbälle Tuhharra/
Arßloch Org/ o/
Arth/ Subst. Suggu/
Arth/ habit. Kombe/
Arth/ artific. Werck/ e/
Arst Arst/ i/

Asche

Asche Tuchk/ u/
Äschenbaũ Sárapuh/
Aspenbaum Hâba/
Ast Zweig/ Ossa/
Auge Silm/ a/
Aussatz Lubbiraya/
Axte Kirwo/ e/

B

Bäche Jögge/ Jöh/
Backe gena, Pöst/ e/
backen kützma/ u/
Bäcker Päcker/ i/
baden in balneo, wichtelma/ e/
baden/ in stagno, zugkelma/ e/
baden/ anserum, ßuiskelma/ e/
Badstube Sanna
Balcke Hirs/ e/
Band Kabbal/ a/
item, Kabbalick/ u/
Bäre ursus, Karro
Bâre Todten-Bâre/ Ramm/
Barß Ahwoneck/ e/
Barth Habne
Bast Nize/
bate lucrum, kaswa
Item jack/ a/
Bauch Kötte/
Bäulle Muchk/ u/
Baum Puh/
bawen teggema/
Bawr Tallomêhs/
Bawrgehöffte Tallo/
beben wabbisema/
Becher Karritz/
Becken Bicken/ e/
Beer Marri/ a
befehlen keskma/ u/
begeben jochtma/ u/
begegnen wastoputma/ u/
begehren tachtma/ a/
begraben mattma/ a/
Beyde möllembat/
Beil Kirws/ e/
Bein Os, Luh/
beissen salvama/
Beystand Lihkemêhs/
bellen haukma/ a/
bereit walmis/ e/
Berg Meggi/

Beſem Kuwò/ a/
beten palwelma/ e/
Bette/ſpõda, Geng/e/
Bette pulvinar, Padja/
Bette lectus wõtha/
betteln kerjama/
Item Gantma/
Betler Gant/ e/
Beutte Õnne/
Beutel Carman/ e/
Geldbeuttel Pung/ e/
beugen kõwwerdama/
Bewegen/ rühren/ likutama.
bezahlen maſſama.
Biber Kayaſas/
Biene Kehinne/
Bier Õllõt/
Bieſe Kuwwa/ Kõa/
bieten hengama/
Bilde Palck/ e/
billig õigke/
binden keuwtma/ a/
Birckbaum/ Kõuw/
bitten pallema/
bitter amarus, mõrro/
bitter/ acerbus, kibbe/
Bock/ Hircus, ßick/ a/
Bock/ Aries, õinas/
Boge Nõl/ e/
Boht ſcapha, Kõzick/
Bone Õbba/
Bohr Gherich/
bohren laſkma/ e/
böſe kurri/ a/
Borch Orrigk/ a/
Boſem Põhw/ a/
Bothe nuncio Keſck/ u
bloſen puchkma/ u/
Blaſebalg Lõhtz/ e/
bläſen kõlle, lõhzma/ e/
Blaſe veſica Kuſſem/
Blaſe bulla Kulck/ e/
Blatt fõlium Leht/ e/
Blatter Willi/
blauw ſinnine
Bley Tinna
bleiben jäma
Bleyer Sabbakalla/
Item Pillaneck/ u/
blind sõgge/
Blindſehleich Sawißiwk.

Blik

Blitz Welgk/
blöde/
bloß allast/ e/
blůen heitzma/ u/
blůete häilmo
Blume Ninni
Bluth Werri
braten kützma/ u/
Brate Kůtz/ e/
braun kerp/ e/
Violenbraun sinnine/
Braut Morsi/ a/
Bräutigā Peikmêhs/
Brand / Fewrbrand/ dunckel/ a/
Brandtewein Wîna pallatut Wîna/
Brässem Lattikas.
brächen murdma/ a/
brennen pallama/ N.
Brey/ Puttr/ u/
breit laja/
Brett Lawd/ a/
Brieff Ramat/ u/
bringen weg/ wîma.
bringen her/ tôma/
brockhafftig körro/
Brod Leib/ a/
Brodschnitte ůmbs gantze Brod herumb Kicko.
Brodschnitte ůmbs halbe Brod herumb Kantz/
Brodt Kante Otza/
Brocke Brods Rasa/
Brůcke Sild/ a/
Bruder Welli/ e/
brummen nurrisema/
Bruñ puteꝰ, Kaiw/ u/
Brunquelle / Lette
Brust Rind/ a/
brůthē hauwdama/ a/
Bube Herritz
Bude Bôdi
Bulle Pulle
Bůtte Lennick
Bůchse Püsse
Buch Ramat/ u/
Buchweitz Tattrick/ u
bůckē kummardama/
Bund fœdus, Leppingk/

F v Bůnd

Bündlein manipulus
Wicht/ u/
bunt kirjow/ a/
Bürde Körm/ n/
Bürge Kessinerk/ u/
Item Käjemehs.
Bürger Koddoneik/ u/
Burg Lin / a/
Bürste Harri/ e/
Busch Sylva Möty/ a/
Busch fruticetũ Puhhumb/ a.

C

Creutz Risti/
Christe Risti Junne
minni/
Clahr Selge/

D

Dach Kattus/
Dägen Wöhk/ a/
Damm Thamm/ e/
Dannenbaum Küse
Puh/
Darme Sölick/ u/
Daume Pässa/
dauwren kessina/
decken kattma/ a/
Deckel Kase/
Decke Teckt/
Demuth Allandus/ e/
demütigē allandema/
dencken möttelma/ e/
dicke padia/
Item jemme/
Dieb Warras/ ga/
dienen servire eusama
Dienst Erri/ a/
Ding Assi/ a/
doppelt kõrralick/
Docke Pallekenne/
Dotter werreth Wunna /
doll hull/ u/
Dône Kiñu Kabbal/ a/
Donner Picken/
Item Pickne se/
donnert müxus/
Dorne Ghhack/ e/
Dorff Külla/
Drache Püssohand/ a/
Dräuwen effardama/
Dreck sitt / a/

Dreie

Dreik arborũ excrementum Tilck/ a/
Drêschland Söthe/
dreschen pessema/
dringen Tückma/ e/
drispe karrakaro/
dumm rummal/ a/
dûncken tuttama/
dûnne liquidorum, Weddala/
dûnne rarus, harw/ a/
dûrre kôiw/ a/
Durst Jannu/
dûrre Zeit Pöuwd/ a.

E

Eben Tassa/
Eber Parro/
Ecke Intrinsecus Nulck/ a/
Ecke Extrinsecus, Nurck/ a/
Ecker Tewwu
Edelman Moiseneck/ u
Edelstein Kalliskiwi
Edelhoff Moise
Egge Egla/
eggen estelma
Ehestand Abbi Ello/
Ehegemahl Abbikas/ a/
Ehre Auw/ o/
ehrbar auwus/ a/
Eichbaũ Tamme Puh
Eichhorn Orraw/ a/
eigen omma/
einig ainus/ o/
Einôde Kâne/
Eidexe ßissalick/ u/
Eid Wannuk/
eiffern wihastellema/
eilen rüchkma/ e/
Eimer Panj/ e/
ein ütz/ e/
einig allein ützene
Eiß Jäh/
glat Eiß Reiß/ a/
eitel vanũ, Tühu assi/
Eitter Medda/
Ey Munna/
ekeln tülgastama erra/
Elend miseria Willizuß/ e/
Elende alce Pöddva/

Elle Künar/a/
Elleboge Künarapäh/
Elre Leppa
Elre Knoſpe Leppa Tilck/ a/
embſich uſſine Item wirck
Ende Otza/
Endigen Neutr. löppema
enge achne/ Item kitzas
Engel/ Engel/ i/
Ente Parz/ e/
entſetzen heitma/ a/
erben perrandama
Erbſe Hern e/
Erde Mah
Erdbeer Mahſike Marri/
erndten pöima;
erquicken jahetama
Ertz Walckwaſk/ e
Eſſen Söma
Eſſich Ettikas
Eule Kack/ o
Nacht-Eule Kirekack
ewig iggaw/ a.

F

Fabel Tühhu Jüttuß
Fackel Törwa-Künal/ a
Fähr Sedda
fahen kindi wötma
Fahn Kipp/ e
Faß Wäti
Gefäſſe Annumb/a
fallen lambama/ langma/ saddama/
Falcke Koddas/
falſch kawal
Falſtrick Kéla
Faltte Kebbarick
Farbe Karw/ a
Färckel Pörſſas
faſſen wötma/ a
faſten päſtma/ a
faul piger laiſk
faul putris medda
Fauſt Ruſſick
Feder Puzaſa/
fegen pückema/ e
Fehl Wigga

fehlen

fehlen errare, hessuma
fein kaunis
Feind Wainlaine
feiren pühhizema
Feirtag Pühhapäiw
feiste de animali lê-
haw / de agro weg-
gew
Feld Aurm / a
felge pöid / o
Felß Kiwwi-Klindt
Fenster Ackne
Ferse Hallatalla
fertig walmis
feste kindi
Fett Rasw / a
feucht nötzick
feuchten kastma / a
Fewr Tuld / e
Fibel morbus Hir / e
Fieber Wouff
finden leuwdma / a
Finger Sörm / o
Finland Sômamah
Finnen morbo Warja
Item: Herni / sû-
rumb / ꝛc.
finster pimme
Fisch Kalla
Fischzug Lôm / u
fittig hurm / a
Flachs Linnu-
Flachs Harlichen am
Wocken Linna Kiuwd
Flamme Kibbine
Fleck vicus, Allêw / e
Fleck Narm / e
Fleisch Lehha
Fliege Kerp / e
Fliegen Linduma
fliehen fugere, pag-
gama
fliessen natare, ojama
Flöh Kirp / e
fluchen sâtelma
verfluchen Nêdma / a
fodern küssuma
Forcke Wigl / a
Forelle Eheris
forschen ossetellema
fragen küssuma
Fraw Emmand / a
frech wallato
frey liber wabba

Freyen

Freyen Kössema
frembt wöras
Freund amicus Söbbar/a
Bludt-Freund Höim/o
Frewd Röhm/o
Friede Räwo
frieren Neutr. külmema/ activè külm teggema
frolocken ichkma
fromm wagga
Frosch rana Konna
Froschleich Konna Legga
Frost Külm/e
Frucht Suggu/ de animali
Frucht Wilja
früe warra
Früling Kewwa
Füder Korm/a
führen ducere wima
führen vehere weddama/ verführen ledusere petma/a

Furtz Pêr/e
Füllen pullꝰ Wars/a
füllen implere teuwtma/a
Fuß Jalg/a
Futter Ruwwa
futtern rawwizema.

G

Gabe Aude
Gabel Harra
Galle Sapp/e
Galge Küll/o
Ganß Hanni/e
Ganß-Ahr Koddas
Gänte Hanni Jssaken
gantz terwe
gar kützetut
Garbe Wicht/u
Garne Lang/o
Garte Aid/a
garstig Fleisch köllane Lêhya
Gärste Kesw/a
Gasse Hahlitz/e
Gast Wöras
gebähren kandma Jlmalle

geben

geben andma/ a
Geberde Komb/ e
Gebot Kesck/ u
Gebiß Suhrawd/ a
Gebrechen Wigga
Gedancke Mötte
Gedächtniß Melletuß
Gedeyen Siggema
Gefallen ſubſt. Mele häh
Gefahr Hedda
Gefangen Wangis
Gefährte Seltz/ i
gegenwärtig, waſtodick
gehen keuwma
Item lähma/ a
Item, minnema/ abire
Gehirn Aſo
Geheimniß Sallaaſſi/ a
Gehorſamen Sönna wötma
Geige
geil kemme
geiſſeln peſſema/
Geiſt Waim/ o
Geitz Ahnus
gelb kuldane
Item köllane
geleitten ſötma/ a
Geld Raha
Geloben Towutama
Gemeine Koggodus
Gemüthe Mele
genandter nimmick
genaw kitzas
gerade öigke
Geren im Kleide ßil/ o
Gerichte Kohus
Geruch Haiß/ o
Gerüchte Könne
Geſang Kaull/ o
gering alw/ a
geſchehen ſündima
Geſchirr Haſſi/ a
Geſchlechte Suggu
Geſchmack Waitzuß
geſchwinde Adj. wirck/ e
Adverb. pea.
Geſchwür Paiß/ e
Geſell juvenis, Mör Mehs

Ge-

Geſicht/ vilio Aeggo
Geſinde Perre
gehten kitkuma
Getrew Truiw/ i
Gewalt poteſtas, Ke-
kewald/ a
Gewalt vis, Weggi/ e
Gewinſt Kaſwo
Gewölb Wölwi
Gewohnheit Komb/ e
Gezelt Telti
Giebel Kölp/ e
Gicht Kuhwallu/
Gifft Surmarocht/ u
gieſſen wallama
gläuben uſkma/ u
Glaube Uſck/ u
Glantz Walgkuß
Glaß Kläſick
glatt lubricus nilb/ e
glatt glaber, Silli
gleitten nilbaſtama
Glied articulus, Kuh-
lihkminne
glimmen leggema
Glocke Kella
Glück önne

GOtt Jumal
Grab Hawd/ a
graben kaiwomo
grämen Kurrizema
Graß Hain/ a
Grate Kallaluh
graw hathk/ e
item halla Canus,
grawen peljama
Grewel Hirm/ o
Grentz Pir/ e
greiffen/ haſchen/ härma/ e
greiß harm/ a
Gricken Tatrick/ o
Grind Kern/ a
grob jemme
groß ſür/ e
Grufft Horgk/ o
grün Halſas
grünen hallatama
Grund Pöhhi/ a
Grund fundamentũ,
Alluß
Grund legẽ Aſſutama
Grund Alluſtama
grüſſen terwetama

Grütze

Grütze Sûrumb/ a
H
Haab/ Wilja
Item Warra
Item Nöuw/ o
Haber Kár/ o
Habich Haugks
Hadder Rîd/ e
Hafe Saddam/ a
Hagel Reiß/ a
Hacke Ligo Köblas
Hacke am Fusse Kontz/ a/
hacken zaggema
hain lucus Sallo
Hake Hangk/ o
Hakelwerck Allaw/ e
halb Pôl/ e
Halm Körß/ e
Halß Kâla
haltten Piddama
Halter Peitz/ e
Hamel leickatut öinas
Hammer Wássar/ a
Hand Kessi/ e
Handel Kaup/ a mercemonium
Handschu Kindas
Hân Kickas
Hâr crinis, Hiuws/ e
Hâr pilus, Karw/ a
Pferde-Har Jäuwd/ e
Harcke Rehha
Harffe Kandal/ a
harm kusso
Harnisch Rawdreuwas
harren ôthma/ a
beharren jäma
hart kalgke
Hartz Waick
Hase Jennis
Haselbusch ßarra Puh
Haselnüß Pähgkn/ a
Haß Wihha
hassen wihhama
Haspell Langelöim/ o
Haube Mützi
Hauffe turba, Hulck/ e
Hauffe Cumulo Hunnick/ o
Hauffe Hew Kuhje
Häupt Päh (rus
Häuptscheitel Pähpö-
G Hauß

Hauß Kodda
Wohnhauß Tarre
Hauß-Wirth Perre-Wêhs
Hauß-Geſinde Perre
Haußmutter Perre-naine
Haußgenoſſe Kodda-pohline
Haut Nachk/ a
hawen Nayama
heben töſtma/ a
Hechel Harje
Hecht Haugk/ a
Heede Packel/ e
Heer Göddaweggi/ e
Hermelchen Laſſitz
Hegſter Harrogk/ a
Hefe Sepp/ e
hegen hoidma/ a
Heide paganus Paggan/ a
Heidkraut Keddarick
Heil Salus, önne
heil terwe
heimlich ſalla
Heimat Iſſa-Mah
heiß pallaw/ a
helle/ clar/ ſelge
helle/ laute/ helle/
Helle Infernus Pörckus/ o
Item Pörckohawd/ a
Held Weggimêhs
helen/ verhelẽ/ ſaljama
helffen awitama
Helm Rawdkübbar
Hembd Hamme
Hencker Timmöck
Henne Kanna
Henff Kannap/ e
Henge Wango
hengen Pôma
Herr Iſſand/ a
Herberge Waja
herſchen wallizema
herbe mörro
Herbſt Süggitz/ e
Herde Karri/ e
Herd Tuldaſſeme
Hertz Südda/ Söa
Item Süddame
Hertzeleid Ocht/ u
heßlich heitlick

heßen

hetzen hußkutama
Hew Haina
Hewſchreck/ Hainokáſk/a
heure rent/e
hieſſen keſkma/u
Himmel Taiwas
hindern/wehren/ kêlma/e
hincken lickatama
Hirtte Karjuß/e *har, iane.*
Hitze Pallawo
Höfel Höſti
hoch körgke
Hochzeit Gaja
Höker Kühm
Höhn Mâr/o
holen tôma
Höle Hawd/a
holl Subſt. mulck/a
holl adjectivè ohſe
Hoff aula, Koiſe
Hoffſtätte Wſſaid/a
Hoffarth Körgkeduß/e
hoffen lôthma/a
Hoffnarr Jeck/e
hajanẽ haickutellema
Holtz Puh
Honich Metti/e
Hopffe Hummal
Hopffen-Kopff Hummala kebbüi
Hopffen Ranck Hummala wennelinne
horchen auſcultare kuhlelma
hören kûlma/e
Horn Sarw/a
Hörniß Höraleine
Hoſen Kaltzi
Hoſenband Gêrekeuwts
Huff Kabja
Huffeyſẽ Hobeſerawd
Hufft Pûſſa
Hülffe Abbi
Hülſe Kôr/e/Keſſẽ
Hûn Kanna
Birckhun Tettar/a
Haſelhun Püiww/e
Whrhun Höttus
Feldhun Murmakanna

Hund Penni
Windhund Kurt/o
Spürhund Kaggia
Hunger fames Nelg/e
Hunger Esuries, Issu
hüpsch kaunis
hüpffen karchma/a
Hure Portt/o
Hurer Portopähline
Hurerey Portojacht/o
Huſt köhho
huſten köhhendama
Hut Kübbar
hüten höidma/a
Hütte Korjuß/e

J

Ja Nä
jagen venari pühdma
jagen perſequi ajama
Jahr Ahjaſtaick
Jammer Halle
jammern halleſtama
ich minna
Ich Nirck/e
Imme/Biene/Meſſilinne/
Joch Eſt
Jochrieme Jütt/a
irren heſſuma
irrig/verwirret/paha
irrig machen pahhandama
Jude Judalinne
jucken ſüdama/
jung nôr/e
Junge Poiß/e
Jungfraw Junckr/o
jung Weib Nôrick/o
Jüngling nôr Mehs
Jugend juventus Nôr ea
Jugend juventus nôr Rahgwas
juſte achtr/e

K

Kaal palſas
kacken ßitma/a
Kahm Nachk/e
Kahn Jerwe ruhhe
Kalb Waſſick/o
Kalckaun Saxemah Kanna
Kalck Kubja/
Kaldaun Naggonachk

Käle

Käle Kurck/ e
kalt külm/ e
Kammßugga/ Kamm
känipffen mâtelma/ e
Kanne Kanne
Kante Kolcka
karg kitzas
Karraußß Kogr/ o
Kaſte Salv/ e
Kate Hone
Katze Kaſſi
kauffen oſtma/ a
kauffſchlagen kaupelma/ e
Käuwen
widerkäuwen melletama
keck julck/ e
Kekelrieme Kidda
keiffen törrelema
Keil Waya
Keiſer Keiſer/ i
Kelch Karritz/ a
Keller Kelker/ i
Kelle Kulp/ e
kemmen ßugma/ e
kennen tundma/ e
kehren/ wendẽ/ kähndma/ a
Item pöhrma/ a
kehren/ fegen/ püchkma/ e
Kerl Mehs/ e
Kerne
Kertze Küual
Keſe Seir/ e
Keſſel Kattel/ a
Kette Kädi
Item Ahila
Ketzer Umbuſſulick/ o
keuſch kaſſin/ a
Keule Augga
kibbelen/ zancken/ ridelma/ e
Kiñing Pütti uwrd/ e
Kind Katz/ e
Kindtauffe Riſtjatze
Kinn Kaugka
Kinnback Pöſſeluh
Kirch Kirck/ o
Kirſch Wiſſila Marri
Kirſte Kirſt/ o
Kiſelſtein Rönnikiwi
Klaffter Süld/ a

Klagen kaibama
Klang Helle
klappern kerrisema
klar selg/e
kleben kindinackama
Kleid Reuwas
klein weicken
Kleuwen Kerre
klingen Neutr. hellisema
Item kummisema
klingen Act. hellestama
klopffen/schlagen/pessema
klopffen pulsare kolkustama
Klotz Pack/o
Klufft Wahje
klug Tarck/e
Knabe Poiß/e
Knast/Ast/Ossa
Knecht Sullane
kneten kastma Leiba/a
Knie Pölw/e
Knoblauch Kühzeiok
Knoche Luh
Knopff Nöp/e
Knospe Kurb/a
Knote Sölm/o
Knüttel Wäsa
knütten kuddama/
kochen activè kêtma
Kohle Hütze
Kohl Kapust/e
kommen tullema
König Kunningas
können posse, wötma
können quire köchtma/a
können valere jöwdma/a
Kopff Päh
Koppel/Spanseil/Rambitz/e
Korb Korw/e
Korn Terra
Körste Körick
Kost/Speise Ruwwa
kosten/schmäckenmaitzma/a
köstlich kallis
Koth Pasck/a
krachen pouwckma/u

Krafft

Krafft Köhhe
Krage Kraje
kranck többene
Kranig Kurr/e
Kranßaug ßillipuh
Krantz Wannick/o
kratzen südama
krauß kahare
Kraut Rocht/u
Kree Warrêß/e
kreen kirckma/e
Krebs Wehhi/e
Kreide Krîte
Krelle Helm/e
kräncken pöddama
Kresse Nersse
Item Kressi
Kreutz Risti
Kreutz am Leibe Nim̃e
krichen more infantum romama
krichen repere püggema
Krieg Södda
Krippe Ruhe
Krone Krôni
Kropff Kubbu
Kröte Paddakonna
Krugk Kabback/o
Krücke zum Ofen/ Röpi
Item Kôke
krum köwwar
Kuche Watsa
Küche Kodda
Item Köki
Kugel Lôti
Küfen Terkenne
Kuh Lehem/e
Kuhlbarß Kissa
Kummer Ocht/u
Kupffer Wasck/e
kurtz lühikenne
Kurtzweille Nalli/a
Kürschner Kasjucksepp
Küssen pulvinar Padja
kützelen kidditama

L

Laben jahetama
lachen nârma/e
Lachs Lahhekalla
Lade Ladick

Läger Käer/i
Laken Woda Linna
Lamb Wonakenne
Lampe Kampe
Land/ Regio, Mah
lang pitk/e
Larm Tüld/e
laſſen Concedere laſkma/e
laſſen linquere jettma/a
Laſter kurri Töh
läſtern ſöima
Latte Röde/ Latte
Laubblat Lecht
lauffen currere jöhßma/e
lauffen fugere paggama
Lauge Lippe
Lauch Lök
Lauß Teſ
Laute Helle
lauten Neut. helliſema
lauten Act. helleſtama
lauten/ klingen/ kummiſema
lauter ſelg/e
leben vivere, ellama
Leben Vita Ello
Lebenszeit ſeculum Pölw/e
Leber Maß/a
Lechel Püttikenne
lecken lambere lackma/e
lecken ſtillare wödama
Ledder Machk/a
leer tühhu
Leffel Luhitz/e
Leffze labium Huhle
legen ponere pannema
legen (Eyer) löma
lehnen mutuare lainama
lehnen/ ſich lehnen an die Wand Saina nöal iſtma
lehren oppema
Leib Jhu
Leiche Raip/a/ Jhu
leichte facilis kehjas

Leid

Leid Waiwa
Leimen argilla Sawwi
Leinſamen Linnuſeemne
leiſſe im Wege röhp/a
leiten johatama
Leiter Reddal/e
Lende Tuhharra
Lentz Ver, Kewwi
Lerch Lõiw/o
lernen oppema
leſen Ramat luggema
leſen colligere, korjama
leſchen kiſtma/a
leugnen ſaljama
leuchten paiſtma/a
Liebe Arm/o
Licht lumen Walgus
Licht Cãdela Künal/a
Lied Laul/o
Lügen Wõlſckma/e
liegen mahhollema
Lilje Lilje
Linnewand Linnureuwas
lincke Hand kurra Keſſi
Linſe Lähz/e
liſtig kawwal
loben kitma/a
Loch Wulck/a
locken haukutellema
Lohff modius Wagka
Lohn Palck/a
lohs wallal/e
lohß Brodt hubba Leib/a
Loß Liſt/a
lõſen pähſtma/a
außlõſen lunnaſtama
Lõwe Lõiwi Penni
Lubben Kiſſulawd/a
Luchs Ilwiſt
Lügen Wõlſt/a
Lumpen Halpack
Lunge Teww/e
Lunte Lunti
Luſt Luſti, rõhmo
Luſt/ Concupiſcentia Himmo.

M

Maaſſe Mõht/a
machen

Liegen mentin, walle tellema

machen teggema
Macht Weggi/ e
Made Mardalinne
Item Waggal/ a
Magd Neutzick/ o
Mage Maggo
Hüner Mage Hö-
tzick/ o
mager lahj
Mahn papaver Mag-
gun/ a
Mahl Techt/ e
mahlen pingere mah-
lina.
mahlen molere jaho-
tama
Mahlzeit Sömaick
Maltz Linnassit
Mann Mêhs
Mansbild Mehste-
pohlne
Manns Mutter socrꝰ
Emm/ a
manen Wölla otzma
Mangel Wigga
Mantel Kûb/ a/ Man-
tel/ i
Marflock Hiuwse
palmiko
Mahre Incubus Pai-
naja vel panußk
Markquard Rahjo
Marckt Turk/ o
Mardbeer Wawwar-
ne Marri
Marder Nüggis/ e
martern pînama wai-
wama
Masern Lähzi Többe
matt/ müde/ köhheta
Maul Os, Suh
Mauß Hir/ e
Mawr Müri
Medewurtz Angripist
Meer Merri
mehen metere, pöima
Mehl Jahho
Mehlthaw Rost/ e
Mey Hack/ o
meiden lagganema
Meilewege Penne-
kôrm/ a
meinen tundma/ e
melden Sönna wîma
melcken

melcken niſſuma
mengen ſeckama
mercken ſignare tähendama
Menſch Inniminne
mercken intelligere moiſtma/a
mercken notare tähelle pannema
meſſen möhtma/a
Meſſer Weitz/e
meſten ſöhtma/a
Methe Mõddo
Meve avis marina, Kayaja
Milch Pim/e
milde rochk/e
mieten palkama
Miltze Pärn
mindern wähendama
Mirren Kraut Weſſi-Haino
Mirre Mirra
mißbrauchen kurjaſte prukma
Miſt ßit/a
mitte dimidia keſck/e
mittelſte keſckminne
Mittag Keſckpäiw/ Launaik
Molde Moldi
moll talpa mügr/o
Mohnd Kuh
Manat Idem.
Moraß Söh
Mörder Rõwel/e
morgen Nom. hõmick/o
Morgenröthe Haggo Päiwa Haggo
Morgeſtern Haotecht
Moß Samla
Motte Karjelaine
Mücke Szähſk/a Item Kihhu
müde weſſinus
müde werden weſſinema erra
Mühle Kiwi
Müller Mõller/e
Münch Munck/e
Mund Suh
Müntzmeiſter Rahha johataja

mürbe

mürbe putte
Murene piſcis, Nebes
murren nurriſema
Muhß Putr/o
müſſen piddama
müſſe haben löppema
Mutter Emma/
Mutter Bruder Onno
Mutter Schweſter Täddi
Muhe Sõame
muhtwillig wallato.

N

Nabel Nabba
Item eine Wagennabe
nach perraſt
Nachbar Näber
Nachkommen Latzi ſuggu
Nacht õh
Nachtlager õhmaja
Nachtigal ßiſſas
Nacke Kuckr/o
nackend allaſte
hartnäckig kange-kälaka
Nadel Nõgla
nagen gerriſema
Nagel unguis Kühtz/e
Nagel Clavus Nagl/a
Nagel in der Wand Waija
nahe liggi
näheſter liggiminne
Item lähemb
Nahme Nimmi
Napff Kiuwd/a
Narr Heck/e
Narbe Arb
naß hemme
Naſe Nanne
naſch/adject. Maijas
naſchen maijaſtama
neen ombelma
Nebel Hutz/o
neben juxta kõrwel
Neffte nepos Latze Latz
nehren teuwdma/a
ſich ernehren Päh teuwtma
nehmen wõtma
Neid Wiha
neiden wihama

neigen

neigen kähndma/ a
ſich neigen/ bücken/
kummerdama
nein ei/ mitte
verneinen ſaljama
nennen nimmitama
Item kutzma
Neſſel Nõggeſi
Neunaug Silm/ a
neune üttesſa
neuw waſtne
Netz Wörck/ o
netzen/ feuchten/ kaſt=
ma/ a
nieder adverb. maha
niehts ei ocht/ ei ked=
dakit
niedrig alw/ a
niedrigen allandama
Nieren Nahow/ o
nieſen ſternutare, ai=
wa teggema
Nieſung/ Pruſt/ aiw/ a
nimmer ei eales
nirgend ei kohenekit
Niſſe Tengo
noch adhuc, wehl
node/ ungern/ üllemè=
leta
Nonne Nunne
Noth Hedda
Norden Pairwata
pôhl
nõtig tarbis
Nuſſe Pähkne

O

Oberkeit Wannamb/ a
oben üllewen
Ochſe Herje
ode tühhu
oder vel, wõi/ ähk
Ofen Ahju
offen wallal/ e
öffnen awama
offer offr/ i
offte ſaggedaſte
ohne ilma
Omeiſe kuckuleine
Ohr kõrw/ e
ordnen ſähtma/ a
Orgel Orgel
Orth Paick/ a
öſe Haike
Ösel Inſula Saramah
Otter

Otter Lutra Wddras
Otter Vipera Naſtick
Othem Hŏng/o
Oſtern Lehawŏtta pŏha
potiùs Paſcha pŏha.

P

Paar Pâr
Pahſe Poitz
Pahte Riſti- { Iſſa / Emma
Pappier Ramato Nachk/a
Part/Theil/ Oſſa
Paſtor kirckiſand
Paucke Rumme
Pech Pick
pedden Conculcare ſŏgkama
pegel ortt/e
Peine Pina/Wallu
Peitſche Rŏſt/a
Peltz kasjack
Pergel Pird/a
Peſt Jumala Witz/a
Pfaffi Pappi
Pfahl Gaibas
Pfanne Panni
Pfand pignus kichlas
Pfad/Fußmahl/ Halla aſſeme
Pfaw Pâwi
Pfeffer pipper
Pfefferkuch Meſſileib/a
Pfeil Nŏhlawarb/o
Pfeiler piler
Pfenning Teng/a
Pferd Hobbene
Pforthe Werra
Pflug Adur/a
Pflantze Lohm/a
pflantzen iſtutama
Pfoſt poſtis pith/a
Pfütze Lump
Pfund Nagl/a
piſſen kuſſuma
Plage Wigga/Hedda
plahn welja
Platz Aſſeme
Plŏtze Gergk/e
plaudern hŏrrima
plündern riſema
pocken ſuhreſtelma

Pocken

Pocken Herne tõbbe
Pôle pohla/ Leitte
Posse Nalli/ a
Pott padda
prächtig kõssata
pralen tühu pajatama
Prahm parw/ a
prassen hähwtma/ a
Psalm Kaul/ o
Prügel Wäsa
predigen Jüttust ütelma
preisen kitma/ a
Pulver püssi Rocht/ u

Q

Quaal Wallu
Qualm Tosso
Quappe Lutz/ a
Quelle Letti
questen pessema
Quast Wicht/ u

R

Rabe Kârn/ e
Rache Wasso/ u
rächen massama
Rahre arteria, Lõhri
Raht Consilium, Nõuw/ o
Raht Senatus Raht/ e
Rappe must Hobbene
rasten/ ruhen/ hingema
Ratt Rattas
Rauch fumo Sauw/ o
rauch piloso karwane
Raum Wah
Raupe Nardick/ Narda
rauschen kerrisema
Rebe Winapuh ossa
recken sich ringutama
recken in die Längde/ winnitama
Recht Jus kohus
Unrecht ällekohus
reden könnelma/ e
Rede Oratio Jüttus
Regen pluvia Weheme/ e
Regenboge Wickakar/ e
regenen saddama wehem
regieren wallitsema

Rehe

Rehe Mötzwohu
Rehme Jhhene
reiben hõhrema
reich Rickas
Reichthumb Rickas/ Rõum/ Warra
reiff maturus kützetut
Reiff funis kewte/ e
item, kabbal
Reiff pruina Hall/ e
reige Rega hõlas
rein Nominaliter, puchtas
rein Adverb. puhas
reinigen puhastama
unrein subst. Roya
reisen seitma/ a
Reise Teh
Reiß furculus Wõssu
reissen kackma/ a
reiten Rattassel seitma
rennen lauffen/ jõsema
retten pähstma/ a
Rettig Ruttikas
Reuter Rätel/ e
Reuse Wõrd/ o
Reußland Wennemah
rewen pœnitére kahjetzema
riechen Neut. haisuma
riechen Act. haistama
richten sundima
Rigel Wõlli/ Telg
Rinde kõr/ e
Rind Fleisch Lõppra Leha
Ring, Sõrmuß/ e
ringen matelma
Rinne Rõnni
Ritze Lahhe
Rogken Rükki
item Rõa
Rock Gergk/ e
Rõgen Warja
rollen weritama
rõh/ ungar/ tohras/ kützmata
Rohr/ Büchse/ püsse
Rohr arundo pilliroh
roht werriw/ a
Roß/ Pferd/ Hobbene
Rose Roseninni
Rost ærugo Rost/ e
Röste

Röſte Röſti
Rotz Nölgk.
Rübe Nackr/o
Rügge Selg/e
zu rücke taggaſe
Ruder Nöll/a
rudern ſouwama
ruffen clamare heickama
ruffen/ vocare kutzma/u
ruhen hingama
rühmen kitma/a
rühren movere, likutama
rühren/ attingere, putma/u
Ruthe Witz/a

S

Saal Tuba/Tarve
Saat Sémne
Sabbath Hingemisse Päiw/ Pöha päiw
Sache Assi/a
ſachte/ mählig/ hilja/ taſſa
Sack. Koti/e.
Saffran Sappran
Safft Jmma
Sage Serra Gaſe
ſagen dicere üttelma
Salbe Salw/e
Saltz Sóla
Sámen Sémne
ſamlen koggo pañema. Item koggo wótma
Ité koggo korſama
Sand Liwa
Sarck Kólſe Kirſt/o
ſatt ſatur ſönus
Sattel Sadoel/a
ſauber vide rein
ſaugen immema
ſáugen lactare immetama
Saum Palliſtus
ſaur happe/hapne
ſauſen kummama
Saurteig Juretuß
Saw Sigga
ſáuge Saw Jmmis
Schaaff Lambas
ſchaben kabizema
Schachtel Karpekeñe

N Scha-

Schade Kahj/ u Wigga
ſchaffen kette ſatma
ſchaffen Creare lôma
Schafft Kuwas
Schall Helle
Schale Kale
Schalck Pilkaja
ſchalig Bier hingenu Ollôr
Scham Hebbeduß/ e
ſchämen hebbenema
Schande Nár/ o
Schantze Kantze
ſcharren riwuma
ſcharff acutus, terraw a/
ſcharff/ ſpitz/ waiw/ a
ſcherffen higgoma
Schatte Warjo
Schatz Nöuw/ o
Schauffel Lapja
ſchaulen pêſun kewma
Schaum Watt/ o
ſchawen kajema
ſchebig kernane
Schede vagina Kuppa
ſcheel köwro/ koro kajema
Scheffel Wack/ a
Scheibe Tellorick
Knie Scheibe Pölwo Kêr
ſcheiden activè lahetama
ſcheiden Neut. lachkma
Schein Paiſtus
Mondſchein Kuhwall/ u
Scheiſſen ßitma/ a
ſchele Cortex Kôr/ e
ſchelen koritama
Schelle/ Cimbel, Kuhljus/ Kellakenne
Schelm Herritz
ſchelten ſeumama
ſchencken donare, kinckma/ e
Schenckel Raiß/ a
Schere Kêre
ſcheren püggema
ſcherbel paa tück
Scherz Nalli/ a

ſchewen

ſchewen Activè hitmutama
ſchieben touwkma
ſchieſſen laſkma/e
Schiff Häki
Item Laiw/a
Item Annumb/e.
Schilffgraß Luchthaino
Schiffpfund Pörkopund/a
Schimpff Hebbe
ſchinden nülgema
Schimmel Halli/a
ſchirmen kaitzma
ſchlachten tappema
Schlacht prælium Tapplus
Schlächter Lehaneck
ſchlaffen maggama
ſchlagen löma
Schlagge Redſa
ſchlaggig Wetter redſane Ilm
ſchlamiger Ort Sôthi
Schlange ßiwck/o
ſchlecht/eben/ taſſa
Schleeff Kulp/e
Schley Linnas
Schleim Laim/a
ſchlemmen huckama/. nêima/a
ſchlepffen weddama
ſchleunig heckizelt
ſchlim/böſe/ kurri
ſchlieſſen kiñi pañema
ſchlingen vorare nêlma/e
Schlinge funda Kêl/a
ſchlipfferig/glat/nilp/e
Schlitte Sán/e
Schloß Sera Tabba
Schloß arx Lin/a
ſchlummern ßuikma/e
Schlund Kurck/e
Schlüſſel Wötme
ſchmah tiggo/teo
Schmacht/ fomes, Nelg/e
Schmack/ guſtus, Maggo
ſchmaden pölgma
ſchmal pêne
Schmaltz Raſw/a

Schmant Pimepähline
ſchmecken maitzma
ſchmeltzen ſullama
Schmertz Haigk/Haigus
ſchmettern müddas lüwa
Schmid Rawdſepp
ſchmieden zaggama
ſchmieren woidma
ſchmuck kaunis
ſchmücken ähhitama
ſchmutzen rüchkema
ſchnaben nenne
ſchnappen mit dem Munde hauckma/a
ſchnarchen nöreſkma
ſchnattern lobbiſema
ſchnauben noiſema
ſchnauben emungere nûſkma
Schnee Lummi
Schnecke limax, Zeatiggo
Schnepffe Röarähk/e
ſchnelle heckelinne
ſchneiden leickama
ſchneyen ſaddama
Schnuppe Nuhhu
Schnur Nörick/o
Schnur mirus Hinni
ſchockelen hölliſema
Schoden Köddra
Schollen Matia Kalla
ſchön illus/a
ſchonen armutama
ſchöpffen ammutama
Schoß Cenſus, Tatzi
Schôß gremiũ Öſk/e
ſchrecken Neut. heitma
ſchreiben kirjotama
ſchreyen tennitama
Item kiſſendama
Schritt paſſus Samm/o
Schue Keng/e
Schule Köli
Schuld Wolla
ſchüldig wölgo
ſchülfferen Neut. lappema
Schultze Lubias
Schulter Ölk/a
Schulterblatt ollaluh

Zwi-

zwischen den Schultern picht/ o
schummer hemmer das Schummere Hemmerick
schünden/reitzen/ tsütsitama
Schuppe Sôm/ à
Schurtz Pöll/ e
Schuster Kengsepp
Schüssel Liuwd/ a
schütten kallama
schützen kaitzma
schwach nörck/ e
Schwad Wâl/ u
Schwager/ qui uxoris duxit Sororem Kellus
Schwager affinis Lang/ u
Schwalbe Pähsteliñe
Schwan Olor, Luick
schwangk adj. painus
schwanger hendas
Schwantz Hant/ a
schwartz must/ a
schwechen
Schweden Rôtzimah
schweer löwla
Item rask/ e
Schwefel Peñißitt/ a
schweigen wait ollema
Schwein Zigga
Schweiß Siggi
Schwelle Oberschwelle/ üllemb Pîth/ a
Vnterschwelle/ allem Pith
schwellen paissuma
Schwere ulcꝰ, Paiß/ e
schweren jurare, wannuma
Schwerdt Möhk/ a
Schwester Sössar/ a
Schwiger-Sohn Wöuw/ e
schimmen Oama
schwinden/ vergehen/ häwema
schwul Soje
Schwur/ Eid/ Wannuck
See Stagnum Jerv/ e
Seele Hing/ e

Seelzügen Kitzisema
seen külmama
Segen Õnne
sehen neggema
Seide Sîde
Seiffe Sêpi
seyen colare kurnama
Seil funis Kewts
Seite latus Külg/e
aussenseite nõlb/a
Innenseite Kolgk/a
seiten tides kêle
selbst esi
seltzam Harw/a
Semmel Säi/e
senden lähatama
Senff Sinnip/e
sengen kõrpama
Sense Wickat/i
setzen pannema
Seuche wigga/ hedda
seufftzen puchkma/u
Seule Palk/e
seumen wibema
sieben septem seitzi
Sichel Zirp/e
sicher peljematta
Sieb Sõgla
sieden fervere kêma
Sieg Wõimus
Silber Hõbbe/a
Sinn Mêl/e
sincken Waoma
singen laulama
sitzen istma/u
Sitte mos Kombe/
Kohus
Sode cespes Turwas
Sohn Poik/a
Sold Palck/a
Sole calx Talla
sollen piddama
solch talis, nisuggune
item nisarnane
Sommer Suwi
sondern enge
sõhnen / versõhnen/
leppitama
Sonne Päiw/a/ Päi-
walick
Sorge Hõle
item Murre
Sõhd pureus Kaiw/o
spaltē Neut. lachkma/e
Spann

Spann Pani/e
Spanne/ ſpithama, Waſſa
ſpannen an/ ette pannema
Sparren auffm Hauſe/ Pärt
ſpäte ſerò hilda
ſpatzieren ümberkönd=ma
Speck von Schwein/ Zigga Leha
Specht Hähhene
Speichel Sülg/e
ſpeiche im Rade köddar
ſpeyen ſpuere ſülgma
ſpeyen vomere oſſendama
Speiſe Ruwa
Sperling Warblane
ſpeiſen rawizema
ſperber kerck/e
ſpielen mengema
Spieß Odda
ſpilden huckutama
Spille Kiſtawars
ſpinnen köderma/e
Spinne Hermleine
ſpitze mucro otz/a.
ſpitzig watb/a
Splitter Pind/u
Spohn aſſula Lahſt/e
Spore Kond/u
ſpotten/ nachſpotten/ oppelma
Spott Opplus
ſpotten illudere oſſetellema
Sprach Kel/a
ſprechen pajatama
ſpreiten laotama
ſprenckel ritzick/e
ſprengen ſippotama
ſprew hagganit
Sprichwort wanna Sönna
ſpringen karchma
ſproſſe ſurculus wöſſu
ſprotle reddala watb/o
ſprützen heitma Wette
ſpülen huchtma/e
Stab Kepp/e
Stadt Lin/a
ſtaffieren ähhitama

Stahl Würck/ e
Stall/ Equile, Talli
Viehſtall Laut/ a
Schweineſtall Hea-
laut
Schaffſtall Lamba-
laut
Stamm tribus Gug-
guharra
ſtampffen ſurrutama
ſtarck kurri haiſus
Stand Saiſſuß
ſtarck kang/ e
Item kõwwa
ſtaten/ geſtaten/ lubba
andma
ſtatlich turræte
Staub Tolm/ o
ſtaude pahumb
ſtäupen peſſema
ſtauwen kindi pañema
ſtechen piſtma
Steg Purd/ u
ſtehen ſaiſma
ſtehlen warraſtama
ſtehnen õckama
ſteiff kange
ſteigen aſtma
Steig/ Fußſteig/ Te
Radda
Item Jälgte
Steigbügel Jallus
Stein Kiwi
ſterben kõlma/ e
Stärcke juvẽca õw/ a
ſtewren kõlma
Stieff-Vater Iſſack
Stieff-Mutter Emack
Stieff-Sohn Pojand
Stieff-Tochter Tüt-
tarind
Stieffel Sabas/ a
Stiel Wars/ e
Item kuhwas
Stier Pullekenne
Stimme Hähle
Stock puh/ Wäſa
Stirn frons Otza
ſtoſſen Touwkma
Stoppeln Oli
ſtraffen nuchtelma
Strand Rand/ a
Strang kewto
Straſſe Via, kaut

ſtrauch

Strauch Sakko
ſtrauchelnkumaſtama
ſtreben perran ſaiſma
Streichbeer Pallo Marja
ſtreichen-lachkma/e
ſtreime palm/e
ſtreiten matelma
ſtrenge kange
Strenſe Hobbo
ſtrewen pillama
Striegel Hobboſe Jugga
Stroh Oli/e
Langſtroh/Bundſtroh Napp/e
Kurtzſtroh puddi Oli
Strohalm Kötz/e
Strohm Jögge
Strömling Reim/e
ſuchen otzma/a
Sumpff Lump/e
Sünde Patt/u
Suppe Lêm/e
ſüſſe maggus/a

T

Tacht Künala Lang
tadeln teotama
Tag Päiw/a
Tallig Raſw/a
Taſche Kallohe
Tater Tatter
taub kurre
Taube Tuiwe
Feld-Taube Hütt/e
Turteltaube Metz tuiwi
tauchen kaſima
tauffen riſima/i
taugen kölbama
tauſend tohat
tauſchen wahhetama
Thauw Kaſt/o
Teer Törwas
Teich Taitzna
Teich piſcina Dick/e
Teutſcher Saxe
Teuffel Kurrät
Item Hei
Item Judas
tewr kallis
Thâl Orgk/o
Theil Oſſa
theilen jaggama

Theller Tallörick
Thür Ysse
Item Lebbi
tichten möttelma erra
tieff süwwa
Thier Ellaja
tilgen/ außrotten/ hä-
wutama erra
Item kaotama erra
Tindte Tümma
Tisch Lawd/ a
Tochter Tüttar/ a
Todt Surm/ a
Todter Kôlja
Totter werrew Muña
Tohle monedula,
Hacki
Tohr Werra
Tonne Pütt/ o
toll haugk/ e
Torff Turbas
trachtē nöuwandama
trachtig tîn/ a
tragen kandma
Tranck Jôke
Trähne Silma Wessi
Trapffe Jalg/ Jalla
asseme
Traube Yaugk
Traum Unne
trawen uskma/ u
Treber Rabba
Trechter Trechter/
Wallim/ i
tredten söckama
treffen putma/ u
trefflich üppris
Trembse Röa ninni
trennen lahetama erra
Treppe Reppe
treten astma
Trew Truw
trieffen silckma/ u
triegen pettma
trincken Jôma
Troch/ mactra, Höchk
e/
Troch Kumm/ Ruhhe
Trohn Trôn/ e
Tromel Rumm/ e
Tromete Passûn/ a
Tropffen Püssar/ a
Item Silk
Trost Trôst/ Röhm/ a
trotzen süreſtelma
trübe

trübe püttel/e
Trübſahl Ocht/u
Trug fraus Dettus
trucken kuiwa
Trunck / hauſtus, Söhm/o
truncken ſöbnus
Tuch / Leinen-Tuch/ Rette
Tuch/Gewandt/Kallewi
Tüffel Tüppei/e
tügen kölbama
tuncken kaſtma
Turm Törn/i
Turmesſpitze Pinna.

V

Vaß Wâti
Vater Iſſa
Vaterbruder Lella
Vaterſchweſter Zödſi
Groß-Vater Vnnu Iſſa
übel kurri
überdrüſſig ſeyn tüljaſtama
verachen Teotama
verarmen Santis minnema
verbannen Banni pannema
verbergen keckma/e
verbieten kelma/e
verdammen hucka pannema
verdawen ſedma erra
verehren kinckma/e
vereiffert werden wihaſtelma
vereinigen leppitama erra
verendern töiſis teggema
verfehren Neut. heitma erra
verfolgen perrankiwſama
verfluchen Nedma erra
vergönnen lubba andma
vergeben andis andma
vergelten maſſama
vergeſſē vnetama erra
verheiſſen towutama

vergüt-

vergülden ullesawwo-
ma Kulla kah
verlangen iggazema
verleugnē saljama erra
verlierē kadduma erra
verloben/ desponsare,
kichlama
vermanen mannizema
vermahlen mahlima
Vernunfft Moistuß
verrathē petma erra/a
verstehen moistma
versuchen kajema
versagen kêlma
versamlen koggotama
verwahrē pañema erra
Item tallalle pannema
Verwanter Höim/ o
verweisen ette heitma
verweilen wîbema
verwüstē kaotama erra
Item tuhjas teggema
verzagen
verzeihē perrale jetma
Vfer Rand/ a
Vhr Tunni Kella
Vieh/Rindvieh Töp-
pras

Vieh jumentū Weitzi
viel palju
ümbher ümber
ümbweg köwwar te
vnlängst ammo
Vnfall Kurjus
Vnglück önnetuß
Item Willizus
ungern üllemêleta
Vngeziefer
Vogel Zick/ o
voll tewd/ e
Item tews
Volck Rahgwas
vollenden otza wima
Vrlaub Lubba
Vrsach Süh/ Wigga
Vrsprung Algminne
Vrtel Kochto Sönna.

W

Waaren Mereces
Kaup/ a
wacker/ wach/ wirck
Item ussine
wachen walwama
Erwachen Onnest
erra sâma
Wachol-

Wacholder [illegible]
Wachs Wahhi (puh
wachſen kaſwama
wachten kaitzma
Wachtel Watwalla
Wade / retis genus,
Wörck / o
Waffen Sõdda Riſt / e
Wage curro Rattaſſit
Kutſch-Wage Teld / a
Wage libra, Kål / a
waggelen hõljama
wahr tõhſt
Warheit Tõtte (ma
währen / manere, ſaiß-
Wäiſe waine Katz
Wallach Rûn / e
Wald Mõtz / a
walten wallizema
wältzen weritama
Wambs Wammus
wangar Brodt natzick
Leib / a
Wange Backe lauck / a
Wand Saina
wandeln kewma
wancken katzpitti
mõttelma
Wantze / Wandlauß /
Luttick / a
warm lemmi, ſohia.
wärmen päſitama, ſoie
warnen warritama
warten ohtma
waſchen mõſkma / u, peſſe
Waſſer Weſſi
weben kuddoma
Weber Kangr / o
wecken erratama ülles
Weg Te
wegen Neut. weddama
wegẽ Act. kålma / libra
Item mõhtma
weg / davon / erra
Wegke Gâya
weh haick / e (jama
wehlen / erwehlen / kor-
wehen puchkma / u,
wehnẽ / meinẽ / tundma,
Item nuhlma / e,
wehren ſich waſto wõt-
Weib Nain / e (ma
weich pehäme,
weich / dünne vom
Waſſer licke
wei-

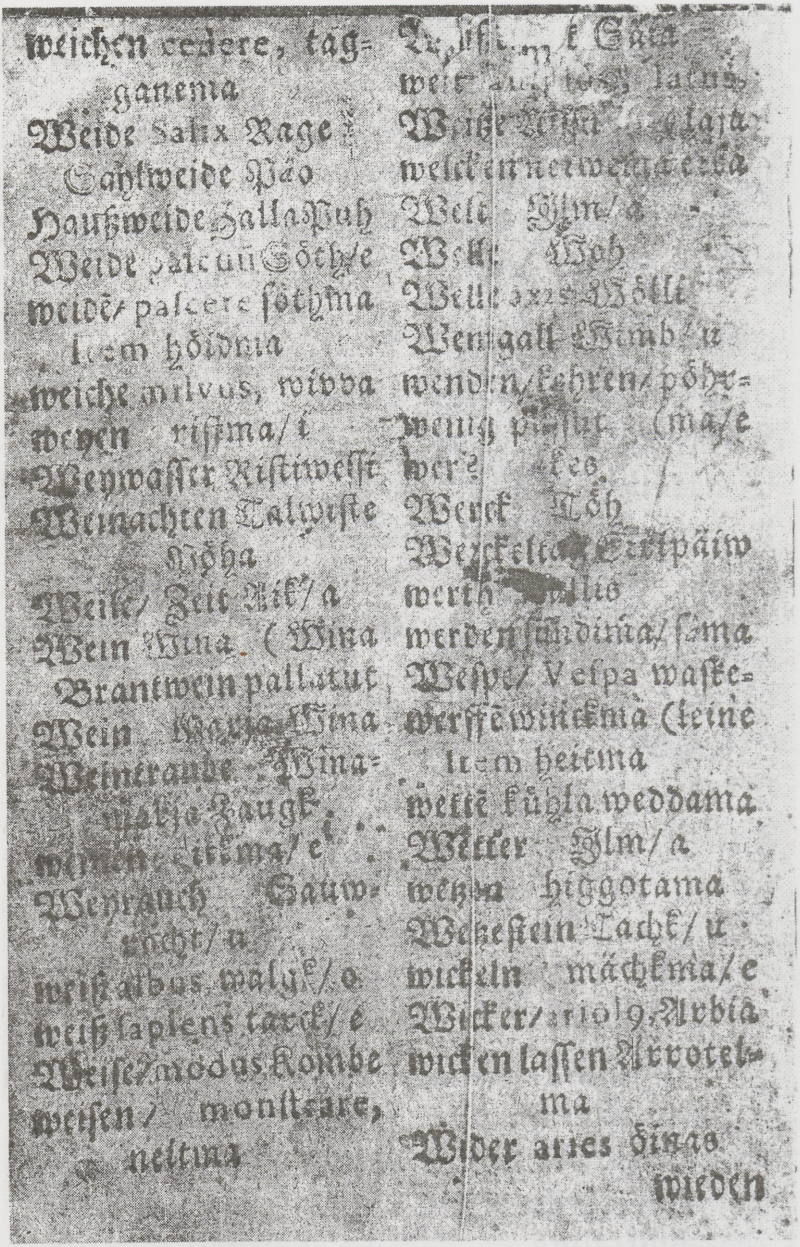

weichen cedere, tag-
ganema
Weide Salix Rage
Sahlweide Päo
Haußweide Halla Puh
Weide pascuū Söth/e
weidē/ pascere söthma
Item höidma
weiche milvus, wivva
weyen ristma/i
Weywasser Ristiwessi
Weinachten Talwiste
Nöha
Weile/ Zeit Aik/a
Wein Wina (Wina
Brantwein pallatut
Wein Maria Wina
Weintraube Wina-
maria Laugk
weinen eitkma/e
Weyrauch Sauw-
racht/u
weiß albus, walgk/o
weiß sapiens tarck/e
Weise/ modus Kombe
weisen/ monstrare,
neitma

[illegible] Säia
weit [illegible] latus
Weitze [illegible] laja
welcken neiwema erka
Welt Ilm/a
Welle Woh
Welle axis Wölli
Wenigall Wimb/u
wenden/ kehren/ pöhr-
wenig [illegible] (ma/e
wer? kes
Werck Töh
Werckeltag Erkipäiw
werth [illegible]llis
werden sündima/ sama
Wespe/ Vespa waske-
werffē winckma (leine
Item heitma
wettē kühla weddama
Wetter Ilm/a
wetzen higgotama
Wetzestein Tachk/u
wickeln mächkma/e
Wicker/ ariolo, Arbia
wicken lassen Arrotel-
ma
Wider aries öinas
wieden

GRAMMATIKAS ESINEVATE EESTI SÕNADE INDEKS

Marju Lepajõe

Järgnev Gutslaffi sõnaindeks fikseerib kõik grammatikas (*resp.* selle säilinud osas) esinevad eesti sõnad. Number artikkelsõna järel viitab selle raamatu leheküljel. *h*-tähe likviidsuse tõttu pole teda iseseisvaks häälikuks loetud ning *h*-ga algavad sõnad on järjestatud vastavalt talle järgnevale häälikule.

Et hõlbustada indeksi kasutamist tänapäeva lugeja jaoks, on artikkelsõnad esitatud nüüdisajastatud ortograafias, niivõrd kui see on võimalik, ilma et algne tõenäoline foneetiline vorm kaduma läheks. Kui sõna esineb kahel ortograafilisel kujul, on püütud fikseerida mõlemad, näit. annab Gutslaff 'valu' vasteks *Haigk* ja 'häda' vasteks *haick*, sõnastikus on nad leida *hai(g)k* all. Kui sõna vormid on raskesti ühitatavad, antakse nad järjestikku, näit. *joos(se)ma, joossma*. Sulge on kasutatud ka siis, kui rekonstrueeritav vorm on kaheldav.

Liitsõnad on esitatud tänapäevasel kujul, näit. *Abbi Ello = abielo*. Liitsõnad ja sõnaühendid leiab lugeja mõlema komponendi alt.

Raskemini äratuntavate sõnade puhul on sõnastikku liidetud tänapäevane sõnavorm (kui see esineb), mille juures viidatakse Gutslaffil esinevale vormile. Kuivõrd aga tuntus ja mittetuntus on liiga subjektiivsed, pidevalt muutuvad kategooriad, ei ole seda läbi viidud täielikult, vaid üksnes n.-ö. tuumsõnavara puhul, sest vastastikune viitamine oleks kasvatanud sõnastiku mahu ehk kahekordsekski. On peetud mõõdapääsmatuks eeldada lugejalt mõnesuguseid teadmisi Lõuna-Eesti keelest, mistõttu on ära jäetud siseviited ka sõnade puhul, nagu näit. *tsiga*.

haaba 207
aajastaik 220
haaki 235
haarma 216
aasta vt. aajastaik
habakala 208
habe vt. habne
abi 219
abielo 211
abikaas 211
habne 207
adr 230
aed vt. aid
aeg vt. aik
haeki 242
aevastama vt. aiva tegema
aevastus vt. aiv
haganiit 239
hagia 220
hago 40, 70, 227
ahas vt. ahne
ahastuss 206
ahel vt. ahila
aher vt. ahtr
ahila 221
ahju 229
hahk 216
ahne 212
ahnus 215
ahtr 220
ahven vt ahvonek
ahvonek 207
aid 214
ussaid 215
hai(g)k 236, 245
haigus 236
aik 40, 56, 246
moont aika 172
aajastaik 220
launaik 227
söömaik 226
haike 229
haikutelema 219
haila 234
hain(a) 216, 219
vesihaino 227
hainokaask 219
ainus 211
haisema vt. haisuma
haisitama 232
haiss 215
haisuma 232
haisus 240
kuri haisus 240
haisutama vt. haisitama
aiv 229
aiva tegema 229
ajama 220
ajo 215
hakk 226
hakk (lind) vt. haeki
hakkama vt. nakkama
akne 52, 66, 213
hako 70, 241
alandama 210, 229
alandus 210
hala puu 246
alase 206
alast(e) 209, 228
alav 217
halb vt. alv
hale 220
aleev 213
alem 237
halestama 220
algma 206

algmine 244
haljas 216
haljastama 32
hall 232
hall vt. haila
alla paneme 204
hallatama 32, 216
halli 235
halpak 225
altar 206
aluss 216
alustama 216
alv 215, 229
hame 218
am(m)it 206
ammo 244
ammutama 236
ande 214
andis andma 243
andma 90, 192, s 113
  andis andma 243
  luba andma 240, 243
  nõuvandama 242
hangk 217
hango 206
angrias 206
angripist 226
hani 54, 214
  hani isaken 214
hant 237
anumb 212, 235
haoteht 227
happa 182
happe 233
hara 214
arb 228
arbia 246
hari 210
harje 218, vt. ka hari
arm vt. arb
arm 56, 74, 80, 225
harm 216
armas 58
armokene 74
armolik 80
armolikult 172
armoline 52, 80
armutama 236
harog 218
arotelma 246
arst 198, 206
harv 211, 238
arvama 198
harvaste 172
aseme 230
  jala aseme 230
(h)asi 210, 215, 233
  salaasi 215
  tühu asi 211
astma 184, 240, 242
asutama 216
haug 218, 242
haugas vt. haugs
haugs 217
haukma ('haukuma') 207
haukma ('haukama') 236
haukutelema 225
auv 40, 60, 211
hauvdama 209
auvus 58, 211
avama 229
havd 216, 219
  pörkohavd 218
avitama 218

ban(n)i panema 243
bikken 207
boodi 209

Christus 190

Dartu 196, 200, 202
diik 241
dunkel 209

ea 220
eales 172
  ei eales 229
hebe 235
hebedus 234
hebenema 234
heda 212, 215, 229, 230, 238
een 180
ees vt. een
eesimene 88
eest 180
efardama 210
egamees 90
egapäiv 172
egla 211
eheris 213
ehk vt. ähk
ei 174, 229
  ei eales 229
  ei kedakit 229
  ei kohenekit 229
  ei oht 229
hei 241
eia 182
heikama 233
eila 40, 172
  üleeila 172
hein vt. hain
heinakask vt. hainokaask
heitlik 218
heitma 212, 239, 246
  ette heitma 244
  heitma era 243
heitma ('heituma') 236
heitsma 209
heituma vt. heitma (236)
hekeline 80, 236
hekitselt 235
eksima vt. hessuma
elaja 192, 242
elama 106, 224
hele 218, 234
hele ('heli') 222, 224
helestama 222, 224
heli vt. hele
helisema 222, 224
helistama vt. helestama
helm 223
elo 224
  abielo 211
ema 228
  ristiema 230
emak 240
emand 213
hemer 237
hemerik 237
emm 226
hemme 228
enambast 176
hend 180
enda vt. hendas
hendas 92, 96, 198, 237
enese 96
hengama 208
enge 182, 206, 238
engel 212

era 170, 174, 204, 227, 242, 243, 244, 245
erale 176
eranis 176
eratama üles 245
eri 210
herilane vt. höraleine
eripäiv 246
herits 188, 209, 234
erjama 210
herje 229
hermleine 239
hern 212
herne töbe 231
hernes vt. hern
herni 213
esi 92, 96, 192, 220, 238
esieranis 176
esimalt 174
esimene vt. eesimene
hessuma 213, 220
estelma 211
et 114, 124–128, 136–140, 148–152, 160–164, 174, 182
etepiti 172
etikas 212
ette 180
ette heitma 244
ettepanem 82
ette panema 239
ette paneme 82

gerisema 228

iga 206, vt. ka ea
igamees vt. egamees
iga päev vt. egapäiv
igas 172
igatsema 244
igav 212
igavene vt. igav
igavest 172
higi 237
higoma 234
higotama 246
ihene 232
ihkma 214
ihu 224
ihuma vt. higotama
hiir 213, 226
hiirekakk 212
hilda 239
hilja 80, 174
hilja ('aeglaselt') 172, 233
hiljalik 80
hiljalikult 172
hiljokest 174
ilm 235, 246
kandma ilmale 214
ilma 180, 229
ilus 236
ilves vt. ilvisk
ilvisk 225
ima 233
ime 182
imema 233
imetama 233
im(m)is 233
himo 225
hing 237
hingama s 131, vt. ka hingema
ingel vt. engel
hingema 231
hingemise päiv 232
hinganu oloot 234
inimine 52, 186, 188, 194, 227

ristiinimini 210
hirm 216
hirmutama 235
hirs(s) 38, 44, 54, 60, 207
isa 72, 182, 188, 194, 243
ristiisa 230
unu isa 243
isak 240
isaken 214
isamaa 218
isand 78, 190
kirk(o)isand 78, 230
liina isand 78
pääliina isand 78
raati isand 78
ise vt. esi
iseäranis vt. esieranis
is(s)and 56, 62, 64, 66, 76, 190, 194, 218
istma 224, 238
istutama 230
isu 220
itkma 246
hiuvs 217
hiuvse palmiko 226

Jaan 194
jagama 241
jahetama 212, 223
jaho 226
jahotama 226
jahutama vt. jahetama
jakk 207
jala aseme 230, 242
jalatalla 213
jalg 54, 62, 190, 214, 242
jalgtee 240
jalus 240
janu 211
jekk 219, 228
jem(m)e 210, 216
jenis 217
jerv 237
jerve ruhe 220
jetma 224
perale jetma 244
johataja 227
raha johataja 227
johatama 225
johtma 168, 207
joobnus 243
jook vt. jooke
jooke 82, 242
jooksma vt. joos(se)ma
jooma 82, 110, 116, 242
joos(se)ma, joossma 224, 232
judas 241
juhatama vt. johatama
julk 221
jumal 48, 56, 60, 64, 66, 190, 194, 196, 204, 216
jumala eest vt. jumaleest
jumala vits 230
jumaleest 176
junkr 220
juudas vt. judas
juudaline 220
juuretus 233
jõhv vt. jäuvd
jäme vt. jem(m)e
jänes vt. jenis
järv vt. jerv
jätma vt. jetma
jäuvd 217
jää 211
Maria Jää 206

jääma 208, 217
jöge 207, 241
jövdma 222
jütt 220
jüttus 231
  tühu jüttus 212
  jüttust üttelma 231

ka 180
kaa 80, 188, 244
kaabitsema 233
kaal 245
kaala 217
  kangekaalaka 228
ka(a)le 234
kaalma 245
kaan 180
kaar 217
kaarn 38, 231
kaase 210
kabak 223
kabal 74, 207, 210, 232
kabalik 56, 74, 207
kabalikene 74
kabja 219
kadakpuu 245
kaduma era 244
kael vt. kaala
kaer vt. kaar
kaevama vt. kaivuma
kahare 223
kahj 234
kahjetsema 232
kaibama 222
kainla 206
kaitsma 235, 237, 245
kaiv 209, 238
kaivuma, kaivoma 100, 116, 216
kajaja 227
kajakas vt. kajaja
kajema 174, s 132, 244
  kooro kajema 234
  kövro kajema 234
kakk 212
kakma 232
kaks vt. kats
kala 52, 60, 62, 213
  habakala 208
  lahekala 223
  Maria kala 236
kalaluu 216
kalevi 243
kalge 217
kalithe 241
kallama 237
kallis 58, 64, 222, 241, 246
kalliskivi 211
kaltsi 219
kambits 222
kamm 221
kana 218, 219
  karpekana 233
  nurmakana 219
  Saksemaa kana 220
kanap 218
kanarik 32
kandal 217
kandma 242
  kandma ilmale 214
kang(e) 240, 241
kangekaalaka 228
kangr 58, 76, 78, 245
kanne 221
kannel vt. kandal
kants 209
kantse 234

kaotama era 242, 244
kapust 222
karakaro 211
kargama vt. karhma
karhma 220, 239
kari 218
karikas vt. kar(r)its
karjelaine 227
karjepoiss 78
karjuss 219
karman 208
karo 207
karol 78
karpekana 233
kar(r)its 207, 221
karv 38, 212, 217
karvane 231
kas 114, 124, 174, 190
kasin 221
kasjak 230
kasjuksepp 223
kassi 221
kassiköö kauniköö 182
kast 241
kastma 213, 222, 229, 241, 243
kasukas vt. kasjak
kasva 207
kasvama 245
kasvandik 56
kasvo 216
katel 221
katessa 58, 84, 86, 88
katessas 58, 88
katikesje 90
katma 210
kats 84, 86, 88, 90
kats kolmandkümment 86
katskörd 172
katskümment 86, 88
katspiti mötelma 245
katssada 86
katstöistkümment 84
katstöistkümnes 88
katus(s) 58, 210
kaugel vt. kauven
kaunis 213, 220, 236
kaup 217, 244
kaupelma 221
kaut 240
kauven 180
kav(v)al 212, 225
ke 92, 94, 190
kebarik 212
kebjas 224
kedarik 32, 218
[keegi] kedakit vt. ei kedakit
keel 235, 239
keela 212
keele 238
keelma 219, 240, 243, 244
keema 104, 238
keer 234
  pölvo keer 234
keere 234
keetma 222
keik 70, 72, 176, 192, 194, 206
keiser 221
kekma 243
kella 216
  tunni kella 244
  kellakene 234
keller 221
  kelri poiss 78
kel(l)us 237
kem(m)e 215
keng 76, 236

kengsepp 76, 237
kepp 239
kere 222
kerisema 222, 231
kerjama 208
kerk 239
kern 216
kernane 234
kerp 209, 213
kes 92, 94, 246
kesi 42, 54, 217, 225
  kura kesi 225
  kette saatma 234
kesi [kee: kett] ('koor') 219
kesinek 210
kesivars 206
kesk 227
kesk ('käsk') 60, 64, 208, 215
keskma, kessuda 116, 168, 194, 207, 219
keskmine 227
keskpäiv 227
kestma 210
kesv 214
kett vt. kädi
kette saatma 234
keuvma 215
keuvtma 208
keva 214
kevi 225
kevma 82, 245
  peesun kevma 234
kevts 232, 238, 240
kibe 208
kibine 213
kida 221
kiditama 223
kihla vedama vt. kühla vedama
kihlajatse 84
kihlama 84, 244
kihlas 230
kihu 227
kiisa 223
kiitma 194, 196, 225, 231, 232
kikas 217
kiko 209
kindas 62, 217
kindi 213
  kindi nakkama 222
  kinni panema 235, 240
  kindi võtma 212
kinkma 234, 243
kinni vt. kindi
kiri 54
kirjotaja 82
kirjotama, kirjutama 82, 170, 236
kirjow 58, 210
kirkma 223
kirk(o) 178, 184, 188, 196, 200, 221
kirk(o)isand 78, 230
kirp 213
kirst 202, 221
  koolje kirst 233
kirv(e)s 58, 184, 207
kisendama 236
kistavars 239
kistma 225
kisulavd 225
kitkuma 216
kitsas 212, 215, 221
kitsisema 238
kiuvd 213
kivi 196, 198, 227, 240
  kalliskivi 211

rönikivi 221
savikivi 80, 90
vesikivi 90
kiviklint 213
kivsama 243
perankivsama 243
klaasik 216
koda 78, 218, 223
kodapooline 218
kodas 212, 214
kodonek 78, 210
kodu 196
kogo 233
kogo panema 233
kogo võtma 233
kogo korjama 233
kogodus 215
kogonis 174
kogotama 244
kogr 221
kohe 174, 176
kohenekit 170
ei kohenekit 229
kohes 174, 176
kohus 42, 62, 215, 231, 238
kohto söna 244
kolg(k) 238
kolka 221
kolkustama 222
kolm 38, 84, 86, 198
kolmand 172
kolmandalt 174
kolmas 58, 84, 88
kolmikesje 90
kolmkörd 172
kolmkümment 86, 88
kolmsada 86
kolmtöistkümment 84
kolmtöistkümnes 88
komb(e) 206, 215, 216, 238, 246
kond 239
konna 214
konna lega 214
konts 217
ko(o)hes 170, 174, 176
koohest 176
kooiv 211
kooke 223
kooli 236
koolja 233, 242
koolje kirst 233
koolma 38, 100, 240
kooma 40
koor 219, 232, 234
koorik 222
kooritama 234
koorm 56, 210, 214
kooro 234
kooro kajema 234
koossema 214
korjama 225, 245
kogo korjama 233
korjuss 220
korv 222
kosima vt. koossema
kostma 206
koti 233
kott 42
kraje 223
kressi 223
kriite 223
Kristus vt. Christus
krooni 223
kubias 236
kubu 223
kudama 222

kudoma 40, 245
kuhje 217
kui 174, 176, 182, 192
kuiva 40, 243
vt ka kooiv
kukal vt. kukr
kukr 228
kukuleine 229
kuld 54, 188, 192, 194, 244
kuldane 215
kuldpenning 90
kuldraha 80
kulk 208
kullane 52, 78
kulp 221, 235
kumama 233
kumastama 241
kumisema 222, 224
kummandagit 182
kummardama s 107
kummerdama 229
kunas 174
kuningas 78, 222
kura 225
kura kesi 225
kuraat 241
kurb 222
kuri 54, 208, 235, 240, 243
kuritöö 224
kurjast 172
kurjaste pruukma 227
kurjus 244
kurk 221, 235
kurnama 238
kurr 223
kur(r)e 241
kus 170, 174, 176, 182, vt. ka ko(o)hes
kusem 208
kusema vt. kusuma
kus(s)o 217
kust 174, 176
kusuma 230
kutsma 194, 229, 233
kuu 227
kuub 226
kuuljus 234
kuulma 168, 200, 219
kuulelma 219
kuus 86, vt. ka kuvs
kuusepuu 210
kuuval(l) 234
kuuvas 234, 240
kuuves 58, 88
kuvs 84
kõik vt. keik
kõiv vt. köuv
kõrb vt. kerp
kädi 221
käima vt. keuvma, kevma
käjemees 210
käli vt. kel(l)us
käsi vt. kesi
käändma 221, 229
köblas 217
ködar 239
köderma 239
ködra 236
köhe 223
köhendama 220
köheta 226
köho 220
köhtma 222
köis vt. keuvts
köitma vt. keuvtma
kölbama 241, 243

köllane 38, 215
köllane leeha 214
kölp 216
köndma 239
ümberköndma 239
köne 215
könelma 231
körd 52
körge 219
körgeduss 219
körgekiidetut 190
körpama 238
körralik 210
kör(r)o 209
körss 217, 241
körv 229
körvel 228
kössata 231
köte 207
köuv 208
köva 240
kövar 223, 244
köverdama 208
kövro 234
kövro kajema 234
kööki 223
kübar 58, 190, 220
kühla vedama 246
kühm 219
küla 210
külg 238
küll 174, 182
olko küll 176
külm 214, 221
külm tegema 214
külmema 214
külvama 82, 238
külvuse 82
kümmenit 86
kümment 58, 84
kümnes 58, 88
küsuma 213
küts 209
kütsma 207, 209
kütsmata 232
kütsetut 214, 232
küünal 221, 225
küünala lang 241
törvaküünal 212
küünar 58, 212
küünarapää 212
küüslauk vt. küütselook
küüts 228
küütselook 222

laadik 223
laane 211
laast 239
lahe 232
lahekala 223
lahetama 234
lahetama era 242
lahj 226
lahkma 234, 238, 241
laim 235
lainama 224
laisk 212
laiv 235
laja 209
lakma 224
lambalaut 240
lambama 212
lambas 233
lampe 224
lang 214, 237
küünala lang 241

langelõim 217
langma 212
laotama 239
lapja 234
lappema 236
lasits 218
laskma 208, 224, 235
latikas 58, 209
lats 48, 74, 221
  vainelats 245
  latselats 228
  latsi sugu 228
latsikene 74
latte 224
lauga 221
lauk 245
laul 215, 225, 231
laulama 238
launaik 227
laut 240
  lambalaut 240
  tsealaut 240
lavd 60, 209, 242
  kisulavd 225
lebi 202, 241
le(e)ha 213, 214, 232, 239
  köllane leeha 214
  tsiga leha 239
  töpra leha 232
leehav 213
leem 241
lega 214
  konna lega 214
legema 108, 216
lehanek 235
lehavõtta põha 230
lehem 223
leht 208, 224
leib 209, 222, 225, 245
  huba leib 225
  mesileib 230
  natsik leib 245
leikama 188, 217, 236
leiteline 74
leite 74, 231
leitik 74
lella 243
lemmi 245
lendama vt. linduma
len(n)ik 209
lepa 212
  lepa tilk 212
leping 209
lepitama 238
  lepitama era 243
leti 231
lete 209
leuvdma 213
ligi 180, 228
ligimine 228
liha vt. le(e)ha
liikemees 207
liikutama 208, 233
liin 178, 196, 202, 210, 235, 239
  liina isand 78
liisk 38, 225
liiva 233
likatama 219
like 245
lilje 225
lina 186, 213
  lina kiuvd 213
  vooda lina 224
linas 235
lind 74, 210
linduma 213

linnassit 226
linnokene 74
linu 213
  linureuvas 225
  linuseemne 225
lipe 224
lipp 212
liuvd 40, 228, 237
lobisema 236
lomp vt. lump
look 224
loom 213, 230
looma 224, 234
looti 223
lootma 219
lootsik 208
luba 244
  luba andma 240, 243
lubiraja 207
lubirajane 44
lubja 44, 220
lugema 225
  raamat lugema 225
luhthaino 235
luik 237
lumi 236
lump 230, 241
lunastama 225
lunti 225
lusti 225
lutik 245
luts 231
luu 207, 222
  luuliikmine 216
  luuvalu 216
  kalaluu 216
  olaluu 236
  pöseluu 221
luuits 224
luva 208
luvd 208
lõhekala vt. lahekala
lõug vt. lauga
lõunaaeg vt. launaik
läbi vt. lebi
läer 224
lähatama 238
lähemb 228
lääma 215
lääts 225
  läätsi töbe 226
löiv 225
löivi peni 225
löppema 166, 212, 228
lõpetama 166
lövla 237
lööma 82, 104, 188, 204, 235
  müdas lüüva 236
lööri 231
lööts 208
löötsma 208
lühikene 223
lüll 214

maa 78, 192, 194, 196, 212, 224, 225, 231
  isamaa 218
  Rootsimaa 237
  Saaramaa 229
  Saksemaa 220
  Soomamaa 213
  Venemaa 198, 232
maalima 226
maamees 78
maarjajää vt. Maria jää
maasike mari 212

maatelma 221, 232, 241
mado 70
magama 104, 108, 235
mago 226, 235
magonahk 220
magun 226
magus 241
maha 229
  mahapanema 204
maijas 228
maijastama 228
maitsma 222, 236
maitsus 215
maja 218
  öömaja 228
majajas 208
manitsema 244
mann 180
mant 180
mantel 226
manu 180
  manupanema 204
marda 231
mardaline 226
mardik 231
mari 207
  maasike mari 212
  vavarne mari 226
  visila mari 221
Maria jää 206
Maria kala 236
marja 213, 232
  palo marja 241
marjaviina 246
mas 176
mass 224
massama 208, 231, 243
masso 231
matma 207
mea 94
meda 40, 211, 212
meel(e) 215, 238
  meelehää 215
  meelevald 216
  ülemeeleta 229, 244
mees 74, 76, 78, 188, 215, 220, 221, 226
  meestepoolne 226
  egamees 90
  käjemees 210
  liikemees 207
  maamees 78
  menge mees 76
  peikmees 209
  peremees 218
  pillimees 76
  talomees 207
  vegimees 218
megi, mägi 42, 54, 68, 184, 196, 198, 207
mehine 208
meie 92, 96, 118–164, 192
meletama 221
meletus 215
menge mees 76
mengema 239
meri 194, 226
mersse 223
mes 94
mesileib 230
mesiline 220
meti 219
mets vt. möts
mina 32, 40, 90, 92, 96, 100, 102, 104, 108, 110, 118–164, 188–200, 220

minema/läha 104, 184, 188, 196, 198, 200, 215
  säntis minema 243
mink perast 174
min(n)i 236
mirra 227
mis 114, 168, 176
mitte 174, 229
mito 174
mitokörd 172, 174
moise 40, 64, 78, 211, 219
moisenek 78, 211
moistma 227, 244
moistuss 244
moldi 227
moont aika 172
morsi 209
muda 80
mudane 52, 80
muhk 207
muito 182
mujal 170
muld 186, 194
mulk 219, 225
mull 172
  mull kolmand 172
  mull neljand 172
muna 211
  verev muna 210, 242
munk 227
murdma 209
mure 238
muritsema 216
must 70, 72, 188, 198, 231, 237
musta 172
mägi vt. megi
mähkma 246
mödo 227
möhk 210, 242
mölembat 207
möll 233
möller 227
mörd 232
möro 208, 218
mörsi 38, 54
möskma 245
möte 215
mötelma 210, 242
  katspiti mötelma 245
möts 60, 184, 196, 210, 245
mötstuivi 241
mötsvohu 232
mötus 219
möök 237
mööt 225
möötma 227, 245
müdas lüüva 236
mügr 227
mürk 240
mür(r)us 210
mütsi 217
müüri 226

naa 94
naaber 228
naar 219, 234
naarma 223
naba 228
naer vt. naar
nagl 228, 230
nahk 218, 224
  magonahk 220
  raamato nahk 230
nain(e) 52, 62, 64, 74, 245
nakkama 206
  kindi nakkama 222

nakr 233
nali 223, 231, 234
nane 228
napp 241
narm 213
nastik 206, 230
natsik leib 245
nee 62–70, 94, 168, 190, 192, 194
needma 213
  needma era 243
neelma 235
negema 238
nego 216
neima 235
neitma 246
nelg 220, 235
neli 84, 86
nelikörd 172
nelikümment 86, 88
neljand 172
neljandalt 174
neljas 58, 88
neljikesje 90
neljikesji 90
nema 92, 94, 104, 110, 114, 118–164, 192
nenne 236
netsu 174
neutsik 68, 70, 226
neuvus 'näis' 168
neuv 'nõu' 194, vt. ka nõuv
nii 174, 176, 182
  nii kui 174, 180
niisarnane 238
niisugune 238
niitse 207
nilbastama 216
nilb, nilp 216, 235
nimi 174, 228
nimik 215
nimitama 194, 229
nimme 223
ninda 174, 194, 196
nink 180
ninni 209
  rooseninni 232
  röa ninni 242
nirk 220
nissuma 227
nohu vt. nuhu
noisema 236
noo 94
nool 208
noolavarb 230
noop 222
noor 215, 220
noorik 220
nuga 221
nuhtelma 240
nuhu 236
nulk 211
nunne 229
nurisema 209, 228
nurk 211
nurm 196, 206, 213
nurmakana 219
nuulma 245
nuuskma 236
nää 174, 220
nöal 224
nögesi 229
nögla 228
nöib 238
nölk 233
nöreskma 236

nörk 237
nötsik 213
nõuv 'anum' 217, 232, 234
nõuv 'nõuanne' 60, 231
  nõuvandama 242
nöörik 236
nügis 226
nülgema 235
nüüd 172

oama 237
hobene 52, 62, 190, 194, 230, 231, 232
  hobose tsuga 241
hobeseravd 219
hobo 40, 54, 68, 70, 241
oda 239
odank 206
offr 229
ohaja 206
ohak 210
oherit 208
ohjad vt. ohaja
o(h)se 219
oht 218, 223, 243
oht ('ühti'), vt. ei oht
hoidma 218
ojama 213
olaluu 236
oli 240, 241
olk 206, 236
olema 31, 32, 42, 100, 110, 118–134, 138–146, 150–164, 174, 176, 184–200, 225
  vait olema 237
oloot 58, 208
  hingenu oloot 234
oma 92, 96, 192, 194, 211
ombelma 228
homme vt. hoomen
onu vt. uno
oo 182
hoole 238
hoomen 172
  ülehoomen 172
hoomik 227
hoone 221
ootma 217, 245
oplus 239
oppeja 82
op(p)elma 239
oppema 80, 82, 104, 118, 170, 194, 196, 224, 225
oppemine 80
oppuse 82
orav 211
(h)org 216, 241
orgel 229
ori vt. eri
orik 208
ortt 230
osetelema 213, 239
os(s)a 230, 231, 241
ossa 207, 222
ossendama 239
ostma 221
ots(a) 209, 212, 239, 240
  otsa viima 244
otsma 241
  võla otsma 226

paa tükk 234
Paal 72
paao 246
paar 230
paari 239

paastma 212
paavi 230
pada 231
padakonna 223
padia, padja 208, 210, 223
pagama 213, 224
pagan 218
paha 220
pahandama 220
paik 229
painaja 226
painus 237
paiss 215, 237
paistm 82
paistma 82, 225
paistus 234
paisuma 237
paivata pool 229
pajatama 106, 108, 114, 116, 239
tühu pajatama 231
paju vt. paao
pakk 222
pak(k)el 218
palama 104, 166, 209
palatama 166, 246
palatut viina 209
palav 218
palavo 219
palistus 233
paljas 220
palju 174, 244
palk 208, 225, 238
palkama 227
pallekene 210
pallema 208
palm 241
palmiko 226
palo 241
palo marja 241
palvelma 208
panema 42, 198, 204, 224, 238
allapanema 204
ban(n)i panema 243
erapanema 204
ette panema 239
hukka panema 243
kindi panema 240
kinni panema 235
kogo panema 233
mahapanema 119
manupanema 204
panema era 244
päälepanema 204
sissepanema 204
tallale panema 244
tähele panema 227
us(s)epanema 204
vajelpanema 204
veljapanema 204
pani 239
panj 211
pann 42
panni 230
panusk 226
pappi 230
paramb 56, 72, 192
parambast 172
paras 72
parhilda 172
par(r)o 211
part vt. parts
parts 212
parv 231
pasha pöha 230
pask 222

pasunapuhuja 76
pasuun 242
patt 241
paukuma vt. pouvkma
pea 172, 174, 215
peene 235
peer 214
peesun kevma 234
pehäme 245
peikmees 209
peits 217
peljama 216
peljematta 238
penekoorm 226
peni 52, 54, 68, 220
  löivi peni 225
penisitt 237
peral 180
perale 180
  perale jetma 244
peralt 180
peran 180
  perankivsama 243
  peran saisma 241
perandama 212
perast 174, 180, 228
pere 216, 218
peremees 218
perenaine 218
perra 180
pertike 206
pessema 32, 118, 140–164, 194, 211, 215, 222, 231, 240
petma 214, 242, 244
Petri poik 72
pettus 243
pidama 40, 168, 198, 217, 228, 238
pigi vt. pikk
piht 237
piiler 230
piim 227
piimepääline 236
piina 230
piinama 226
piir 216
piit 230, 237
pikk 230
pikne 210
pilkaja 234
pillama 241
pil(l)anek 208
pillimees 76
pillipuhja 76
pilliroo 232
pime 213
pind 239
pinna 243
piper 230
pird 230
pistma 240
piti 180
pitk 224
poik 56, 62, 72, 190, 238
pois(s) 76, 78, 182, 220, 222, 230
  karjepoiss 78
  kelri poiss 78
  tallipoiss 78
pojand 240
pood vt. boodi
pool ('osa') 217
  paivata pool 229
pool 176, 180
poola 231
poole 180

poolest 180
pooma 218
poov 208
port 220
portojaht 220
portopääline 220
pouvkma 222
pruukma 227
  kurjaste pruukma 227
pude vt. pute
pudi 241
puhas 174, 232
puhastama 232
puhkma 208, 238, 245
puhtas 232
puhumb 210, 240
pulle 209
pullekene 240
pung 208
purd 240
pusk 38
pute 228
putma 233, 242
putr 209, 228
putsaja 212
putt 76
puttsepp 76
puu 76, 184, 188, 207, 217, 219, 240
  hala puu 246
  kadakpuu 245
  kuusepuu 210
  saarapuu 207
  tammepuu 211
  viinapuu 231
puuhmb 54
  vt. ka puhumb
puusepp 58, 76, 78
puussa 38, 219
puutuma vt. putma
põdema vt. pödama
põud vt. pöuvd
pähkn(e) 217, 229
päiv 238, 241
  egapäiv 172
  eripäiv 246
  hingemise päiv 233
  keskpäiv 227
  pöha päiv 213, 233
  tenapäiv 172
  päiva hago 227
  päival 172
päivalik 238
päk(k)er 207
pärn 227
päsitama 245
pässa 38, 210
pää 56, 64, 178, 190, 206, 217, 222
  pää teuvtma 228
pääl 180, 192
pääle 86, 88, 174, 180, 204
pääliina isand 78
päält 180
pääpöörus 217
päästelinne 237
päästma 225, 232
pödama 223
pödva 211
pöha 230, 246
  lehavötta pöha 230
  pasha pöha 230
  talviste pöha 246
pöhapäiv 213, 233
pöhi 216
pöhitsema 213

pöid 213
pöima 212, 226
pölgma 235
pöll 237
pölv 222, 224
  pölvo keer 234
pörkopund 235
pörkohavd 218
pörkus 218
pörmand 56
pörss 206
pörsas 212
pöseluu 221
pösk 206, 207
pöuvd 211
pöörma 221, 246
püdel vt. pütel
pügema 223, 234
püha vt. pöha
pühkma 212, 221
püsar 242
püsohand 210
püsut 38, 246
püsse 76, 209, 232
püssiroht 231
püssenek 76
pütel 243
pütikene 224
pütt 221, 242
püüdma 220
pü(ü)v(v) 60, 219

raad vt. raat
raage 246
ra(a)mat 184, 192, 209, 225
  raamato nahk 230
  raamat lugema 225
raasa 209
raat 231
raati isand 78
raavo 214
raba 242
raha 204, 215
  raha johataja 227
  kuldraha 80
  vaskraha 80
rahgvas 220, 244
ra(h)jo 226
rahk 220
rahov 229
rahu vt. raavo
rahvas vt. rahgvas
raip 206, 224
raiss 234
raja 44
rajama 218
ramm 207
rand 240, 244
rask 237
rasv 213, 235, 241
ratas 231
ratassit 245
rattasel seitma 232
ravane 80
ravd 76
  hobeseravd 219
  suuravd 215
ravdkübar 218
ravdreuvas 90, 217
ravdsepp, raudsepp 76, 198, 236
ravitsema 214, 239
redal 225, 239
redsa 235
redsane 235
reebes 222
reha 217

reim 241
rein 233
reiss 211, 217
rent 219
repe 242
ret(t)e 243
reuvas 80, 90, 186, 217, 222
  linureuvas 225
  ravdreuvas 90, 217
  vülloreuvas 80
riid 217
riidelma 221
Riiga (*illat.*) 196
riisema 230
riist 245
  södariist 245
riisuma vt. riisema
riivuma 234
rikas 232
rind 209
ringutama 231
rist(i) 210, 223
ristiema 230
ristiisa 230
ristiinimini 210
ristivesi 246
ristjatse 84, 221
ristma 84, 241, 246
ritsik 239
rohi vt. roht
rohk 227
roht 60, 223
  püssiroht 231
  sauvroht 246
  surmaroht 216
roode 224
rooja 232
roomama 223
rooseninni 232
roosk 230
ro(o)st 226, 232
Roots 74
Rootsimaa 237
rootseline 74
rootsik 74
ruhe 220, 223, 242
rumal 211
rumm(e) 230, 242
rusik 212
rutikas 232
ruun 245
ru(u)va 214, 222, 239
rähn vt. hähene
rääbis vt. reebes
röa 232, 242
röa ninni 242
röarääk 236
rönikivi 221
rönni 232
rösti 233
rööm 214, 242
röömus 206
rööp 225
rööpi 223
röövel 227
rühkema 236
rühkma 211
rükki 232
rüütel 232

saabas 240
saaja 219
saama 31, 32, 98, 110, 116, 118, 122, 124, 128–140, 144, 148, 152–164, 168, 194, 246
  unest era saama 244

saan 235
Saaramaa 229
saarapuu 207
saatelma 102, 213
saatma 215
  kette saatma 234
sada 84, 86, 88
sadas 88
sadam 56, 82, 217
sadama 82, 212, 231, 236
sadel 233
sagedaste 172, 229
sai vt. säi
saibas 230
saina 224, 245
saisma 240, 245
  peran saisma 241
saisuss 240
saje 233
sakse 241
sakseline 74
Saksemaa 220
  Saksemaa kana 220
saksik 74
sala 218
salaasi 215
saljama 218, 225, 229, 244
salo 54, 217
salv 221, 233
salvama 207
samla 227
samm 236
sammal vt. samla
sanna 207
sant 208
  santis minema 243
santma 208
sapp 214
sapran 233
sarapuu 217, vt. ka saarapuu
sarv 219
saun vt. sanna
sauv 231
sauvroht 246
savi 225
savikivi 80, 90
savisiuk 208
seadma vt. säätma
sean 180, 192
seast 180
see 44, 46, 88, 90, 94, 168, 174, 184, 186, 190, 192, 194, 198, 202
seedma 243
seemne 38, 233
seeperast 182
seepi 238
seerekeuvts 219
sein vt. saina
seir 221
seisma vt. saisma
seitma 232
  rattasel seitma 232
seitsi 84, 86, 238
seitsimes 58, 88
sekama 227
sekka 180
selg(e) 210, 218, 222, 224, 233
selts 215
seng 38, 208
sepp 76, 218
  kasjuksepp 223
  kengsepp 76, 237
  puttsepp 76
  puusepp 58, 76, 78
  ravdsepp 76, 198, 236

sergk 230, 232
sest 182
  sest et 182
seumama 234
sigema 215
siia 176
siide 238
siil 42, 215
siin 170, 176
siiski 182
siit 176
sikk 208
sild 209
sili 216
silipuu 223
silm 56, 190, 207, 229
silmavesi 242
sina/sa 90, 92, 96, 118–164, 168, 190, 192, 194, 196
sinine 208, 209
sinip 238
sinna 176
sipotama 239
sisalik 42, 211
sisas 42, vt. ka tsisas
sisen 180, 202
sisest 180, 202
sisse 180, 200, 202, 204
sitma 220, 234
sitokörd 172
sitt 210, 227
  penisitt 237
sivk 42, 54, 192, 235
soje 237
soo 227
soola 233
soolik 210
soom 237
soomaline 74
Soomamaa 213
soomik 74
soon 206
sooti 235
souvama 233
stsääsk 227
suga 221
sugma 221
sugu 206, 214, 215, 228
suguhara 240
suikma 235
suiskelma 207
sulama 236
sulane 52, 66, 222
sundima, sunnima 100, 116, 232
surm 56, 242
surmaroht 216
surutama 240
susi 31, 54
suu 178, 226, 227
suur 70, 78, 190, 198, 213, 216, 217
suuravd 215
suurestelma 230, 242
suvi 238
sõel vt. sögla
sõitma vt. seitma
sõtse vt. tsödsi
säi 238
säia 245, 246
sääl 170, 176
säält 176
sääsk vt. stsääsk
säätma 229
söame 228
söbar 214

söda 223
södariist 245
södavegi 218
söge 52, 208
sögla 238
söima 224
sökkama 230, 242
sölm 56, 222
söna 215, 226, 239, 244
kohto söna 244
vanasöna 239
söna viima 226
söna võtma 215
sörima 230
sörm 213
sörmuss 232
sösar 237
sööm 123
sööma 82, 110, 116, 166, 168, 204, 212
söömaaeg vt. söömaik
söömaik 226
söönus 233
sööt(e) 211, 246
söötelma 166
söötma 166, 227, 246
süda 218
südama 220, 223
sügama vt. südama
sügis vt. sügits
sügits 218
süld 221
sülg 239
sülgama 100, 239
sündima 84, 215, 246
sündjatse 84
süv(v)a 242
süü 244
ta 92, 94, 184, 188
taba 235
taga 180
tagan 180
taganema 226, 246
tagase 233
tagast 180
tahk 246
tahtma 42, 102, 104, 108, 114, 192, 194, 200, 207
taikna 241
taivas 176, 202, 219
taldrik vt. tallörik
talla 238
jalatalla 213
tallale panema 244
talli 240
tallipoiss 78
tallörik 242
talo 207
talomees 207
talviste pöha 246
tamm 210
tammepuu 211
tappema 235
taplus 235
Tartu vt. Dartu
tarbis 229
tare 184, 196, 218, 233
tark 52, 192, 222, 246
tasa 211, 233, 235
tastrik 216
tater 241
tatrik 209
tatsi 236
teadma vt teedma
tee 232, 244, 245
jalgtee 240

teedma 108
teerada 240
tegema 114, 168, 186, 188, 194, 207, 226
  aiva tegema 229
  külm tegema 214
  tuhjas tegema 244
  töisis tegema 243
tego, tigo 206, 235
teht 42, 54, 226
tei 224
teie 92, 118–164, 192
teine vt. toine, töine
tek(k)i 210
teld 245
telg 206, 232
tellorik 234
telti 216
tema 90, 92, 96, 104, 110, 114, 118–164, 188, 190, 192, 194, 198, 200
tenapäiv 172
teng 198, 230
tengo 229
tenitama 236
tenna ('tänada') 194
tenna 176
teotama 241, 243
tera 222
terav 234
terkene 223
terve 214, 218
tervetama 216
tetar 219
teuvdma 228
te(u)vs 192, 244
teuvtma 214
  pää teuvtma 228
tevd 244
tevv 60, 225
tevvu 211
tigo vt. tego
tiik vt. diik
tiin 242
tilk 211, 212, vt. ka tsilk
timook 218
timukas vt. timook
tina 208
Toffr 194
toine 84
tolm 56, 62, 240
too 90, 94
to(o)hand 88
to(o)hat 84–88, 241
tooma 31, 40, 110, 200, 209, 219
toon 172
tooras 232
toorn 243
torn vt. toorn
tosso 231
touvkma 235, 240
tovutama 200, 206, 215, 243
trehter 242
trepp vt. repe
Triin 194
troon 242
troost 242
tru(i)v 216, 242
trumm vt. rumm(e)
tsaar 78
tsagama 236
tsagema 217
tsauk 242, 246
tsealaut 240
tseatigo 236
tsiga 188, 233, 237

tsiga leha 239
tsikk 244
tsilk 242
tsilkma 242
tsirp 238
tsisas 228, vt. ka sisas
tsuga 241
tsukelma 207
tsödsi 243
tsütsitama 237
tuba 233
tuhara 206, 225
tuhk 207
tuive 241
mötstuivi 241
tulema 31, 100, 106–110, 114, 116, 188, 194, 196, 198, 200, 222
tuld 40, 213, vt. ka tüld
tuldaseme 218
tundma 31, 102, 104, 106, 221, 226, 245
tunni kella 244
tup(p)a 234
turaete 240
turbas 242
turg vt. turk
turk 226
turvas 238, vt. ka turbas
tuttama 211
tuvi vt. tuive
tõde vt. töte
tõld vt. teld
tõukama vt. touvkma
tädi 228
tähele panema 227
tähendama 227
täi vt. tei
täis vt. te(u)vs, tevd
tänada vt. tenna
tääl 170, 176
täält 176
täämba 172
töbe 80, 226, 239
töbene 80, 190, 223
töine 88, 206
töisis tegema 243
töiselt 174
töpras 188, 244
töpra leha 232
törelema 221
törvaküünal 212
törvas 241
töstma 218
töte 245
tötelikult 174
töö 206, 246
kuritöö 224
töösi 174, 176, 245
tühi vt. tühu
tühu 224, 229
tühu asi 211
tühu jütuss 212
tühu pajatama 231
tükk 234
paa tükk 234
tükma 211
tüld 224, vt. ka tuld
tülgastama 211
tüljastama 243
tüma 242
tüp(p)el 243
tütar 242
tüttarik 62
tüttarind 240

uba 208
huba 225
huba leib 225
ubene 206
udras 230
uhtleise 176
uhtma 239
hukka panema 243
hukkama 235
hukutama 239
hulk 217
hull 210
humal 219
humalakebüi 219
humala veneline 219
umbusulik 221
um(m)at 182
une 242
unest era saama 244
unetama era 243
hunnik 217
uno 228
unu isa 243
urg 206
hurm 213
hurt 220
usine 212, 244
usk 216, 236
uskma 40, 102, 104, 108, 114, 116, 216, 242
huskutama 219
ussaid 219
usse 242
usse 170, 176, 204
ussen 176
ussest 176
huts 228
utsenes 176
huu 182
huule 224
huulits 214
uurd vt. uvrd
uvrd 221

vaal 237
vaati 212, 243
vaba 213
vabisema 207
vaga 214
vagal 226
vahetama 241
vahi 245
vahje 222
vaib 239
vaija 228
vaik 217
vaim 215
vaine 206
vainelats 245
vainlaine 213
vait olema 237
vaiv(a) 225, 234
vaivama 226
vaja 221
vajelpanema 204
vajelt 172
vajuma vt. vaoma
vakk 234
vakka 225
vaks vt. vassa
valam 82
valama 82, 216
vald 204
valgk 198, 246
valgus 216, 225
valkvask 212

valim 242
valitsema 218, 231, 245
vallal 225, 229
vallato 204, 213, 228
valmis 207, 213
valu 230, 231
valvama 244
vammus 245
vana 168, 206, 229
vanasöna 239
vanaisa vt. unu isa
vanataaler 90
vangis 215
vango 218
vanik 223
vannuk 211, 237
vannuma 237
vaoma 238
vara 172, 214, 217, 232
varas 188, 210
varastama 240
varb 239
noolavarb 230
varblane 239
vare(e)s(s) 58, 223
varitama 245
varjo 234
vars 214, 240
varss vt. vars 214
vasar 217
vasik 220
vask 223
vaskeleine 246
vaskraha 80
vassa 239
vastne 229
vasto 180
vastodik 215
vastoputma 207
vasto võtma 245
vatsa 223
vatt 234
vatvala 245
vavarne mari 226
vedama 214, 235, 245
kühla vedama 246
vedala 211
veel 174, 176, 229
veeritama 232, 245
vegev 58, 192, 213
vegi 54, 216, 226
södavegi 218
vegimees 218
vehem(e) 231
vehi 223
veiken 222
veis vt. veitsi
veitiken 174
veits 184, 188, 227
veitsi 244
veli 54, 192, 198, 209
velja ('väli') 230
velja ('välja') 170, 176, 180, 204
veljalt 176
veljan 176, 180
veljast 180
velk 209
vend 74
ven(d)eline 52, 74
vene 74
vene mees 74
vene naine 74
Venemaa 198, 232
venik 74
vera 230, 242

verev 210, 242, vt. ka veriv
veri 54, 209
veriv 232
verk 78, 206
vesi 42, 54, 192, 239, 245, vt. ka veti
ristivesi 246
silmavesi 242
vesihaino 227
vesikivi 90
vesinema era 227
vesinus 227
veti 42
viga 80, 212, 215, 226, 230, 234, 238, 244
vigane 80
vigl 213
viha 80, 217, 228
vihama 217, 228
vihane 80
vihastama 166
vihastelema 166, 211
vihastelma 243
vihm vt. veheme
viht 210, 214, 231
vihtelma 207
viibema 238, 244
viigekesje 90
viiges 58, 88
viigs 84, vt. ka viis
viima 209, 214, 226, 244
otsa viima 244
söna viima 226
viimbselt 174
viina 209, 246
palatut viina 209
viinamarja tsauk 246
viinapuu ossa 231
viis 86
viiskümment 88
vikakaar 231
vikat 238
vilitsuss 211, 244
vilja 214, 217
villi 208
vimb 246
vinitama 231
vinkma 246
virk 212, 215, 244
visila 221
visila mari 221
vits 188, 230, 233
vivva 246
vohu 232
mötsvohu 232
voi 182
voidma 236
voima 100, 122–124, 134–136, 146–148, 158–160, vt. ka vöima
vola 236
voo 246
voodalina 224
voodama 224
voodi vt. voota
vooi 182
voonakene 224
voota 208
vouff 213
vähemb 198
vähembast 176
keik vähembast 176
vähendama 227
vähk vt. vehi
väi vt. vöuv
väjega 174

värav vt. vera
vääsa 188, 222, 231, 240
või 182, 229
võima 112, 222, vt. ka voima
võimus 238
völgo 236
völla otsma 226, vt. ka vola
völli 232, 246
völsk 225
völskma 225
völvi 216
vörk 229, 245
vösu 232, 239
võtma 184, 194, 212, 228
  kogo võtma 233
  söna võtma 215
võtme 235
võuv 237
vööras 214
vüll 186, 194
vülloreuvas 80

õitsema vt heitsma
õlg vt. olk
õlu vt. oloot

häbi vt. hebe
häda vt. heda
hähene 239
ähitama 236, 239
ähk 182, 229
ähvardama vt. efardama
häi 182
häilmo 40, 209
äkiline vt. hekeline
äkitselt vt. hekitselt
hämar vt. hemer
händ vt. hant

ära vt. era
härg vt. herje
härmlane vt. hermleine
hävema 237
hävutama era 242
hää 40, 72, 188
äädikas vt. etikas
hääle 240
hääste 172, 176
häävtma 231

höa 40
höbe 52, 188, 194, 238
höbene 78
höfli 219
öhel 172
höias 232
höidma 220, 246
öige 176, 188, 208, 215
öikama 240
höim 214, 244
öinas 40, 208, 217, 246
hölisema 236
höljama 245
höng 230
önne 208, 216, 218, 238
önnetuss 244
öö 228
öömaja 228
hö(ö)raleine 219
höörema 232
höörma 38, 100
ööse 172
höötsik 226
ööv 240

üks 172
üksnes vt. utsenes

üle 174, 180
üleeila 172
ülehoomen 172
ülekohus 231
ülemb 237
ülemeeleta 229, 244
üles 178, 245
ülesavoma kullaga 244
ülevelt 178
üleven, uleven 170, 178, 229
ümber 180, 244
ümberköndma 239
ümbs 209
üpris 242
ütelma 102, 104, 231, 233
ütessa 58, 84, 86, 229
ütessas 58, 86, 88
ütikesje 90
üts 44, 46, 84–88, 174, 184–188, 211
üts kolmandkümment 86
hütse 222
ütsene 211
ütskörd 172
ütstöistkümment 84, 86
ütstöistkümnes 88
hütt 241
üttelma 231
jüttust üttelma 231
hüva 40, 72, 190

MÄRKUSED

Käesoleva tõlke aluseks on TÜ eesti keele õppetooli kogudest pärinev fotokoopia, mis hõlmab kogu tänaseni säilinud[I] teose osa: tiitlipoogen — XVI lk. + trükipoognad A, B, C, D, E, F, G — 112 lk. + trükipoogen H (1. ja 8. leht puuduvad) — 12 lk. = 140 lk.; trükipoogna H 14. lehekülg lõpeb kustosega *wieden*. Niisiis võib oletada, et raamatust puudub veel kuni 16 lehekülge (trükipoogen I) (Treumann 1977: 112). Teos koosneb järgmistest osadest: tiitelleht ja dedikatsioon — 2 lk., vaimulik sissejuhatus — 11 lk., eessõna lugejale — 2 lk., grammatikaosa — 85 lk., saksa-lõunaeesti sõnastik — 39 lk.

Tõlkimisel on kasutatud sama teose Kristian Jaak Petersoni poolt tehtud käsikirjalist tõlget saksa keelde[II], mis pole eriti täpne, kuid annab ümberjutustavas laadis edasi kõik olulisemad Gutslaffi seisukohad.

Teise teadaoleva, samuti saksakeelse tõlke on koostanud jurist Friedrich Bernhard Rosenplänter[III] seoses kavatsusega Gutslaffi grammatika uuesti välja anda[IV]. Kõnesolev plaan oli aga rahapuudusel soikunud (Anvelt 1979: 198). Käsikirja edasine saatus on tõlkijale teadmata.

Grammatika on 1976. a. faksiimiletrükisena tervikuna publitseeritud (Haarmann 1976). Eraldi on avaldatud 2 lk. (Hi v0 ja Hij v0) grammatika sõnastikust (VEKVM: 100–101).

I Ainsat teadaolevat säilinud eksemplari hoitakse Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogus.

II KM KO ÕES M. A. 109.

III Johann Heinrich Rosenplänteri noorem vend. Tõlke valmimisest vt. "Beiträge" 1817, nr. 8, lk 168.

IV "Beiträge" 1816, nr. 5, lk. VII; 1818, nr. 11 ja 12 (teadaanne tagakaane välisküljel).

Gutslaffi teosest on säilinud kaks ärakirja: 1) raamat-ärakiri[v], mille tegi 1858. aastal 27. novembrist – 1. detsembrini Tartu ülikooli kartseris istudes tollane teoloogia üliõpilane Carl Eduard Malm; 2) ärakiri Helsingi ülikooli raamatukogus 1880. aastatest (Haarmann 1976: 6). Ilmselt on mõlemad ärakirjad tehtud samast ÕES-i raamatukogu eksemplarist, mis on praegusenigi ainsana säilinud, ehkki H. Haarmanni väitel on Helsingi eksemplar tehtud Eesti Kirjameeste Seltsi kogule kuulunud raamatust.

Tõlkimisel on taotletud maksimaalset autorilähedust, seetõttu on tekst kohati raskepärane. On püütud hoiduda Gutslaffi tänapäevaseks muutmast, seepärast oli raskusi terminoloogiaga, kuivõrd ühest küljest Gutslaff, olles mõistnud paljusid keelenähtusi senisest erinevalt, andis neile oma nimetused, nt. *praepositiones literales*, millele praeguses mõistesüsteemis vastavad *sufiksid*; teisest küljest mõjuvad võõrsõnad enamasti uudsetena, mille tõttu on tõlke stiil eesti keele seisukohalt halb.

Põhiprobleeme on kolm:

1. Võõrsõnad, mille juures kõige raskem oli leida mõistlikku tõlkimise piiri ja sealjuures jälgida, et sõna tähendus ei läheks kaduma. Täpsuse huvides on vähegi tuntud ladina sõnad jäetud tõlkimata.
2. Interpunktsioon, mis on alati kokkuleppeline ja on Gutslaffil oma aja traditsiooni järgides väga ebaühtlane. Paralleelsel lugemisel parema ülevaate saamiseks on jäetud alles üksikud kaldkriipsud, mis Gutslaffil on nii punkti kui koma positsioonis.
3. Kirjad e. šriftid, mida on grammatikas viit liiki. Vastavat erinevust püütakse praeguste võimalustega saavutada ka tõlkes.

Järgnevates lühimärkustes on selgitatud vaid hädavajalikumate keeleliste mõistete erinevat sisu, mahtu, põhjendatud on tõlkimisel tehtud sõnavalikut jm. Mõningaid paralleele on tõmmatud H. Stahli grammatikaga "Anführung zu der Esthnischen Sprach" ja A. Petraeuse grammatikaga "Linguae Finnicae brevis institutio", lisaks toodud võrdlusi Kr. J. Petersoni ülalmainitud tõlkega.

[v] ERA baltika F 638; inventari nr. 78052. Vt. ka Treumann 1977: 110.

[1] *Kodune* piirkondlikus, mitte emotsionaalses või isiklikus mõttes. Kr. J. Peterson kasutab oma tõlkes siin kaugemale minnes sõna *dialekt*, mis tundub siiski liigse üldistusena, *resp.* kitsendusena.

[2] Sellise mahuga peatükk Stahlil ja Petraeusel puudub, olles asendatud leheküljelise reeglistikuga, mis Petraeusel on pealkirjastatud "De literis", Stahlil "Von der pronunciation und außrede". Gutslaff käsitleb selles punktis ka ortoeepiat, sh. palatalisatsiooni ja morfoloogilisi häälikumuutusi. Klassikaliste keelte mõjul käsitleb ta siin eraldi eesti keele diftonge.

[3] *Litera* eesti vaste on tõlkes alati 'täht', ehkki kontekstiliselt on tal vahel *hääliku* sisu. Hääliku ja tähe vahel Gutslaffi ajal põhimõttelist vahet ei tehtud.

[4] Otseses tõlkes *eestlaste juures*, nagu ka *apud Graecos* 'kreeklaste juures' või *apud Hebraeos*. Seda konstruktsiooni on otstarbekaks peetud tõlkida: *eesti keeles*.

[5] Peterson annab *tenuis* vasteks 'Umlaut'. Eesti lingvistilises kirjanduses märgib *teenuis* helituid klusiile (Ariste 1981: 19–20), seetõttu on termin tõlgitud.

[6] s.t. eelneva vokaali juurde.

[7] Otseses tõlkes: *sisisemist teeniv (väljendav) täht s*. Tõlkimisel paindlikumaks väljenduseks mugandatud: *sibilo inserviens = sibilans*.

[8] Originaalis *c Gallicum*, kuid viimane on eesti keele jaoks kindel ajalooline ja territoriaalne mõiste, seetõttu on õigeks peetud esitatud varianti. Ka Petersonil: "wie das Französisch c".

[9] Prantsuse keele häälduses c=ss (häälikute *e*, *i* ja *y* ees).

[10] Isik on jäänud teadmatuks. Tähelepaneku põhimõttelisus võiks anda põhjust teda omistada Dionysius Fabriciusele, XVII sajandi Viljandi katoliku preestrile ja pastorile, kes on oma nime jäädvustanud kodumaa ajalookirjandusse ladinakeelse kroonikaga "Livonicae historiae compendiosa series... ab a. 1158 usque ad a. 1610" (EBL: 88). Tsiteeritud lauset selles teoses pole. Tegevusareaal on lähedane ka Heinrich Fabriciusel, kes oli 1626. aastast Otepää pastor ja täitis samaaegselt ka Urvaste pastori kohuseid kuni surmani 1634 (Napiersky: 65).

[11] Stahl 1637: 1.

[12] *Etümoloogia* tähendab Gutslaffi jaoks õpetust sõnavara päritolust ja sõnade muutmisest, hõlmates seega nii verbi kui ka noomeni morfoloogia ja leksikoloogia valdkonda tänapäevases mõttes, ja erinedes seega tänapäevasest etümoloogia-mõistmisest, mille sisuks on mingi sõna varaseima fikseeritud kuju ja tähenduse leidmine või siis sõna seostamine sugulaskeelte põhjal rekonstrueeritud aluskeeles esinevate sõnajuurtega. Stahlil ja Petraeusel vastav peatükk puudub koos igasuguse üldisema liigituse puudumiseg. Etümoloogia alajaotuses ilmneb üks Gutslaffi ebasüstemaatilisusi, kuivõrd ta käsitleb nii siin kui ka ortograafia all morfoloogilisi häälikumuutusi, ise sealjuures neid kaht osa pidevate viidetega sidudes (vt. m. 2).

[13] *Terminatio* tähendab nii piiritletumat, kindlafunktsioonilist *tunnust* kui ka sõna viimast tähte. Kuna Gutslaff vahet ei tee, on tõlkes kasutatud läbivalt *lõppu*.

[14] Silmas on peetud *nomen regens*'it noomen+noomeni genitiivses konstruktsioonis, *status constructus*'es.

[15] *Tüvevokaal* (vocalis radicalis) on Gutslaffi jaoks tänapäevasest laiema tähendusega, olles ka sõna lõppvokaal. "See on vokaal, mida tuleb enne muutuvaid käänete ja aegade lõppe silmas pidada, kas ta ise muutub ja mil viisil, või mitte, eespool teda aga on sõna täielikult muutumatu" (eessõnast lugejale). Tüvevokaali erinev mõistmine tähendab ka sõna tüve erinevat mõistmist, mis seondub erineva morfoloogiaga.

[16] $\overline{m}$ = mm. Kokkuleppeline tähistus.

[17] vk. ilmne trükiviga. Peab olema ak. Sama kordub pluuralis.

[18] Gutslaff kasutab "derivatiive" ja "derivaate" paralleelselt ning ilmselt samatähenduslikult. Tõlkeliselt oleks võimalik eristada *tuletuslik~tuletatud*, kus on vastandatud adjektiivsus ja partitsiipsus, mis aga tähendust oluliselt ei muuda.

[19] Otseses tõlkes: rektiivile iseloomuliku hääliku... Gutslaffil *vocalis radicalis* = *vocalis Characteristica*. Mõlemale vaste tõlkes 'tüvevokaal'.

[20] Heebrea keele kohta vrd Strack 1930: 56: Distributiivid moodustatakse kardinaalide kordamisega שְׁנַיִם שְׁנַיִם 'kahe kaupa'.

[21] *Figuur* on Gutslaffil sõnastruktuuriline mõiste, märkides sõna koostist, s.t. kas sõna koosneb ühest või mitmest sõnatüvest.

[22] *Genus* märgib tänapäeval *tegumoodi*, mille ladina vaste Gutslaffil on aga *vox* (vrd. *activa vox*, *paßiva vox* verbiparadigmades). Gutslaff viimast mõistet ei selgita ja see ei tule ilmsiks ka edasises käsitluses. Mõistet ei ole Donatusel ega ka Petraeusel, kus esineb ainult *genus*. Võib-olla on vastus transitiivsuses (vrd. nt. prees. 3. isiku mood. märkus 2, lk. 51).

[23] Otseses tõlkes: ebapuhas (s.t. tüvega seotud) silp *el. Impurum* on läbivalt tõlgitud 'tüveline' ja *purum* (puhas) 'mittetüveline'.

[24] *Verba habent derivativa* on otseses tõlkes 'verbidel on derivatiivid, s.o. derivatiivsed omadused'. Seetõttu on võimalik tõlkida: verbid on derivatiivsed.

[25] *Kal*-konjugatsioon on heebrea keeles aktiivse tähendusega aluskonjugatsioon, *Hiphil* on kausatiivne konjugatsioon.

[26] *Liikumise piiridega* (termini motus) iseloomustatakse vaatepunkti muutumist, liikumissuundi. Petersonil: die Gränz=Puncte der Bewegung. Vastavalt märgitakse erineva verbiga ka sõna muutmist, *mutare* asemel *movere*.

[27] Reditiiv (ld. reddo = tagasi andma, vastama) tähendab vastuse käänet, vastust.

JOHANNES GUTSLAFFI "GRAMMATILISED VAATLUSED"

Marju Lepajõe

Johannes Gutslaff on eesti kirjakeele ja kultuuri ajaloos õnnelikus olukorras. Teda on uuritud suhteliselt vähe ja ainult eesti keele seisukohalt, mistõttu ta on tõlgendustega koormamata. Mahukam ja samavõrd oluline töö seisab alles ees, kui arvestada, et "grammatiline traditsioon peegeldab paratamatult kultuuritraditsiooni" (Padley 1976: 4), *resp.* Gutslaffi grammatika ülesehitus ja seisukohad on eesti kultuuriloos sama olulised kui grammatikas kirjeldatud eesti keel.

Gutslaffi tööde uuritus vastab meie kirjakeele varasema ajaloo uurituse laadile üldse — vastavaid publikatsioone on vähe ja seda mitte materjalipuudusest, ning veel vähem on süstemaatilisi käsitlusi (põhjalikumalt on Gutslaffi käsitlenud ainult A. Kask, A. Valmet, J. Peebo). Samamoodi on kirjandusloogа: "Ühelt poolt aina uued leiud kirjandusloo allikate vallas eriti XVI–XVII sajandi osas, teiselt poolt paigalolek nende süsteemiviimises ning ajaloolise funktsiooni otsimises" (Olesk 1985: 749).

Alljärgnev on mõeldud põgusa sissejuhatusena Gutslaffi grammatikasse, pakkudes referatiivselt üldisemaid pidepunkte tema grammatika ja selle kultuuriloolise tausta mõistmiseks. Kuna teistegi XVII sajandi grammatikate uurimine on keskendunud rohkem keelelistele üksikküsimustele *in vacuo*, siis võiks järgnev süsteemi otsiv arutlus olla väike introduktsioon ka sellesse avarasse kultuurimõjude teemasse, mida kätkevad eneses XVII sajandi eesti grammatikad oma tihedas seotuses Euroopa kaasaegse grammatikakirjanduse arenguga.

Gutslaffi grammatika konteksti käsitledes keskendutakse järgnevas neljale põhilisele probleemiringile:

(I) Mis on määranud grammatika tekke sellisena, nagu ta on?
(II) Milline on grammatika suhe oma kaasaegse grammatikakirjandusega, sh. Stahli grammatikaga?
(III) Milline on Gutslaffi ladina keel oma aja ladina traditsiooni taustal?
(IV) Kuidas hinnata Gutslaffi grammatikat ja milline on tema tähtsus eesti kirjakeele ajaloos?

1. Gutslaff ja tema grammatika

Teose sünd sõltub tema loojast, kes on suures osas omakorda määratud oma ajastu poolt. Ehkki Gutslaffi nimi kuulub väljapaistvana XVII sajandi Eesti kultuurilukku, on raske mõista, oli ta "biograafiaga" või "biograafiata" inimene[1], s.t. kuivõrd oli tema elukäik ja mõttemaailm vastavuses kaasaja tavanormiga. Tänapäeva otsustuses võib Gutslaffi tegevusel eristada teadvustamata ja teadvustatud tagamaid. **Esimesse**, n.-ö. oludesse kuulub ajastu vaimne struktuur, samuti Gutslaffi kooliharidus ja kogu elukäik ning suurima probleemina tema isiksus, mille kohta on võimalik tema tööde ja rahvapärimuste põhjal ainult kõige üldisemaid järeldusi teha. **Teise** kuulub antud juhul Gutslaffi enese suhtumine oma grammatikasse.

1.1. Olud

1.1.1. Gutslaffi aeg

Gutslaffi vaimse maailma, sh. keeleliste tõekspidamiste kujunemist on kindlasti mõjutanud lisaks teoloogiale tema aja filosoofiline ja filoloogiline mõtlemine, mille eraldamine on problemaatiline, kuid üheseid seoseid luua on raske.

XVII sajandi juurde minnes võiks lähtuda inglise filosoofi A. N. Whiteheadi sõnadest: "A brief, and sufficiently accurate description of the intellectual life of the European races during the succeeding two centuries and a quarter up to our own times is that **they have been living upon the accumulated capital of ideas**

[1] J. Lotmani formulatsioonid (Lotman 1984: 1684–1692).

provided for them by the genius of the seventeenth century"[2] (Whitehead 1938: 53; minu paksendus — M. L.).

Tavaliselt peetakse ajastu kolmeks määravamaks nimeks Aristotelest, Descartes'i ja Petrus Ramust, mis viitavad filosoofias tagantjärele vaadates küllalt kindlapiirilisele arengule: "XVI sajandil asendus skolastiline filosofeerimislaad uue, eelkõige loodusteadustele toetuva filosofeerimislaadiga. Otsustavaks osutus 1620.–1650. aastate vaheline periood, mil pandi alus nn. ratsionalismisajandile" (TÜA: 181). Saksa ülikoolide filosoofiakursuses see kardinaalne muutus aga mõistetavalt ei kajastu (Wundt 1932: 6–65)[3]. Philipp Melanchthoni õpikud olid XVII saj. algul endiselt aluseks filosoofia kõigi kolme põhidistsipliini — eetika, füüsika ja loogika — käsitlemisel. Melanchthon ühendas humanistide loomuliku eklektilisusega Piibli ja antiikautorid, toetudes põhiliselt Aristotelesele ja moraali valdkonnas stoitsistlikule Cicerole. Filosoofia oli koos keeltega propedeutiline aine, eelkõige instrument teoloogia jaoks, mis pidi studeerija valdusse andma põhilise, definitoorse **meetodi** mõisteanalüüsi näol. Filosoofia oli mõistmise formaalne selgitamine ja harjutamine, mille üks eesmärke oli mitte sisuliselt, vaid **vormiliselt** määratletud maailmavaade. Aristotelese töödest olid seetõttu kasutatavamad retoorika-, loogika- ja eetikaalased tööd. Metafüüsikas mindi Aristotelese ühest tähtsamast teosest "Metafüüsikast" mööda ja "piirduti" metafüüsika, *resp.* teoloogia põhimõistete, nagu näit. *ens, bonum, perfectum, verum, finitum, persona, existentia, essentia, actus, potentia* jt. selgitamisega.

Olulisemad muutused XVII saj. I poole filosoofiakursuses on seotud samuti Aristotelesega: 1) tähelepanu liikus Melanchthoni õpikutelt Aristotelese enda tekstidele, millega seoses hakati süvendatumalt õpetama kreeka keelt; 2) koos teoreetilise filosoofia järjest süveneva viljelemisega hakati taas lugema ja kommen-

---

[2] Euroopa rahvaste intellektuaalset elu viimase kahe ja veerand sajandi jooksul võib lühidalt ning piisava täpsusega iseloomustada järgmiselt: **nad on elanud ideede akumuleeritud kapitalil, millega varustas neid XVII sajandi geenius.**

[3] Ehkki Leipzigi ja Greifswaldi ülikooli (kus Gutslaff õppis) filosoofiastuudiumi ajalugu pole seni põhjalikumat käsitlemist leidnud, kehtivad M. Wundti Jena ülikooli põhjal tehtud järeldused ka neis.

teerima Aristotelese "Metafüüsikat". Filosoofia tõusis abiteadusest iseseisvaks ja tema ülesandeid hakati käsitlema ilmalikult.

Descartes'i põhiteosed ilmusid Gutslaffi eluajal: "Arutlus meetodist" ("Discours de la méthode") 1637, "Meditatsioonid esimesest filosoofiast" ("Meditationes de prima philosophia") 1641, "Filosoofia alused" ("Principia philosophiae") 1644. Ent: "Cartesiuse jt. kontseptsioonid ei mõjunud esialgu autoriteetidele. Ükskõik, kui oluline kartesianism filosoofia ajaloos ka pole, algul võeti üle ikka ainult oma käsitusele sobiv. Nõnda tegutsedes järgiti vana eklektilist traditsiooni" (Leiden University 1975: 7). Ülikooli kursusse jõudis Descartes alles XVII sajandi viimasel kümnendil.[4]

Ramism on meie kultuuripiirkonna hariduse ajaloos vägagi märkimisväärne (TÜA: 182). Tartu ülikooli[5] esimeses konstitutsioonis rõhutati, et filosoofiaprofessorid peavad järgima sokraatilist ehk Ramusele omast süsteemi ja meetodit ning ei tohi kunagi läbimõtlematult kõrvale kalduda asjadest endist (Constitutiones 1997: 55). Ometi leidis ramism[6] erilist vastuseisu ortodoksselt meelestatud teoloogiaprofessor Andreas Virginiuselt, kes oli teatavasti J. Gutslaffi disputatsiooni (Gutslaff 1640) juhendajaks ülikoolis (TÜA: 206) ja keda Tartu ülikooli esimene loogika- ja eetikaprofessor Michael Savonius iseloomustab kui Aristotelese järjekindlat kaitsjat, kes ei lubavat viimast vähemalgi määral kritiseerida (TÜA: 184). Järgides oma teadmisõpetust, dialektika reeglite loomuliku lihtsuse nõuet[7], töötas Petrus Ramus välja vastavad grammatika ülesehituse printsiibid, mis leidsid mitmetes kaasaegsetes suuremate rahvuskeelte grammatikates ka järgmist (Padley 1985: 46–53). Gutslaffi pole Ramuse grammatilised ideed aga puudutanud.

Niisiis ei saa Gutslaffi grammatikat analüüsima hakata tüüpskeemist lähtudes, vaid tuleks perspektiivi laiendada ja püüda

---

[4] Descartes'i retseptsiooni kohta Liivimaal on põhjalikema ülevaate andnud A. Tering (1996).

[5] Tartu ülikooli ja Gutslaffi suhetest vt. 1. 1. 2.

[6] Ramuse meetodist veidi põhjalikumalt vt. TÜA: 182–183.

[7] Iseloomulikud on Ramuse kaks põhilist etteheidet Aristotelese "Organonile" (dispuudil filosoof Goveanusega): 1. Aristotelese "Organon" ei alga definitsiooniga; 2. "Organoni" sisulises jaotuses leiduvad puudused (Hegel 1982: 126).

tabada grammatika kujunemisloos olulisemaid sotsiaalseid ja filosoofilisi momente, millega grammatikat geneetiliselt siduda võiks. Eesti ainese puhul on see aga vägagi komplitseeritud tee, sest puuduvad vajalikud eeltööd. Geoffrey Padley eespool tsiteeritud seisukohtki kultuuri- ja grammatilise traditsiooni seosest on ootamatult suhteliselt hiline ja leidnud monograafilist arendust minimaalselt (nt. Padley 1976, 1985; Vihonen 1978)[8], sealjuures on aga Eestis juba mõnel määral omaks võetud (A. Kase 85. sünnipäevale pühendatud kirjakeele ajaloo päev 1987, Rätsep 1987).

Samas ei saa ka öelda, et senini pole kaasaega grammatikateooria kujunemisloos üldse arvestatud. Inspireerivate ideede puhul on seda tehtud aga liiga otseselt. XVII saj. keelekäsitust mõjutanud filosoofia all tuuakse ühtelugu ära tuntud kolmik filosoofia ajaloo lühikursusest: a) inglise empirism (Baconist Locke'ini); b) prantsuse ratsionalism (Descartes); c) Leibnizi teaduslik-filosoofiline kontseptsioon (Amirova jt. 1975: 197) ja sellega peaaegu alati piirdudes tuletatakse ka kohe ümberpöördult: XVII sajandi keeleteadusest võib rääkida niivõrd, kuivõrd ta on nende kolme suunaga geneetiliselt seotud või paralleelne (nt. Amirova jt. 1975). Ükskõik kui soodus majanduslik olukord ka poleks ja millist tunnetust ta ka ei nõuaks (vt. Smirnov 1986: 189), uued ideed puudutavad ikka vaid murdosa kaasaja kõige aferistlikumatest või erudeeritumatest keelemeestest, kelle mõju tuleb ilmsiks alles poole sajandi järel või jääbki märkamatuks. On põhjust eristada kaht ajalugu: 1) tagantjärele tarka, mis on võimeline tõmbama paralleele — ja ainult paralleele — Descartes'i filosoofia ning Port-Royali grammatika vahel; 2) vahetut "lugu", kus inimesel on oma piiratud suhtlemis- ja raamatute ring ning kus grammatik toetub kindlatele eeskujudele ja teeb oma tööd kindlal eesmärgil. Keeleteaduse ajaloo uurimine peaks toetuma mõlemale[9].

---

[8] Siin reas tuleb kindlasti nimetada ka ajakirja "Historiographia Linguistica" (ilmub 1974. aastast alates Hollandis Konrad Körneri toimetusel).

[9] Isegi uuemaid vene monograafiaid, B. Olhovikovi mastaapne "Keele teooria ja grammatilise kirjelduse viis keeleteaduse ajaloos" (Moskva 1985) peab kogu uusaja grammatikateoorias oluliseks käsitleda ainult Port-Royali grammatikat ja M. Lomonossovi töid ning jõuab

Kultuuritraditsiooni kui terviku mittearvestamine on kujundanud kaks eelneva taustal paradoksaalset käibetõde keeleteaduse ajaloo alastes töödes ja seisukohtades. Need käibetõed sätestavad, et hoolimata suurte mõtlejate mõjudest on (1) XVII–XVIII sajand lingvistika ajaloos võrdlemisi tähtsusetu etapp; (2) kõik XVII sajandi grammatikad käsitletavate keelte masinlik kohandamine ladina grammatikatele, v.a. Port-Royali grammatikaga esilekerkiv loogikaline traditsioon[10]. Iseloomulik on Leonard Bloomfieldi mõttekäik (mis kritiseerib küll XVIII sajandit): "XVIII sajandi teadlased määratlesid keele grammatilisi iseärasusi filosoofilistes terminites, i g n o r e e r i s i d keelte struktuurseid erinevusi ja t u m e s t a s i d neid, p ü ü d e s s u r u d a keelte kirjeldust ladina grammatika raamidesse. Nad e i õ p p i n u d t u n d m a keele häälikuid ja a j a s i d neid s e g i tähestiku graafiliste märkidega. See o s k a m a t u s e r i s t a d a elavat kõnet ja kirja viis samuti v a l e d e l e e t t e k u j u t u s t e l e keele ajaloost. /---/ M õ i s t m a t a, et ladina keeles kirjutamine on kunstlik ja akadeemiline, tulid nad järeldusele, et keeled säilivad tänu sellele, et neid kasutavad haritud inimesed ja sellised, kes jälgivad oma kõnet /---/ Grammatikud arvasid seetõttu, et neil on õigus keelele e t t e k i r j u t a d a v ä l j a m õ e l d u d r e e g l e i d, mis on tuletatud loogilistelt alustelt" (Bloomfield 1968: 22; minu sõrendused — M. L.). Kogu XX sajandi keeleteadus kuni 1970. aastateni on jälginud XIX sajandist varasemaid keelemehi kui katseloomi — mis moel ja kas nad üldse midagi aru saada on suutnud. Lingvistide stsientistliku kõrkuse jaoks eksisid nood küündimatud peaaegu kõiges. Ka näit. grammatikat olevat võimatu niimoodi esitada nagu XVII sajandi keelemehed seda tegid. Keeleteaduse ajalugu on aga tunnetusprotsessi ajalugu, mille ühelgi astmel pole võimalik anda absoluutset hinnangut möödunule, isegi mitte välja tuua "tegelikku" ideede arengujoont. Ka on võimalikku ja vajalikku abistavat uurimistööd tehtud väga vähe, näit. Eestigi XVII sajandi kultuurilugu on leidnud võrratult vähem uurimist kui sotsiaalpoliitiline ajalugu või kirikulugu. Keeleteaduse ajalugu on, vähemasti täna-

---

rahvusgrammatikatest nimetada üksikuid erandlikke tooniandvate pähe (Olhovikov 1985: 133–170).

[10] Eesti keeleajaloolaste senine suhtumine langeb põhijoontes ühte Gutslaffi retseptsiooniga (vt. allpool p. 2).

seni, eeskätt meenutuslik, mis sisaldab alati subjektiivset momenti ja unustust, samal ajal sõltudes ka naaberteaduste mälust.

Noam Chomsky raamat "Cartesian linguistics" oli esimesi, mis juhtis tähelepanu XVII sajandi tähtsusele keeleteaduse ajaloos ja mis koos tema vastu suunatud terava kriitikaga[11] oli üheks olulisemaks tõukeks 1970. aastatel kerkinud huvilainele keeleteaduse ajaloo vastu. N. Chomsky nendib kahjutundega, et professionaalsed lingvistid on selle ajajärgu panustest keeleteadusesse väga vähe huvitunud ja XVII sajandi teened on jäänud tundmatuks või lihtsalt üleolevalt ära põlatud (Chomsky 1966: 1). Chomsky arvates on XVII sajandil keeleteaduse ajaloos oma kindel, paljuski alustrajav positsioon ja talle on omane aktiivne keelealane tegevus. Chomsky kasutab ajastu keeleteaduse kirjeldamisel mõistet "kartesiaanlik lingvistika", kusjuures Descartes on pigem märksõna mingi kindla vaimse liikumise jaoks ja tema tööd vastava mõtlemise manifestatsioon nagu ka "Port-Royali grammatika" (valminud aastal 1660). Samas lisab Chomsky juurde, et sel mõistel on kolm suurt küsitavust: 1) vastaval arengusuunal on juured varasemas lingvistikas; 2) kõige aktiivsemad "kartesiaanlikud lingvistid" olid enda meelest Cartesiuse doktriini vastased; 3) Descartes'il enesel oli keelega vähe pistmist ja tema vähesed märkused lasevad end väga mitmeti interpreteerida. Chomsky on veendunud, et keele ja mõtlemise teooria lähevad siin kõrvuti, kuigi teineteist tundmata (Chomsky 1966: 2–3).

Chomsky töö kutsus esile eranditult negatiivse kriitika, alates Louis Kampfist (1967), kelle arvates Chomsky lähtus ainult poleemilisest tarbest, et madaldada empiirilisi, biheivioristlikke ja assotsiatiivseid protseduure keele uurimisel ja hõlbustada enda meetodite võidulepääsu. Hilisemates retsensioonides (näit. Zimmer 1968, Salmon 1969) leiti, et Cartesiust ei sobi tõesti Port-Royali grammatikaga siduda (Aarsleff 1970: 570–572).[12] Hans Aarsleff väidab, et Chomsky meetod ja tulemused keeleteaduse ajaloo uurimisel on põhimõtteliselt valed, kuna Chomsky ei arvesta kaht keeleteaduse ajaloo adekvaatsuse kriteeriumi ja tingimust: 1) adekvaatne eruditsioon (*adequate scolarship*) — kasutatud tekste tuleb

[11] Sellest põhjalikumalt allpool.

[12] Vrd. S. Smirnovi seisukohti koos põhjalikuma ülevaatega Port-Royali grammatika ideedest (Smirnov 1986).

tunda täielikult, samuti iga tähtsama isiku k o g u tööd; 2) tuleb arvestada kogu ajaloo üleüldist seotust ja ei tohi kõrvale jätta midagi relevantset (Aarsleff 1970: 571). Chomsky on tekste lugenud hooletult ja tõlgendanud vastavalt oma eesmärkidele. Aarsleff ise peab XVII sajandi keelefilosoofia arengus olulisemaks meheks John Locke'i.

Robin Lakoffi järgi (1969) lõi Descartes'i teooria siiski soodsa kliima Lancelot' ja Arnauld' lingvistilistele ideedele, mis konspektiivselt olid olemas juba nende autorite 1644. a. ilmunud teoses "Nouvelle méthode pour facilement et en peu temps comprendre la langue latine" — "tänapäeva transformatsioonigrammatika otseses eelkäijas" (Lakoff 1969: 343–346). Samadel põhjustel ei pea ka Toivo Viljamaa Port-Royali grammatikat mingiks reformiks. Veel enam, ta rõhutab, et kõige olulisemad uuenduslikud ideed "Nouvelle méthode'is" on pärit Franciscus Sanctiuse (Francisco Sánchez de las Brozas)[13] grammatikast "Minerva seu de causis linguae latinae" (1587), mille mõju "Nouvelle méthode'i" eessõnas ka tunnistatakse. Sanctius kuulub XV ja XVI sajandi renessanslike keelemeeste ritta, kelle grammatikate eesmärk oli vastandina keskaja vulgaarlatiniteedile õpetada antiigi puhast, klassikalist ladina keelt[14]. Nende hulka kuuluvad veel Lorenzo Valla (grammatika esitrükk 1471), Antonio de Nebrija (1481), Joannes Despauteriuse (1537), Philipp Melanchthoni (1525), John Lily (1549) jt. gramatikad, mis jagunevad selgelt kaheks: 1) traditsioonilised sõnaklasside grammatikad (näit. Valla), kus esitatakse keelekasutuse norm ja reeglid; 2) ladina keele spetsiifika mõistmist taotlevad grammatikad, kus esitatakse oma ladina keele (kui suletud süsteemi) kontseptsioon (näit. Julius Caesar Scaliger 1540, Thomas Linacre 1524 ja ka Sanctius). Viimane lähenemisviis toetub Quintilianusele: "Aliud est Latine, aliud grammatice loqui" [Üks asi on ladina keeles, teine aga grammatiliselt õigesti rääkida] (Viljamaa 1976: 35). Viljamaa leiab, et kui üldse rääkida mingist

---

[13] Sanctiusest annab põhjaliku ülevaate M. Breva-Claramonte, Sanctius' Theory of Language. Amsterdam 1983. Kõrgelt hinnatud teos (Subbiondo 1984) pole olnud kahjuks tõlkijale kättesaadav. Vene keeles annab teosest suhteliselt põhjaliku ülevaate L. Maljavina (1985).

[14] Koolides kasutati sellal endiselt keskaja üht levinumat, Alexander de Villa Dei grammatikat, millest anti välja ka uustrükke.

reformist renessansis, siis märgib seda aasta 1416, mil leiti Quintilianuse "Institutio oratoria" täielik käsikiri (Viljamaa 1976: 41), jäädes sügavamas arvamuse juurde, et paljud uued ideed lingvistikas on mõistetavad kui kreeka-rooma mõtlemise renessanss (Viljamaa 1976: 7)[15].

Ka William Keith Percival kahtleb, kas on üldse kunagi olnud renessansile iseloomulikku lähenemist keelele ja grammatikale. Kui renessansi lingvistikast siiski kõnelda, pole see midagi enamat kui samm keskaja grammatikateooria arengus, üksnes keskaja grammatikatraditsiooni ühe lokaalse eripära[16] võsu (Percival 1975).

Niisiis tuleb tõdeda, et XVII sajandi grammatikatraditsioonil on — nagu enne ja pärastki — vähemalt kaks teineteist mõjutavat külge: filosoofiline ja pedagoogiline (vrd. Padley 1985: XVIII), kusjuures filosoofilise grammatika tähelepandavaimad viljad — universaalgrammatika ja Comeniuse keele õpetamise meetod — sündisid just pedagoogilisest praktikast ning konkreetsest sotsiaalkultuurilisest nähtusest, misjoniliikumisest ja misjonilingvistikast. Harald Haarmann, kelle uuenduslikke ideid on seni teenimatult vähe arvestatud, väitis juba 1976. a., et XVII saj. grammatikate taust on eelkõige k e e l e s o t s i o l o o g i l i n e probleem (Haarmann 1976: 10). Seni unarusse jäänud grammatikakirjanduse aspektid, mis on suure tähtsusega grammatikate teadusloolise väärtuse hindamisel, on just need sotsiaalkultuurilised tingimused, milles eesti kirjakeel ja grammatikakirjandus on arenenud (Haarmann 1976: 9–10).

H. Haarmann toob välja ja kommenteerib viit eesti grammatikate käekäiku soodustavat ja viit mittesoodustavat faktorit. Ühelt poolt: 1) Rootsi valitsusaja poliitiline stabiilsus; 2) soodsad võimalused kultuurielu ja kirjasõna arenguks XVII saj. I poolel;

---

[15] Kui Viljamaa seostab Sanctiuse ideed Quintilianusega, siis É. Gilson peab Sanctiuse teoreetilisteks eelkäijateks keskaja spekulatiivgrammatikuid (Gilson 1947: 7). Spekulatiivgrammatikate kohta põhjalikumalt G. L. Bursill-Hall 1971.

[16] Percival peab silmas Provence'i ja Põhja-Itaalia "kõrvalekaldelisi" A. de Nebrija ja J. C. Scaligeri grammatikaid, mis olid orienteeritud pigem retoorikale kui dialektikale ning retoorikale mitte niivõrd kui avaliku kõnelemise kunstile, vaid kui kirjaliku kompositsiooni tehnikale ehk *ars dictandi*'le (Percival 1975: 233).

3) pastorite autoriteet ja nende privilegeeritud sotsiaalne staatus; 4) pastorite tegelemine eesti rahvakeelega; 5) algkooliõpetuse nõue Rootsi riigivõimude poolt.

Teiselt poolt: 1) kirjasõna teenis ainult kiriklik-praktilisi eesmärke ja polnud rahvalik; 2) grammatilise esituse sõltuvus saksa grammatika mudelist; 3) grammatikaid kirjutasid mitte-eestlased; 4) grammatikad püüdsid kehtestada reegleid, mida emakeele kõnelejad kirjakeeles ei tarvitanud; 5) pastorite ühekülgne pedagoogiline huvi tegi kooliõpetuse väheefektiivseks (Haarmann 1976: 11).

Kõiki faktoreid edasistes uuringutes konkretiseerida on hädavajalik, sest kahtlusi tekitab kasvõi Haarmanni poolt väidetav pastorite majanduslik ja sotsiaalne kindlustatus (Haarmann 1976: 16, vrd. vastuargumendina Kõpp 1959: 83), samuti grammatikate sidumine kooliõpetusega, kirjakeele loomisega ja normatiivsusega, kui arvestada, et grammatikad olid (Haarmanni enda järgi) mõeldud mitte-eestlastest ametivendadele. Veidi läbematud on Haarmanni *Gattungspluralität*'i (polüfunktsionaalse kirjakeele) ootused (Haarmann 1976: 24).

Kui H. Haarmann piirdub eesti grammatikate võrdlemisega kitsalt Eesti-Saksa-Rootsi oludes, siis Vivian Salmon[17] peab põhjendatuks vaadelda XVII saj. misjoniliikumisega seotud keelelist tegutsemist ühe tervikliku nähtusena — misjonilingvistikana (Salmon 1985). Mitte ainult Saksa noormehed ei tulnud Eesti- ja Liivimaale pastoriteks, vaid samal kombel läksid inglise vaimulikud Iirimaale ja Põhja-Ameerikasse, 1601 rajas Matteo Ricci esimese jesuiitide asunduse ka Pekingisse (Salmon 1985: 322). Misjonilingvistika hõlmab küll kõige erinevamaid keeli üle kogu maailma, ent ühes ja samas seoses, lähtuvalt ühtedest ja samadest misjoni eesmärkidest ja vahenditest. Seetõttu on põhimõtteliselt üks ja sama ka keelte võrdlusalus — enamasti ladina, kreeka ja heebrea keel ning vastavad grammatikad. Eesti esimesi grammatikaid võib ja peab seetõttu vaatlema kogu misjonilingvistika taustal, mis võimaldab seletada neis nii tüüpilist kui erandlikku ja teeb enamiku Haarmanni probleemidest olematuks.

---

[17] Vt. ka Eugene A. Nida, Linguistics and Christian Missions. — Linguistic Anthropology 1963, 5, pp. 104–144 ja Victor E. Hanzeli, Missionary Linguistics in New France. The Hague: Mouton, 1969.

Misjonäride l ä h t e k o h t oli üks: "Ja seda kuningriigi rõõmusõnumit jutlustatakse kogu ilmamaale, tunnistuseks kõigile rahvastele" (Mt 24, 14); "Minge kõike maailma, jutlustage rõõmusõnumit kogu loodule" (Mk 16, 15). Ehkki Saksa- ja Liivimaa vahelised misjonisuhted olid kestnud sajandeid, võib siiski Gutslaffi olukorda võrrelda William Bedelli omaga Dublinisse minnes 1626. a.: "I was resolved to goe, not only into Ireland but Virginia and that alle I were sure to meete with death in the performance"[18] (Salmon 1985: 322). Misjonäride v a h e n d i d olid ühed ja samad: keele õppimine suheldes ja grammatikate-keeleõpetuste koostamine, et tõlkida Piibel. Enamikul Euroopa rahvastest on need kaks tavapärast esimest terviklikku keelemälestist just sellest ajast[19]. Eksootilisemate keelte puhul oli keeleõpetustegi koostamine väga vaevaline. Misjonäride m e e t o d i d olid ühed ja samad. Õpitavat keelt püüti esitada ladina grammatika struktuuris, 1) kuna ladina keel peegeldas loogika seaduspärasusi (Vihonen 1983: 124); 2) et uue tundmaõppimisel toetuda juba tuntule, vastavalt kaasaja teadmisõpetuse olulisele printsiibile. Ladina grammatika polnud seega "Prokrustese säng", vaid ühtne kontrastiivsust võimaldav lähtesüsteem, mis paneb Eestimaal sündinud Stahli ja Pommerist tulnud Gutslaffi ühte olukorda.

---

[18] "Ma olin kindlameelne minema, mitte ainult Iirimaale, vaid ka Virginiasse, ja olin kindel, et kohtun oma tegudes surmaga." Võrreldavad olud tulevad esile Gutslaffi teoses "Kurtzer Bericht": "Nende pimeduse, ebausu, ebajumalate kummardamise ja nõiakunsti avaldused on arvutud. Suurem osa neist pole rohkem kui paganad selle sõna tõsises mõttes, kes ei tea Kristusest midagi peale selle, et nad on ristitud" (EKA: 139). Hoopis teist meeleolu võib aga kohata Reiner Brockmanni sonetis: "Was sonst für süsse Frewd in lieben Sommerszeiten/ In Lyffland pflegt zu seyn, wenn man hier Talckus helt/ Da man die Erndte nur mit lauter Lust bestelt/Und von der Arbeit sieht zum Tantz das Bawrvolck schreiten/---/" [Ah mis magus rõõm on armsal suveajal olla Liivimaal, kui siin peetakse talguid ja lõigatakse vilja selge lõbuga ning võib näha talupojarahvast pärast tööd tantsima minemas] (1637).

[19] Hea ülevaade XVII saj. grammatikatest on taani grammatiku Ericus Pontoppidanuse (1616–1678) grammatika eessõnas (Mark 1949: 63–65).

Grammatikate, nagu üldse kirjalike arutluste kindlakskujunenud (kogu kooliõpetusele omane) **dialoogiline ja kompileeriv koostamisviis** on üks põhjusi, miks XVII saj. grammatikates ei saa olla originaalsust ega n.-ö. tõe tabamist. Süüdistada neid originaalsuse puudumises, nagu seni on tavaks olnud, tähendaks seepärast ebahistoristlikku ja ummistuvat lähenemisviisi. Soome esimeste grammatikate võrdlemine on näidanud, et iga järgmine keelemees kirjutab juurde ca kolmandiku, põhiliselt näitematerjali (Vihonen 1983). Isegi koolides enim kasutatavat Donatuse ladina keele grammatikat ei antud välja algkujul, vaid laiendatuna ja kommenteerituna.

Teine põhjus, mida kindlasti arvestas ka Gutslaff, on Donatuse range mall — **pedagoogilise eesmärgipärasuse printsiip**, mille järgi grammatika on õppimiseks, antud juhul sakslastele. Grammatika paradigmad on õppijale esimesed algteadmised ja peavad seetõttu olema lihtsad ja ühemõttelised (Vihonen 1983: 138). Eriarvamused võib esitada kommentaarides.

Keelematerjali äärmine heterogeensus põhjustab siiski senisest grammatikakirjutamise traditsioonist erinevaid jooni. 1. Mida võõrapärasem oli vaimulikule selle rahva keel, kelle sekka ta läks, seda lähedasem suutis ta sageli olla uuritavale keelele. XVII saj. iiri keele grammatikad on iiri keelele palju lähedasemad kui samal ajal käibel olnud saksa keele grammatikad saksa keelele, mis järgisid reeglina täpselt ladina grammatikat (Salmon 1985). Teise keele väga võõrapärane ehitus vabastas traditsioonilisest lähenemisviisist, millega on seotud ka Gutslaffi grammatika uuenduslikud küljed. 2. Kuna paganlus oli sellal konkureeriva elujõulise usuna ristiusu vaenlane, oli kristlasele, rääkimata kirikuõpetajast, paganluse vähimgi sallimine patt (vrd. TÜA: 260). Ometi Gutslaff mitte ainult ei kirjelda traktaadis "Kurtzer Bericht..." eestlaste paganlikke kombeid, vaid esitab koguni talupoeg Vihtla Jürgeni suust kuuldud piksepalve teksti (Gutslaff 1644: 362–363; Suits-Lepik: 120). Gutslaffi on peetud teaduslike kalduvustega inimeseks, ent niisugune nähtus, kus tavalised usuelu reeglid enam ei kehti, esineb ka teiste misjonäride tegevuses. Näiteks kirjeldavad esimesed vaimulikud Virginias päikese austamise tseremooniaid ja inimeste ohverdamist (Salmon 1985: 326).

Kui need paralleelid ka esmapilgul liiga kauged paistavad, on ometi ilmne, et eesti grammatikakirjandus pole kujunenud vaimses isolatsioonis või juhuste suvas. Ta on tüüpiline nähtus intensiivses

ning laia geograafilise haardega kultuurilises protsessis, mille uurimine misjonilingvistika seisukohalt seisab veel ees.

XVII saj. eesti grammatikad on kirjutatud omaaegse kooligrammatika traditsioonis, mis järgib saksa humanistide XVI sajandil koostatud ladina, hiljem saksa keele grammatikaid. Traditsiooni juured on rooma grammatikute Varro (116–27. e. Kr.), Donatuse (IV saj.) ja Priscianuse (VI saj.) töödes. XVII saj. kasutatavamad ladina grammatikad saksa koolides olid Donatuse[20] ja Philipp Melanchthoni grammatikad (Die evangelische Schulordnungen 1863), saksa grammatikatest olid kättesaadavad Johannes Clajuse, Albert Ölingeri ja Laurentiuse Albertuse tööd (Rätsep 1987: 713).

Humanistide grammatika kaks põhimõistet on sõna ja tähendus (Vihonen 1983: 133–137). Humanistide grammatika on **sõnagrammatika**. Sõna on lingvistiline põhiühik ja grammatika ülesanne on iseloomustada tema ehitust, tähendust, liitumist liitsõnadeks ja lauseteks[21]. Vastavalt sellele on grammatika nelikjaotusega: ortograafia, prosoodia, etümoloogia ja süntaks, kusjuures etümoloogia ehk muutmisõpetus on grammatika tuum ja esitab sõna muutmise igas suhtes: sõnaliigid, sugu, arv, kääne, deklinatsioon, komparatsioon jne.[22]

Teisest küljest on humanistide grammatika alus **tähendus** – kogu liigitus ei lähtu mitte vormist, vaid tähendusest. Näiteks noomen ei jagune mitte käändkondadeks, vaid üld- ja pärisnimedeks. Sellele vastavalt on ka k ä ä n e humanistide grammatikas mitte morfoloogiline, vaid tähenduskategooria. Vorm on teisejärguline. Käändesüsteemi luues pole oluline sõna morfoloogiline lõpp — üks lõpp võib tähendada erinevaid käändeid, nii nagu samal käändel võib olla erinevaid lõppe. Kääne ja deklinatsioon on kaks

---

[20] Itaalia koolides oli Donatus kasutusel kuni XX saj. alguseni (Vihonen 1983: 126).

[21] F. Charpini järgi on morfoloogia keskse koha antiigi grammatikasüsteemis põhjustanud antiiktsivilisatsioonide **suulisus**. Nad ei eristanud süntaktilisi fraase tänapäevases tähenduses, kuna (Charpini arvates) nad ei eristanud tähistavat ja tähistatavat, sõna ja mõtet kõnelemisel. Süntaksit kui kirjapildiga saavutatavat abstraktsiooni asendas klassikute keelekasutuse, s.o. näidete päheõppimine (Kuznetsov 1978: 20).

[22] Toetutakse Aristotelese substantsi-aktsidentsi õpetusele. Sõnaliigid on keele substants ja nende muutuvad omadused — aktsidentsid.

eri tasandit, sisuline ja vormiline külg, mis hoitakse grammatikas eraldi. Käände määrab sõna asukoht lauses.

Põhiline etteheide, mida XVII saj. keelemeestele on tehtud, puudutab just käändesüsteemi ja selle justkui vägivaldset kohandamist eesti keelele, s.t. aga morfoloogilist etteheidet semantiliselt üles ehitatud käändesüsteemile, seega grammatika ülesehituse printsiibi mittearvestamist.

Humanistide kooligrammatika on ühine alus, mille stuudiumi on läbi teinud kõik hilisemad keelega tegelejate põlvkonnad ja mida väikeste variatsioonidega järgib kogu hilisem kooligrammatika kuni XX sajandi II pooleni välja. Seepärast ei saa ilma grammatikakirjanduse ja keeleõpetuse ajaloota olla geneetiliselt põhjendatud keeleteaduse ajalugu.

1.1.2. Gutslaffi biograafia

Gutslaffi keeleteaduslike põhimõtete kujunemine on sõltuv ka tema **biograafiast**.

Johannes Gutslaffi[23] eluloolised daatumid on tänaseni ebaselged, kuna vajalikud dokumendid puuduvad või on meile teadmata või on allikates esitatav äärmiselt lahkuminev. Üks põhjusi on kindlasti Gutslaffi elu ja tegevuse paradoksaalselt vähene uuritus vastandina tema rohkele tsiteeritavusele keeleajaloolistes ja

[23] Eesnimena on senini kasutusel olnud *Johann* (Gadebusch: 471; Recke-Napiersky: 152; Napiersky II: 88; Beise: 232; EBL: 115; ERtA: 296; EKA: 136; ENE: 478; EKBL: 77). Paralleelvormina on *Johannes* antud Alttoa-Valmet: 51; reeglipäratult kasutatakse mõlemat TÜA: 259, 278. H. Piirimäe kasutab mõlemat, põhikujuna siiski *Johannes* (Piirimäe 1982: 455). Aktsepteeritud on A. Teringu seisukoht eelistada eesnimena nimekuju *Johannes*, sest nii on Gutslaff seda kasutanud oma saksakeelsete kirjade allkirjades ja trükistes (Tering 1979: 26). Perekonnanimena on kasutusel olnud *Gutslav* ja *Gutslef* (Gadebusch: 471), *Gutsleff* (Recke-Napiersky: 152; Beise: 232; EBL: 115; EKBL: 77); *Gutslaff* (Reiman 1890: 30; 1907: 8; EBL-s paralleelvormina lk. 115, samuti ENE: 478; EKA: 136). Alttoa-Valmet annab *Gutslaffi* paralleelvormideks veel *Gutzlaff* (ka Napiersky II: 88), *Gutzschlaff* (?) (Alttoa-Valmet: 51), Tering annab *Gütslaff*, lisades: "Nähtavasti on õige kasutada nii nimekuju *Gutslaff*, nagu on trükitud tema teoste tiitellehtedel, kui ka *Gütslaff*, mida ta tarvitas kirjaallkirjades" (Tering 1979: 26).

rahvaluulealastes kirjutistes. Põhjalikumalt on Gutslaffi elulooga tegelnud ainult Arvo Tering ja "Tartu ülikooli ajaloo" I köidet koostades Helmut Piirimäe. Käesolev töö ei suuda pakkuda enamat kui teadaoleva andmestiku esitust, toetudes põhiosas A. Teringu artiklile "Lisandusi ja täpsustusi Johannes Gutslaffi kohta" (1979).

J. Gutslaff on pärit Taga-Pommerist. Oma kodukohaks on ta märkinud Daberi[24] (praegu paari tuhande elanikuga väikelinn Poola Szczecini vojevoodkonnas), mis oli ka samanimelise maakonna keskus[25]. Teringu arvates on ta Daberi praostkonda kuulunud Breitenfelde kirikus aastail 1610–1637 pastoriks olnud Johann Gützlaffi poeg, mida aga kahjuks pole võimalik kontrollida.

J. Gutslaffi sünniaega on raske, kui mitte võimatu kindlaks teha, sest nii Daberi kui ka Breitenfelde meetrikaraamatuid hakati pidama alles XVII saj. teisel poolel. Koolihariduse sai J. Gutslaff tõenäoliselt Daberis, võib-olla ka Stettini pedagoogiumis.

Õpinguid jätkas Gutslaff Greifswaldi ülikooli usuteaduskonnas V. Alttoa arvates 1631. a. (Alttoa-Valmet: 51). A. Tering peab immatrikuleerimisajaks viitega Greifswaldi ülikooli publitseeritud matriklile (Friedlaender 1893: 523) 12. juunit 1632 (Tering 1979: 26). Greifswaldi ülikool oli oma silmapaistva naabri Rostocki ülikooli konkurentsi tõttu tagasihoidlikum nii üliõpilaste arvu kui ka nimekate professorite poolest. Gutslaffi järgmine õppepaik Leipzigi ülikool oli XVII sajandil Saksa luterlike ülikoolide seas suurimaid ja andis Gutslaffile ilmselt põhjalikud, Piibli tõlkimisele vägagi kasuks tulnud filoloogilised teadmised. Leipzigis alustas Gutslaff õpinguid 1634. a. suvesemestril. Kas ta enne Liivimaale

---

[24] Ehkki Tartu ülikooli matrikliraamatu publikatsioonis on Gutslaffi päritolukohaks loetud *Dubera Pomeranus* pro *Dabera Pomeranus* (Beise 1855: 165).

[25] Gutslaffile on omistatud ka Alam-Saksi päritolu, enamasti küll alternatiivselt Pommeri päritoluga. Gadebusch: "Er war ein Niedersachse"; Recke-Napiersky: "Geb. In Pommern oder Niedersachsen"; Napiersky: "geb. In Niedersachsen oder Pommern"; Reiman (1907): "Pommerist pärit"; EBL: "sünd. Pommeris või Ala-Saksimaal"; ERtA: "Pommerist"; ENE: "Saksamaalt pärit vaimulik ja kirjamees"; Alttoa-Valmet: "pärines Saksamaalt Pommerist. Tõenäoliselt on ta sama Johannes Gutzschlaff, pärit Taga-Pommerist Daberi linnast /---/, kes immatrikuleerus 1631. a. Greifswaldi ülikooli usuteaduskonda"; EKBL: "Pärit Pommerist või Alam-Saksimaalt".

tulekut veel mõnes ülikoolis õppis, pole senini teada (Tering 1979: 27).

25. mail 1639 on J. Gutslaff immatrikuleeritud Tartus *Academia Gustaviana*'sse[26], kus ta jätkas usuteaduse õpinguid (TÜA: 259). Teringu arvates on Gutslaffi üliõpilaseks olemine siiski probleem, kuna matrikliraamatusse on sisse kantud teisigi, kes tulid võõrsilt Liivimaale ametikoha hõlpsama saamise lootuses. Ülikool, kust võis eest leida tuttavaid eelmistest õpingukohtadest, oli neile vaid ajutiseks tugipunktiks, et oludega kohaneda. Juriidilisest küljest lähtudes oli J. Gutslaff kahtlemata *Academia Gustaviana* liige, sest immatrikuleerimisel antud vanne eeldas allumist ülikooli kohtuvõimule, millelt võis ühtlasi ka kaitset leida. Kuid nende 80 hulgas, kes 1640. aastal riigistipendiumi said (see eeldas õppetööst osavõttu), Gutslaffi polnud[27]. 1640. a. augustis disputeeris ta prof. Andreas Virginiuse eesistumisel (Gutslaff 1640). Tööd peetakse täiesti ortodoksseks ja selles ei kajastu autori hilisemad huvid (TÜA: 206). Disputatsiooni olemasolu fakt näitab küll ülikooliga seotust, kuid ei tõesta tema osavõttu õppetööst (Tering 1979: 27). Kas J. Gutslaff respondeeris kui usuteaduskonna üliõpilane või oli see vajalik kohataotlemisel ülikoolilt soovituskirja saamiseks, jääb lahtiseks, sest tituleering *SS. Theologiae Studiosus*, mis leidub nii disputatsiooni tiitellehel kui 1641. a. kirjaallkirjades, on kahetähenduslik. Ühel juhul viitab see usuteaduskonnas õppimisele, teisel juhul aga ei tähenda see tituleering mitte teoloogiaüliõpilast, vaid vastselt ametisse astunud, kuid kirikuvõimude poolt veel ordineerimata pastorit (Tering 1979: 27). Usuteaduskonnas õppides pidanuks Gutslaff igal juhul riigistipendiumi saama. Kõne alla võis tulla ka mõni helde patroon, kelle kulul võis Tartus õppida, kuid isikuilt, kellele Gutslaff oma disputatsiooni pühendas[28], ei näi

---

[26] TÜ TR KHO f. 7, s. 32, 1. 9 p.

[27] EAA f. 278, nim. 1, s. XXII-11, 1. 96 (viidatud Teringu järgi).

[28] Gutslaff pühendas dedikatsioonis disputatsiooni Liivimaa superintendendile Hermann Samsonile ning Daberist pärit vendadele David ja Joachim Langele (pastorid Lüneburgis ja Holsteinis) kui soosijatele (*fautoribus et promotoribus*). Ei ole küll teada, milles nt. Samsoni soosing väljendus: kas toetas ta võimekat üliõpilast mingisuguse ametikoha hankimisega õpingute ajaks Tartu ülikoolis või osales ta koguni Gutslaffi Liivimaale kutsumises (TÜA: 259).

pideva toetuse saamine küll arvesse tulevat (Tering 1979: 27). Nõnda jääb üle võimalus, et J. Gutslaff teenis 1639–1641 elatist Tartus või selle ümbruses koduõpetajana või abipastorina. Selline teenistuskoht ei välistanud suhtlemist ülikooliga ega loengute kuulamist.

Ootuspärane oleks, et Gutslaff suhtles Tartus nendega, kellega tal oli kokkupuuteid õpingute ajal Greifswaldis ja Leipzigis. Kõne alla tulevad Tartu ülikooli retoorika ja juura professor Laurentius Ludenius, kes 1632. a. oli filosoofiateaduskonna dekaanina uustulnuka Greifswaldis vastu võtnud (Friedlaender 1893: 553, 555)[29], ning Nõo pastor ja *Academia Gustaviana* usuteaduskonna adjunkt Adrian Virginius, kes Greifswaldis immatrikuleeriti poolteist kuud Gutslaffist hiljem (Friedlaender 1893: 523). Nõnda ongi: J. Gutslaffi töö "Kurtzer Bericht" tiitellehele järgnevas kolmest luuletusest koosnevas dedikatsioonisalmikus on kaks pühendusluuletust kirjutanud just nemad (Gutslaff 1644).

J. Gutslaffi Urvastesse pastoriks asumise kohta on esitatud lahkuminevaid andmeid. A. Teringu arvates on eksiarvamus, et Gutslaff asus ametisse 1630. a., alguse saanud Recke-Napiersky leksikonist (Recke-Napiersky: 152): "wurde 1630 Prediger zu Urbs oder Anzen", kust ta on jõudnud peaaegu kõigisse autoriteetsematesse väljaannetesse[30]. Sama aasta esineb aga juba Gadebuschil: "Um das Jahr 1630 hat er die urbsische, oder wie sie ißt heißt, die anzische Pfarre im dörpatischen Kreise erhalten" (Gadebusch: 471). Aastaarvu korrigeerib kõigepealt Napiersky: "zu Anzen nach 1634" ja lisab täienduseks: "Fast scheint es, dass er im Anzen erst um Weihnachten 1641 angetreten; denn im Vis. Prot. vom Mai 1642 heist es: "A Festo Nativitatis, als der Pastor ins ampt getreten, seindt getauft 37 u.s.w." (Napiersky II: 88), mille järgi Gutslaff ordineeriti 1641. a. jõulude aegu. Seda seisukohta aktsepteerib ka Beise (232)[31]; EBL ja V. Alttoa annavad 1634. a. võimaliku variandina (EBL: 115; Alttoa-Valmet: 51). Ametisse astumise ajaks märgib osa väljaandeid 1642 (Alttoa-Valmet: 51).

---

[29] L. Ludenius oli 1617–1635 Greifswaldis professor ja siirdus siis Tartusse, kus töötas surmani 1654. a. (Tering 1979: 28).

[30] Vt. ENE: 478; ERA: 25; EKA; 136; EKBL: 77; Reiman 1890: 30.

[31] 1641. a. küsimärgiga esitab ka E. H. Busch (1867: 929).

A. Teringu arvates võiks Gutslaffi pastoriks asumise dateerida kevadsuvega 1641. Vähemalt 1634. aastast alates ei olnud Urvastes oma kirikuõpetajat, kuni 1638. aastal määrati ja kinnitati sellele kohale lätlane Matthias Haber (Matīss Auzinš)[32], kes varem oli pastoriks läti-eesti keelealal Lugažis ning Ērgemes (Härgmäel). Urvastes oli ta kuni surmani 1641. a. kevadel (Baerents 1924: 363; Lundström 1914: 54).

Millal J. Gutslaff tegelikult Urvastesse tuli, jääb lahtiseks. Teringu arvates on võimalik, et abipastorina juba 1640. a. Urvaste kiriku eestseisjate koostatud ametlik kutse on aga dateeritud 18. juuniga 1641 (Baerents 1924: 365). Igal juhul oli J. Gutslaff M. Haberi asemele pastorikohale asunud enne ametliku kutse saamist. Nimelt enne lihavõttepühi (seega enne 25. aprilli) 1641. a. pidas ta juba jutlusi[33].

Näib, et kirikueestseisjad olid viivitanud vokatsiooni kirjutamisega viimse hetkeni — 1638. a. kirikukorralduse kohaselt tuli kirikueestseisjatel uus pastor kutsuda nelja kuu jooksul pärast endise lahkumist või surma (Lundström 1914: 105, 270). Sama aasta detsembris sõitis J. Gutslaff Riiga, et lasta end Liivimaa superintendendil eksamineerida ja ametisse ordineerida. 21. detsembril, saanud superintendendilt kinnituse, kirjutas ta Liivimaa ülemkonsistooriumile palvekirja enda lõplikuks ametisse konfirmeerimiseks. Igal juhul toimus see 1642. aastal, iseasi kas aasta algul või suvel[34].

---

32 M. Haber oli läti talupoja poeg Lugažis, kes sealse mõisaomaniku J. W. v. Plettenbergi toetusel oli hariduse saanud. Sellele juhib tähelepanu juba Napiersky (III: 1). Lundström (1914: 54), toetudes Napierskyle ja tundmata kohalikke olusid, kinnitab, et Haber oli eesti pärisorja poeg ja on ehk esimesi eestlasi üldse, kellel õnnestus pastoriks saada. Põhjalikult on M. Haberi päritolu uurinud P. Baerents (1924: 365). Peale M. Haberi on XVII sajandist seni kindlalt teada veel vaid kaks Liivimaal töötanud lätlasest pastorit: J. Kapaus (Kapuns) ja J. Reuter (Reiters) (Tering 1979: 28).

33 J. Gutslaff: "Folgenden Jahres als 1641 im Frühlinge / war ein solch herlich warm Wetter / daß auch vor Ostern alles grünete / und ich alhie in meiner damahligen noch künftigen Kirchen vnter den Meyen geprediget habe" (1644:270).

34 Kuueliikmeline ülemkonsistoorium tuli kokku juuni keskel kuuks ajaks Tartus ja arutamisele võeti ka palvekirjad (Lundström 1914: 240).

Et J. Gutslaff töötas Urvastes pastorina tegelikult enne ametlikku kutsumist ja et ta M. Haberi eluajal sai heal juhul vaid abipastoriks olla, võikski tema pastoriks asumise dateerida kevadsuvega 1641 (Tering 1979: 29).

Oli tavaline, et uus pastor abiellus oma eelkäija lese või tütrega. J. Gutslaff abiellus Matthias Haberi tütre Annaga 1642. a.[35] 5. veebruaril 1647 oma ämmalt Catharina Haberilt[36] Tartus Rüütli tänavas maja ostmisega (ilmselt peatuskohaks Tartu sõitudel (TÜA: 257)) tugevnesid veelgi sidemed Tartuga (Tering 1979: 29).

Gutslaffi suhteid Urvaste talupoegadega peetakse üldiselt väga headeks, mida näitab nii tema hea, ilmselt rohkes suhtlemises kujunenud eesti keele oskus kui ka piksepalve üleskirjutus. Ometi ei ole alati kõik hästi läinud. "Urvaste kiriku eest hoolitsejad on kõik vokatsiooni ajal õpetajale antud lubadused 1644 ilusasti unustanud. Kui õpetaja pöördub kirikueestseisja poole palvega, et rehi tuleb korda seada, on vastus õige külm: kui õpetaja ei lepi asjaga, nagu see on, võib ta Urvastest lahkuda, küll saadakse tema asemele teine õpetaja. Veel rohkem peab õpetaja sel puhul kuulma tunnistajate juuresolekul: "kuhu kurat ise ei saa tulla, sinna ta saadab õpetajad" (Kõpp 1959: 83).

Loogiline oleks leida andmeid, mis näitaksid kontaktide jätkumist *Academia Gustaviana*'ga. Ühelt poolt kasutas Gutslaff trükkimisvõimalusi ülikooli juures: nii "Kurtzer Bericht" (1644) kui "Observationes" (1648) trükiti *Academia Gustaviana* trükikojas[37], kusjuures viimane on "ainsaks ulatuslikumalt eesti keelt sisaldavaks teoseks, mis trükiti sel perioodil Tartu ülikooli trükikojas" (EKA: 136). Teiselt poolt jätkusid kontaktid ka üliõpilastega. Pole

---

Gutslaff võis selle liikmetelt resolutsioonid võtta ka ükshaaval kohe, kui oli 1642. a. algul Riiast Tartu jõudnud.

[35] 20. mail 1642 Liivimaa kindralkubernerile saadetud kirjast selgub, et ta oli juba abiellunud (Läti RAKA, f. 109, nim. 2, s. 188, l. 17. Teringu järgi viidatud). Kuid veel 29. juunil 1642 on Tartu raeprotokollides juttu tema tulevasest (*künftige*) abikaasast (EAA, f. 995, nim. 1, s. 254, 1. 11. Teringu järgi viidatud).

[36] Matthias Haberi lesk Catharina Haber oli 1583–1602 Tartu raehärraks olnud Ewert Windtmülleri tütar (Lemm 1960: 157). A. Lemm peab Catharina Windtmüllerit ekslikult Gutslaffi abikaasaks.

[37] Väljaspool ülikooli seisvate isikute töid (v.a. juhutrükised) trükiti *Academia Gustaviana* trükikojas üldse alla kümne (Tering 1979: 29).

juhuslik kokkusattumus, et 1652. a. Vaabina mõisaomaniku J. E. v. Bellingkhausseni perekonna liikmete ümbermatmise puhul kirjutatud viie leinaluuletuse (Trauer-Klagen 1652) autorite hulgas on peale Gutslaffi ja Sangaste pastori Ch. Wassermanni (kes oli samuti Pommerist) kaks üliõpilast, kellest üks on Daberist pärit Petrus Horn (õppis Tartus 1646–1652).

J. Gutslaffi suurim ettevõtmine oli Piibli tõlkimine lõunaeesti keelde[38]. Puuduvad teated, kui kaua tõlkimise eeltööd aega võtsid, kuid 1648. aasta kevadeks oli tal kaks esimest Moosese raamatut tõlgitud (Tering 1979: 30). 28. mail 1648 pöördus Gutslaff palvega Rootsi riigikantsleri Axel Oxenstierna poole, et riik võtaks Piibli tõlkimise ja kirjastamise kulud enda kanda (Lundström 1914: 287). 1648. a. augustis teatas ta oma grammatika pühendusläkituses kavatsusest "üks proov Moosese esimesest raamatust" katseks välja anda. Pole teada, kas Gutslaff jõudis enne 1656. a. sõja eest Tallinna põgenemist kogu Vana Testamendi tõlkida või mitte. Viimane on tõenäolisem[39]. Tallinnas tegeles ta veelgi Piibliga (Gadebusch: 472) ja suri 1657. a. katku.

XVIII–XIX sajandil oli olemas anonüümne Vana Testamendi käsikiri, mille autoriks peeti ortograafia ja keeleanalüüsi põhjal kindlalt Gutslaffi (Gadebusch: 472; Recke-Napiersky: 152; Beise: 232). K. G. Sonntagi allikaviiteta teate järgi on XIX saj. algul käsikiri säilinud kuni prohvet Jeremija raamatuni (Sonntag 1817: 23).

ÕES-i 535. istungil 4. (16.) III 1887 tutvustab Arnold Hasselblatt Jaan Jungi teadet Abjast (Hasselblatt 1887), mis juhib tähelepanu ÕES-i valduses olevale anonüümsele käsikirjale ja avaldab kahtlust väidete üle, et Gutslaffi ja Gösekeni piiblitõlked on

---

[38] Gutslaffi osa eesti piiblitõlke ajaloos aitab täpsustada Toomas Pauli doktoriväitekiri "Eesti piiblitõlke ajalugu, I" (Paul 1994), ehkki otseselt Gutslaffi käsitletakse selles väga lühidalt (lk. 167–168).

[39] H. Gösekeni sõnadest tema grammatika eessõnas ei selgu, millises mahus ta Gutslaffi tõlget nägi. Ta ütleb, et Gutslaff on tõlkinud Piibli raamatu(i)d (*die Biblische Bücher*) tartu keelde (Göseken 1660: [b6v]) ja on Tallinna tulles andnud oma piiblitöö (*seine Biblische Arbeit*) üle J. Jheringile [b7r], kellel tekkis kavatsus ühendatud jõududega avaldada Piibel nii tallinna kui tartu keeles, kuid Jumal kutsus Gutslaffi enne ära, kui ta täielikult valmis jõudis (*ehe er die Arbeit vollends ins reine gebracht*) [b7v].

kaduma läinud[40]: käsikiri, mis ulatub Hiiobi raamatuni, pole ei tartu ega tallinna keeles, on köidetud ja kirjutatud hea käekirjaga, ilmselt mõeldud trükkimiseks. Käsikirja on leidnud pastor Schneider ca 40 a. tagasi Hallistest, andis selle kreisikohtunik A. v. Dehnile, too omakorda ÕES-ile.

Praegu Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolises Arhiivis säilitatav käsikiri, mis ulatub I Kuningate raamatu 1. ptk. 34. salmini (314 lehte), on ÕES-i kogudest. C. G. Reinthal on pidanud eksemplari Gutslaffile kuuluvaks (märkused esilehel), Villem Reiman aga kahtles ja omistas käsikirja veenvate põhjendusteta Adrian Virginiusele (nooremale) (Reiman 1890: 32). A. Saareste oletas keeleanalüüsi põhjal küll Gutslaffi autorsust, kuid lõplikku kinnitust ei andnud (EBL: 115–116). Ka "Eesti kirjanduse ajaloo" I köites jäeti küsimus lahtiseks (lk. 134). 1979. a. tõestas Arvo Tering, olles võrrelnud käsikirja Gutslaffi kirjadega, et anonüümne käsikiri on Gutslaffi kirjutatud (Tering 1979: 30).

1.2. Isiklik suhtumine

Gutslaff on eesti keele grammatika alastes otsustustes empiiriline. Tema argumendid on: "nii räägitakse", "olen kuulnud" jms., mis on usutavusele häälestades kaasaegsetes rahvuskeelte grammatikates tüüpvormelid. Teisalt taotleb ta, võib-olla väga süsteemikindla heebrea grammatika mõjul, väljapeetult süstemaatilist keele grammatilist esitust. Seetõttu on näiteks Gutslaffi noomeni paradigmades kõrvuti rahvakeelsete vormidega palju oma reeglite järgi konstrueerituid — kõik kahesilbiliste tüvede pluurali akusatiivi vormid ja enamik vastavaist rektiivi ja genitiivi vormidest (Valmet 1984: 52–55).

See, et Gutslaff lõunaeesti keelest kirjutab, on loomulik tema elu ja tegevuse areaali tõttu[41]. Ta ise põhjendab oma keelevalikut inimlikult ja võrdlemisi "ebateaduslikult" grammatika eessõnas lugejale, kus muuhulgas kurdab oma puuduliku keeleoskuse üle ja

---

[40] H. Haarmann arvab samuti, et Gutslaffi käsikirja pole säilinud (Haarmann 1976: 20).

[41] Ilmselt oli ka saksa päritolu ja haridus temas kasvatanud **keelelist tolerantsust**. XVI–XVII saj. Saksamaa keeleelu põhiprobleeme oli *gemein deutsch*, millel polnud kaua ühest lahendust just murrete laia leviku ja sallitavuse tõttu (Guhman jt 1984: 84–88).

palub seda kritiseerida. Gutslaffile on kodupaiga dialekt lihtsalt meeldiv, sulnis (*suavis*), võrreldes näit. rannikualadel kõneldavaga. Meeldivuse tõttu peab ta lõunaeesti keelt enam arenenuks. See esimesel pilgul lihtsameelsus hinnangu andmisel ei pruugi seda tegelikult olla. Juba renessansiaja autorid, näit. Petrarca, aga hiljem ka J. C. Scaliger, uusaja alguse olulisima poeetika autor, nimetasid sõnaga, õieti terminiga *suavis* ladina keele ja rooma luule üht suuremat ja ihaldatavamat väärtust — ideaalset harmooniat, mis tekib keele sulni kõla ja paindliku eneseväljenduse mõõdutundlikust ühendusest. Seetõttu võib *suavis*'es näha kõrget hinnangut lõunaeesti keelele. Teisest küljest peaks taolistesse ülistussõnadesse suhtuma ka teatud ettevaatusega, mõeldes kasvõi Gutslaffi kaasaegsele juhuluulele, kus on loomulik lähedasi inimesi kõrvutada kreeka ja rooma jumalatega, neist kõrgemalegi tõsta. Gutslaffi sõnu tuleb küll uskuda, aga teatud reservatsioonidega.

Gutslaffi ajendasid lõunaeesti keelde süvenema **praktilised vajadused**[42] (Haarmann 1976). Esiteks oli grammatika abivahend ja eeltöö Piibli tõlkimisele. Pühendusläkituses rõhutab Gutslaff kristlikke põhiideid kõigi inimeste ja rahvaste võrdsusest Jumala ees ning on seisukohal, et eestlane peab saama oma emakeeles jumalasõnaga tutvuda. "Denn gleich wie eine gute Mawr ohne festen Kalck nicht kan gemacht werden: Als kan man auch ohne die heilige Schrifft keine gründliche Kirche oder Volck GOttes bawen"[43]. Piibli tõlkimisega tahab Gutslaff lõunaeesti keelt teistega võrdseks, n.-ö. maailmakeeleks muuta. Teiseks oli grammatika mõeldud keeleõpikuks kaasmaalastele (Rätsep 1987: 711), käsiraamatuks jutluste pidamisel ja ka igapäevases suhtlemises.

Muudest teostest oli Gutslaffi enda jaoks ilmselt grammatikaga samaväärse tähtsusega "Kurtzer Bericht" (Gutslaff 1644), mis lülitus poleemiliselt ilmumisaegsesse meteoroloogia-alasesse diskussiooni (TÜA: 225) ja sisaldab olulise kultuuriloolise dokumendi — piksepalve — üleskirjutuse. Just viimase tõttu tundub

---

[42] Praktilisust tuleks siin mõista kui mõistlikku käitumist kindla sihi saavutamiseks. Olid ju ka ladina ja kreeka keel ülimalt praktilised õppeained.

[43] Niisamuti kui head müüri ei saa ilma vastupidava lubjata, nõnda ei saa ehitada ka põhjani kindlat kirikut või Jumala rahvast ilma Pühakirjata.

see teos ka meie kaasajale oluline ning tagab Gutslaffile aukoha eesti folkloristika ajaloos.

Gutslaffi suurim töö, Piibli tõlge lõunaeesti keelde[44], trükki ei jõudnud ja sellest on säilinud vaid osa (millest oli põhjalikumalt juttu eelnevas punktis). Gutslaff alustas Vanast Testamendist, mis on keeleliselt palju keerukam. Ta tõlkis originaalist[45] ja lõunaeestiliste vastete otsimine võis olla väga raske. Heebrea ja aramea keelest tõlkimine[46] ei pruugi tähendada ainult Gutslaffi keelehuvi ja -andekust[47]. XVII sajandi keskel oli Piibli tõlkimisel aluskeele valik, *resp.* kas võtta tõlke aluseks Septuaginta või heebrea Piibel, ägeda poleemika objekt[48].

Gutslaffi töö on esimene ja viimane nõnda suurejooneline katse tõlkida kogu Piibel lõunaeesti keelde.

2. Gutslaffi retseptsioon Eestis

Gutslaffi senist retseptsiooni Eestis võib vaadelda kolmest aspektist: 1) keeleline retseptsioon; 2) ideoloogiline retseptsioon; 3) Gutslaffi grammatika kui keeleajaloo andmepank, kusjuures viimane on loomulikult mahukaim. Kaks esimest aspekti eksisteerivad pidevalt ja suuremas või vähemas sõltuvuses teineteisest. Tähelepanu on eri külgede suhtes olnud ajastuti erinev.

2.1. Keeleline retseptsioon

Gutslaffi grammatika **keeleline retseptsioon** on ambivalentne: ühelt poolt grammatika nägemine protsessis (näit. A. Kask, A. Valmet), mis on siiski sageli jäänud hinnanguta deskriptiivsuse ääremaile; teisalt grammatika kui sellise analüüs justkui väljaspool

---

[44] Osa piibli tõlkest (1 Ms 1. ja 27. ptk; 2 Ms 20. ja 28. ptk; 5 Ms 14. ptk.; Km 15. ptk.; Rt 2. ptk.; 1 Sm 13. ptk.) on publitseeritud VEKVM-s (lk. 102–127).

[45] Tavaliselt kasutati algtekstina Lutheri saksakeelset tõlget.

[46] Peale kahe sõna 1 Ms 31, 47 ja ühe värsi Jr 10,11 on aramea keeles vaid suuremad osad Esra (4,8–6,18; 7, 12–26) ja Taanieli (2,4b–7,28) raamatus.

[47] Heebrea keel lisandus ladina ja kreeka keelele gümnaasiumi viimases klassis (Die evangelische Schulordnungen 1863), rääkimata tema olulisest kohast ülikooli teoloogiastuudiumis.

[48] Vrd. J. C. H. Lebram, Ein Streit um die Hebräische Bibel und die Septuaginta (Leiden University 1975: 21–63).

aega koos sellest tulenevate üsna kriitiliste hinnangutega (näit. A. Saareste).

Kriitikana võiks võtta sedagi, et A. W. Hupel üle saja aasta hiljem kirjutatud järgmises lõunaeesti keele grammatikas (Hupel 1780) Gutslaffi kui oma töö allikat või eelkäijat ei maini. Kuid H. Vihma andmeil (1969: 223) Gutslaffi teos üldse Hupelini ei jõudnudki.

2.2. Ideoloogiline retseptsioon

Gutslaffi grammatika **ideoloogilises retseptsioonis** on selgelt eraldatavad kolm ajajärku sõltuvalt rahvuse identiteedi otsingute iseloomust. **Rahvuse kujunemisaegadel** kirjutatakse Gutslaffist kindla eestilise rõhuga kui heast ja targast kirikuõpetajast, kes rahvast on harinud ja jumalasõna aidanud eesti keelde tuua (O. W. Masing "Marahwa Näddala-Lehes", M. Veske "Omas Maas"), kusjuures Veske mainib, et kui Gutslaff üldse teravaid sõnu ütles, siis oma seisusekaaslaste kohta. "Gutslaffi tööst ["Kurtzer Bericht" — M. L.] võib näha, et tema hea ja õiglane inimene, oma aja kohta tark mees oli. [---] Ta ei noomi, vaid haletseb [---]" (Veske 1884: 14). **Sajandivahetusel** on Gutslaff juba äge risti ja mõõgaga võitleja, kelle tee rahva patuse hingeni kulgeb läbi visade lahingute (näit. Lipp 1895: 218). Ka Villem Reiman suhtub temasse kui aktiivsesse usuvõitlejasse: "Et ta oma ametit suure hoolega pidas, oli ta peagi rahwa keele ära õppinud ja rahwa arwamiste ja ebausu kommetega tuttawamaks saanud, kelle vastu ta kanget sõda algas. Pagana-usk õitses veel lopsakalt, paganuse jätised ei kartnud lausa päewawalgetki" (Reiman 1907: 8). "Et ta sõjapasuna hääl kaugemale kostaks ja sõpru abilisteks kutsuks, näitas ta kirjatöödes rahwa jõledust ja rumalust ja seadis targematele nende kohuse elawalt silma ette, rahwa suremata hinge niisugustest pimeduse paelust lahti päästa" (Reiman 1890: 30). **Tänapäeval** on Gutslaffi rolliks jäänud olla eeskätt sõnavara allikas, isiklik suhe temaga on sisuliselt kadunud. Levinud hinnangu annab Ed. Laugaste: "Oma ametis olnud ta range rahvakommete vastu võitleja, ometi täielikult mõistmata, millist osa rahva vaimupimeduses mängis kirik ise ja raske mõisaorjus" (ERtA: 296). A. Kask väljendub üldisemalt: "võõrad, kes oma kiriklike ametikohustuste täitmisel olid sunnitud eesti keelega tegelema" (1970:

9). Teisal leitakse, et "Gutslaff on olnud oma aja kohta küllalt tark inimene, taupoegade suhtes õiglane ja tal on olnud nende juures hea krediit" (ERtA: 296). Nende kahetsusväärselt ühekülgsete hinnangute üks põhjusi on Gutslaffi materjalide vähene tuntus.

3. Gutslaffi grammatika kaasaegses traditsioonis

Järgnevalt vaadeldakse Gutslaffi grammatikat lühidalt nii üldise kui ka eesti grammatikatraditsiooni taustal, kusjuures sügavam analüüs seisab veel ees[49].

3.1. Traditsioonis üldse

Gutslaff järgib lõunaeesti keele vaatlemisel kooligrammatika kaanonit misjonilingvistika vabadusega. Ülalmainitud levinumate grammatikate loodud kaanonisse suhtuvad esimesed rahvuskeelte grammatikad nagu oma terviklikkuses kättesaamatusse ideaali või võimalusse teatavaks valikuvabaduseks. Keegi ei käsitle k õ i k i mõisteid, mida autoriteedid on välja pakkunud. Grammatikute eripära tuleb esile: 1) mõistete valikus; 2) nende kombineerimises, s.t. grammatika struktuuris; 3) käsitlemismahus ja argumenteerituses.

Isegi põhijaotuse — ortograafia, prosoodia, etümoloogia ja süntaks — piires on võimalikud suured mahulised erinevused, kuni mõne osa puudumiseni või asendamiseni. Stahlil on kõikide osade elemendid olemas, ainult põhjendav pool on neis peaaegu olematu ja näitematerjal on väga lakooniline. Ka läti esimese grammatika (1644) autor J. G. Rehehusen on uurimismahus ja otsustustes Gutslaffist tagasihoidlikum, ei puuduta läti süntaksit ja piirdub näiteks noomeni esituses ainult soolise diferentseerimisega (Ozols 1965: 134). Stahli "Anführung" ei käsitle samuti süntaksit, Eskil Petraeuse ladinakeelne soome keele grammatika (1649) on Gutslaffiga mahult võrreldav, sisaldab ka lauseõpetuse, siit puudub aga sõnastik. Stahli sõnastik on võrreldavaist mahukaim.

Käsitlemismahu ja argumenteerituse poolest on Gutslaff nimetatuist kõige põhjalikum, püüdes reeglistada isegi näiteks para-

[49] Suurepärast metoodilist eeskuju ja rikkalikku võrdlusmaterjali selleks pakub Sakari Vihose "Suomen kielen oppikirja 1600-luvulla". — Studia philologica Jyväskyläensia, 11. Jyväskyla 1978, mille põhiseisukohti on refereerinud H. Rätsep. Vt. Rätsep 1987.

digmaatilisi häälikumuutusi ja välja tuua murdeerinevusi. Gutslaffi hoogu pidurdab aga Donatuse nõue, et grammatika peab olema selge ja lihtne. Gutslaff esitab eriarvamused lihtsatele reeglitele kommentaaridena ja rohkete erandirühmadena. Mitmed grammatika eessõnas äratoodud tähelepanekud jätab ta — viidates kirjastamise kiirusele — üldse realiseerimata. Teiselt poolt on süsteemitaotlus põhjustanud vähemasti noomeni pluuralivormistikus konstrueeritud sõnavorme, mis esinevad kõrvuti rahvakeelsete väljenditega (Valmet 1984).

Misjonilingvistikaga seostuvad

1) Gutslaffi foneetilised seisukohad. Ta mitte ainult ei arutle põhjalikult vokaalide vältuse, palatalisatsiooni ja tüvemuutuste märkimise üle, vaid leiab nagu Roger Williams 1643. a. indiaani algonkiniritva keelkonda kuuluva algonkini keele puhul (Salmon 1985: 336), et eesti häälikute märkimiseks on kreeka tähed palju sobivamad.

2) käändearutlused. Nagu Stahl, lähtub Gutslaffki ladina keele käänete süsteemist, jõudes peagi järeldusele, et eesti keelele see ei vasta. Heebrea keelega sarnaselt peab ta eesti keele käändesüsteemi taandatavaks kahele põhikäändele — nominatiivile ja rektiivile, kusjuures teised käänded moodustatakse rektiivist vastavaid lõppe lisades. See läbinägelikkus hämmastab esimesel pilgul. Siiski on Stahl oma "Anführungis" väljendanud põhimõtteliselt sedasama, tõdedes, et eesti keeles on käändeid niisama palju kui genitiivil lõppe, aga nende eristamisel pole tegelikult mõtet, sest muutuvad ainult vokaalid, konsonandid jäävad samaks (Stahl 1637: [A^{1}v]). Sealjuures viib Stahl selle ilmselt samuti heebrea grammatikast inspireeritud idee ka ellu ega esita pikki noomeni paradigmasid peale kahe vajaliku näite. Sellega on Stahl kardinaalsem kui Gutslaff, kes ideed sellisena ei teosta: "Jätan kõrvale ablatiivi ja vokatiivi käände ning oleksin tõepoolest peaaegu söandanud kõrvale jätta ka genitiivi ja daativi, kui üks või teine põhjus poleks seda takistanud" (eessõnast lugejale).

Need käändekahtlused lubavad väita, et Stahli ja Gutslaffi grammatikad tähistavad üleminekut tähendusgrammatikalt vormigrammatikale, mis oli üks misjonilingvistika tähtsamaid tulemusi.

Heebrea kaasaegne grammatikatraditsioon on ilmselt kooligrammatika kaanoni ja misjonilingvistika kõrval kolmas Gutslaffi (nagu ka teiste meie XVII saj. grammatikate) mõjutaja. Viited

heebrea keelele on grammatikas olulised. Vastav Gutslaffi eripära ja tüüpilisust täpsustav uurimistöö peab aga jääma edaspidiseks.

3.2. Eesti traditsioonis

Gutslaff on **eesti grammatikatraditsioonis** silmapaistev või erinev vähemalt neljas mõttes: 1) Gutslaff käsitleb lõunaeesti keelt; 2) ta võtab kasutusele rektiivi käände; 3) tema ortograafia on ebaühtlane, mis võib viidata ka paremale foneetilisele tajule; 4) Gutslaffi grammatika on ladina keeles.

1. Eesti grammatikatraditsioonis on Gutslaffi grammatikal esimese teadaoleva lõunaeesti keele grammatikana oluline koht lõunaeesti kirjakeele ajaloos. See on kindel punkt, alus ja arenguvõimalus järgmistele käsitlustele nagu mistahes keele esimene publitseeritud grammatika. Fakti olulisus ei sõltu hilisemast retseptsioonist. Lisaks sellele on Gutslaffi grammatika **puhas lõunaeesti keele grammatika**, mis on kirjutatud Stahlist võimaluste piires erinevalt, ehkki Gutslaff on Stahli grammatikaga kindlasti tuttav[50]. Eespool on vaadeldud grammatikate struktuuri, kuid ka Gutslaffi sõnastikuosa (sisaldab 1714 saksa artikkelsõna) analüüs kinnitab iseseisvust. Sõnu, mille saksa artikkelsõna ja selle eesti vaste on Stahlil ja Gutslaffil samad, on 25%. Morfoloogiliste ja foneetiliste erisustega sõnu on 23,1%. Samale saksa sõnale täiesti erinevaid vasteid on Gutslaffil 11,9%. 40% moodustavad Stahlist täiesti erinevad saksa artiklid. Kui õnnestuks välja selgitada, milline saksa sõnaraamat oli Gutslaffile eeskujuks, oleks võimalik umbkaudu taastada grammatika kaotsiläinud lehtede sisu, ehkki mitte selle lõunaeestilist aspekti.

Märkimisväärne on Gutslaffi lõuaneesti keele oskus, mida ta ülikooli ajal ilmselt väga intensiivselt õppis, sest Taga-Pommeris sündinuna ei olnud tal nähtavasti selle keelega varem mitte mingeid kokkupuuteid (Piirimäe 1982: 455).

---

[50] Gutslaff võtab üle Stahli kirjaviisi, mis on halvem talle arvatavasti tuttava "Agenda Parva" (1622) kirjaviisist ega sobi tema enda keeleliste tähelepanekutega. Grammatikas leidub mitmeid märkusi Stahli ortograafia puuduste kohta.

Gutslaff on suhteliselt enesekriitiline[51], olles grammatika eessõnas skeptiline oma keeleoskuse suhtes. Siiski tunnistab Gutslaffi head keeleoskust — või vähemalt head tahet seda keelt osata — tema tihe suhtlemine oma kihelkonna talupoegadega juba Urvastes viibimise algaegadel ja eriti 1642. a. rahutuste ajal.

1642. a. oli erakordselt külm ilm, millega seoses pidasid haritlased vajalikuks arvamust avaldada meteoroloogilise astroloogia kohta. 1644. a. paljundati ülikooli trükikojas noore Urvaste pastori Gutslaffi traktaat "Kurtzer Bericht vnd Vnterricht Von der Falschheilig genandten Bäche in Liefland Wöhhanda", milles ta pani selle loodusõnnetuse Saturni ja Jupiteri suure konjunktsiooni arvele. Autor väitis, et kuigi planeedid ja kinnistähed avaldavad maistele asjadele teatavat meteoroloogilist kiirguslikku mõju, reguleerib seda mõju Jumal vastavalt vajadusele õnnistada või nuhelda inimesi, mistõttu prognoosijate ennustused ei saa olla väga paikapidavad (TÜA: 225). Talupojad, kes selle külma pärast enim kannatasid, pidasid põhjuseks Võhandu jõge rüvetavat veskit, mille Hans Ohm 1640. a. ehitada oli lasknud. 1. mail 1642 koguneti veski süütamiseks, kuid mõisaproua palved ja parajasti kohalviibiva Tallinna raehärra Claus Russe keelitamised hoidsid neid esialgu tagasi (TÜA: 260)[52]. Gutslaffi teos on XVII sajandi kohta ulatuslik. Ülikooli kasvandikuna on Gutslaff püüdnud talupoegi valgustada, rääkides neile, et ilmastik ei olene jõest ega veskist. Seejuures polnud ta karm luterlik noomija, vaid kannatlik selgitaja, kes laskus talupoegadega pikkadesse vestlustesse, kuulates ära nende vastuväited. Gutslaff pidas koguni oluliseks maarahva seisukohti eesti keeles kirja panna.[53]

2. Esimest korda eesti grammatikakirjanduses võtab Gutslaff kasutusele heebrea regimeni eeskujul rektiivi käände, mis on tänapäeva seisukohalt vägagi läbinägelik. Sel viisil loob ta algse opositsiooni — algvormi ja teisi käändeid produtseeriva vormi vastanduse. Gutslaff leiab, et kui arvestada käändelõppude hulka,

---

[51] Ehkki ta väidab end olevat selgitanud mõnede senini veel küllalt ebaselgelt mõistetud fleksioonide põhimõtet ja keelt korrastades sisse toonud mõningaid grammatika analoogiaid, mida senini pole välja toodud (eessõnast lugejale).

[52] Hiljem põletati veski siiski maha.

[53] Põhjalikumalt on traktaati analüüsinud Lea Kõiv (1997).

on eesti keeles tunduvalt rohkem käändeid kui ladina keeles. Gutslaff ise peab grammatika juures oluliseks ka mõiste *tüvevokaal* (*vocalis radicalis*) kasutuselevõttu (eessõnast lugejale). Mõiste sisu erineb mõneti tänapäevasest (vt. tõlkes vastavat märkust).

3. Gutslaffi ortograafia on väga ebaühtlane[54], segu Stahli kirjaviisist ja loomulikust keelemõistmisest, lisaks trükitehnilistest võimalustest.

4. Omapärane eesti grammatikatraditsioonis on Gutslaffi grammatika ladinakeelsus. Ühelt poolt võis see taas olla opositsioon Stahlile, teiselt poolt aga ülikooli mõju, kus disputatsioonid kirjutati ja peeti ladina keeles (ei saa välistada ka katoliikliku Poola-aja järelmõju). Arvestamata ei saa jätta, et XVI sajandi lõpp ja XVII sajand märgib Saksamaal hilishumanismi õitsengut (Guhman jt. 1984: 119) ja ladina keel leiab taas enam kasutamist nii teadus- kui ka kõrgema seltskonna keelena, hoolimata sellest, et klassikaline filoloogia oli Saksamaal XVII sajandil teadusena närtsimas või nõrgas järelõitsengus. Sellega kaasnes ladina keele võimas levik hariduses (Bursian 1883: 260). XVII sajandi algul muudeti kooliharidus taas ladinakeelseks. Ometigi oli ka vastureaktsioon kiire. Kui 1611–1620 trükiti Saksamaal ladinakeelseid raamatuid 2 korda rohkem kui saksakeelseid, siis 1631–1640 oli seis juba saksakeelsete kasuks (Guhman jt. 1984: 125). Selles kontekstis võib Gutslaffi grammatika ladinakeelsust siduda teadusliku suunitlusega.

Arnold Kask (1970: 61–62) on välja toonud järgmised positiivsed momendid Gutslaffi eesti keele käsitluses.

I. Ortograafias:
   a) ta ei poolda pikkade vokaalide märkimist *h* abil, vaid soovitab kasutada tsirkumfleksi ja akuuti;
   b) esmakordselt on ta märganud eesti palatalisatsiooni ja katsunud seda märkida *j*-ga, nt. *kotj, panj.*

II. Morfoloogias:
   a) vokatiivist loobumine;
   b) *st*-lõpulise genitiivi ärajätt, asendamine rektiiviga[55];

[54] Näit. pika vokaali märkimisel: *Hône, sâme, sûrumb*, nende kõrval *Mah, Huhlitz, Hörma* ja *Röhm.* Põhjalikumalt vt. Saareste 1939: 6–7.

[55] Gutslaff ei loobu genitiivist.

c) on hoomanud rektiivi kui aluskäänet teistele käänetele, sellega seotult ablatiivist loobumine;

d) tüvemuutuse märkimine käänamisel, nt. *Kuld – Kulla*[56].

III. Tuletus- ja lauseõpetus tervikuna on uudsed osad Stahliga võrreldes:

a) naissooliite *-ik* äramärkimine, nt. *Wennik*;

b) artikli tegeliku kasutamise reeglid.

4. Gutslaffi ladina keel

Gutslaffi ladina keel on esimesel pilgul kõrvaline küsimus, ometi on Gutslaffi isiklik ladina keele mõistmine ja tema lähenemine eesti keelele kindlasti omavahel seotud. Kumbki pole tema emakeel.

Viljakas tee Gutslaffi ladina keele analüüsis võiks olla tema isikliku keelenormi induktiivne väljaselgitamine vastanduses k a a s a j a keelenormiga, sealjuures arvestades Gutslaffi tekstide ainevaldkonda ja tema haridusteed, kultuurikeskkonda[57]. Senised uusaja ladina keele uuringud piirduvad sageli isoleeritult keele mõne üksikelemendi või tavapäraste grammatiliste üksuste uurimisega või võrreldakse mõnd keelenähtust klassikalise ladina keele normidega. Selline deduktiivne lähenemine vaesestab järelklassikalist ladina keelt ja käsitleb seda abstraktse (olematu) tervikuna, andmata informatsiooni konkreetse perioodi keelest kui süsteemist. Ehkki isiklik keelenorm sõltus kahtlemata andest ja asjaoludest, on seisukoha "*Quot capita, tot linguae*" [Kui mitu pead, nii mitu keelt] (Bezborodko 1972: 30) juurde jäämine liiga individualistlik.

Gutslaffi ladina keel on samavõrd keelesotsioloogiline küsimus kui tema grammatika loomise kontekst.

Uurimist vajab ladina keele õppimisviis, käibelolevad ja eeskujuks seatavad õpikud, tekstid, seisukohad, aga ka loodud teosed. Täpsemalt on vaja selgitada ladina keele kasutamise sotsiaalseid ja ainevaldkondi, eri seisuste erinevat suhet ladina keelega. Esialgu

---

[56] Gutslaffi arvates on see lõppvokaali muutumine.

[57] Head metoodilist eeskuju, ehkki täiesti erinevale materjalile tuginedes, võiks pakkuda Jaakko Frösséni "Prolegomena to a study of the Greek language in the first centuries A. D. The problem of Koiné and Atticism." Diss. Helsinki 1974. Ainelt lähedane, aga metoodiliselt mitte nii läbi mõeldud on Kierimo 1983.

võib öelda vaid seda, et XVII sajandil õpiti ladina keelt ainult gümnaasiumis. Selle keele oskus oli eelduseks ülikooli astumisel, kus järgnes kreeka keele süvendatud stuudium. Gutslaff omandas ladina keele arvatavasti Stettini pedagoogiumis, milles õpetatav ühtis ilmselt gümnaasiumide üldise, sageli Comeniuse[58] ladina keele õpetamise metoodikat järgiva õppeplaaniga. See sisaldas lisaks vaimulikele tekstidele tavaliselt rooma lihtsama keelega klassikuid (Cicero, Vergilius, Cornelius Nepos, Cato Maior jt.), hilisemast ladina kirjandusest enamasti Erasmuse ja Johannes Lodovicus Viviuse kollokviume[59]. Kelle grammatikaid konkreetselt ladina keele õppimisel/õpetamisel kasutati, leiab koolide õppeplaanides suhteliselt vähe mainimist. Donatuse kõrval esineb seal kõige sagedamini Melanchthon, eriti vanemates klassides ja eriti süntaksi osas (Die evangelische Schulordnungen 1863). Lugemine ja kõnelemine olid ühevõrra olulised. Retoorikal oli tollases haridussüsteemis niivõrd oluline koht, et kaasaja saksa barokki, kogu kirjanduslikku loomingut, poeetikat on vaadeldud kui printsiibilt retoorilist (Barner 1970).

Ehkki eelöelduga on rõhutatud konkreetse — mitte sotsiaalpoliitiliselt, nagu peab vajalikuks Haarmann, vaid sotsiaalkultuuriliselt — uurimistöö vajalikkust, ei tohiks see tähendada isoleerivat lähenemist, mis taandaks konkreetse inimese keelenormi tema ajastule. "Leideni ülikooli ajaloos" näiteks väidetakse, et praktiliselt kõik loovad õpetlased kaasaja Euroopas olid anti-ciceroniaanid. See oli liikumine vaba ja isikupärase ladina stiili eest, mida hakkas propageerima juba Petrarca, kelle jaoks kirjandusliku keele väärikus, s.o. ladina stiil oli hinge aristokraatsuse mõõt. Petrarca jaoks peab ladina keel olema niisama vaba oma liikumistes nagu inimese hingki, s.t. vaba pedantsete grammatikate ahelatest ja fikseeritud mudelite türanniast (Leiden University 1975: 166–167).

---

[58] Gutslaffi puhul on Comeniusest vara rääkida. XVII saj. II poolel on ta aga nii oluline, et päris mööda ei saa ka minna. Comeniust on eesti keeles põhjalikumalt käsitlenud L. Andresen (Vt. Andresen 1996).

[59] Vt. näit. Tallinna kubermangugümnaasiumi õppeplaanid (Hansen 1881) ja "Die evangelische Schulordnungen" 1863.

5. Gutslaffi grammatika hindamine

Eelnev arutluskäik peaks olema piisavaks põhjenduseks väitele, et Gutslaffi grammatikat saab kõige paremini hinnata historistlikult, tema loomiskontekstist lähtudes. Mittehistoristlik vaatlus võib viia põhjendamatu kriitikani. Lisaks eespool toodud näidetele, ei saa näiteks nõustuda ka Läti teadlaste hinnangutega, kes heidavad oma XVII saj. kirjameestele ette ilmset ebaadekvaatsust, ebatäielikku keeletundmist, sihipärast ladina keele struktuurile kohandamist ja saksa keele kui kirjutajate emakeele suurt mõju (Latviešu literatūras vēsture: 406). Äärmusse kaldudes lisab R. Grisle, et läti keele esimene grammatika (Rehehusen 1644) pole tegelikult väärtuslik, sest materjali on vähe, aga eksimusi palju (Ozols 1965: 137). Peaaegu samasugusel seisukohal on Trevor G. Fennell, mööndes siiski, et "vormija on veatum kui teooria" (Fennell 1983: 59). Kõik XVII sajandi ja varasemad-hilisemad kirjamehed peegeldavad igal juhul meie keeleteadvuse arengut, hoolimata ainestiku lihtsustamisest.

Praegusele keeleteadusele peaks Gutslaffi grammatika eriti huvipakkuv olema kolmes mõttes: 1) grammatika väljendab isikupärast keelevaadet; 2) grammatika lõunaeesti sõnastik on oma kvantiteedilt ainulaadne; 3) grammatika näitematerjal peegeldab omaaegset Tartu ja Urvaste kõnepruuki; 4) grammatikat võib käsitleda misjonilingvistika avaldusena Eesti oludes.

JOHANNES GUTSLAFFI GRAMMATIKA EESTI KEEL JA URVASTE MURRAK

Hella Keem

Lähem tutvus Johannes Gutslaffi grammatikaga lubab aimata raskusi, millega tuli kokku puutuda umbkeelsel sakslasel, kel suhtlemiseks hädatarviliku murdekeele õppematerjal tuli ammutada kohalike elanike kõnepruugist. Arvata võib, et 1639.–1941. aastani õppis Gutslaff usinasti tartu keelt. 1642. aastast töötas ta küll täieõigusliku pastorina Urvastes, aga kontakt tartumaalastega näikse kestnud olevat hiljemgi. Tema grammatika näitematerjal pärineb suurelt osalt Tartu murdest. Võrupärast Urvaste murrakut on ta võrdlemisi harva kasutanud abimaterjalina nii grammatikas kui ka sõnastikus.

Tolleaegsel kirjamehel tuli oma kirjatöödes paratamatult tugineda vigasele saksa kirjaviisile. Ka võisid toeks olla mõned eelkäijate samalaadses esituses lõunaeestimurdelised käsikirjad. Teadagi on jutlustamine ja grammatika kirjutamine kaks ise asja. Kirjutatud sõna puhul on vastutus suurem. Gutslaffi teose uurijale pakub eelkõige huvi, millisel määral ja kuivõrd õieti on autor käsitlenud Lõuna-Eesti murdeid.

Gutslaffi grammatika ei paista silma hea Tartu murde tundmisega, küll äratab tähelepanu teose koostaja terav kuulmine ja püüdlikkus kõikvõimalikke keelelisi probleeme omal jõul lahendada. Erilist mõnu näikse talle valmistanuvat häälduslike küsimuste üle juurdlemine. Nagu saksa kirjaviis üldse, nii on temagi ortograafia väga ebaühtlane. Lõuna-Eestile omane vokaalharmoonia on talle võõras nähtus. Ta ei oska seda kirjas väljendada. Nähtavasti on ta *ę*-harmoonia olemasolu siiski märganud, mitmel korral on ta teise silbi *ę* tähistamiseks kasutanud *a*-d: Kabbal (*каʙѣ̨l* 'nöör'), Waggal

(*vaɢę̀l*), Söbbar (*sęʙę̀r*), pöddama (*pęᴅę̀ma*) jt. Mõnikord võib *a* pro *õ* ette tulla isegi esimeses silbis: Lauck (*leùɢ*), Launaick (*lęùnaìɢ*). Järgsilpide *ę* on edasi antud *e*-ga.

Täiesti juhuslikult näikse Gutslaff sattunuvat ka *ü*-harmooniale. Kesck-sõna pluurali nominatiivis on ta selgesti kuulnud Kessü (Urv *käzü*ʔ), aga singulari rektiivis[1] arvas end kuulnud olevat Kessu (Urv *käzù*). Ja sündiski uus reegel, mille järgi *u*-lõpulistel noomenitel on pluurali käänetes *ü*, aga singularis *u* (64, 66). Ent *ä*-harmoonia osas on ta silmas pidanud eelkäijate traditsiooni ja järgsilbis *ä* asemel kirjutanud *a* või *e*.

Gutslaff soovitas pikad vokaalid eristada tsirkumfleksiga (â, ê, î, ô, û) ja akuudiga (ǻ, ǿ), kuid ise ta järjekindlalt neid märke kasutanud ei ole. Grammatika lehekülgedel võib näha näiteid, nagu Kârn (*kārnaṡ*), kôlma (*kṷ̂lma*), hṓrma (*hî̯rma* 'hõõruma'), paiguti *h*-list esinemust: Lähze (*lǻ̄ts*), höhrema (*hî̯rma*), kuhlnus (*kûlnuṡ* 'kuulnuks'), Pähline (*pǻ̄lìne* 'koor'), haruldased pole ka märgita joma (*jṷ̂ma*), söma (*sṷ̂ma*), öse (*ṷ̂ze*).

Niinimetatud peenendatud vokaalid tähistas grammatik kahe punktiga vokaali kohal (38). Enamasti on sellisel juhul tegemist eesvokaalidega: Pässa (*päs̄* 'pöial'), Päh (*pâ* 'pea'), Wäsa (*vâz* 'kaigas'), sülgma (*sülʹɢämä* 'sülitama'), öh (*ṷ̂*). Endastmõistetavalt kuuluvad siia ka *õ*-lised sõnad, neid on üsna palju: möskma (*męṡ̀kma* 'pesema'), köllane (*kęl̆lànę*), Mörssi (*męr̆̀zja*), Kötte (*kęt̄* 'kõht'), köhtma (*kęh̀tama* 'suutma') jt. Ja *o*-listest on peenendatute sekka langenud öinas (*oĭnaṡ*) ja höidma (*hoìᴅma* 'karja hoidma'). Ilmselt kuuldus nende diftongide *o* järgneva *i* tõttu kõrgem kui vastav üksikvokaal.

Gutslaff on õieti tabanud võrumurdelise palatalisatsiooni olemuse. Ta hoiatas, et ei hääldataks Kotti, panni, olli, vaid Kotj (Urv *kot̄*), panj (Urv *pań*), olj (Urv *ol̄* 'oli'). Nähtusele ta nime anda ei osanud, aga kuulnud on täpselt (42).

Ka on ta tähele pannud, et eesti keele vokaalile eelnev *s* on saksa omast tugevam. Ta soovitas selle märkida *ß*-ga, näiteks ßil (*sîl*), ßissalick (*sizàlìk*), ßiwk (*siùɢ* 'uss'), ßissas (*sizask* 'ööbik') jt. (42). Oma sõnastikus on ta sellist märkimisviisi kasutanud.

---

[1] Gutslaffi rektiiv vastab tänapäeva genitiivile.

Tänu Gutslaffile on meil tugipunkt, millele toetuda lõunaeesti ülipikkade vokaalide *ô*, *ô̂*, *ê* kõrgenemisaja määramisel. Tõenäoliselt kuulis ta Hobbo-sõna deklineerides kirjasõnas esineva Hoo asemel singulari rektiivis Hou (Urv ja Ta *hû̯* 'hobuse') ja kasutas diftongi teisteski singulari käänetes, välja arvatud akusatiiv. Teistsugust märkimisviisi ta tollal ei tundnud. Aga kui oli toimunud muutus *ô* > *û̯*, siis järelikult pidi kõrgenenud olema ka *ô̂* ja *ê*, niisiis *ô̂* > *û̯̂*, *ê* > *î̯*.

Sõnastikus on esitatud Addr (*aᴅè̯r*), Kogr (*koɢè̯r*), mügr (Urv *müɢèŕ*), Puttr (*puᴅè̯r*), Nagl (*naɢè̯l* 'nael'), Wigl (*viɢè̯l* 'hark'), aga nende kõrval on Söbbar (*sɛʙè̯r*), Waggal (*vaɢè̯l*) ja Tettar (*teᴅèr*). Paistab, et selles deklinatsioonitüübis olid Gutslaffi ajal valitseval kohal apokoopilised sõnakujud, švaa polnud nähtavasti veel jõudnud kõikidesse sõnadesse tekkida.

Grammatikas äratavad tähelepanu *j*-lised rektiivivormid (Wessi:) Weje (*vî̯*), (Kessi:) Käje (*käè*), (Meggi:) Mäje (*mäè*), (Weggi:) Wäje (*väè*) jt. (54). Kahe esimese kohta on Lauri Kettunen väitnud, et dentaali kadumiseni on "usein jouduttu *i*-n kautta"[2]. See ei ole tõepärane. Küllap nii *t* kui teistegi klusiilide spirandilised vasted olid Lõuna-Eestis kadunud ammu enne Gutslaffi. Ligikaudu 60 aastat tagasi võis urvastelaste igapäevastes kõnelustes jälgida spirantide kaost tingitud silbipiire: öeldi *pümèɛ̯st*, *sɛɢè̯ɛ̯ĭlɛ̯*, *razè̯ɛ̯t̀*, aga nimetavas ja omastavas oli juba tekkinud sisekonsonantide geminatsioon: *pümmè*, *sɛ̯ǩkè*, *rašsè̯*. Esimese lühikese vokaali järel silbipiir vaevalt kuigi kaua püsis, varsti tekkis diftong või pikk vokaal.

Kui korduvalt hääldada *äe*-diftongiga sõna, võib hea tahtmise korral mõlema vokaali vahel kuulda õige nõrka *j*-i. Küllap seda arvas end kuulvat ka Gutslaff. Mõnel määral tuge võisid pakkuda J. Rossihniuse 1632. aastal ilmunud teose sõnakujud Sôje (*soè* 'hundi') ja kajema (*kaèma*), vaatamata sellele, et diftongide *ae* ja *oe* hääldamisel illusoorset *j*-i ei teki. Peale Sôje ja kajema on Gutslaff samasse rühma arvanud ka põhjaeestilise adjektiivi Soje (Urv *läm̆mì*) ja ekslikult Hanni sõna rektiiviga paari pandud murdekeeles olematu Haje (mõeldud on Võru murde arhailist

---

2 L. Kettunen, Eestin kielen äännehistoria. Helsinki 1962, lk. 63.

substantiivi *hā́ȟ*, sg. gen. *hahè*). Täiesti põhjendamatu on ülipika vokaali poolitamine *j*-ga — Weje (*vî̯*) on nagu Mäa (*mâ*). Ju seda *j*-i vajas reegel: nominatiivi lõpp *i* muutub sageli rektiivis vokaalist konsonandiks (54).

Kuid näikse juhtunuvat sedagi, et murdesõnu hääldanud Gutslaff on ületaotlusest tingitult kuulnud olematuid häälikuid. Nõnda on tal Pûhmb kirjutanud olematu *b*-ga (54). Kui apokoobi tagajärjel on *m* jäänud substantiivi lõppu, siis seda *m*-i hääldavad lõuanaeestlased täiesti helitult — *puȟᴍ*. Ja et *m* ja *p* on mõlemad labiaalid, tekib sõna hääldamisel mulje, nagu *ᴍ* taga oleks helitu *ʙ*. Niisiis puhtfüsioloogiline nähtus. Teose autor arvas *m* taga *ʙ*-d ja lõi selle olematu hääliku rektiivis kadumise kohta reegligi.

Umbes samalaadne on olematute tuletusliidete *-ke* ja *-usse* tekkimine. Grammatikas on säärastest deverbaalidest nimetatud Joke (pro *jū̯k̀*), Löke (pro *lǖ̯k̀*), Söke (pro *sǖ̯k̀*), Kewke (pro *käük̀* Urv). Tõepoolest, kui korduvalt hääldada *jū̯k̀*, tekib pettekujutelm, et sõna lõpus on ebamäärane helitu *ᴇ*. Tegelikult seda muidugi ei ole. Olematutest *usse*-lõpulistest substantiividest on mainitud Oppusse (Urv *ȯppus̀* 'õpetus') ja Külwusse (Lõuna-Eestis pole olemas, on *kül̀ʹv́*, gen. *kül̆vù* Urv). Nähtavasti on Gutslaff murdekõneleja jutust noppinud pluurali nominatiivi (Urv *oppuzę̨ʔ*) ja selle grammatikas käiku lasknud singulari nominatiivina. Sõnastikus on ära toodud ka mõned *us*-sufiksiga nimisõnad, nagu Maitzus (Urv *maik̀~maɢù* 'maitse'), Haisus (Urv *haìz*), Opplus (Urv *ȯplę̨mine* 'sõnadega osatamine'). Ka need deverbaalid näikse tal ise tuletatud sõnavara rikastamise otstarbel, Lõuna-Eesti murretes need sel kujul ei eksisteeri.

Teose autoril on tekkinud ekslik arvamus, nagu oleks singulari nominatiivis võimalik kõrvuti kasutada Kessi ehk Ketti (*käzì*), Wessi ehk Wetti (*vezì*). Sõnastikus on antud ka Metti (*mezì*), aga Messilinne (*mezìläne*). Võimalik, et murdes olematute paralleelvormide Ketti, Wetti ja Metti tuletamiseks on inspiratsiooni saadud lastekeelseist sõnust, nagu Urv *kät̆ʹtù*, *vet̆ʹtù* ja *met̆ʹtù*. Endisel ajal paljud vanaemad pudistasid oma pisikeste lapselastega, öeldi *an̆́naᵏ‿kät̆ʹtù* 'anna käsi', *hâ läm̆́mì vet̆ʹtù* 'hea soe vesi', *mat̆ʹtù met̆ʹtù* 'magus mesi'. Sellised pudisõnad võisid hõlpsasti meelde

jääda, kuna nende käänamine oli äärmiselt lihtne: sg. g. *käťtù*, p. *käťtùt*, elat. *käťtüst*, allat. *käťtùle*.

Ka vormiõpetuses leidub Gutslaffil häid tähelepanekuid. Ta on kindlale veendumusele jõudnud, et pluurali nominatiivi, kolmanda pöörde ja *nud*-kesksõna lõpul puudub *t*, öeldakse nee Kalla (*nį̂ kalà*), nemma sâva (*nemà sāvà*), sânu (*sānù*). Kahjuks on ta peatunud poolel teel. Nähtavasti Rossihniuse mõjul on tal *tud*-kesksõna ja pluurali teine ning kolmas pööre imperatiivis kirjutatud *t*-ga: pessetut (pro *peśśeťtü~peštü*), sâket (pro *sāgę!*), sâkut (pro *sāgu!*).

Kiiduväärt tähelepanuvõimet näitab mõnede substantiivide mitmusevormides pika vokaali olemasolu avastamine. Tal on kirja pandud Jummalîst (Urv *jumàlîšt*), Issandîd (Urv *ezändîd*) jt. Tõepoolest kolmesilbilise tüvega astmevahelduseta sõnadel oli endisajal Urvaste murrakus mitmuse käänete järgsilpides *î*. Kuid seda tähelepanekut ei saa rakendada kõikides deklinatsioonitüüpides.

Tõenäoliselt võis juba Gutslaffi ajal märgata *o*-tüveliste ja *u*-tüveliste deklineerimisel *o* ja *u* segiminekut. Järelikult võidi *o*-liste sõnade järgsilbes hääldada mõnes käändes *o* asemel *u*. Sel juhul Gutslaffi Hobbo, g. Hobbust, sallo, g. sallust ja Tolm, r. Tolmu, ak. Tolmo ei olnudki fantaasiaviljad. Urvaste Vaabina alamurrakus on ammustaega järjekindlalt kasutusel olnud *u* ka algselt *o*-liste sõnade järgsilbes, teisal võib kuulda segaesinemust, mõnes käändes *o*, mõnes *u*.

Kuid eksimusi ja vigu on vormiõpetuseski rohkesti. Tingitud on need puudulikust keeleoskusest. Gutslaffil pole olnud õiget arusaamist Lõuna-Eesti keerukaist sõnavälte ja astmevahelduse suhetest. Vormide määramisel on ta lähtunud nominatiivi lõppvokaali muutumisest. Tal on grammatikas esitatud kaks põhikäänet: nominatiiv ja rektiiv. Nominatiivist tuli moodustada singulari rektiiv, rektiivist kõik teised käänded mõlemas arvus (50).

Peatähtis on Gutslaffilgi tüvevokaal. Ent paraku on tal üsna sageli tüvevokaalid antud valesti. Ja kui tüvevokaal on vale, siis ei vasta käänamise tulemused kohaliku murde keelepruugile. Näiteks on tal *i*-tüvelisteks tembeldatud Penni, r. Penni ja Werri, r. Werri. Penni on tõesti *i*-tüveline (sg. n. *peni*, g. *peni*, p. *peňni*), aga Werri on *e*-tüveline, pealegi kuulub hoopis teise deklinatsioonitüüpi

(sg. n. *verì*, g. *verè*, p. *ver̀ᴅ*). Sölm, r. Sölmu, sõnastikus Sölmo, ei ole *u*-tüveline ega *o*-tüveline, vaid *e*-tüveline (Urv sg. n. *se̯l̀ᴹ́*, g. *se̯l̆mè̯*, p. *se̯l̀me*). Arhailine Teww, r. Tewwe on koguni *ü*-tüveline (Võ *täù̀*, g. *täv̆vù̀*, p. *täv̀vü* 'kops'). Ja adjektiiv weggew, r. weggewa (*väk̆kev*, g. *väᴳèvä*) on paari pandud omaloomingulise uudissõnaga kirjuw, r. kirjuwa, sõnastikus kirjowa. Ometi oleks Urvaste murraku *kir̆rèv*, g. *kirèvä väk̆kev*-sõna paariliseks sobinud paremini.

Gutslaff on kinnitanud, et mõned *e*-lõpulised kahesilbilised sõnad tunnevad kahesugust rektiivi, nagu Höbbe, r. Höbbe ja Höbbeda, Sögge, r. Sögge ja Söggeda. Tegelikult on ühe ja sama substantiivi puhul kõrvuti esitatud Urvaste ja Tartu rektiivivormid: Urv *he̯p̆pè*, g. *he̯p̆pè̯*, p. *he̯ʙè̯e̯t̀*, Ta *he̯p̆pè̯*, g. *he̯ʙè̯ᴅa*, p. *he̯ʙè̯ᴅat̀* (52).

Aga *as*-lõpulistel numeraalidel ei ole kahte rektiivi, on ainult *nda*-lõpuline: *kol̆mas̀*, g. *kol̆manᴅa*; *nel̆läs̀*, g. *nel̆länᴅä*; *vījes̀*, g. *vījenᴅä*; *kuv̆ve̯s̀*, g. *kuv̆ve̯nᴅa*; *säit̀smäs̀*, g. *säit̀smänᴅä*; *kat̀sas̀*, g. *kat̀sanᴅa*; *üt̀säs̀*, g. *üt̀sänᴅä*; *küm̀nes̀*, g. *küm̀nenᴅä*.

Grammatikas on antud neli deklinatsiooni paradigmat. Autori tahtel kuuluvad esimesse paradigmasse *a*-lõpulise, teise *e*-lõpulise, kolmandasse *i*-lõpulise ja neljandasse *u*-lõpulise rektiiviga substantiivid. Esimese paradigma märksõnadeks on astmevahelduseta Jummal ja Issand, nende deklineerimisega tuleb Gutslaff hästi toime. Peale nominatiivi on pluuralis kasutatud Urvaste murrakule omast *î*-d.

Teise paradigma märksõnad on Ackne ja Sullane. Astmevahelduseta kolmesilbilise rektiiviga Sullane on hea sõna, selle käänamine ei erine eriti palju esimese paradigma sõnadest. Ent Gutslaff on ekslikult pluurali nominatiivi lõppu pannud *i*, ehkki tal oli teada pluurali nominatiivi reeglipärane sarnasus singulari rektiiviga. Sellel deklinatsioonitüübil on Lõuna-Eesti murretes *i*-mitmus ja *de*-mitmus, *i*-mitmus on kasutusel olnud Urvaste murrakus, *de*-mitmus üldisemalt Tartu murdes.

Ackne-sõna käänamisraskused tulenevad sellest, et singulari nominatiivi kohale on eksikombel pandud rektiiv, mistõttu paradigmasse on tulnud vead.

Singular	Pluural
n. Ackne pro *aǩkàn*	n. Nee Ackni pro *neo*$^{?}$ *akna*$^{?}$*~nį̀ akna*
r. Ackne pro *akna*	r. Neinde Acknide pro *neĭɒè aknīɒę̀~aǩkanɒę̀*
g. Acknest pro *aknast*	g. Neist Acknist pro *neiȁst aknīst~aǩkanɒęst*
d. Acknelle pro *aknalę̀*	d. Neile Acknile pro *neĭlè aknīlę̀~aǩkanɒęlę̀*
ak. Ackne pro *aǩkanɒ*	ak. Neid Acknîd pro *neiɒ aknīɒ~aknìȁ*

Nagu käänamistabelist nähtub, on autor eksinud ka märksõna valikul, ta on paradigmasse sobitanud põhjaeestilise sõnakuju *aǩkèn*, Lõuna-Eestis on kasutatud *a*-tüvelist esinemust.

Kolmanda paradigma märksõnadest on Penni astmevahelduseta, kuid Meggi astmevaheldusliк. Gutslaff on jälginud vaid nominatiivi lõppvokaali ja mõlemad substantiivid paigutanud samasse paradigmasse. Penni-sõna singular on lihtne, sellega tuleb deklineerija hõlpsasti toime, pluural on märksa keerukam.

n. Nee Penni pro *nį̀ penì*
r. Neinde Pennide pro *neĭɒè peńnè~peńèɒe*
g. Neist Pennist pro *neiȁst peńest~peńèɒest*
d. Neile Pennille pro *neĭlè peńèle~peńèɒele*
ak. Neid Pennîd pro *neiɒ peńne*

Küllaltki peamurdmist näikse autorile valmistanuvat astmevaheldusliк Meggi. Nähtavasti on ta tahtnud lähtuda urvastelaste kõnepruugist, aga pole ülesandega kuigi hästi hakkama saanud.

Singular	Pluural
n. Meggi (*mägi*)	n. Nee Mäji pro *neo*$^{?}$ *mäe*$^{?}$
r. Mäje pro *mäè*	r. Neinde Mäjide pro *neĭɒè mäǩkì*
g. Mäjest pro *mäeȁst*	g. Neist Mäjist pro *neiȁst mäiȁst~mäǩkist*
d. Mäjelle pro *mäèle*	d. Neile Mäjille pro *neĭle mäile~mäǩkìle*
ak. Megge pro *mäǩkè*	ak. Neid Mäjîd pro *neiɒ mäǩkì*

Neljanda paradigma märksõnad on Hobbo ja Neutzik. Hobbo on astmevaheldusliк, kuulub samasse deklinatsioonitüüpi, kuhu Meggi. Neutzik on kolmesilbilise omastavaga astmevahelduseta sõna, võinuks samahästi olla ka esimeses paradigmas.

Gutslaff oli veendunud, et spirandi kao tõttu lühenenud vormid on täpselt samaväärsed nendega, milles klusiil on püsinud. Tema arvates võisid eestlased ütelda Hobbo asemel ka Hoo, Haggo asemel Hao, Maddo asemel Mao, piddama asemel peama, kuddoma asemel kooma. Tema veendumuse tõestuseks olgu Hobbo – Hoo käändevormide paariti esinemine paradigmas. Läbini klusiilse esinemuse toeks võis olla lastekeelne *hoʙò* (g. *hoʙò*, elat. *hoʙost*, allat. *hoʙòle*, p. *hoppò*).

Singular	Pluural
n. Hobbo, Hoo pro *hoʙò*	n. Nee Hobbü, Hoü pro *hŭ*?
r. Hobbu, Hou pro *hŭ*	r. Neinde Hobbüde, Hoüde pro *hoppę*
g. Hobbust, Houst pro *hŭst*	g. Neist Hobbüst, Hoüst pro *hoest*
d. Hobbulle, Houlle pro *hŭlę*	d. Neile Hobülle, Hoülle pro *hoèlę*
ak. Hobbo, Hoo pro *hoppò*	ak. Neid Hobbüd, Hoüd pro *hoppę*

Kõnealune *hoʙò* on igivana lõunaeesti sõna, mille singularikäändeid võib kohata veel vaid Setu regilauludes, muinasjuttudes ja kõnekäändudes. Tänapäeva lõunaeesti murretes seda sõna enam ei kasutata, sest valitseva koha on ajapikku võitnud deminutiivne *hoʙęnę*. Gutslaff on deklineerimisel ajanud käändevormid segamini. Küllap õnnetuseks meenus talle kesck-sõna mitmuse nominatiiv kessü. Ja et tegemist oli *o*-liste ja *u*-liste tüvedega, oli ta kindel *ü* kuuluvuses mitmusekäänetesse siingi. Sama lugu on Neutzick-sõna mitmusega. Ometi on ta osanud astmevahelduseta substantiive hästi deklineerida.

Singular	Pluural
n. Neutzick pro *näĭᴅzik*	n. Nee Neutzikü pro *näĭᴅzikku*
r. Neutziku pro *näĭᴅzikku*	r. Neinde Neutziküde pro *näĭᴅzikkīᴅe*
g. Neutzikust pro *näĭᴅzikkust*	g. Neist Neutziküst pro *näĭᴅzikkīst*
d. Neutzikule pro *näĭᴅzikkullę*	d. Neile Neutzikülle pro *näĭᴅzikkīle*
ak. Neutzicko pro *näĭᴅzikkuì*	ak. Neid Neutziküd pro *näĭᴅzikkīᴅ*

Derivatsiooniõpetuse osas võib leida ka Gutslaffi enda tuletisi. Rahvanimedes tähistab tal sufiks *-linne* meessoost isikut, *-ick* naissoost isikut. Näiteks on toodud Wennelinne (*venèläne*), Leitelinne (*läìläne*), Rôtzelinne (*rŭìslanę*), Sômalinne (*sŭmlanę*), Saxelinne

(*sakslanę*). Mainitutele lisaks leidub sõnastikus veel Messilinne (*mezìläne*) ja Judalinne (*jûᴅaline*, mis urvastelastel kasutusel tagasihoidliku kirumissõnana, tähendab Gutslaffil juuti). Võimalik, et just Judalinne inspireeris pastorit looma *linne*-liitelisi rahvanimesid. Sest *lane*-sufiks oli tal sõnastikus olemas: Warblane (*varʙlanę*), Wainlaine (*vaìnlanę*), Karjelaine (*karì* ~ *karìlane*, pl. p. *karìlaìzi* 'koi'), ka esineb sõnastikus Hőraleine (*hűrläne*, pl. p. *hűrläìzi* 'herilane'), Waskeleine (*vaš̆klane*, pl. p. *vaš̆klaìzi* 'herilane') jt.

Wennick 'venelanna', Leittick 'lätlanna', Rôtzick 'rootslanna' Sômick 'soomlanna' Saxick 'sakslanna' on tõenäoliselt Gutslaffi omaloomingulised tuletised, Tartu ega Võru murdes neid sõnu ei ole. Ilmselt on tuletamisel eeskujuks olnud Neutzick (*näĭᴅzik*), mõnel määral ka murdekeelne adjektiiv *saksik* 'kadaklik'. Tegelikult näikse juba tollalgi *ik*-liide olnuvat murretes üsna laialdaselt levinud, sõnastikus on Nimmick (*nimik* 'nimekaim'), Nőrick (*nőrik* 'lühike nöör'), Lennick (*lännik* 'kaanega puust toidunõu'), Wannick (*vanik* 'pärg') jt.

Ka Kabbalick ja Kabbalikenne, mis tuletatud substantiivist Kabbal (*kaʙęl*, sg. g. *kaʙlà*, dem. *kaʙlaš̆kęnę*) on Gutslaffi tuletisi. Nendega sarnaneb Tüttarick (*tütrik*), moodustatud sõnast Tüttar (*tüt̆tär*, sg. g. *tütre*, dem *tütreš̆kene*). Sõnastikus pakuvad huvi lõunaeesti murretes olematud tuletised Tüttarind ja Pojand, mille tuletusaluseks näikse olnuvat Emmand. Tartu murdes on *emäk* 'võõrasema' ja *ezäk* 'võõrasisa', kuid *kazùᴅüt̆tär* ja *kazùʙoìɢ*. Küllap Gutslaffile tundusid liitsõnad kohmakad ja tuli tahtmine murdekeelt rikastada kahe uue tuletisega Tüttarind 'võõrastütar' ja Pojand 'võõraspoeg'.

Grammatikas on esitatud veel rida *neck*-liitelisi tuletisi nagu Püsseneck 'laskur, kütt'; Moiseneck (*męìznik*); põhjaeestiline Koddoneck 'kodanik', sõnastikus ka Kessineck (*käzìnik~käèmį̈s*), Lehaneck (*lihùnik*), Ahwoneck (Urv *ahùn~ahùnik* 'ahven'). Tuletis püsnik ei näi olevat rahvapärane, lõunaeestlaste kõnepruugis see puudub.

Lõunaeesti murretes olematutest *usse*- ja *ke*- sufiksitest oli juttu eespool. Umbes samalaadsed on *m*-lõpulised deverbaalid, mis

tuletatud *ma*-infinitiivist. Gutslaff oli jõudnud kindlale veendumusele, et põhjaeestiline Saddam on saadud tegusõnast saddama ja ta jätkas tuletamist: Ettepannem verbist Ettepannema, Wallam verbist wallama, paistm verbist paistma.

Pronoomenitest teose autor pikka juttu ei tee, kasutatud on peamiselt neid, mis grammatika näitelausetes ette tulevad. Põgusalt peatub ta personaalpronoomenitel, demonstratiivpronoomeneist on deklinatsiooniparadigmas Tô (*tû*), Se (*sî*), Ta (Urv *tâ* 'see seal') ja vastavad mitmusevormid Nô (*nû*), Nee (*nî*) ja Na (Urv *nâ*ʔ 'need seal'). Deklineerimine on üldilmelt Urvaste-pärane, ent pluurali genitiivis kasutab ta millegipärast kontaminatsiooni teel tekkinud vorme Noinde (pro *noĭᴅę̀*), Neinde (pro *neĭᴅè*), Nainde (pro *naĭᴅè*).

Refleksiivpronoomen Hennesse on põhjaeestiline. Tartu murdes on sg. g. *heńᴅä*, elat. *heńᴅäst*, allat. *heńᴅäle*, p. *heńnäst*, Urvastes sg. g. *hińᴅä*, elat. *hińᴅäst*, allat. *hińᴅälle*, p. *hińnäst*.

Verbikäsitlus on Gutslaffil võrdlemisi tagasihoidlik, eksimusi lõunaeesti murrete vastu leidub siingi. Ta peab konjugeerimisel peatähtsaks *ma*-infinitiivi ja tüvevokaali. Tema meelest on *ma*-infinitiivist võimalik moodustada "indikatiivi preesens, imperfekt ja partitsiibid, samuti imperatiiv ja konjunktiivi preesensi singulari küsiv kolmas isik" (100). Küllap see reegel astmevahelduseta verbide puhul on kehtiv, aga kui näitesõnaks võtta Urvaste *teɢèmä*? Mis abi on tüvest *teɢè*-, kui urvastelased tegelikult räägivad: *maᵗ‿tî* 'teen'; *maᵗ‿teì* 'tegin'; *teńnüʔ* 'teinud'; *teìtü* 'tehtud'; *tîʔ*! 'tee'; *teǩkuʔ*! 'tehku'; *teńneì* 'kas ta võib teha'?

Järgmises reeglis on teose autor õpetanud indikatiivi preesensi singulari esimese isiku moodustamist *ma*-infinitiivist. Tema kogemuste järgi *ma*-le eelnev vokaal ongi tüvevokaal, sel juhul kui vokaali *-ma* ees ei ole, tuleb tüvevokaal leida sõnastikust, kus see verbile lisatud (100). Aga kui *ma*-infinitiiv on antud valesti, nagu sunnima (pro *suńma*), kaiwuma (pro *kaìʙma*), saljama (pro *saìɢama*)? Ja mis tulemusi võib oodata siis, kui tüvevokaal on antud valesti, näit. kesckma/u, kützma/u, hörma/e, astma/a? Esimene isik oleks siis *ma käzù* pro *käzè* 'käsin', *ma küᴅzù* pro *küᴅzà* 'küpsetan', *ma hę̄rę̀* pro *hę̄rù* 'hõõrun', *ma aštà* pro *aštù* 'astun'. Et raskusi on olnud ka õige *da*-infinitiivi leidmisel, paistab näidetest usckma: ussuda (pro *uśku*), kesckma: kessuda (pro

käs̀ke). Kui ikka ei tunta vältevahelduse ja astmevahelduse seaduspärasusi, on lõunaeesti verbide pööramisega üpris raske toime tulla.

Täiesti väär on reegel: Kui infinitiivi *ma*-le eelneb tüves silp *el*, esitatakse selle tähed preesensis ümberpöördult, nagu sahtelma: minna sahtle (sõnastikus sâtelma pro *sajat̆tę̆l̆lę̆ma*), üttelma: minna ütle jt. (102). Lisaks nendele väärvormidele leidub sõnastikus möttelma pro *mę̆t̀lę̆ma*, ridelma pro *rîɒlę̆ma*, matelma pro *mâɒlę̆ma*, wichtelma pro *vih̆tlę̆ma* jt. Küllap Gutslaff on rekonstrueerinud need *ma*-infinitiivid, aluseks võttes indikatiivi imperfekti kolmanda pöörde vorme *üt̆tèl* ja *mę̆t̆tę̀l*. Paraku pole see katse süsteemikindel, muist verbidel on imperfekti singulari kolmas pööre *rījèl* 'riidles', *maèl* 'maadles', *vihèl* 'vihtles', *sajat̆tę̆l̆lę̆ma* puhul koguni *sajat̆tę̆l̆li*.

Gutslaffil kipuvad mõnikord Urvaste ja Tartu verbivormid segamini minema. Tema arvates võib Minna läha asemel öelda Minna lät, nagu Temma lät. Samuti kõlbab tema meelest öelda Temma lähs ehk lähb (104). Nähtavasti on lähs (pro *lät̄* 'läheb') rekonstrueeritud Urvaste *kī̆̀s*-sõna eeskujul.

Ta on vahel kasutanud nii tartumurdelisi kui üksnes Võru murdele omaseid keelenähtusi ühes ja samas reeglis segamini. Nõnda on juhtunud ka indikatiivi preesensi singulari kolmanda isiku pöördelõppude *-b* ja *-s* selgitamisel (104). Ta ei võinud teada, et Võru murde indikatiivi preesensis on singulari kolmanda pöörde *-s* tingitud algsest *ksę̆n*-lõpust, mistõttu Urvastes peale Temma pallas (*palas̀* 'põleb'), maggas (*mak̆kas̀* 'magab'), kês (*kī̆̀s*) on *s*-lõpuga ka eespool mainitud Temma ütleb pro *üt̀les̀* 'ütleb', Temma oppeb pro *op̀pas̀* 'õpetab', aga löhb pro *lū̆* 'lööb'. Kuid Tartu murdes on indikatiivi preesensis singulari kolmanda isiku lõpp alati *b*-line, kord tugevam, kord nõrgem, olenevalt lausefoneetilistest tingimustest.

Gutslaff on oma grammatikas esitanud kolm konjugatsiooniparadigmat. Esimeses paradigmas on näiteks toodud verb ollema, teises sâma, kolmandas pessema pro *pes̀mä*. Aegadest on paradigmades täiesti ülearune futuurum, kõneviisidest optatiiv. Viimase puhul on autor õpetanud, et see "koostatakse infinitiivi aegade järgi ja verbi vöjma imperfektiga". Kuid paradigmades on

kasutatud tingiva kõneviisi preesensit *veìssi*, indikatiivi imperfekt olnuks *veĭzẹ̀*. Ju siis reegli sõnastuses on eksitud.

olema ja *saama* pööramisega on Gutslaff võrdlemisi hästi hakkama saanud. Soovida jätab imperatiivi pluural ja konjunktiiv. Imperatiivis üllatab pluurali teise ja kolmanda isiku pöördevormide ülearune *t*-lõpp. Küll võis Gutslaffi ajal ka Tartu murde imperatiivivormide lõpus olla larüngaalklusiil, sest jälgi viimasest on leitud veel 19. sajandi teisel poolel sündinud tartumaalaste kõnepruugis. Käsu korral on larüngaalklusiil eriti hästi kuuldav. Pluurali esimese isiku *kem*-lõpp on Tartu ja Võru murdes võõrkeha.

Imperatiivi pluural

Olckem pro *olẹmę̣*?!	Sâkem pro *sāmę̣*?!
Olcket pro *olgę̣*?!	Sâket pro *sāgẹ*?!
Olckût pro *oĭgu*?!	Sakût pro *sāgu*?!

Konjunktiivis valitseb täielik segadus. Lõunaeesti tingivas kõneviisis on ainult kaks aega, need on preesens ja perfekt. Kõik muu on kurjast.

Konditsionaali preesens

ma olẹšsi~olẹ̀s	*ma sầssi~sầs*
sa olẹšsi~olẹ̀s	*sa sầssi~sầs*
ta olẹ̀ssi~olẹ̀s	*ta sầssi~sầs*
mê olẹššime~olẹ̀s	*mê sầssime~sầs*
tê olẹššsi~olẹ̀s	*tê sầssi~sầs*
nemà olẹššsi~olẹ̀s	*nemà sầssi~sầs*

Konditsionaali perfekt

ma olẹ̀s oĭnu	*ma olẹ̀s sānu*
sa olẹ̀s oĭnu	*sa olẹ̀s sānu*
ta olẹ̀s oĭnu	*ta olẹ̀s sānu*
mê olẹ̀s oĭnu	*mê olẹ̀s sānu*
tê olẹ̀s oĭnu	*tê olẹ̀s sānu*
nemà olẹ̀s oĭnu	*nemà olẹ̀s sānu*

Millegipärast on Gutslaff poetanud konjunktiivi tiiva alla ka potentsiaali. Paistab, et juba tema ajal oli kasutusel ainult preesensi kolmas pööre nii ainsuses kui mitmuses. Umbes viiskümmend aastat tagasi võis urvastelaste kõnepruugis üsna tihti kuulda väljendeid, nagu *ei*^{t}‿*tījä*^{k}‿ *kaȧ tû̥ olnę̄ȧ mā̄nè vęraȧ vaì*; *tı̥̂ᴅ, koȧt nä*^{t}‿*tâᴅ rahà sânę̄zę̄ nî pal̆lù* jt.

Kolmandas paradigmas on eksimusi rohkem. Verbi *ma*-infinitiiv on *peȧmä*, *da*-infinitiiv *peȧsä*, kesksõnad aktiivis *peȧsev*, *peȧnü*, passiivis *pešset̆täv~peȧtäv*, *pešset̆tü~peȧtü*. Aktiivi pöördevormidest on kasutusel alljärgnevad.

Indikatiivis

Preesens	Imperfekt
ma pešsä̀	*ma pešsì*
sa pešsät̀	*sa pešsit̀*
ta pešsäp	*ta peś*
mê pešsä̀me	*mê pešsìme*
tê pešsät̆te	*tê pešsìt̆te*
nemä̀ peȧvä	*nemä̀ pešsi~pešsivä*

Perfekt	Pluskvamperfekt
ma olę̀ peȧnü	*ma ol̆lì peȧnü*
sa olę̀t peȧnü	*sa ol̆lit peȧnü*
ta om̀ peȧnü	*ta ol̀li peȧnü*
mê olę̀me peȧnü	*mê ol̆lìme peȧnü*
tê olę̆t̆te peȧnü	*tê ol̆lit̆te peȧnü*
nemä̀ om̆ma~om̀ peȧnü	*nemä̀ ol̆li peȧnü*

Imperatiivis preesens

pešsäʔ! 'peksa'

peȧkuʔ! 'peksku'

pešsämeʔ! 'pekskem'

peȧkeʔ! 'pekske'

peȧkuʔ! 'peksku'

Konditsionaalis

Preesens	Perfekt
ma pešsäšsi~pešsäs	*ma olęs pesnü*
sa pešsäšsi~pešsäs	*sa olęs pesnü*
ta pešsäšsi~pešsäs	*ta olęs pesnü*
mê pešsäšsime~pešsäs	*mê olęs pesnü*
tê pešsäšsi~pešsäs	*tê olęs pesnü*
nemä pešsäšsi~pešsäs	*nemä olęs pesnü*

Lausa nõutuks teeb Gutslaffi passiiv. Indikatiiv algab taas saama-verbi vormide uputusega, millel Lõuna-Eesti murretes pole alust. Mitte ei saa aru, kas autor on tahtnud sel moel näidata Lõuna-Eesti personaalset passiivi, igatahes perfektis ja pluskvamperfektis on sedalaadi vormistik antud.

Personaalne passiiv (Urv)

Indikatiivi preesens	Indikatiivi imperfekt
ma pešseťtä 'mind pekstakse'	*ma pešseťti* 'mind peksti'
sa pešseťtäs 'sind pekstakse'	*sa pešseťti*ʔ 'sind peksti'
tiä pešseťtäs 'teda pekstakse'	*tiä pešseťti* 'teda peksti'
mi^{p}*_pešseťtä* 'meid pekstakse'	*mi*^{p}*_pešseťti* 'meid peksti'
ti^{p}*_pešseťtäs* 'teid pekstakse'	*ti*^{p}*_pešseťti* 'teid peksti'
niä^{p}*_pešseťtäze*ʔ 'neid pekstakse'	*niä*^{p}*_pešseťti*ʔ 'neid peksti'

Perfekt	Pluskvamperfekt
ma olę pešseťtü	*ma oľlì pešseťtü*
sa olęs pešseťtü	*sa oľli*ʔ *pešseťtü*
tiä om pešseťtü	*tiä oľ pešseťtü*
*mi*ʔ *olę pešseťtü*ʔ	*mi*ʔ *oľlì pešseťtü*ʔ
*ti*ʔ *olęs pešseťtü*ʔ	*ti*ʔ *oľli*^{p}*_pešseťtü*ʔ
*niä*ʔ *omma*^{p}*_pešseťtü*ʔ	*niä*ʔ *oľli*^{p}*_pešseťtü*ʔ

Üsna harva on Lõuna-Eestis kuulda olnud personaalse passiivi konditsionaali preesensi ja perfekti üksikuid vorme, sedagi peamiselt Võru murdes: *ma*^{p}*_pešseťtäzi*^{s}*_sańɒis* (mind pekstaks

vigaseks); *sa olę̀s pešseťtü kû̯luṡ* (sind oleks pekstud surnuks) (Urv):

Gutslaffil näikse olnuvat eriline poolehoid saama-verbi vormide vastu, tema konjugatsiooniparadigmades leidub neid ülikülluses, rahvasuu pole neid sellistes laest võetud seostes iialgi kasutanud. Ainuke koht, kuhu see *sâʙ* ja *saì* sobib, on Tartu ja Võru murde translatiivsed eri tähendusvarjundiga lausekonstruktsioonid, mis näitavad mingi tegevuse täielikku lõpetatust, nagu Urv *ku sa sā́t̀ sû̯nuṡ, siṡ tulę̆ʔ! är*^{m} *_mure̯ťtaɢuʔ, pe̯ȟk sâ tû̯ᴅuṡ ja ke̯ľɢušse̯ľle̯ panttuṡ; tû̯ saì ke̯rᴅa peťten teťtüṡ* jne.

Gutslaffi grammatika väärtuslikem osa on Lõuna-Eesti sõnastik. Nähtavasti on sellesse sõnavara kogutud mitmete aastate kestel. Põhiliselt on meil siin tegemist üsna vanapäraste Tartu murde sõnadega. Urvaste murdesõnadest on silma hakanud hemme *häm̄*, sg. g. *häm̆mè* 'märg'; Hermleine *här̀ᴍ*, *här̀ᴍläne* 'ämblik'; hessuma *eṡsümä*, *da*-inf. *eṡsüᴅäʔ* 'eksima'; Hähhene *häȟN*, sg. g. *häȟnä̀* 'rähn'; Kack *kak̄*, sg. g. *kaǩkù* 'öökull'; Kerck *käŕǴ*, sg. g. *kärè* 'musträhn'; Koddas *koᴅaṡ~koᴅaṡk* 'kotkas'; Kussem *kušsę̀m*, sg. g. *kuzę̀ma* 'põis'; leggema *läǴìnemä*, ind. imperf. *läɢìzi* 'süttima'; Lump *luḿp̌*, sg. g. *lum̆ʙì* 'lomp'; Mehinne *mehìne* 'mesilane'; Ninni *niñ* 'lill'; Nulck *nulk̀*, sg. g. *nuľɢà* 'nurk, kant'; oppelma *op̀lę̆ma*, *da*-inf. *op̆pę̆lᴅaʔ* 'sõnadega osatama'; Padia *paᴅ́ì*, sg. g. *paᴅ́à* 'paks'; Puzaja *puťsaì*, sg. g. *puᴅzàja* 'sulg'; rawwizema *ravitsama*, *da*-inf. *ravìᴅaʔ~ravitsaʔ* 'söötma'; ßissas *sizaśḱ*, sg. g. *siṡka* 'ööbik'; Teww *täǜ*, sg. g. *täv̆vǜ* 'kops'; Wölsckma *vę̆ľśma*, *da*-inf. *vę̆ľśsi* 'valetama' jt. Sealjuures ei tohi unustada, et Urvastes nagu Võru murdes üldse on kasutusel ka kogu Tartu murde vanapärane sõnavara, teadagi arhailisemal kujul.

Mõned lõunaeesti sõnad on niivõrd moondunud, et nendes oleks lootusetu selgusele jõuda, kui puuduks saksakeelne vaste. Näiteks Kerp — Fliege pro *kär̀ʙläne* 'kärbes' (ilmne seos lastekeelse vastega *kär̆ʙä̀*); köddermä — spinnen pro *keťrama*, *da*-inf. *keᴅràᴅaʔ*; Kölp — Giebel pro *kelp*, sg. g. *keľʙä̀*; nissuma — melcken pro *nüṡmä*, *da*-inf. *nüṡsäʔ* (ilmne seos sõnaga *nizà*, pl. p. *nišsù*); ojama — fliessen pro *jû̯ṡkma* 'voolama' (ilmne seos sõnaga *ojà*); Pärn — Miltze pro *pe̯r̀N*, sg. g. *pe̯r̆nà*; tuttama — düncken

pro *tuǹᴅma* (*ma*-inf. on tuletatud analoogist *tuť tà*); Tüld — Larm pro *tülǜ* (Urv) ~ *tülì* (Ta) jt.

Aga üsna kenake hulk on sääraseid, mille eestikeelne vaste on küll tuntav, kuid saksakeelset tänapäeva sõnastikes ei leidu.

Kuid sel sõnastikul on ka puudusi. Üsna palju on sõnu, mille tüvevokaal on antud valesti, nagu Nurm/a (sg. g. *nuřmè*), Tuchk/u (sg. g. *tuhà*), Sant/e (sg. g. *saňᴅì*), Harri/e (sg. g. *hařjà*), Kirp/e (sg. g. *kiřʙù*), Sapp/e (sg. g. *sap̆pì*), mulck/a (sg. g. *mul̆ɢù*), Zirp/e (*tsiřʙì*), Sarw/a (sg. g. *sařvę̀*), haukma/a (*ma haŭɢù*), kesckma/u (*ma käzè*), Tückma/e (*ma tük̆kì*), püchkma/e (*ma pühì*) jt.

Rohkesti on ka selliseid substantiive, millel singulari nominatiivi asemel on antud omastav: Ossa (sg. nom. *os̄* 'oks'), Kötte (sg. nom. *kę̄t* 'kõht'), Pulle (sg. nom. *pul̄*), Püsse (sg. nom. *püs̄*), Ruwwa (sg. nom. *rů̧ɢ*), Haina (sg. nom. *haìn*), Lähze (sg. nom. *lā̆t̀s*), Hütze (sg. nom. *hüᴅzì*), Põdra (sg. nom. *pęᴅę̀r*), Sögla (sg. nom. *sęɢèl*), Lubja (sg. nom. *luʙì*), Kuhje (sg. nom. *kuhì*), Többe (sg. nom. *tęʙì*) jt.

Põhjaeestilise kirjakeele sõnu on sõnastikku eksinud suhteliselt vähe, näit. algma — Ta *alustama*; Issa — Ta *ezä̀*; Issak — Ta *ezäk̀*; Issand — Ta *ezänᴅ*; Kirck — Ta *kerik̀* ~ *keŕk*; Kirckissand — Ta *keŕkezänᴅ*; kitkuma — Ta *kit̀skma*; Maddo — *siùɢ*; Nâber — Ta *ülèąìᴅne*; Nugga (tähenduseks on antud Keule) — Ta *väit̀s* (ometi on sõnastikus registreeritud ka Weitz 'Messer'); Nurck — Ta *nuk̄*; ombelma — Ta *um̄ʙlę̄ma*; püssut — Ta *veĭᴅì* ~ *vḗᴅi*; Saddam 'sadam'; soje — Ta *läm̆mì*; Szähsk — Ta *kihùlane*.

VIIDATUD KIRJANDUS

Aarsleff, H. 1970. The history of linguistics and professor Chomsky. — Language, vol. 46, no. 3, 570–585. Baltimore.

Alttoa-Valmet = V. Alttoa; A. Valmet, 17. sajandi ja 18. sajandi alguse eestikeelne juhuluule. Tln. 1973.

Amirova jt. 1975 = Амирова Т. А.; Ольховиков Б. А.; Рождественский Ю. В. Очерки по истории лингвистики. Москва.

Andresen, L. 1996. Jan Amos Komenský. 2. tr. Tln.

Anvelt, L. 1979. O. W. Masing ja kaasaegsed. Tln.

Ariste, P. 1981. Eesti keele foneetika, I. Trt.

Baerents, P. 1924. Pirmie latviešu tautības luteranu mācitāji Vidzemē. — Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 10.

Barner, W. 1970. Barockrhetorik. Tübingen.

Beise, Th. 1855. Beitrag zur Geschichte der ältesten Universität Dorpat. Mittheilungen aus dem Gebiet der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurlands, Bd. 8. Riga.

Beise = Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland von J. F. von Recke und K. E. Napiersky. Nachträge und Fortsetzungen, bearbeitet von Dr. Th. Beise, Bd. I. Mitau 1859.

Beiträge = Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache, 1816, nr. 5; 1817, nr. 8; 1818, nr. 11, 12.

Bezborodko 1972 = Безбородко Н. И. Язык латинских трактатов украинских философов XVII века. Днепропетровск.

Bloomfield 1968 = Блумфилд Л. Язык. Москва.

Bursian, C. 1883. Geschichte der classischen Philologie in Deutschland von der Anfängen bis zur Gegenwart, I Hälfte. München u. Leipzig.

Bursill-Hall, G. L. 1971. Speculative Grammars of the Middle Ages. The Doctrine of Partes Orationis of the Modistae. The Hague and Paris.

Busch, E. H. 1867. Ergänzungen der Materialen zur Geschichte und Statistik des Kirchen- und Schulwesens der Ev.-Luth. Gemeinden in Rußland, Bd. 2. St. Peterburg – Leipzig.

Chomsky, N. 1966. Cartesian Linguistics. New York – London.

Constitutiones 1997 = Constitutiones Academiae Dorpatensis (Academia Gustaviana). Tartu Akadeemia (Academia Gustaviana) põhikiri. Tlk. K. Sak. Tartu.

Donatus, A. 1864. Ars grammatica. — Grammatici Latini, ex recensione H. Keilii, vol. IV. Lipsiae.

EBL = Eesti Biograafiline Leksikon. Trt. 1926–1929.

EKA = Eesti kirjanduse ajalugu, I. Tln. 1965.

EKBL = Eesti Kirjanduse Biograafiline Leksikon. Tln. 1975.

ENE = Eesti Nõukogude Entsüklopeedia, II. Tln. 1970.

ERtA = Ed. Laugaste, Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu, I. Tln. 1963.

Die evangelische Schulordnungen des 17. Jahrhunderts, hrsg. von Reinhold Vormbaum, Bd. II. Gütersloh 1863.

Fennell, T. G. 1983. Germanisms in Rehehusen Syntax. — Die Sprache, 29, Hf. 1, S. 54–61. Wien.

Friedlaender, E. 1893. Aeltere Universitäts-Matrikeln, II. Universität Greifswald, Teil I. Leipzig.

Gadebusch = F. K. Gadebusch, Livländisches Bibliothek nach alphabetischer Ordnung, I. Riga 1777.

Gilson, É. 1947. Discours prononcés dans la séance publique tenue par L'Académie Française pour la réception de M. Étienne Gilson le jeudi 29 mai 1947. Paris. (Viidatud Aarsleff 1970 järgi).

Guhman jt. 1984 = Гухман М. М.; Семенюк Н. Н.; Бабенко Н. С. История немецкого литературного языка XVII–XVIII вв. Москва.

Gutslaff, J. 1640. Disputatio Theologica de Auctoritate et Origine S. Scripturae. Dorpat.

Gutslaff, J. 1644. Kurtzer Bericht vnd Vnterricht Von der Falsch-heilig genandten Bäche in Liefland Wöhhanda. Dorpt.

Göseken, H. 1660. Manuductio ad Linguam Oesthonicam. Reval.

Haarmann, H. 1976. Die estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts, Bd. I (Fenno-Ugrica, Bd. 2). Hamburg.

Hansen, G. v. 1881. Geschichtsblätter des revalschen Gouvernements-Gymnasiums zu dessen 250jährigen Jubiläum am 6. Juni 1881. Reval.

Hasselblatt, A. 1887. /Ein estnischen Bibel-Manuskript in Gelehrten Estnischen Gesellschaft/. — Sitzungberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat, S. 51–52.

Hegel, G. W. Fr. 1982. Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, Bd. 3. Leipzig.

Hupel, A. W. 1780. Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte. Riga u. Leipzig.

Kampf, L. 1967. Review of Cartesian Linguistics, by N. Chomsky. — College English, 28, 403–408. (Viidatud Aarsleff 1970 järgi).

Kask, A. 1970. Eesti kirjakeele ajaloost, I. Trt.

A. Kase 85. sünnipäevale pühendatud kirjakeele ajaloo päev: 350 aastat eesti grammatikakirjandust. Trt 1987.

Kierimo, K. 1983. Observationes de latinitate Porthaniana (Dissertationes Humanarum Litterarum, 36). Helsinki.

Kondrašov 1979 = Кондрашов Н. А. История лингвистических учений. Москва.

Kuznetsov 1978 = Кузнецов В. Г. Историография языкознания в европейской франкоязычной литературе. Москва.

Kõiv, L. 1997. Pilk 17. sajandi Liivimaa vaimuilma: Johannes Gutslaff. Kurtzer Bericht vnd Vnterricht ueber die falschheilig genandten Baeche in Liefflant Woehhanda. — Kleio, 2 (20), 9–15.

Kõpp, J. 1959. Kirik ja rahvas. Lund.

Lakoff, R. 1969. Retsensioon rmt-le: Grammaire générale et raisonnèe, ed. by Herbert H. Brekle. Stuttgart-Bad Cannstatt, 1966. — Language, 45, pp. 343–364.

Latviešu literatūras vēsture, I. Rīgā, 1959.

Lemm, A. 1960. Dorpater Ratslinie 1319–1889 und das Dorpater Stadtamt 1878–1918. Marburg/Lahn.

Leiden University in the 17th Century. Ed. by Th. H. Lunsingh Scheurleer and G. H. Posthumus Meyies. Leiden 1975.

Lipp, M. 1895. Kodumaa kiriku ja hariduse lugu, I.

Lotman, J. 1984. Õigus biograafiale. — Looming, 12, lk. 1684–1692.

Lundström, E. Hj. J. 1914. Bidrag till Livlands kyrkohistoria under den svenska tidens första skede från Rigas intagande 1621 till freden i Oliva 1660. Uppsala-Stockholm.

Maljavina 1985 = Малявина Л. А. У истоков языкознания нового времени. Москва.

Mark, J. 1949. Die finnische Grammatik von Henricus Crugerus. — Finnisch-ugrische Forschungen, Bd. 30, S. 55–146. Helsinki.

Masing, O. W. 1823 — Marahwa Näddala-Leht, nr. 37, 15. sept., lk. 286–295.

Napiersky = K. E. Napiersky, Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland, I–IV. Riga 1843, Mitau 1850–1852.

Olesk, P. 1985. Teadmine kui väärtus. Ülekorratud enesestmõistetavusi. — Keel ja Kirjandus, 12, lk. 747–750.

Olhovikov 1985 = Ольховиков Б. А. Теория языка и вид грамматического описания в истории языкознания. Становление и эволюция канона грамматического описания в Европе. Москва.

Ozols, A. 1965. Veclatviešu rakstu valoda. Riga.

Padley, G. A. 1976. Grammatical Theory in Western Europe 1500–1700. The Latin Tradition. Cambridge.

Padley, G. A. 1985. Grammatical Theory in Western Europe 1500–1700. The Trends in Vernacular Grammar, I. Cambridge.

Paul, T. 1994. Eesti piiblitõlke ajalugu, I (XVI–XIX sajand). Diss. Tartu.

Peebo, J. 1995. Indikatiivi preesensi kolmas pööre Johannes Gutslaffil. — Läänemere rahvaste kirjakeelte ajaloost. Toim. J. Peebo (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised, 1), lk. 116–129. Tartu.

Peebo, J. 1996. Mis oli lõunaeesti keeles enne Wastset Testamenti? — Wastne Testament 1686. Konverentsi ettekanded, 26.–27. aprill 1996 (B. G. Forseliuse Seltsi toimetised, nr. 2), lk. 21–36. Tartu.

Percival, W. K. 1975. The Grammatical Tradition and the Rise of the Vernaculars. — Current Trends in Linguistics, ed. T. A. Sebeok. The Hague and Paris, XIII, pp. 231–275.

Petraeus, A. 1649. Linguae Finnicae brevis institutio. Åbo. [Faksiimileväljaanne: Helsinki 1968].

Piirimäe, H. 1982. Kas XVII sajandil ja XVIII sajandi algul osati Tartu ülikoolis eesti keelt? — Keel ja Kirjandus, 9, lk. 451–457.

Priscianus 1855–1859. Institutionum grammaticarum libri XVIII, hrsg. von M. Hertz. Leipzig.

Recke-Napiersky = J. F. v. Recke und K. E. Napiersky, Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland, Bd. II. Mitau 1829.

Rehehusen, J. G. 1644. Manuductio ad Linguam Lettonicam facilis et certa. Riga.

Reiman, V. 1890. Eesti Piibli ümberpanemise lugu. Trt.

Reiman, V. 1907. Kiwid ja killud. Trt.

Rätsep, H. 1987. Heinrich Stahli keeleõpetus oma aja peeglis. — Keel ja Kirjandus, 12, lk. 709–715.

Saareste, A. 1939. Agenda Parva (1622) keelest. — Eesti Keele Arhiivi toimetised, 14. Trt.

Salmon, V. 1969. Review of Cartesian Linguistics, by N. Chomsky. — Journal of Linguistics, 5, pp. 165–187. (Viidatud Aarsleff 1970 järgi).

Salmon, V. 1979. The Study of Language in 17th Century England (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, Ser. III: Studies in the History of Linguistics, vol. 17). Amsterdam.

Salmon, V. 1985. Missionary Linguistics in 17th Century Ireland and a North American Analogy. — Historiographia Linguistica, XII, 3, pp. 321–349.

Smirnov, S. 1986. Port-Royali grammatika. — Keel ja Kirjandus, 3, lk. 189–190.

Sonntag, K. G. 1817. Versuch einer Geschichte der lettischen und estnischen Bibelübersetzung. Riga.

Stahl, H. 1637. Anführung zu der Esthnischen Sprach. Reval. [Faksiimileväljaanne: Rooma 1974].

Strack, H. L. 1930. Hebräische Grammatik mit Übungsbuch. 14te Auflage, neubearbeitet von A. Jepsen (Clavis linguarum semiticarum, pars I). München.

Subbiondo, J. L. 1984. Retsensioon rmt-le: M. Breva-Claramonte, Sanctius' Theory of Language. Amsterdam 1983. — Language, 60, pp. 985–986.

Suits-Lepik = Eesti kirjandusajalugu tekstides, I. Toim. G. Suits ja M. Lepik (Akadeemilise Kirjandusühingu Toimetised, IV). Trt 1932.

Zimmer, K. E. 1968. Review of Cartesian Linguistics, by N. Chomsky. — International Journal of American Linguistics, 34, pp. 290–303. (Viidatud Aarsleff 1970 järgi).

Tering, A. 1979. Lisandusi ja täpsustusi Johannes Gutslaffi kohta. — Keel ja Kirjandus, 1, lk. 26–30.

Tering, A. 1996. René Descartes'i ideede jõudmisest Eesti- ja Liivimaale XVII sajandil ja XVIII sajandi algul. — Keel ja Kirjandus, 3, lk. 179–188.

Trauer-Klagen 1652 = Trauer-Klagen über des Johann-Eberhard von Bellingkhaussen... Frauen Fr. Margaretha von Zöge... und Fr. Christina Elisabetha von Bellingkhaussen. Dorpt.

Treumann, H. 1977. Vanemast raamatukultuuriloost. Tln.

TÜA = Tartu ülikooli ajalugu, I. Tln. 1982.

TÜAA = Tartu ülikooli ajaloo allikaid, I. Academia Gustaviana. a) Ürikuid ja dokumente. Tartu ülikooli ülesandel koostanud ja sissejuhatusega varustanud J. Vasar. Trt 1932.

Valmet, A. 1984. Noomeni mitmusevormid J. Gutslaffi grammatikas. — Emakeele Seltsi Aastaraamat, 30, lk. 50–55. Tln.

VEKVM = Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi a. 1524–1739. Välja andnud A. Saareste, A. R. Cederberg. (Akadeemilise Emakeele Seltsi Toimetised, XVI). Trt 1927–1931.

Veske, M. 1884. Wanad ohwrikohad. — Oma Maa, nr. 1, lk. 13–16.

Vihma, H. 1969. Humanist A. W. Hupel (1737–1819). — Keel ja Kirjandus, 4, lk. 220–227.

Vihonen, S. 1978. Suomen kielen oppikirja 1600-luvulla. — Studia Philologica Jyväskyläensia, 11.

Vihonen, S. 1983. Suomen kielen kuvaus 1600-luvun kieliopeissa. — Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia, nr. 125: Collegium scientiae, s. 121–155. Helsinki.

Viljamaa, T. 1976. The Renaissance Reform of Latin Grammar. — Turun Yliopiston Julkaisuja, sarja B, osa 142 (Opera ex Instituto Philologiae Classicae Universitatis Turkuensis edita, vol. IV). Turku.

Whitehead, A. N. 1938. Science and the modern world. Harmondsworth.
Wundt, M. 1932. Die Philosophie an der Universität Jena in ihrem geschichtlichen Verlaufe dargestellt. — Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde. Hrsg. von Georg Mentz. Neue Folge, Beiheft 15: Beiträge zur Geschichte der Universität Jena, Heft 4. Jena.

RAAMATUS ESINEVAD LÜHENDID

Järgnevalt esitatakse enamik väljaandes esinevaid lühendeid, nende tuntusest hoolimata. Raamatute pealkirjade lühendid antakse viidatud kirjanduse all.

* * *

ak. – akusatiiv
d. – daativ
dem. – deminutiiv
Diss. – dissertatsioon
EAA – Eesti Ajalooarhiiv
f. – fond
g. – genitiiv
imperf. – imperfekt
KHO – käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond
KM – Kirjandusmuuseum
KO – käsikirjade osakond
komp. – komparatiiv
l. – leht
m. – märkus
n. – nominatiiv
nim. – nimistu
nt. – näiteks
ortogr. – ortograafia
p. – pöördel
pl. – pluural
pros. – prosoodia
r. – rektiiv

RAKA – riiklik ajaloo keskarhiiv
s. – säilik
sg. – singular
TA – teaduste akadeemia
TR – teaduslik raamatukogu
v. – viide
vk. – vokatiiv
väh. – vähendav
ÕES – Õpetatud Eesti Selts

10.
A
57138
...334138

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU
1 0300 00033413 8

ISSN 1406–0183
ISBN 9985–4–0054–2